

แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
ที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดย

นางสาวอภิญญา ณ หนองคาย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
ที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

COMMUNITY PARTICIPATORY APPROACH TO ARCHAEOLOGICAL
MANAGEMENT
AT PHI MAN LONG LONG RAK CAVE, PANG MAPHA DISTRICT,
MAE HONG SON PROVINCE

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT
Silpakorn University
Academic Year 2022
Copyright of Silpakorn University

59112304 : การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : การจัดการแหล่งโบราณคดี, การมีส่วนร่วมของชุมชน, ถ้ำผีแมนโลงลงรัก

นางสาว วอภิญญา ณ หนองคาย: แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ศาสตราจารย์ ดร. รัชมี ชูทรงเดช

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประยุกต์การวิจัยโดยอาศัยแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและวิธีวิจัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อค้นหาแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักโดยการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อสร้างสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของอดีตร่วมกัน ส่งผลให้ทรัพยากรทางโบราณคดีได้รับการอนุรักษ์และทำนุบำรุงซึ่งนำมาสู่ความยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย 1) เพื่อศึกษาและประเมินคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก 2) ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆ ตามแนวทางการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักอย่างยั่งยืน ผู้เขียนได้ดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) กลุ่มเป้าหมาย คือ 1) ชุมชนบ้านถ้ำลอด 2) โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และ 3) ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด รวบรวมข้อมูลโดยการสำรวจด้านเอกสารและสำรวจแหล่งโบราณคดี การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี การทดลองศึกษานอกสถานที่ ณ แหล่งโบราณคดี การประชุม เวทีชาวบ้าน และแบบสอบถามการสำรวจความคิดเห็น

สรุปผลการวิจัยพบว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้สามารถวิเคราะห์และอภิปรายแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ที่ได้จากความคิดเห็นของภาคีในระดับท้องถิ่นอย่างแท้จริง ประกอบด้วย แนวทางในการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ได้แก่ 1) การปิดแหล่งโบราณคดี 2) การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ 3) แหล่งศึกษาวิจัยของนักโบราณคดี 4) การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว 5) เส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี และ 6) เส้นทางศึกษาธรรมชาติโบราณคดี และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ สำหรับแนวทางการจัดการโบราณวัตถุ สามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) พิพิธภัณฑสถาน 2) บ้านไทใหญ่ (ศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียน) และ 3) จัดแสดงในอาคารบริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ลำดับสุดท้าย คือ แนวทางการจัดการองค์ความรู้จากงานวิจัย ได้แก่ 1) หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2) หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 3) จัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถาน

4) จัดนิทรรศการในบ้านไทใหญ่ (ศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียน) 5) การทำป้ายสื่อความหมายในแหล่งโบราณคดี 6) การอบรมถ่ายทอดความรู้กับท้องถิ่น เยาวชน และผู้นำชม และ 7) สื่อสารสนเทศประเภทต่างๆ เช่น แปลงข้อมูลวิจัยเป็นระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code)

59112304 : Major CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT

Keyword : ARCHAEOLOGICAL RESOURCE MANAGEMENT, COMMUNITY-BASED PARTICIPATION, PHI MAN LONG LONG RAK CAVE

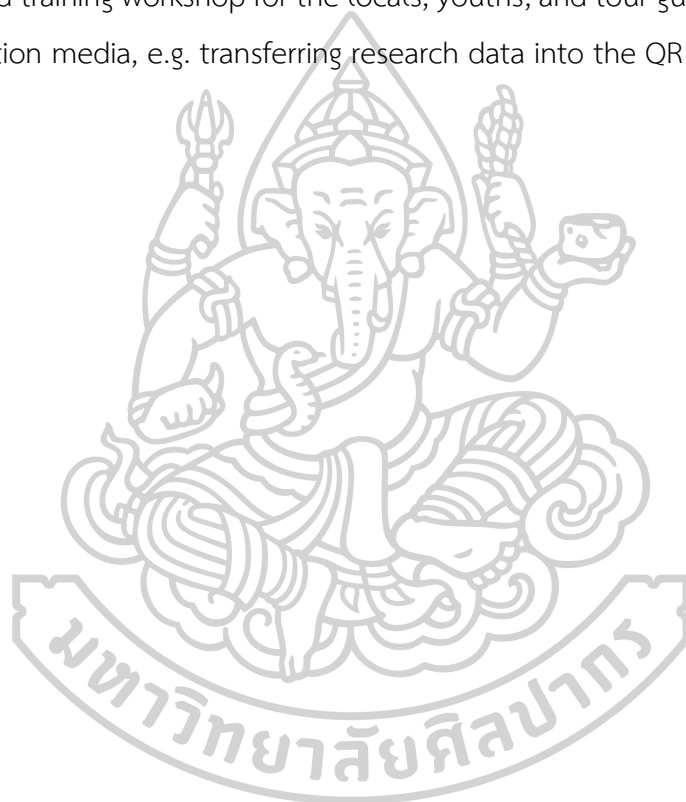
MISS Wokanya NA NONGKHAI : COMMUNITY PARTICIPATORY APPROACH TO ARCHAEOLOGICAL MANAGEMENT AT PHI MAN LONG LONG RAK CAVE, PANG MAPHA DISTRICT, MAE HONG SON PROVINCE
Thesis advisor : Professor Dr. Rasmi Shoocongdej

This qualitative research was conducted under the concept of archaeological management and the research method of community-based participatory action in order to examine the guidelines for local participatory action in archaeological management at Phi Man Long Long Rak Cave and to raise the local awareness of the shared ownership of the past, yielding sustainable conservation and management of archaeological resources with local communities.

The purposes of this research are as follows: (i) to examine and assess the value of Phi Man Long Long Rak Cave; (ii) to examine the local partnership participation in accordance with the guidelines for archaeological management; and (iii) to propose the guidelines for sustainable archaeological management at Phi Man Long Long Rak Cave. This research employed participatory action research on three main sources: (i) Ban Tham Lod village, (ii) Ban Tham Lod school, and (iii) Tham Nam Lod nature and wildlife education center. The data were gathered using a variety of methods, including a literature review, an archaeological site survey, participant and non-participant observation, informal interviews, focus group discussions, site visits to an archaeological site, meetings, public forums for community members, and questionnaires.

This research evaluates new insights into the guidelines for participatory action in archaeological management at Phi Man Long Long Rak Cave, which were collected and synthesized from the local partnership's opinions and divided into three realms. Firstly, guidelines on the development of the archaeological site at Phi Man Long Long Rak Cave comprise (i) the closure of an archaeological site, (ii) the public learning source, (iii) the research source for archaeologists, (iv) the tourist attraction, (v) the nature and archaeology trails, and (vi) the nature, archaeology, and Shan's culture

trails. Secondly, guidelines on the management of artifacts consist of (i) the community museum, (ii) Ban Tai Yai (the school's learning center), and (iii) the exhibition in the visitor center of Tham Nam Lod nature and wildlife education center. Finally, guidelines on the management of research knowledge comprise (i) the local history curriculum, (ii) the local history book for the high school level (grades M1-3), (iii) the exhibition in the community museum, (iv) the exhibition in Ban Tai Yai (the school's learning center), (v) the interpretative signs in an archaeological site, (vi) the knowledge transfer and training workshop for the locals, youths, and tour guides, and (vii) a variety of information media, e.g. transferring research data into the QR code.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีจากความเมตตาและช่วยเหลือโดยบุคคลหลายท่าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ที่สนับสนุนให้ทุนการวิจัย และโครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน สำหรับการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน และขอบคุณที่ให้โอกาสนักวิจัยรุ่นใหม่ได้เริ่มต้นพัฒนาศักยภาพในเส้นทางการวิจัยด้านจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร.รัศมี ชูทรงเดช อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการวิทยานิพนธ์ ที่เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ด้านโบราณคดีและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้กับผู้วิจัยตั้งแต่เริ่มต้นเป็นนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และขอบคุณที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้เป็นพี่เลี้ยงหนึ่งบนเส้นทางการทำวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านโบราณคดีและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอันยาวนานในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน สุดท้ายขอขอบคุณสำหรับความรัก ความปรารถนาดี คำแนะนำทั้งด้านวิชาการ และการใช้ชีวิตที่อาจารย์มอบให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา

ขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุภาพรณ จินตามณีโรจน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ ที่เสียสละเวลาให้คำปรึกษา แนะนำ และวิจารณ์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอบคุณกลุ่มผู้อาวุโส ชุมชนบ้านถ้ำลอด สำหรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ ที่ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้และเข้าใจทั้งผู้คนและพื้นที่วิจัยอย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้น

ขอบคุณผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านถ้ำลอด สำหรับการร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และรูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดี รวมทั้งมิตรไมตรีที่มอบให้กับผู้วิจัยตลอดเวลาที่ดำเนินการวิจัย

ขอบคุณคณะครู โรงเรียนบ้านถ้ำลอด สำหรับการร่วมกันทุ่มเททั้งร่างกายและแรงใจเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการองค์ความรู้ให้สามารถใช้ประโยชน์ในระบบการศึกษาของท้องถิ่น และขอบคุณน้องๆ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ที่สนุกสนานกับการเรียนรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก รวมทั้งช่วยกันระดมความคิดเห็นในการจัดการทางกายภาพและความรู้ของแหล่งโบราณคดี ซึ่งเป็นมุมมองที่มหัศจรรย์มากและเต็มไปด้วยพลังงานบวกสำหรับผู้วิจัย

ขอบคุณหัวหน้าสมชาย บริสุทธิ์ รวมถึงเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ที่เอื้อเพื่อสถานที่ทำงานและที่พักรอดระยะเวลาในการทำงานวิจัย และเข้าร่วมสำรวจเส้นทางใหม่ที่จะพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี ด้วยความเหนื่อยยากไปด้วยกัน

ขอบคุณชนม์ชนก สัมฤทธิ์ กิตติคุณ จันทรย์แย้ม ศุภร ชูทรงเดช วริศ โดมทอง ดร.อิริวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล และสิริกาล วงศ์เกิดทรัพย์ ที่เป็นกัลยาณมิตร ร่วมกันทำงานวิจัยในพื้นที่อำเภอปางมะผ้าเป็นเวลานาน ช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานตลอดมา ทั้งด้านวิชาการและการใช้ชีวิตในพื้นที่วิจัย หากปราศจากมิตรไมตรีของเพื่อนกลุ่มนี้ ผู้วิจัยคงไม่สามารถดำเนินงานลุล่วงสำเร็จได้

ขอบคุณชาวบ้านถ้ำน้ำลอดสำหรับน้ำใจ และมิตรภาพอันดีที่มอบแก่ผู้วิจัย โดยเฉพาะ คุณวิเศษ และครอบครัว ที่เป็นทั้งเพื่อนร่วมงานและพี่ที่คอยช่วยเหลือให้การทำงานและการใช้ชีวิตในพื้นที่วิจัยเป็นเรื่องที่สนุกและไม่รู้จักคำว่าเหน็ดเหนื่อย ขอบคุณ คุณอรพรรณ ฐิติกุลภัทรวงค์ ที่คอยให้คำปรึกษาและช่วยเหลือผู้วิจัยทุกด้าน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก และการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนอย่างแข็งขัน เสียสละทั้งเวลาและสถานที่ให้กับทีมวิจัยในการระดมความคิดเห็นบ่อยครั้ง รวมทั้งขอบคุณป้าลี ป้าใหม่ ป๋อง พี่วรรณ พี่หนูย พี่อรุณ และป๋วย ที่คอยสนับสนุนช่วยเหลือทั้งเรื่องอาหารการกินและการเดินทางตลอดช่วงเวลาที่ทำวิจัยในพื้นที่

ขอบคุณ คุณศิริลักษณ์ กัญชศรี ที่ช่วยสนับสนุนการดำเนินงานทั้งในภาคสนาม และขอบคุณที่เป็นทั้งพี่และเพื่อนร่วมงานที่ถ่ายทอดวิธีการทำงานและการใช้ชีวิตในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนตั้งแต่เมื่อครั้งผู้วิจัยยังเป็นผู้ช่วยนักวิจัยด้านโบราณคดี และคอยให้คำปรึกษาและวิจารณ์ผลงานวิจัย ทำให้ผู้วิจัยมีพัฒนาการในการทำงานด้านนี้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งขอบคุณที่คอยช่วยเหลือเมื่อผู้วิจัยเจอวิกฤตในชีวิต และซาบซึ้งในความปรารถนาดีที่มอบให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา

ขอบคุณครอบครัวที่แสนอบอุ่น มอบความรัก คอยเป็นกำลังใจ และสนับสนุนทุกเส้นทางที่ผู้วิจัยเลือกเดินโดยไม่มีข้อแม้ ทั้งยายลำยอง แม่จู้ ป้าเจี๊ยบ ทัยรัตน์ กู๋ และตังค์ รวมทั้งเฉื่อยที่ได้เชียร์เราอยู่ที่ดาวแมว

ท้ายนี้ขอขอบคุณคู่ชีวิต (พิกัด) ที่เป็นทั้งคนรักและเพื่อนคู่คิด ที่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ยอมเสียสละเพื่อให้เราทำได้ทำตามความฝัน และสนับสนุนให้ทำงานได้สำเร็จลุล่วงและผ่านช่วงเวลาที่ยากลำบากตลอดเส้นทางของการทำวิจัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

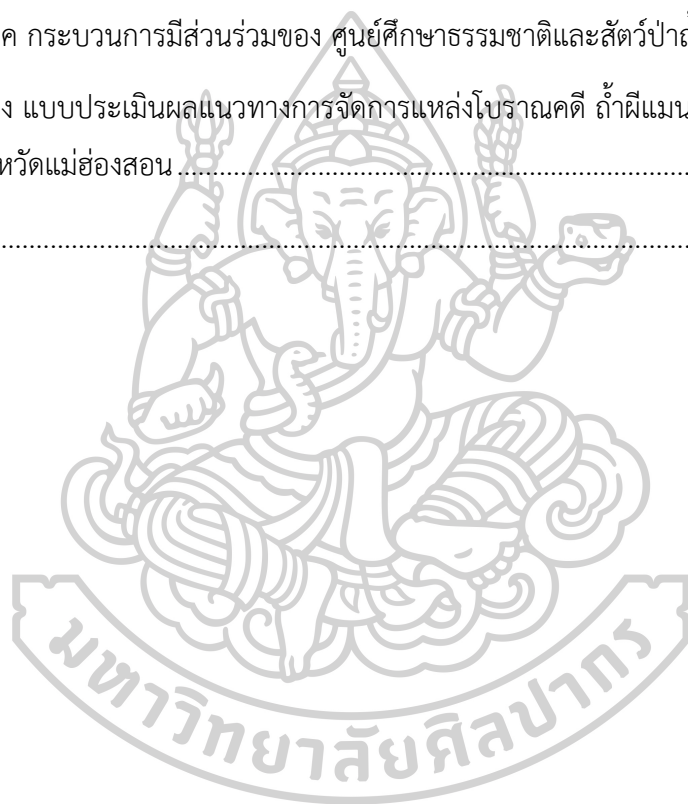
นางสาว วอภัญญา ณ หนองคาย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญภาพ.....	ฒ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์.....	4
1.3 ขอบเขตการวิจัย.....	5
1.4 แผนการดำเนินงาน.....	5
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	9
2.1 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	9
2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	17
2.3 แนวคิดเรื่องการจัดการถ้ำ.....	24
2.4 กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมในประเทศไทย.....	42
2.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก.....	60
2.6 พัฒนาการของการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก.....	62
บทที่ 3 วิธีการศึกษา.....	68
3.1 การทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	68

3.2 การสำรวจ.....	69
3.3 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม	70
3.4 การสัมภาษณ์.....	71
3.5 การสนทนากลุ่ม	73
3.6 การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี	74
3.7 การประชุม.....	75
3.8 เวทีชาวบ้าน	75
3.9 แบบสอบถามการสำรวจความคิดเห็น	76
3.10 วิเคราะห์ข้อมูล	77
3.11 สังเคราะห์ข้อมูล	77
3.12 เขียนรายงาน	77
บทที่ 4 ข้อมูลพื้นฐาน	78
4.1 แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก.....	78
4.2 การสำรวจทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี	96
4.3 ชุมชนบ้านถ้ำลอด.....	104
4.4 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด.....	112
4.5 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย.....	115
บทที่ 5 กระบวนการมีส่วนร่วม	118
5.1 กระบวนการมีส่วนร่วม.....	118
บทที่ 6 อภิปรายผล.....	150
6.1 การประเมินคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก	150
6.2 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกระบวนการมีส่วนร่วม.....	155
6.3 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก.....	174
บทที่ 7 สรุปและข้อเสนอแนะ	193

7.1	สรุป	193
7.2	ข้อเสนอแนะ	199
	รายการอ้างอิง	201
	ภาคผนวก.....	207
	ภาคผนวก ก กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านถ้ำลอด.....	208
	ภาคผนวก ข กระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด.....	226
	ภาคผนวก ค กระบวนการมีส่วนร่วมของ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด	269
	ภาคผนวก ง แบบประเมินผลแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี ถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอบางมะ ผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน	279
	ประวัติผู้เขียน	285

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 การจัดประเภทถ้ำของประเทศออสเตรเลียแบบดั้งเดิมเพื่อการบริหารจัดการ	34
ตารางที่ 2 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559	62
ตารางที่ 3 ทรัพยากรที่จับต้องได้ของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก.....	92
ตารางที่ 4 ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก.....	93
ตารางที่ 5 สรุปรวมของกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีต่างๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562.....	119
ตารางที่ 6 ท่านใช้เวลาในการเดินทางในเส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลง รักเท่าไร	131
ตารางที่ 7 ท่านคิดว่าจำนวนของผู้เยี่ยมชมภายในแหล่งโบราณคดีที่เหมาะสม น่าจะมีจำนวนเท่าไรต่อ การเข้าเยี่ยมชม 1 ครั้ง	132
ตารางที่ 8 ท่านพบเห็นสัตว์อะไรบ้างที่น่าสนใจ	132
ตารางที่ 9 ท่านพบเห็นพืช สมุนไพร หรือป่าไม้ ประเภทใดบ้างที่น่าสนใจ	133
ตารางที่ 10 ท่านคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับการเรียนรู้หรือความเพลิดเพลินของเส้นทางและ แหล่งโบราณคดี.....	133
ตารางที่ 11 ท่านคิดว่าบริเวณใดที่สร้างความรู้สึกตื่นเต้นเร้าใจกับท่านมากที่สุด	134
ตารางที่ 12 ท่านคิดว่ามีทัศนียภาพบริเวณใดบ้างที่เหมาะสมต่อการแวะพักผ่อนหรือถ่ายภาพ	134
ตารางที่ 13 ท่านคิดว่าควรมีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพักระหว่างเส้นทางกี่จุด บริเวณใดบ้าง	135
ตารางที่ 14 ท่านคิดว่าน่าจะมีการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกหรือไม่ อย่างไร.....	135
ตารางที่ 15 ท่านคิดว่าควรมีการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณใด	136
ตารางที่ 16 ท่านคิดว่าควรมีป้ายบอกทาง/ระยะทางหรือไม่.....	136
ตารางที่ 17 ท่านคิดว่าบริเวณใดที่เห็นว่าเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุได้บ้าง.....	137
ตารางที่ 18 ท่านคิดว่าฤดูกาลใดที่เหมาะสมกับการเข้ามาเรียนรู้.....	137
ตารางที่ 19 ท่านคิดว่าภายในแหล่งโบราณคดีควรจะมีเปิดให้มีการเยี่ยมชมในบริเวณคูหาใดบ้าง	138

ตารางที่ 20 ท่านคิดว่าบริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดี (ถ้ำ) ที่เปราะบางและควรป้องกัน	138
ตารางที่ 21 ท่านคิดว่าบริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดี (ถ้ำ) ที่ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้เยี่ยมชมเข้าไป	139
ตารางที่ 22 ท่านคิดว่าการเยี่ยมชมส่งผลกระทบต่อพืช สัตว์ ถ้ำ หรือหลักฐานทางโบราณคดีหรือไม่	139
ตารางที่ 23 ท่านคิดว่าควรมีการอนุรักษ์เส้นทางและแหล่งโบราณคดีหรือไม่.....	139
ตารางที่ 24 ท่านได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง	140
ตารางที่ 25 ท่านต้องการเรียนรู้เรื่องใดเพิ่มเติมหรือไม่	140
ตารางที่ 26 ท่านคิดว่าการสื่อความหมายรูปแบบใด ที่น่าจะเหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีนี้	140
ตารางที่ 27 ท่านคิดว่าน่าจะมีการสื่อความหมายในหัวข้อใดบ้าง.....	141
ตารางที่ 28 ท่านคิดว่าแนวทางการจัดการลักษณะใดที่เหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก	141
ตารางที่ 29 ท่านจะตั้งชื่ออะไรให้กับเส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก	142
ตารางที่ 30 ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านถ้ำลอด.....	156
ตารางที่ 31 ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด	158
ตารางที่ 32 ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด	159
ตารางที่ 33 แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักจากกระบวนการมีส่วนร่วม	174

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 การสำรวจทางกายภาพของเส้นทางและแหล่งโบราณคดี.....	70
ภาพที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	73
ภาพที่ 3 การสนทนากลุ่ม.....	74
ภาพที่ 4 การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก	75
ภาพที่ 5 การประชุม	75
ภาพที่ 6 เวทีชาวบ้าน	76
ภาพที่ 7 สภาพแวดล้อมโดยรอบและการเดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก	80
ภาพที่ 8 ภายในคูหา A1	82
ภาพที่ 9 โลงไม้ที่มีการตกแต่งด้วยรักเป็นลวดลาย ซึ่งเป็นที่มาของ ชื่อแหล่งโบราณคดี “ถ้ำผีแมนโลงลงรัก”	82
ภาพที่ 10 คูหา A2 โลงไม้ถูกวางบนพื้นถ้ำ ภายในพบกระดูกคน	83
ภาพที่ 11 คูหา B มีสภาพเป็นซอกหลืบและผาหิน	84
ภาพที่ 12 คูหา C	85
ภาพที่ 13 รูปแบบการปลงศพที่พบภายในแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก.....	87
ภาพที่ 14 หลักฐานทางโบราณคดีที่สันนิษฐานว่าเป็นสิ่งของอุทิศแก่ผู้ตาย	88
ภาพที่ 15 ตัวอย่างสัตว์ที่อุทิศแก่ผู้ตาย	88
ภาพที่ 16 ร่องรอยของรักที่เคลือบบนโลงไม้มีลักษณะเป็นสีดำ.....	90
ภาพที่ 17 หอยเบี้ย	90
ภาพที่ 18 สภาพทั่วไปของเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี	98
ภาพที่ 19 หลุมขยะเดิม.....	99
ภาพที่ 20 ขยะปฏิกูลบริเวณเส้นทาง	99

ภาพที่ 21 สภาพทั่วไปบริเวณหน้าปากถ้ำ.....	100
ภาพที่ 22 ศาลเจ้าที่เกิดการเคลื่อนตัว	101
ภาพที่ 23 ป้ายข้อมูลที่ถูกไฟป่า.....	102
ภาพที่ 24 สภาพแวดล้อมภายในแหล่งโบราณคดี (ถคูหนาว).....	103
ภาพที่ 25 การเชื่อมสภาพของบันไดเข้าแหล่งโบราณคดี	104
ภาพที่ 26 ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ บ้านถ้ำลอด	110
ภาพที่ 27 อาชีพและกิจกรรมภายในหมู่บ้านถ้ำลอด	111
ภาพที่ 28 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด	114
ภาพที่ 29 คณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์บ้านถ้ำลอดเข้าเยี่ยมชม	122
ภาพที่ 30 ศูนย์เด็กเล็กบ้านถ้ำลอด	124
ภาพที่ 31 ครูกำลังสอนให้นักเรียนสังเกตเรื่องระบบนิเวศระหว่างเส้นทางเดินไปแหล่งโบราณคดี..	125
ภาพที่ 32 บรรยากาศการเรียนรู้ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักของ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	127
ภาพที่ 33 บรรยากาศการประชุมเรื่องหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	129
ภาพที่ 34 บ้านไทใหญ่ (ศูนย์เรียนรู้) ของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด	130
ภาพที่ 35 จุดแวะชมที่น่าสนใจระหว่างการสำรวจ.....	148
ภาพที่ 36 จุดแวะชมที่น่าสนใจระหว่างการสำรวจ.....	149

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สำหรับประเทศไทยทรัพยากรทางโบราณคดีถือว่าเป็น “สาธารณสมบัติ” ร่วมกันของพลเมืองไทยทั้งประเทศ โดยมีกรมศิลปากรกระทรวงวัฒนธรรม ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2454 เป็นองค์กรที่มีภารกิจในการคุ้มครอง ป้องกัน อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์ เผยแพร่ จัดการศึกษา ค้นคว้า วิจัย พัฒนา สืบพดศิลปะ และทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่อธำรงคุณค่าและเอกลักษณ์ของความเป็นชาติโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 (กรมศิลปากร 2553: 3)

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ทรัพยากรโบราณคดีกลายเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจในประเทศไทย โดยเฉพาะรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับค่านิยมและการเติบโตของการท่องเที่ยวในโลกโลกาภิวัตน์ นำมาสู่การให้ความสนใจในการอนุรักษ์ ป้องกัน อนุรักษ์ และสงวนรักษาแหล่งโบราณคดีต่างๆ โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีที่มียุคสมัยเชื่อมโยงและใกล้ชิดกับประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อแนวทางการปฏิบัติงานด้านทรัพยากรโบราณคดีในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) การอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์แหล่งโบราณคดี และการจัดการเพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวกลายเป็นความสำคัญลำดับแรก ขณะที่การวิจัยทางโบราณคดีและการศึกษาเพื่อสาธารณะได้รับความสำคัญลดลง และ 2) การสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีดำเนินการโดยบริษัทเอกชนภายใต้การทำสัญญากับกรมศิลปากร จึงเป็นข้อจำกัดในการมีส่วนร่วมของสาธารณะและการตรวจสอบคุณภาพของการทำงานเป็นไปอย่างจำกัด (Shoocongdej 2011: 95-111)

รูปแบบการจัดการดังกล่าวมีทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือ 1) ผลดี สามารถรักษาทำนุบำรุง และอนุรักษ์ทรัพยากรได้ถูกต้องตามหลักวิชาการและมีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักทั้งด้านงบประมาณและบุคลากร และ 2) ผลเสีย ชุมชนไม่มีสิทธิ์ตามกฎหมายในการจัดการทรัพยากร ทำให้ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่อาศัยใกล้เคียงหรือร่วมกับทรัพยากรไม่มีส่วนในในความเป็นเจ้าของและขาดการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นผลให้ทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่เป็นจำนวนมากถูกละเลยไม่ได้รับการดูแลหรืออนุรักษ์ ทรุคโทรม และบางกรณีถูกลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุ เนื่องจากหน่วยงานที่รับผิดชอบมีข้อจำกัดด้านบุคลากรและงบประมาณ

จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรเหล่านี้ในการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้กับจังหวัดเช่นเดียวกับภาพรวมของประเทศไทย โดยเฉพาะถ้าได้ดึงดูดความสนใจของนักวิชาการด้านต่างๆ ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเป็นเวลานาน เนื่องจากถ้ำหลายแห่งนั้น มีความสวยงามและความสำคัญติดอันดับโลก รวมทั้งมีคุณค่าต่อการศึกษาในศาสตร์แขนงต่างๆ อาทิ ธรณีวิทยา นิเวศวิทยา ชีววิทยา และโบราณคดี เป็นต้น (สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช 2541: 1)

หนึ่งในทรัพยากรประเภทถ้ำที่ถูกนำมาจัดการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงผจญภัยและวัฒนธรรม คือ ถ้ำผีแมน เป็นคำพื้นเมืองที่ชาวบ้านท้องถิ่นเรียกถ้ำที่พบโลงไม้ ในอำเภอปางมะผ้า “ผีแมน” เป็นภาษาไทยใหญ่ หมายถึง “ผีที่โผล่ขึ้นมา” (วิวัฒน์ พันธวุฒิชยานนท์ 2544: 174-216; พิมุข ชาญธนะวัฒน์ 2537: 33-35 อ้างใน รัศมี ชูทรงเดช 2559: 16) เดิมโลงไม้ถูกเรียกว่า “ผีแมน” ดังนั้นการใช้คำว่า “โลงไม้” หรือ “ผีแมน” จะปรากฏควบคู่กันไป หากชื่อแหล่งโบราณคดีเป็นชื่อที่ถูกเรียกโดยชาวบ้าน เช่น ถ้ำผีแมน (รัศมี ชูทรงเดช 2559: 16)

ถ้ำจึงเป็นสิ่งจูงใจให้ทางหน่วยงานของรัฐ ทั้งในระดับท้องถิ่นและส่วนกลาง องค์กรชาวบ้าน และประชาชนทั่วไปในบางพื้นที่ได้หาประโยชน์จากถ้ำและพื้นที่โดยรอบ จนกระทั่งเกิดปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารและจัดการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นอกจากนั้นยังไม่ได้ตระหนักถึงผลเสียหายที่จะเกิดขึ้น ทั้งในแง่ของการท่องเที่ยวที่ขาดการจัดการที่ดี ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวเข้าไปย่ำยี โดยสลักรายชื่อตนเอง คนรัก และญาติพี่น้อง และวาดต่อเติมรูปที่มีอยู่ในถ้ำ แล้วเอาโลงไม้โบราณมาเผาเป็นเชื้อเพลิงที่บริเวณหน้าถ้ำด้วยและการเคลื่อนย้ายหรือทำลายโบราณวัตถุภายในถ้ำอย่างขาดความรู้ หรือกิจกรรมบางอย่างสามารถส่งผลกระทบต่อถ้ำได้เพียงแต่ภายในถ้ำใดถ้ำหนึ่งเท่านั้น แต่กิจกรรมนั้นอาจส่งผลกระทบต่อถ้ำอื่นที่อยู่ใกล้เคียงด้วย เช่น การตัดป่าบางส่วนเพื่อสร้างถนนในการขนส่งนักท่องเที่ยวจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง สามารถลดปริมาณน้ำของกลุ่มน้ำลงและยังมีผลต่อปริมาณน้ำซึมน้ำซับภายในถ้ำที่ได้หล่อเลี้ยงหินงอกและหินย้อย ตลอดจนสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ภายในถ้ำต่างๆ (สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช 2541: 2)

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการถ้ำที่จะเกิดขึ้นในอนาคตไว้ว่า ต้องมีการประเมินสภาพของถ้ำ เช่น ถ้ำที่มีสภาพเสื่อมโทรมจะฟื้นฟูอย่างไร หรือถ้ำที่มีสภาพดีจะรักษาให้คงสภาพไว้ได้อย่างไร และการจัดรูปแบบในการบริหาร จะให้ชาวบ้าน กรมป่าไม้ มาประสานความร่วมมือกันยังที่จะให้มีการจัดการที่ดี ใครจะเป็นผู้ดูแล มีอำนาจ ใครเป็นผู้วางแผน ในส่วนของกฎหมาย กฎของ อบต. เอง กฎของหมู่บ้าน หรือแม้แต่มติของกรมป่าไม้จะต้องออกมากุมตรงนี้ ต้องประสานกันทุกส่วนทั้งทางเทคนิคและการจัดรูปแบบองค์กร ยิ่งตอนหลังนี้รัฐธรรมนูญใหม่มีการกระจายอำนาจมากขึ้น ท้องถิ่นต้องบริหารเป็น คือ ไม่ใช่รับแต่คำสั่ง เอาความรู้ที่เราได้มาช่วยกันระดมความคิด เพราะท้องที่ทุกแห่งแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง (สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช 2541) การสร้างความ

สำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนไม่สามารถจะทำได้โดยกลุ่มคนหรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง สิ่งเหล่านี้จะต้องใช้เวลาและความอดทนอย่างสูงในการปลูกสำนึกประชาชนคนไทยหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทุกคน ไม่ว่าจะผ่านสื่อแบบใดก็ตาม ท่านพึงจะต้องตระหนักว่าท่านเป็นส่วนหนึ่งของการรักษามรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเหล่านี้ให้กับลูกหลานของท่านต่อไปในอนาคต (รัศมี ชูทรงเดช 2541 อ้างใน สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช 2541)

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2553 มีการค้นพบแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมโลหะใหม่แห่งใหม่ของอำเภอปางมะผ้า คือ แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก (โลงลงรัก มีที่มาจาก การพบโลงไม้ว่าดลวดลายด้วยยางไม้ที่สันนิษฐานว่าเป็นยางรัก) ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นข่าวกีฬาที่กระจายไปทั่วทั้งบริเวณหมู่บ้านถ้ำลอด หมู่บ้านใกล้เคียง และหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งภายหลังได้แจ้งมายังโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3 ให้เข้ามาสำรวจทางโบราณคดี และในปี พ.ศ. 2556-2559 โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมี รศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช เป็นหัวหน้าโครงการฯ และคณะ ได้เข้ามาศึกษาและขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักอย่างเป็นระบบ พบหลักฐานทางโบราณคดีหลากหลายประเภทมากที่สุดเท่าที่เคยมีการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลหะ ได้แก่ กระดุกคน โลงไม้ ภาชนะดินเผา ภาชนะไม้ ลูกปัด ไม้ทอผ้า ผ้า เครื่องจักสาน เครื่องประดับทำจากโลหะ เครื่องมือโลหะ เส้นสีดำ หอยเบี้ย กระดุกสัตว์ และเมล็ดพืชนอกจากนั้นยังพบ **ชิ้นส่วนกระดูกคนบรรจุอยู่ในโลงไม้ที่ปิดฝาสนิท (ไม้ถูกรบกววน) เป็นครั้งแรกของประเทศไทย ซึ่งช่วยยืนยันข้อสันนิษฐานเก่าที่ว่าโลงไม้มีไว้สำหรับการปลงศพ** โดยสรุป ชุมชนนี้ใช้ถ้ำเป็นสุสานอย่างต่อเนื่อง 5 ระยะ เป็นเวลาประมาณ 424 ปี ในช่วงระหว่าง 1,636 ปีมาแล้ว (พ.ศ. 873-1083) ถึง 1,960 ปีมาแล้ว (พ.ศ. 583-628)

จากความสำคัญดังกล่าวข้างต้น เมื่อการขุดค้นทางวิชาการเสร็จสิ้นลง โครงการวิจัยเรื่องมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ดำเนินการวิเคราะห์หลักฐานทางด้านโบราณคดี และทำกระบวนการจัดการแหล่งโบราณคดีเบื้องต้นในปี พ.ศ. 2560-2563 อย่างไรก็ดี การจัดการแหล่งโบราณคดีจำเป็นต้องมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีภาคส่วนต่างๆ เป็นกระบวนการที่ใช้เวลา ต้องสำรวจความพร้อมทางกายภาพ และความพร้อมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งทำให้การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก จำเป็นต้องแยกแยะความซับซ้อนในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. เรื่องของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย พบว่าแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ใช้สิทธิทางกฎหมาย เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก มีลักษณะเป็นถ้ำทางธรรมชาติที่มีหลักฐานทางโบราณคดีภายใน ดังนั้นจึงมีความซับซ้อนในเรื่องของสิทธิทางกฎหมาย กล่าวคือ ถ้ำทาง

ธรรมชาติตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในขณะที่หลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมดอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร ที่อนุญาตให้โครงการวิจัยฯ ของ รศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช เป็นผู้ศึกษาวิจัย 2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ใช้สิทธิทางกฎหมายของท้องถิ่น (แต่อยู่ภายใต้กฎหมายหลักของกรมอุทยานฯ และกรมศิลปากร) คือ หน่วยงานของรัฐในอำเภอปางมะผ้า องค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด โรงเรียนบ้านถ้ำลอด 3) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียท้องถิ่น คือ ชุมชนบ้านถ้ำลอด เป็นชุมชนชาวไทยใหญ่ที่ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณแหล่งโบราณคดี

2. ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ จะมีลักษณะทางวัฒนธรรม ภาษา และวิถีชีวิตที่แตกต่างจากชุมชนในกรณีศึกษาอื่นๆ ที่เคยมีการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีของประเทศไทย กล่าวคือ เมื่อพิจารณาตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก มีลักษณะสันโดษ ตั้งอยู่บนภูเขาในป่าห่างจากหมู่บ้าน 2 กิโลเมตร และเป็นแหล่งโบราณคดีประเภทสุสานซึ่งเกี่ยวข้องกับคนตาย ดังนั้นจึงมีชาวบ้านบางส่วนที่หวาดกลัวบริเวณแหล่งโบราณคดี นอกจากนั้นชาวบ้านคิดว่าคนในวัฒนธรรมโลงไม้เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ไม่มีความสัมพันธ์เป็นบรรพบุรุษ ผวนกับการที่แหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่กล้าเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการหรือใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณคดี จึงส่งผลให้ขาดสำนึกร่วมในความรู้สึกเป็นเจ้าของแหล่งโบราณคดี

ด้วยเหตุผลในข้างต้นทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก โดยอาศัยแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและวิธีการของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก เพื่อสร้างสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของอดีตร่วมกัน เพราะหากมีการพัฒนาแหล่งโบราณคดี อาจก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของเยาวชนในท้องถิ่น และสร้างความภาคภูมิใจในภูมิหลังของพื้นที่ท้องถิ่น สามารถช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของสิทธิชุมชน และเห็นคุณค่าของทรัพยากรในการเข้าไปร่วมใช้ประโยชน์ในลักษณะเป็นภาคีหนึ่งที่มีความเท่าเทียม และอาจเป็นแนวทางที่สามารถแก้ไขเรื่องผลกระทบจากการท่องเที่ยวถ้ำผีแมนได้ ส่งผลให้ทรัพยากรทางโบราณคดีได้รับการอนุรักษ์และทำนุบำรุงซึ่งนำมาสู่ความยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและประเมินคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก
2. ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆ ตามแนวทางการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี
3. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักอย่างยั่งยืน

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตวิจัยด้านพื้นที่: ครอบคลุมบริเวณแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักและหมู่บ้านถ้ำลอดหมู่ที่ 1 บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ขอบเขตวิจัยด้านเนื้อหา: ครอบคลุมเนื้อหาเรื่องวัฒนธรรมโลงไม้ ข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาการการจัดการของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก และเรื่องราวทุกมิติของชุมชนบ้านถ้ำลอด

1.4 แผนการดำเนินงาน

1.4.1 การทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วม และวรรณกรรมที่กล่าวถึงเรื่องราวของหมู่บ้านถ้ำลอดและผู้คน รวมทั้งวรรณกรรมที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก และเอกสารที่ให้ความรู้เรื่องแนวคิดการมีส่วนร่วมและแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม แนวคิดเรื่องการจัดการถ้ำและเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

1.4.2 การสำรวจ

เนื่องจากการวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีและชุมชนเป็นหลัก ดังนั้นจึงแบ่งการสำรวจออกเป็น 2 พื้นที่ รายละเอียดดังนี้

- **การสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก** โดยสำรวจทางกายภาพทั้งบริเวณภายนอกและภายในของแหล่งโบราณคดี เพื่อเก็บข้อมูลสภาพปัจจุบันของแหล่งโบราณคดีประกอบด้วย เส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี สภาพแวดล้อมบริเวณปากถ้ำ และสภาพภายในแหล่งโบราณคดี
- **การสำรวจหมู่บ้านถ้ำลอด** แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ
 - **สำรวจพื้นที่ทางกายภาพของหมู่บ้าน** สำรวจหมู่บ้านว่ามีลักษณะทางกายภาพเป็นอย่างไร อาทิ ร้านค้า วัด โรงเรียน อาคารสำคัญ พื้นที่พิธีกรรม สถานที่พักผ่อน เป็นต้น การสำรวจหมู่บ้านทางกายภาพเพื่อค้นหาว่าผู้คนในหมู่บ้านมีจุดศูนย์รวม พื้นที่สาธารณะ กิจกรรมทางสังคม และมีการใช้พื้นที่ทางกายภาพร่วมกันอย่างไร
 - **สำรวจข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับหมู่บ้าน** เพื่อค้นหาผู้คนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประเภทโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น และผู้ที่มีความรู้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาของชาวบ้านว่ามีอะไรบ้าง

1.4.3 การสังเกตการณ์

การสังเกตการณ์สำหรับการวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ทั้ง 2 แบบ คือ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม รายละเอียดดังนี้

- **การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม** โดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน งานประเพณีต่างๆ ทั้งทางศาสนาพุทธ และพิธีกรรมเกี่ยวกับผี งานกีฬาของหมู่บ้าน งานอาสาพัฒนาหมู่บ้านในลักษณะต่างๆ หรือแม้กระทั่งงานของปัจเจกบุคคล (งานศพ งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่)
- **การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม** โดยการเข้าไปเดินสำรวจและสังเกต อาทิสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางการเมือง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม พฤติกรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต การร่วมกิจกรรมของชาวบ้านเอง แล้วจึงรวบรวมข้อมูลด้วยการจดบันทึกและถ่ายภาพ (ในกรณีที่ถ่ายภาพได้)

1.4.4 การสัมภาษณ์

ในการวิจัยนี้ใช้การสัมภาษณ์ทั้งหมด 3 แบบ คือ 1. การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ 2. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและแบบเจาะลึก รายละเอียดดังนี้

- **การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ** เป็นการสัมภาษณ์แบบโครงสร้าง โดยมีการกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า และมีการเลือกกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์ไว้ก่อน คือ หัวหน้าศูนย์ศึกษารวมชาติและรักษาพันธุ์สัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ผู้ใหญ่บ้านถ้ำลอด ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านถ้ำลอด
- **การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และแบบเจาะลึก** เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยมีการกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า และสามารถเพิ่มเติมหรือปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ และมีการเลือกกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์ไว้ก่อน คือ ผู้ใหญ่บ้านถ้ำลอด ผู้อำนวยการและครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอด หมอเมือง (ผู้นำทางความเชื่อ) ประธานกลุ่มตะเกียง ประธานกลุ่มล่องแพ กลุ่มผู้อาวุโส ประธานกลุ่มอนุรักษ์ศาสนาวัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประธานกลุ่มอนุรักษ์ถ้ำลอด กลุ่มเยาวชน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว และชาวบ้านทั่วไป

1.4.5 แบบสอบถาม เกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก โดยจะดำเนินการสอบถามผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

1.4.6 การสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการที่ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นวิจัยที่ละเอียดมากขึ้น และสามารถตรวจสอบความถูกต้องจากการสนทนาของคนหลายคนในประเด็นเดียวกันด้วย โดยกลุ่มที่ผู้วิจัยวางเป้าหมายไว้คือ กลุ่มผู้นำทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน) และกลุ่มผู้นำไม่เป็นทางการ (กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มท่องเที่ยว) กลุ่มการศึกษา และกลุ่มเยาวชน

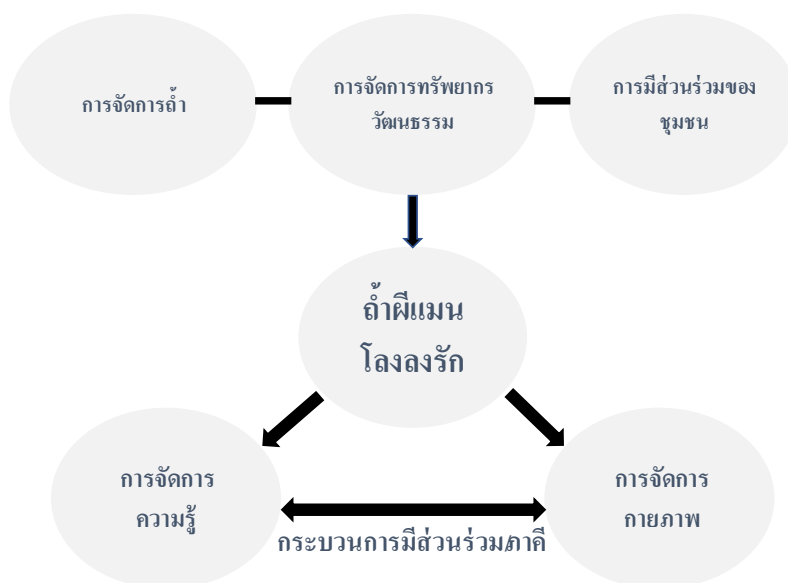
1.4.7 เวทีสาธารณะ/เวทีชาวบ้าน

1.4.8 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารและภาคสนาม

1.4.9 สังเคราะห์ข้อมูลเพื่ออภิปรายและเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักแบบมีส่วนร่วม

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดี
2. แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
3. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสิทธิชุมชนในการเป็นภาคีหนึ่งของการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น
4. ชุมชนและท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์จากความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักในการพัฒนาท้องถิ่นด้านต่างๆ เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบความคิดของการวิจัย

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

บทนี้จะเป็นการทบทวนองค์ความรู้จากวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้ 1) แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ช่วยให้ผู้วิจัยมีหลักการและวิธีคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ 2) แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นข้อมูลที่สำคัญกับการศึกษาครั้งนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นหัวใจของการสืบค้นแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีในลักษณะของการมีส่วนร่วมกับชุมชน 3) แนวคิดการจัดการถ้ำ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถนำมาวิเคราะห์แหล่งโบราณคดีเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการทางกายภาพและความรู้ของถ้ำผีแมนได้ถูกต้องตามหลักวิชาการ 4) กรณีศึกษาการจัดการแหล่งโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมในประเทศไทย จะช่วยทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจถึงรูปแบบและวิธีการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ ที่อาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันตามพื้นที่ศึกษา และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานวิจัยชิ้นนี้ 5) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก เนื่องจากแหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางโบราณคดี ดังนั้นจึงต้องมีการศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายที่คุ้มครองและจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อให้เข้าใจถึงเรื่องกรรมสิทธิ์ของแหล่งโบราณคดี และ 6) พัฒนาการของการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก ช่วยให้ทราบถึงลักษณะและรายละเอียดของการจัดการแหล่งโบราณคดีที่ผ่านมา เพราะจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและกำหนดแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีต่อไปในอนาคต รายละเอียดดังนี้

2.1 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การวิจัยนี้ต้องอาศัยหลักการของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นกรอบคิดเพื่อนำไปสู่การค้นหาแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีต่อไป เนื้อหาครอบคลุมทั้งหมด ข้อ ได้แก่ 1) ความหมายของ “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” 2) ประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรม 3) คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม 4) รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และ 5) การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม ดังนี้

2.1.1 ความหมายของ “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม”

“ทรัพยากรวัฒนธรรม” (cultural resource) เป็นคำที่เกิดขึ้นใหม่ในประเทศสหรัฐอเมริกาช่วงปลายศตวรรษที่ 19 หรือประมาณปี ค.ศ. 1975 ถึงแม้ว่าระยะเวลาเป็นสิบๆ ปีก่อนหน้าทศวรรษ 1970 นักวิชาการได้พยายามจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ แต่นักวิชาการกลับไม่ได้ใช้คำว่า “ทรัพยากรวัฒนธรรม” มีการใช้คำอื่นที่สื่อความหมายแทน เช่น ของเก่า (antiquity) หรือสถานที่ทางประวัติศาสตร์ (historic place)

จากการสืบค้นเอกสารเกี่ยวกับความหมายของ “ทรัพยากรวัฒนธรรม” พบว่านักวิชาการจำนวนมากได้นิยามความหมายไว้ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีความหมายกว้างในแง่เนื้อหาที่ครอบคลุม มีทั้งของเก่าจากอดีต เป็นมรดกที่เหลือนำมาถึงคนรุ่นเรา และมีของใหม่ที่เรารสร้างขึ้น ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถานไม่ว่าจะเป็นงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ เช่น ถ้ำหรือกลุ่มสถานที่ก่อสร้าง ยกหรือเชื่อมต่อกัน อันมีความเป็นเอกลักษณ์ หรือแหล่งสถานที่สำคัญอันอาจเป็นผลงานฝีมือมนุษย์หรือเป็นผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี ยังหมายรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่ล้อมรอบทั้งหมด รวมทั้งที่สร้างขึ้นมาและที่มีอยู่ในระบบนิเวศ เป็นสิ่งที่แสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษยชาติในอดีต และนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ อาทิ การแสดงออก ภาษา ศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติต่างๆ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ฝีมือช่าง เป็นต้น (Feilden and Jokilehto, 1998; ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2550; สายัณต์ ไพรชาญจิตร, 2550)

“การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” (cultural resource management) มีที่มาจากแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นก่อน ช่วงเริ่มต้นของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น เป็นคำที่ถูกใช้กันทั่วไปในวงวิชาการด้านโบราณคดีเป็นหลัก โดยนักโบราณคดีเห็นว่าทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและสถาปัตยกรรมโบราณถูกทำลายมากขึ้นจากสาเหตุต่างๆ ทั้งจากธรรมชาติ และการกระทำของมนุษย์จึงเป็นห่วงว่าในอนาคตทรัพยากรเหล่านี้ อาจลดน้อยลงจนไม่หลงเหลือให้คนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์ต่อไป ดังนั้นจึงควรมีการจัดการที่เหมาะสมก่อนที่จะสายเกินไป (ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2554: 18)

ดังนั้นการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม หมายถึง วิธีบริหารจัดการดูแลรักษาทรัพยากรหรือวัตถุทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกตกทอดมายาวนานของมนุษย์ การบริหารจัดการ อาจหมายถึงการวางแผนงาน และการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ดูแลรักษา หรือการจัดการข้อมูล สถานที่ พื้นที่ รูปแบบของการจัดการอาจปรากฏอยู่ในงานพิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ หรือนิทรรศการ เป็นต้น (www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts)

นอกจากนี้ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมยังเป็นปรากฏการณ์ระดับสากลที่สามารถพิจารณาได้จากประมวลกฎหมายและกฎบัตรต่างๆ ที่ตราขึ้นมาเพื่อปกป้องคุ้มครองทรัพยากรวัฒนธรรม ได้แก่ กฎบัตรเวนิส (ICOMOS ค.ศ. 1994) และอนุสัญญาเกี่ยวกับมรดกโลกภายใต้การดำเนินงานของยูเนสโก ซึ่งออกกฎเกณฑ์ที่สำคัญในอันที่จะปกป้องคุ้มครองทรัพยากรวัฒนธรรม และประเทศส่วนใหญ่ก็รับหลักการดังกล่าวไปปรับใช้ในแง่ของการตรากฎหมายปกป้องคุ้มครองทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2557)

วัตถุประสงค์ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คือ 1) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน เราต้องได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่สมบูรณ์หรือมากที่สุดเท่าที่จะหาได้เสียก่อนจึงจะดำเนินงานอย่างอื่น 2) เพื่อป้องกันทรัพยากรวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสมร่วมไปกับการอนุรักษ์และสงวนรักษาซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญรองลงมา ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ทรัพยากรเสื่อมสภาพหรือสูญหายก่อนเวลาอันควร 3) เพื่อให้ประชาชน หรือสาธารณชน นักวิจัย นักเรียน นักศึกษา ฯลฯ สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียม และ 4) เพื่อใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการศึกษาเกี่ยวกับอดีต และให้เราได้ตระหนักถึง คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเองด้วยกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ทรัพยากรวัฒนธรรมถูกนำมาจัดการใน 2 รูปแบบที่สำคัญ คือ 1) การจัดการความรู้ และ 2) การจัดการทางกายภาพ ซึ่งรวมถึงกระบวนการเกี่ยวกับนโยบายและข้อบังคับทางกฎหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมด้วย

1) การจัดการความรู้ มีจุดเริ่มต้นจากการรวบรวมความรู้จากการทำงานวิจัยเอง หรือการประมวล และสังเคราะห์จากผู้อื่น แล้วจากนั้นจึงนำเอาความรู้จากการค้นคว้าวิจัยที่ยากหรือเรียบเรียงจากงานที่ดำเนินการโดยนักโบราณคดี นักวิทยาศาสตร์ นักมานุษยวิทยา นักประวัติศาสตร์ หรือนักวิชาการสาขาอื่นๆ ฯลฯ มาสกัดให้เป็นเรื่องที่ง่ายแก่ความเข้าใจของสาธารณะแล้วจัดแสดงหรือเผยแพร่ความรู้ ในรูปแบบหนังสือ สารคดีภาพยนตร์นิทรรศการ หนังสือนำชม หนังสือท่องเที่ยว การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ นอกเหนือจากงานวิจัยแล้ว การจัดการจำเป็นต้องคำนึงถึงกระบวนการที่เกี่ยวกับกฎหมาย และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับรู้สิทธิของตนในการจัดการกับมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งก็มีตัวอย่างที่กรมศิลปากรได้จัดตั้งโครงการนำร่องการบริหารจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรม สู่เขตพื้นที่ท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ สงขลา และอุบลราชธานี พ.ศ. 2544 เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและสิทธิชุมชนตลอดจนการดูแลจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2552: 31)

2) การจัดการทางกายภาพ หมายถึงการจัดภูมิทัศน์ของทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น โบราณสถาน หมู่บ้าน บ้านเรือนให้มีระเบียบ มีระบบการดูแลโดยชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและ

เข้าถึงง่าย เช่น การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมทางโบราณคดีเป็นการจัดการพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี มีการอนุรักษ์และบูรณะให้อยู่ในสภาพที่คงทนถาวร รวมทั้งการจัดภูมิทัศน์โดยรอบด้วยที่เรียกว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” หรือพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้ง หรือพิพิธภัณฑสถานแหล่งโบราณคดีหรือการจัดแสดงโบราณวัตถุและเก็บอยู่ในสถานที่ปลอดภัยเหมาะสมเพื่อรักษาสภาพและยืดอายุของโบราณวัตถุให้นานขึ้น ไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑสถาน หรือศูนย์ข้อมูลชุมชน ส่วนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเพณีนั้น อาจจะเป็นการจัดระเบียบภายในชุมชน หรือฟื้นฟูทรัพยากรวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ใกล้สูญหายไป เช่น การทอผ้า ดนตรี ฟ้อนรำ เป็นต้น (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2552: 32)

2.1.2 ประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

หลักในการแบ่งประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรมส่วนใหญ่จะเป็นไปตามนิยามที่องค์การยูเนสโกได้กำหนดไว้ (UNESCO, 2008) นักวิชาการหลายท่านจึงได้แบ่งประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible cultural resource) หมายถึง ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เครื่องจักรสานผ้า ทอ ศิลปหัตถกรรมต่างๆ 2) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural resource) ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทนี้ คือ ทุกสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ภูมิปัญญา ระบบคิด ความเชื่อ ศาสนา ดนตรี พิธีกรรมตลอดจนเรื่องเล่า นิทาน ตำนานต่างๆ รวมไปถึงวิถีชีวิตที่ไม่หยุดนิ่ง แต่ปรับเปลี่ยนไปตามปัจจัยและบริบททางสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.2.1 ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้

ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) หมายถึง ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ทางกายภาพ สามารถแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ตามลักษณะที่ปรากฏ 2 กลุ่ม คือ ประเภทที่อยู่ติดที่ (immovable resource) อาทิ แหล่งโบราณคดี แหล่งโบราณสถาน ย่านหรือสถานที่ สถาปัตยกรรม และร่องรอยต่างๆ เป็นต้น และประเภทเคลื่อนย้ายได้ (movable resource) อาทิ โบราณวัตถุ เครื่องแต่งกาย และสิ่งอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์ เป็นต้น นอกจากนี้ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ยังรวมถึง พิธีกรรม และทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในฐานะต่างๆ อีกด้วย

2.1.2.2 ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) หมายถึง การปฏิบัติ (practices) การแสดงออก (expression) การนำเสนอ (representations) ความรู้ (knowledge)

ทักษะ (skills) รวมทั้งอุปกรณ์วัสดุสิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และปัจเจกบุคคลในบางกรณี มีสำนึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมของพวกเขา ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับไม่ต้องได้เหล่านี้ถูกส่งผ่านหรือถ่ายทอด จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งซึ่งมนุษย์ยังมีการผลิตซ้ำและสร้างทรัพยากรประเภทนี้ขึ้นใหม่อยู่เสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม การปะทะสังสรรค์กับธรรมชาติและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง และเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเองให้ยั่งยืนนาน อาทิ ความรู้ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือแนวปฏิบัติทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นสากลและของท้องถิ่น มุขปาฐะ การแสดงออก ภาษา ศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติต่างๆ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ฝีมือช่าง เป็นต้น

2.1.3 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม

การศึกษาคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนับเป็นขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญ ที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องศึกษาและคำนึงถึงในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจและเล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆ ได้อย่างถูกต้องก่อนที่จะดำเนินการในขั้นตอนต่อไปในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คุณค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดค่าให้กับสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ดังนั้นคุณค่าและความหมายจึงอาจแตกต่างกันไปตามพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สติปัญญา ของแต่ละคนหรือสังคม รวมทั้งบริบทด้านอื่นๆ อีก และข้อเท็จจริงที่ว่าคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา (William Lipe, 1984; ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2554)

จากเอกสารพบว่าการจำแนกคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยม แบ่งออก 4 ประการ (William Lipe, 1984; สายันต์ ไพโรชาญจิตร, 2550: 25-27) ดังนี้

2.1.3.1 คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (Associative/ Symbolic Value)

ลักษณะทางกายภาพที่สำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม คือ เป็นร่องรอยหรือภาพตัวแทนแห่งอดีตที่ยังคงหลงเหลืออยู่มาจนถึงในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ทรัพยากรวัฒนธรรมจึงเป็นสัญลักษณ์ (symbols) หรือความทรงจำ (mnemonics) ที่บอกเล่าเรื่องราวในอดีต ทำให้เราสามารถเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันได้ อดีตเป็นความจริงแท้ (authenticity) ที่ติดอยู่กับทรัพยากรวัฒนธรรมที่คงอยู่ได้ โดยกาลเวลาไม่สามารถลบเลือนได้ ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่หรือทดแทนได้ และไม่จำเป็นต้องอาศัยการบอกเล่าเรื่องราวผ่าน เป็นคุณค่าที่ติดมาจากสภาพทางกายภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้จึงอาจสรุปได้ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมมีนัยสำคัญสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีต เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความทรงจำในอดีตและปัจจุบัน ทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ เป็นหลักฐานที่ยืนยันเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตด้วยสภาพของทรัพยากรเอง เป็นคุณค่าที่ติดตัวมากับ

ทรัพยากรยากที่จะสูญหายไปตามกาลเวลา ซึ่งแต่ละคนอาจจะมองต่างกันขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมนั้นๆ

2.1.3.2 คุณค่าเชิงวิชาการ (Informative Value)

ทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่าในฐานะที่เป็นข้อมูลแหล่งความรู้ในการศึกษาเรื่องราวต่างๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปะ รวมถึงวิถีการดำรงชีวิตของสังคม ความเชื่อ ศาสนา และอื่นๆ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวนี้ ทรัพยากรวัฒนธรรมถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเป็นตัวนำไปสู่เรื่องราวโดยผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบต่างๆ เพื่อที่จะตอบโจทย์ในสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องการทราบ ซึ่งความรู้เหล่านั้นได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาในประเทศไทย เพื่อการศึกษาผู้คนที่เกี่ยวกับการกำเนิดและประวัติศาสตร์ของคนไทย นักโบราณคดีทั้งไทยและต่างประเทศมีส่วนร่วมทำหน้าที่สำคัญเพื่อให้เกิดความเข้าใจในการวิวัฒนาการของมนุษย์และวัฒนธรรมในประเทศไทย คุณค่าของข้อมูลและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมถูกส่งผ่านสู่สาธารณชนผ่านการสื่อความหมายประเภทต่างๆ อาทิ พิพิธภัณฑ์ สวนทางประวัติศาสตร์ และวารสารทางวิชาการต่างๆ เป็นต้น

2.1.3.3 คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ (Economic Value)

ทรัพยากรวัฒนธรรมสามารถมีมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ กล่าวคือ ทรัพยากรนั้นๆ ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นต้นทุนเพื่อสร้างมูลค่าให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทรัพยากรนั้น คุณค่าอาจจะเกิดจากมูลค่าของตัวสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุสิ่งของ ที่สามารถทำให้เกิดประโยชน์ต่อการตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีคุณค่าพื้นฐานด้านอื่นๆ ทั้งด้านที่เป็นตัวแทนของอดีต ด้านความงามก็ถูกนำมาคิดคำนวณเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วย ปัจจุบันแนวคิดเรื่องคุณค่าเชิงเศรษฐกิจของทรัพยากรวัฒนธรรม ถูกนำมาใช้อย่างชัดเจนเมื่อทรัพยากรวัฒนธรรมถูกใช้เงินทุนทางวัฒนธรรมด้วยการเพิ่มมูลค่าตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative economy) เช่น การนำทรัพยากรวัฒนธรรมมาทำเป็นธุรกิจที่เน้นการโหยหาอดีต (business of nostalgia) ซึ่งเป็นรูปแบบการทำธุรกิจที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน อาทิ ตลาดร้อยปี อำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี การดัดแปลงสถานีรถไฟให้เป็นพิพิธภัณฑ์ศิลปะในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น

2.1.3.4 คุณค่าเชิงสุนทรีย์ (Aesthetic value)

คุณค่าในด้านนี้มองว่าทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุจับต้องได้ มีลักษณะที่สำคัญบางอย่าง เช่น รูปทรง ลวดลาย ลักษณะพื้นผิว ฯลฯ ที่รู้สึกได้ว่าเมื่อได้ชมแล้วมีความสวยงาม แต่ความสวยงามนี้แต่ละคนอาจจะมองความงามไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับความชอบของตัวบุคคล ซึ่งมาจากพื้นฐานปัจจัย

ทางด้านอื่นๆ ประกอบ เช่น แบบแผนความงามที่เป็นประเพณีนิยม จินตนาการความชอบส่วนบุคคล ฯลฯ ในวัตถุชิ้นเดียวกันอาจมีการมองความงามที่แตกต่างกันคนบางกลุ่มอาจมองว่าวัตถุชิ้นนั้นมีความงาม ในขณะที่เดียวกันคนอีกกลุ่มอาจจะไม่ได้มองว่าทรัพยากรนั้นมีความงามมากก็ได้ ซึ่งคุณค่าทางด้านความงามหรือสุนทรียะนี่จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการสร้างผลงานสร้างสรรค์ต่อไปได้

2.1.4 รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มี 3 ขั้นตอนหลักดังต่อไปนี้ (ธนิช เลิศชาญฤทธ์, 2552: 25-26; สายันต์ ไพรัชญาจิตร, 2550: 25-27)

1. การประเมินความสำคัญ คือ การแปลความหมายความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานการวิเคราะห์ หลักฐานเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม และคุณค่าต่างๆ ของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยการลงพื้นที่สำรวจอาจต้องทำงานใกล้ชิดกับชุมชนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะเข้าใจทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างถ่องแท้ภายใต้บริบทต่างๆ และทำการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมที่ต้องการจะจัดการ เพื่อให้เกิดการตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็น และใช้ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทต่างๆ อาจมีคุณค่าแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจของแต่ละสังคม เกณฑ์การประเมินจึงต่างกันไปตามเป้าหมายในการประเมินและความสนใจของผู้ประเมิน ดังนั้น ผู้ประเมินจึงต้องอ้างอิงจากเกณฑ์การประเมินต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับ เช่น อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ โดยยูเนสโก

2. การวางแผนการจัดการ (planning for management) เป็นการกำหนดแผนการปฏิบัติงานหรือแผนการจัดการที่เหมาะสม โดยแผนการปฏิบัติงานควรจะมียุทธวิธีในการจัดการทรัพยากรที่กำหนด เป็นระยะยาว และผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับจากการจัดการ นอกจากนี้ควรมีแผนการให้การศึกษาและการแปลความหมายเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมด้วย

3. การกำหนดรายการการจัดการ (management program) คือ การจัดการตามข้อเสนอแนะ และลำดับความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม ที่ประเมินไว้ในขั้นตอนแรก รูปแบบการจัดการมีหลายวิธีขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น สภาพทางกายภาพของทรัพยากร เจือปนไขทางสังคม และความสำคัญ ทั้งนี้การจัดการต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรมในพื้นที่ ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยความรู้ และทักษะของผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ การพัฒนารายการสำหรับการปกป้อง การเข้าถึง และการให้ความรู้แก่สาธารณะ

2.1.5 การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม

ลำดับต่อมาที่มีความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการตระหนักรู้ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรร่วมที่ผู้คนทุกภาคส่วนควรได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกร่วมเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญและหวงแหนทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมกัน

วิธีการอนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนมีอยู่จำนวนมาก โดยมีวิธีการที่สำคัญ 4 ประการดังนี้

1) การสงวนรักษาและปฏิสังขรณ์ กล่าวคือ ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทที่เป็นวัตถุหากชำรุดทรุดโทรมลงควรจัดให้มีการซ่อมแซมมากกว่าการแทนที่ โดยจำเป็นต้องดำเนินการซ่อมแซมโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ เพื่อรักษาให้คงอยู่และก่อให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์และสังคมสืบต่อไป

2) การมีส่วนร่วมของผู้คนฝ่ายต่างๆ การมีส่วนร่วมของสาธารณชนเป็นกระบวนการสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพราะจะนำไปสู่การปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน สร้างวัฒนธรรมการบริหารจัดการที่โปร่งใส เนื่องจากทุกฝ่ายรับรู้การทำงานผ่านการมีส่วนร่วม ทั้งยังช่วยลดความขัดแย้ง ทำให้ทุกคนทุกฝ่ายได้รับประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเป็นธรรม

3) การสร้างพันธมิตร ควรร่วมมือกันสร้างพันธมิตรทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ เพื่อช่วยสงวนรักษาและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม นอกจากนี้การสร้างพันธมิตรยังช่วยลดปัญหาการขัดแย้งระหว่างกลุ่มหรือผู้คนต่างวัฒนธรรม ทั้งยังสร้างสันติในการอยู่ร่วมกันอีกด้วยและ

4) การสร้างของเลียนแบบ การทำเลียนแบบ การทำปลอม หรือการทำของจำลอง ควรเป็นไปเพื่อผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ในทางบวกมากกว่าทางลบ ตัวอย่างเช่น ในประเทศอียิปต์มีร้านขายของเลียนแบบโบราณวัตถุบริการนักท่องเที่ยวอย่างถูกกฎหมายและเปิดเผย สินค้าเลียนแบบได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก รัฐบาลและนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีในอียิปต์ ก็มีได้คัดค้านการกระทำดังกล่าวแต่อย่างใดเนื่องจากมาตรการการทำของเลียนแบบในลักษณะดังกล่าว ช่วยลดและแก้ไขปัญหาการลักลอบขุดหาของเก่าและการโจรกรรมโบราณวัตถุได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการทำเลียนแบบ จำลอง หรือการทำขึ้นใหม่จึงมิใช่เรื่องเสียหายเสมอไป (ธนิช เลิศชาญฤทธ์, 2554: 177-188; ชนัญ วงษ์วิภาค, 2557)

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

เนื่องจากการวิจัยนี้ใช้วิธียาของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจหลักในการวิจัย เพื่อเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งมีประเด็น 7 ข้อ ได้แก่ 1) ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” 2) พื้นฐานของการมีส่วนร่วม 3) องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม 4) ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 5) ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม 6) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และ 7) ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม รายละเอียดดังนี้

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้นมานานร่วม 50 ปีแล้ว โดยมาจากปรัชญาทางการเมืองการปกครองที่เป็นระบอบประชาธิปไตย เริ่มได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในช่วงปลาย ค.ศ. 1960 เป็นต้นมาในหลายประเทศทั่วโลก

การพัฒนาในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ให้ความสำคัญกับเรื่องของการมีส่วนร่วมอย่างมาก นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญ ศัพท์คำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน การเกี่ยวข้องของพลเมือง การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ความกังวลของท้องถิ่น การแทรกแซงขององค์กรพัฒนาเอกชน การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ซึ่งต่อมาในศตวรรษที่ 21 จึงเกิดสิทธิตามสนธิสัญญาอาร์ฮุส The Aarhus Convention ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาในเรื่องของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

สนธิสัญญา อาร์ฮุส เป็นข้อตกลงร่วมของที่ประชุมสิ่งแวดล้อมเพื่อยุโรปในเมืองอาร์ฮุส ประเทศเดนมาร์ก เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2541 และมีผลบังคับใช้ ภายใน 90 วัน ในประเทศที่ตกลงรับ โดยมีสาระสำคัญคือเรื่องการประกันสิทธิทางสิ่งแวดล้อมเป็นสิทธิมนุษยชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งในระยะแรกประเทศในยุโรปได้เซ็นรับเพื่อนำไปปฏิบัติ และในเวลาต่อมาประเทศอื่นๆ ในทวีปต่างๆ จึงได้นำไปใช้เช่นกัน จนกลายเป็นสนธิสัญญาระดับโลก โดยมีเสาหลัก 3 ประการ คือ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วม และการได้รับความเป็นธรรมในกระบวนการทางศาล

ตัวอย่างเช่นในประเทศสหรัฐอเมริกา การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญในโครงการเหมืองแร่และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีผลต่อการวางแผน การเลือกทำเล และการพัฒนาโครงการ กฎหมายที่สำคัญ เช่น The National Environmental Policy Act, The Coastal Zone Management Act เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีประเทศนอร์เวย์ ที่มีกฎหมายการมีส่วนร่วมในทรัพยากร ได้รับการพัฒนาขึ้นมาราว 40 ปีมาแล้ว ในเรื่องของพลังงาน การพัฒนาแหล่งน้ำ ซึ่งการเปลี่ยนรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2533 มีการวิเคราะห์เรื่องการมีส่วนร่วม และมีการนำเรื่องของสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนเข้ามาไว้ด้วย ซึ่งกฎหมายการมีส่วนร่วมดังกล่าวถูกนำมาใช้ใน

กระบวนการวางแผนของรัฐ สำหรับประเทศเนเธอร์แลนด์มีการพัฒนาเรื่องกฎหมายมีส่วนร่วมมานานแล้ว โดยเฉพาะในเรื่องพลังงาน และภาคทรัพยากรธรรมชาติ (ถวิลวดี บุรีกุล, 2548: 38-40)

สำหรับประเทศไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (2525-2529) เป็นต้นมา ภายหลังรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีเจตนารมณ์สำคัญในเรื่องของการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้จำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไข หรือตรากฎหมายขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญดังกล่าว และยังคงสืบเนื่องมาจนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และ 2560 ซึ่งกฎหมายหลายฉบับได้มีการบัญญัติในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้บ้าง แต่ไม่ครอบคลุมการมีส่วนร่วมทุกระดับ อาทิ พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 เป็นกฎหมายที่ออกมาเพื่อให้หน่วยงานราชการให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการที่ดี ที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีความโปร่งใสในการทำงาน มีการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า มีการอำนวยความสะดวกและตอบสนองความต้องการของประชาชน และมีการประเมินผลการทำงาน มีการลดขั้นตอนการทำงานเพื่อให้เกิดความคล่องตัว ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยให้ประชาชนเป็นศูนย์กลาง (ถวิลวดี บุรีกุล, 2548: 35-37) ซึ่งในภายหลังกการมีส่วนร่วมของประชาชนนอกจากจะครอบคลุมในมิติทางการเมืองและการพัฒนาแล้ว ยังขยายไปสู่มิติทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมด้วย

2.2.1 ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม”

ความหมายของการมีส่วนร่วมมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ในลักษณะที่เป็นทางการเมือง และในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาซึ่งนิยามในลักษณะที่เป็นทางการเมือง “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการเพื่อการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน โดยเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาที่ถูกกำหนดมาจากภาครัฐ มาเป็นการพัฒนาภาคประชาชน ที่ประชาชนในชุมชนเป็นผู้กำหนดโจทย์ปัญหา และค้นหาคำตอบของการแก้ปัญหาเอง โดยมีการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาสู่ส่วนภูมิภาคและลงสู่พื้นที่ในชุมชน

สำหรับนิยามในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา “การมีส่วนร่วม” หมายถึง กระบวนการในการพัฒนา ที่มุ่งเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ เช่น การร่วมค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยี ในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนานั้นๆ ซึ่งเป้าหมายและกิจกรรมต่างๆ ในกระบวนการพัฒนาจะต้องมีความ

สอดคล้องกับแบบแผนของวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน สามารถสรุปได้ว่า “การมีส่วนร่วม” (participation) ประกอบด้วย 2 คำ คือ “การเป็นหุ้นส่วน” (partnership) และ “การเข้าไปเกี่ยวข้อง” (involvement) (Stephens C., 2007: 949 อ้างใน วิณา เทียงธรรม, 2555: 58-59)

ซึ่งนิยามในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนานี้ ผู้เขียนเห็นว่าสอดคล้องกับหัวข้อวิจัย ดังนั้นจึงสืบค้นความหมายเพิ่มเติม พบว่ามีการนิยามโดยนักวิชาการทั้งต่างประเทศและประเทศไทย เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่าให้ความหมายที่คล้ายคลึงกัน สามารถสรุปได้ดังนี้

“การมีส่วนร่วมของชุมชน” คือ การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่ทำทุกอย่างซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องที่ประชาชนคิดเอง ให้เขาเป็นผู้มีความคิดริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวของตัวเอง ความชำนาญของประชาชนในการแก้ปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม เข้าดำเนินการและควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนยังจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของแนวความคิดในการกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาสู่ส่วนท้องถิ่น เพราะประชาชนในท้องถิ่น คือ ผู้ที่รู้ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นตนเองดีกว่าผู้อื่น ซึ่งอาจแบ่งการมีส่วนร่วมออกได้ 5 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 2) ร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและที่มาของปัญหา 3) ร่วมในการเลือกวิธีการและวางแผนในการแก้ปัญหา 4) ร่วมในการดำเนินการตามแผน 5) ร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ (Erwin William, 1976; Peter Oakley and David Marsden, 1990; ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2525; อคิน รพีพัฒน์, 2527; ถวิลวดี บุรีกุล, 2548)

2.2.2 พื้นฐานของการมีส่วนร่วม

โดยเงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมนั้นพบ 3 ประการ คือ

1. **ต้องมีอิสรภาพ** หมายถึง มีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ การเข้าร่วมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ การถูกบังคับให้ร่วมไม่ว่าจะในรูปแบบใด ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม
2. **ต้องมีความเสมอภาค** ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่นๆ
3. **ต้องมีความสามารถ** ประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายจะต้องมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ หมายความว่า ในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่าผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาค แต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย การมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

2.2.3 องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

ส่วนองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมมี 3 ด้าน คือ

1. ต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายชัดเจน ว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดีกว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
2. ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย ต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่ามีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
3. ต้องมีบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมาย อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปกลุ่มบุคคลเป้าหมายมักถูกจำกัดโดยกิจกรรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอยู่แล้วโดยพื้นฐาน

ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ (วันชัย วัฒนศัพท์, ผู้แปล, 2543: 43-45 อ้างใน ถวิลวดี บุรีกุล, 2548: 4)

1. การตัดสินใจและผลกระทบที่สำคัญ
2. การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อบางคนมากกว่าคนอื่น
3. การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของบางคน หรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิม
4. การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว
5. ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

2.2.4 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

สำหรับกระบวนการความร่วมมือระหว่างกันของชุมชน สามารถสรุปได้ทั้งหมด 5 กระบวนการที่มีความต่อเนื่องกัน ตามลักษณะของแกนแนวนอน ได้แก่

1. การกำหนดปัญหาที่เกิดขึ้นและสาเหตุของปัญหาเหล่านั้น (Antecedents)
2. การเห็นพ้องต้องกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในปัญหาที่เกิดขึ้น ความสำคัญของปัญหานั้นมีมากพอที่จะสามารถทำงานร่วมกัน เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาได้ (Problem Setting)
3. การสร้างหลักเกณฑ์ปฏิบัติของกลุ่มและข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Direction Setting)
4. การสร้างความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ การมอบหมายและอธิบายบทบาทหน้าที่อย่างละเอียด รวมถึงการตรวจสอบ ควบคุม และออกแบบระบบ (Structuring)
5. การแบ่งผลประโยชน์หรือวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น (Outcome)

2.2.5 ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม

ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมนั้น มีหลายระดับ แต่มีสาระสำคัญที่คล้ายคลึงกัน (Cohen and Uphoff, 1980: 219-222) คือ

2.2.5.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มโครงการ โดยมีการอภิปรายถึงปัญหาและความต้องการ มีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการกำหนดทางเลือกว่าควรจะทำโครงการหรือกิจกรรมใดบ้าง และการตัดสินใจว่าจะทำโครงการหรือกิจกรรมใด และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจยังครอบคลุมไปถึงการตัดสินใจในระหว่างการดำเนินงานโครงการ

2.2.5.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในทรัพยากรต่างๆ ให้กับโครงการทั้งในด้านเงิน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ และการมีส่วนร่วมในการบริหารและประสานงานโครงการต่างๆ

2.2.5.3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefit) คือ เป็นทั้งการร่วมรับประโยชน์และร่วมรับผลสืบเนื่องในทางลบจากโครงการพัฒนา ผลประโยชน์ที่ได้รับ ได้แก่ 1) ผลประโยชน์ด้านวัตถุ คือการมีรายได้และทรัพย์สินเพิ่มขึ้นและมั่นคงมากขึ้นหรือการมีสาธารณูปโภคที่เพียงพอ มีประสิทธิภาพ หรือคุณภาพดี 2) ผลประโยชน์ด้านสังคม ได้แก่ การได้รับการศึกษาหรือรู้หนังสือมากขึ้น รวมทั้งการให้บริการสังคมอื่นๆ มากขึ้น และมีคุณภาพดีขึ้น และ 3) ผลประโยชน์ส่วนบุคคล ได้แก่ การมีความนับถือตนเองมากขึ้น มีพลังอำนาจทางการเมืองมากขึ้น และมีความรู้สึกถึงความมีประสิทธิภาพของตนเอง

2.2.5.4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) คือ เป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินโครงการทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รูปแบบการมีส่วนร่วมประเมินอย่างเป็นทางการ เช่น การประชุมเพื่อทบทวนและประเมินการดำเนินงานที่ผ่านมา การร่วมเป็นคณะกรรมการหรือคณะกรรมการในการประเมินผล หรือการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการวิจัยประเมินผลสำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การประชุมกลุ่มย่อยอย่างไม่เป็นทางการ หรือการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการ

และหากให้มีการเรียงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนจากลำดับต่ำสุดไปหาสูงสุด ที่ละเอียดมากยิ่งขึ้น ได้แก่

1. ระดับที่ชุมชนยังไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation)

- ระดับการมีส่วนร่วมที่มีมุมมองของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่าโครงการจะประสบความสำเร็จหรือบรรลุเป้าหมายได้ เกิดจากการสนับสนุนโดยภาครัฐและการวางแผนของเจ้าหน้าที่เท่านั้น (Manipulation)
- ระดับที่ชุมชนยังไม่มีส่วนร่วม เป็นเพียงการจัดกิจกรรมเพื่อให้ข้อมูลหรือการศึกษาแก่ผู้มีส่วนร่วมเท่านั้น (Therapy)

2. ระดับเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมของชุมชน (Degrees of Tokenism)

- **ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ประชาชนรับรู้** เป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้วางแผนโครงการกับประชาชน เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้วางแผนโครงการ แต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องใดๆ เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ และการทำหนังสือพิมพ์ เป็นต้น
- **ระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน** กล่าวคือ ผู้วางแผนโครงการเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และประเด็นในการประเมินข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการริเริ่มโครงการต่างๆ และการบรรยายให้ประชาชนฟังเกี่ยวกับโครงการต่างๆ และขอความคิดเห็นจากผู้ฟัง เป็นต้น
- **ระดับการปรึกษาหารือ** เป็นการเจรจากันอย่างเป็นทางการระหว่างผู้วางแผนโครงการและประชาชนเพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่างๆ เช่น การจัดประชุม การจดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น เป็นต้น
- **ระดับการวางแผนร่วมกัน** จนถึงร่วมกันตัดสินใจเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมโครงการ และผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการเหมาะสมที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก

3. ระดับที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมาก (Degrees of Citizen Power)

- **ระดับการร่วมปฏิบัติ** เป็นระดับที่ผู้รับผิดชอบโครงการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการ เป็นขั้นการนำโครงการไปปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

- **ร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผล** เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่มีผู้เข้าร่วมน้อย แต่มีประโยชน์ที่ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบสามารถคอยติดตามการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ได้ ซึ่งรูปแบบการติดตามตรวจสอบ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการติดตามประเมินผลที่มาจากหลายฝ่าย การสอบถามประชาชน (การสำรวจเพื่อให้ประชาชนประเมิน) เป็นต้น
- **ระดับการควบคุมโดยประชาชน** เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ เป็นต้น แต่วิธีการดังกล่าวนี้ มักใช้ได้ประสิทธิผลในประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองแล้ว ผลของการลงประชามติจะมีผลบังคับให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตาม

กล่าวโดยสรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นกระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด กล่าวคือ เป็นการสื่อสารสองทางทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วย การแบ่งสรรข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งนี้เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจ การลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เป็นการสร้างฉันทามติ และทำให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ อีกทั้งช่วยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าใน “กรณีที่ย้ำแรงที่สุด” ช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม และช่วยให้ทราบความห่วงกังวลของประชาชน และค่านิยมของสาธารณชน รวมทั้งเป็นการพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน (วันชัย วัฒนศัพท์, ผู้แปล, 2543: 25-28 อังโน ถวิลวดี บุรีกุล, 2548: 5)

2.2.6 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในการดำเนินงานพัฒนาหรือกิจกรรมโครงการใดๆ ก็ตาม สิ่งที่สำคัญต่อการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายประการ ทั้งด้านปัจจัยตัวบุคคล องค์กร และชุมชน ทั้งนี้ภาครัฐจำเป็นต้องคำนึงถึงการส่งเสริมสนับสนุนช่วยเหลือประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของชุมชน เพื่อให้ดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์และเกิดการพัฒนาที่ดีเกิดผลดีต่อชุมชน จากการสืบค้นพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน (Cohen and Uphoff, 1980: 223; ปรัชญา เวสารัชช, 2528: 170; ธวัช เบญจจาริกุล, 2529: 25-26; อรอนงค์ ธรรมกุล, 2539: 21; วันชัย วัฒนศัพท์, 2543: 158-161) ได้แก่ 1) ด้านสังคม 2) ด้านเศรษฐกิจ 3) ด้านการเมือง 4) ด้านวัฒนธรรม 5) อายุและเพศ 6) สถานภาพในครอบครัว 7) ระดับ

การศึกษา 8) สถานภาพทางสังคม 9) อาชีพ 10) รายได้และทรัพย์สิน 11) ระยะเวลาในท้องถิ่นและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ 12) ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความผูกพันในชุมชน 13) ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวมความรู้สึกรังเกียจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวน หรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคี และ 14) อำนาจที่ได้รับการมอบหมายตามกฎหมาย

2.2.7 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมนั้น มีความสำคัญในการสร้างประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน และส่งเสริมธรรมาภิบาล ตลอดจนการบริหารงาน หากการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นเพียงใด ก็จะช่วยให้มีการตรวจสอบการทำงานของผู้บริหาร และทำให้ผู้บริหารมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความมั่นใจว่าเสียงของประชาชนจะมีคนรับฟัง อีกทั้งความต้องการหรือความปรารถนาของประชาชนก็จะได้รับการตอบสนอง โดยหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมมีมากมาย นับตั้งแต่หน่วยราชการ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชนและอื่นๆ (ถวิลวดี บุรีกุล, 2548: 13-14)

2.3 แนวคิดเรื่องการจัดการถ้ำ

เนื่องจากแหล่งโบราณคดีนี้มีลักษณะเป็นถ้ำ ดังนั้นจึงทำให้มีลักษณะทางกายภาพที่เฉพาะเจาะจง แตกต่างกับแหล่งโบราณคดีประเภทอื่น จึงต้องอาศัยหลักการจัดการถ้ำมาเป็นกรอบคิดในการวิเคราะห์แหล่งโบราณคดีเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการทางกายภาพและความรู้ของถ้ำที่เหมาะสมได้ถูกต้องตามหลักวิชาการ แบ่งออกเป็น ประเด็น ได้แก่ 1) ความหมายของ “ถ้ำ” 2) วิวัฒนาการของถ้ำ 3) สิ่งที่พบในถ้ำ 4) การสำรวจถ้ำในประเทศไทย 5) การจัดการพื้นที่ถ้ำ 6) การวางแผนจัดการถ้ำ 7) การแบ่งประเภทถ้ำ 8) การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ในถ้ำ (Zoning) 9) แนวทางการจัดการถ้ำแต่ละประเภท และ 10) การพัฒนาถ้ำเพื่อสู่มาตรฐาน รายละเอียดดังนี้

2.3.1 ความหมายของ “ถ้ำ”

ตามพจนานุกรมศัพท์ภูมิศาสตร์อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2518 ถ้ำ หมายถึง ช่องที่เป็นโพรงลึกเข้าไปในแผ่นดิน โดยมากมีอยู่ตามภูเขาหินปูนที่มีน้ำใต้ดินไหลผ่านกัดเซาะ หรือถ้ำที่เกิดตามชายฝั่งทะเล ถ้ำมีขนาดเล็กเรียกว่า ถ้ำ (Cave) หากมีขนาดใหญ่กว้างขวางมากเรียกว่า ถ้ำหลวง

Gorshkov and Yakushova (1967) กล่าวว่า ถ้าเป็นภูมิประเทศแบบคาสต์ใต้พื้นผิวที่มีการศึกษากันมาก ตามปกติจะพบถ้ำตามแนวระดับน้ำใต้ดินในภูมิประเทศแบบคาสต์ ถ้าเป็นระบบช่องทางน้ำไหลใต้พื้นผิว ที่วางตัวในแนวระนาบหรือเกือบระนาบโดยมีสาขาเป็นช่องแคบน้ำในลำธาร จะทำปฏิกิริยากับหินและก่อให้เกิดการกัดกร่อนพัฒนา พื้นถ้ำบางแห่งจะมีเศษหินที่ร่วงมาจากผนังถ้ำกองอยู่ น้ำที่ซึมมาตามรอยแตกบนผนังถ้ำ จะละลายแคลไซต์ลงมาตกผลึกใต้เพดานถ้ำ ก่อให้เกิดภูมิประเทศที่ตระการตา เช่น หินย้อย (Stalactite) มีลักษณะเป็นแท่งหินที่งอกมาจากเพดานถ้ำ ส่วนน้ำที่หยดลงมาถึงพื้นถ้ำก่อให้เกิดแท่งหินงอกสูงขึ้นมาเรียกว่า หินงอก (Stalagmite)

ชัยพร ศิริพรไพบูลย์ (2543) ให้คำจำกัดความของถ้ำไว้ 2 แบบ คือ **ความหมายในเชิงวิทยาศาสตร์** ถ้ำ คือ ช่องว่างหรือโพรงในหิน ซึ่งทำหน้าที่เป็นช่องทางเดินของน้ำ ระหว่างทางน้ำเข้าและทางน้ำออก ท่อเหล่านี้จะมีขนาดตั้งแต่ 5–15 มิลลิเมตร จนกระทั่งมีขนาดใหญ่มาก ในกรณีที่มีท่อที่มีขนาดใหญ่จะทำให้เกิดกระแสการไหลของน้ำเป็นแบบ Turbulent flow ซึ่งจะมีผลในการละลายของเนื้อดินและการพัดพาตะกอนในถ้ำ ช่องว่างที่เกิดจากการละลาย หากมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเล็กกว่า 5 มิลลิเมตร แต่มีช่องทางเชื่อมต่อกันระหว่างทางน้ำเข้าและทางน้ำออก เรียกว่า **ถ้ำต้นแบบ** (Protocaves) ซึ่งท่อเหล่านี้จะเป็นส่วนสำคัญในระบบของการเกิดถ้ำและจะเป็นทางที่น้ำบาดาลไหลผ่าน ในบริเวณทางน้ำออกมักจะมีโพรงที่เกิดจากการผุพัง (Weathering) ซึ่งภายหลังมักจะมีขนาดใหญ่จนสามารถใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้ **ความหมายที่ไม่ใช่เชิงวิทยาศาสตร์** หมายถึง ช่องว่างที่เกิดตามธรรมชาติในหินมีขนาดที่คนเข้าไปได้ ซึ่งจะมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางอย่างน้อย 30 เซนติเมตร จะเป็นถ้ำที่สามารถเข้าไปสำรวจ ศึกษา และทำแผนที่ได้ถ้ำที่ทำการศึกษารายส่วนใหญ่จะเป็นถ้ำที่เกิดในหินปูนหรือหินชนิดอื่นที่มีสารหินปูน (Carbonate rock) เช่น หินโดโลไมต์ หรือหินอ่อน

โดยสรุป ถ้ำ คือ โพรงที่เกิดอยู่ใต้ดินหรือใต้ภูเขา มีปากทางเข้าออก ถ้ำอาจเกิดจากหินอะไรก็ได้ แต่ส่วนมากจะพบในหินปูนที่มีชั้นหนา เนื้อแน่น และบริสุทธิ์ น้ำฝนจะไหลผ่านไปตามรอยแตกของหิน เกิดการละลายเป็นโพรงใหญ่ขึ้นระดับ และการไหลของน้ำใต้ดินมีอิทธิพลต่อการเกิดโพรงขนาดใหญ่ โดยจะเคลื่อนย้ายสารละลายออกไปจนเกิดโพรงดังกล่าว

2.3.2 วิวัฒนาการของถ้ำ

Plummer and McGary (1991) กล่าวถึงการกำเนิดถ้ำว่า ถ้ำส่วนใหญ่เกิดจากน้ำบาดาล (Ground water) ที่มีสภาพเป็นกรดอ่อน และละลายหินปูนตามรอยแตก รอยแยก และระนาบของชั้นหิน น้ำบาดาลซึ่งเป็นสารละลายที่มีคาร์บอนไดออกไซด์ที่มาจากอากาศและในดิน ถ้ำบางแห่งอาจเกิดจากการละลายของหินปูนที่อยู่ใต้ระดับน้ำใต้ดิน (Water table) ต่อมาเมื่อระดับน้ำใต้ดินลดลงหรือพื้นแผ่นดินบริเวณนั้นยกตัวขึ้นเหนือระดับน้ำใต้ดิน ทำให้ภายในถ้ำเริ่มมีตะกอนถ้ำ

(Speleothem) อันเนื่องมาจากการตกผลึกของแคลไซต์ (Calcite precipitation) (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554: 16)

พัณนธร โทไวยะ (2542) กล่าวถึงการกำเนิดและวิวัฒนาการของถ้ำ 2 กลุ่ม ได้แก่ **ถ้ำเป็น (Active cave)** คือ มีการกัดเซาะจากทางน้ำ มีการตกตะกอนของตะกอนน้ำ (ยังคงมีการเกิดหินงอก หินย้อยต่างๆ อยู่) และถ้ำอีกกลุ่มหนึ่งคือ ถ้ำลอย (ถ้ำแขวน) ที่หยุดการพัฒนาไปแล้ว บางครั้งเรียกว่า **ถ้ำตายหรือถ้ำแห้ง (Non active cave)** มักพบอยู่ตามยอดเขาสูงๆ อาจเป็นเพียงรูโพรงที่มีขนาดต่างๆ ทั้งเล็กและใหญ่ บางถ้ำแม้จะไม่สูงมาก แต่จะอยู่ในระดับสูงกว่าถ้ำที่ยังมีการพัฒนาการอยู่ทั่วไปถ้ำแขวนเหล่านี้มีอยู่เป็นจำนวนมากและส่วนใหญ่ จะถูกนำไปใช้ประโยชน์โดยมนุษย์โบราณ เช่น การนำโลงศพไปเก็บไว้ในถ้ำ และบางถ้ำอาจถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์โบราณเหล่านั้นด้วย นอกจากมนุษย์แล้วยังมีร่องรอยว่าสัตว์ต่างๆ ใช้เป็นที่อยู่อาศัยหลบภัยด้วย

2.3.3 สิ่งที่พบในถ้ำ

2.3.3.1 ตะกอนและแร่ที่เกิดในถ้ำ กล่าวคือ ถ้ำที่มีอายุมาก (old age) มีความสำคัญในการเกิดตะกอนถ้ำ กล่าวคือ มีการเคลื่อนผ่านของทางน้ำ น้ำจะเป็นตัวกลางในการชะล้างและพัดพา ตะกอนเข้าไปในถ้ำทำให้เกิดการสะสมของตะกอนในถ้ำ การที่มีน้ำเคลื่อนผ่านจะเป็นตัวทำลายและพัดพาสารแคลเซียมไบคาร์บอเนตในเนื้อหินปูนเมื่อน้ำเกิดกาสุญญเสีคาร์บอเนตไดออกไซด์จะทำให้เกิดการพอกตัวของแร่แคลไซต์ตามผนังถ้ำหินปูน การพอกตัวของสารแคลเซียมคาร์บอเนตในอัตราและสภาวะที่แตกต่างกันทำให้เกิดลักษณะเด่นทางโครงสร้างภายในถ้ำรวม เรียกว่า “speleothem” หรือแร่ทุติยภูมิ หรือประติมากรรมถ้ำ เกิดการพอกตัวอย่างต่อเนื่องของสารแคลเซียมไบคาร์บอเนต เกิดเป็นประติมากรรมพิงตงามและแปลกตาน่าสนใจแก่ผู้พบเห็น อาทิ หินงอก หินย้อย หลอดหินย้อย เสาหิน หินน้ำไหล ม่านหินย้อย ม่านเบคอน ทำนบหินปูน แอ่งน้ำ ผลึกเคลือบผนัง ไข่มุกถ้ำ ฟองหิน เกลียวหินปูน ดอกไม้หิน และ ปอปกอร์นถ้ำ เป็นต้น (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช , 2554: 26-36)

2.3.3.2 นิเวศวิทยาถ้ำ กล่าวคือ ถ้ำเขาหินปูน สภาพภายในถ้ำนอกจากความมืดแล้ว จะมี อุณหภูมิและความชื้นค่อนข้างคงที่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลเช่นกัน มีความจำกัดทาง ภายภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งแสงสว่างที่มีความแตกต่างจากภายนอก แหล่งอาหารและพลังงานในถ้ำจึง มีปริมาณจำกัด หรือบางครั้งถูกพัดพาเข้ามาเพียงนานๆ ครั้งอากาศในถ้ำที่ไม่มีการถ่ายเทยังอาจ ก่อให้เกิดการสะสมของแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ที่เป็นอันตรายต่อชีวิต สิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในถ้ำจึง จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในถ้ำด้วยเหตุนี้สัตว์หลายชนิดจึงมีรูปร่างหน้าตาที่แปลก ประหลาด เช่น ไม่มีตา มีหนวดและขายาวผิดปกติ หรือเปลี่ยนเป็นสีขาวยิ่งขึ้นทั้งต้องปรับเปลี่ยนวงจร

ชีวิต อัตราการเผาผลาญอาหารน้อยลง โดยชะลอการเจริญเติบโตให้ช้าลง แพร่พันธุ์จำนวนน้อย และมีช่วงชีวิตที่ยาวนานขึ้นทำให้สัตว์ที่อาศัยอยู่ในถ้ำต้องปรับตัวเพื่อสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ (Day และคณะ, 1978)

2.3.4 การสำรวจถ้ำในประเทศไทย

ก่อนปี พ.ศ. 2503 เอกสารเกี่ยวกับการสำรวจถ้ำโดยนักสำรวจถ้ำชาวต่างประเทศในประเทศไทยยังมีไม่มาก แต่มีนักสำรวจถ้ำชื่อ Heinrich Kusch ได้ทำแผนที่แสดงตำแหน่งถ้ำ และอธิบายถ้ำของไทยไว้จำนวน 94 แห่ง ปี พ.ศ. 2364 Craw furd ได้กล่าวถึงถ้ำบนเกาะสีชัง ในอ่าวสยาม และปี พ.ศ. 2369 กัปตันโลว์ได้แล่นเรือมาตามฝั่งตะวันตกของไทย และมีการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับถ้ำในแถบจังหวัดตรัง กระบี่ และอ่าวพังงา มีการเข้าชมในแต่ละถ้ำและมีกาอธิบายในเรื่องของอุตสาหกรรมทำรังนกแอ่น การสำรวจในด้านการใช้ประโยชน์จากถ้ำในเชิงศาสนา เช่น สำนักสงฆ์ โดย The Siam Society ได้มีการกล่าวถึง การสำรวจของชาวยุโรปในบริเวณถ้ำเขาหลวง และอื่นๆ ใกล้เคียงใน จ.เพชรบุรี

ปี พ.ศ. 2400 การสำรวจถ้ำอย่างเป็นทางการครั้งแรกได้ดำเนินการโดยนักโบราณคดีชื่อ Lamb ในปี พ.ศ. 2508 และ Gorman ในปี พ.ศ. 2512 2514 และ 2515 รายงานเกี่ยวกับภูมิประเทศแบบศาสตร์ได้เริ่มปรากฏในช่วงปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา โดย Troll และได้มีการสำรวจถ้ำอย่างแท้จริง โดย Kusch ในปี พ.ศ. 2518 2519 2520 และ 2521 ซึ่งเขาได้ดำเนินการสำรวจถ้ำทั่วประเทศ

ในช่วงปี พ.ศ. 2523 นักสำรวจชาวฝรั่งเศส นำโดย Louis Deharveng ได้มีการสำรวจถ้ำในหลายพื้นที่ของไทย และจัดทำรายงานการสำรวจที่มีคุณภาพ โดยประกอบด้วยแผนที่และข้อมูลถ้ำ (Deharveng, 1987) ในปี พ.ศ. 2524 คณะสำรวจถ้ำชาวฝรั่งเศส จากสมาคมการสำรวจถ้ำได้เข้ามาสำรวจและทำแผนที่ถ้ำที่สำคัญในบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำปาง (Deharveng และ Gouze, 1981 อ้างโดย Deharveng, 1987) และติดตามด้วยการสำรวจครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ. 2528 ถึง พ.ศ. 2531 โดย Association Pyreneene de Speckleology ซึ่งเป็นการสำรวจโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ด้านวิจัยทางชีววิทยาและ อุทกวิทยา ซึ่งส่วนใหญ่ทำการสำรวจในพื้นที่ภาคตะวันตกเฉียงเหนือและในภาคใต้ของประเทศไทย และนักสำรวจชาวออสเตรเลีย เริ่มด้วย John Dunkley และคณะ ได้เข้ามาสำรวจถ้ำใน จ.แม่ฮ่องสอน และกาญจนบุรี ในปี พ.ศ. 2524 (Dunkley, 1995) และหลังจากนั้นได้มีการสำรวจเป็นระยะๆ

นอกจากนี้ John Dunkley นักสำรวจถ้ำชาวออสเตรเลีย ได้วิจัยและรวบรวมเอกสาร ตลอดจนข้อมูลถ้ำในประเทศไทยจากแหล่งต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศรวมได้ ประมาณ

2,000 ถ้ำ และได้จัดพิมพ์เป็นเอกสารสองฉบับในปี พ.ศ. 2537 และ 2538 ในชื่อ The Caves of Thailand ซึ่งเป็นหนังสืออ้างอิงที่สำคัญเล่มหนึ่งสำหรับนักสำรวจถ้ำในประเทศไทย

สำหรับการสำรวจถ้ำในเชิงวิทยาศาสตร์โดยคนไทยอย่างเป็นทางการเริ่มต้นในช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 (ชัยพร ศิริพรไพบูลย์, 2543) โดยกรมป่าไม้ได้ทำการสำรวจถ้ำในพื้นที่ จ. กาญจนบุรี และคณะวิจัยโครงการการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำได้ทำการสำรวจถ้ำใน จ. แม่ฮ่องสอน โดยความร่วมมือของคณะวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหิดล กรมโยธาธิการ มหาวิทยาลัยศิลปากร และกรมป่าไม้ ซึ่งทั้งสองโครงการได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

2.3.5 การจัดการพื้นที่ถ้ำ

ถือว่าเป็นการจัดการทรัพยากรอย่างหนึ่ง ซึ่งวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ในระยะยาวและยั่งยืน รวมถึงการลดผลกระทบที่เกิดจากการใช้ประโยชน์นั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถ้ามองการพัฒนาที่อาศัยช่วงเวลาที่ยาวนานมาก หากเมื่อถูกกระทบแล้วย่อมจะต้องใช้เวลายาวนานในการฟื้นฟูให้กลับมาในสภาพเดิม

การบริหารจัดการถ้ำที่ดีที่สุดคือ การปล่อยให้ถ้ำอยู่ในสภาพที่เป็นธรรมชาติที่สุด โดยไม่มีการจัดการใดๆ โดยเฉพาะถ้ำที่มีธารน้ำไหลอยู่ เนื่องจากน้ำท่วมที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี จะล้างร่องรอยการบุกรุกของมนุษย์ที่ทิ้งไว้ในถ้ำให้หมดไป ในถ้ำบางแห่งที่มีความเปราะบางสูงจะได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากนักท่องเที่ยวได้ง่าย ดังนั้นจะต้องมีการเข้มงวดต่อผู้มาเยือน โดยอาจจะมีการสร้างประตูปิดปากถ้ำหรือบางส่วนของถ้ำ รวมถึงการอนุญาตให้เข้าถ้ำได้เฉพาะในบางกรณี สำหรับถ้ำที่มีความเปราะบางน้อยกว่าสามารถส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ โดยมีการจัดการที่เหมาะสม เพื่อเป็นการลดผลกระทบด้านลบที่เกิดจากแรงกดดันของนักท่องเที่ยว

2.3.5.1 ความสำคัญของการคุ้มครองถ้ำ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554: 55)

1. ถ้ำเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์หายาก หรือใกล้สูญพันธุ์
2. พื้นที่ที่มีแร่ธาตุหายาก หรือมีลักษณะที่เป็นภูมิประเทศเด่น
3. เป็นพื้นที่สำคัญเพื่อการศึกษาธรณีวิทยา ธรณีสัณฐาน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ มนุษย์ และสาขาอื่นๆ
4. เป็นพื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรม ทั้งประวัติศาสตร์และก่อนประวัติศาสตร์
5. เป็นพื้นที่ที่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ

6. เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเกษตรและอุตสาหกรรม เช่น การเพาะเห็ด การผลิตชีส
7. เป็นประตูสู่ความเข้าใจในเรื่องระบบอุทกวิทยาภูมิภาค
8. เป็นแหล่งสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ เช่น เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและชุมชนแหล่งวัตถุดิบ เช่น ปุ๋ยอินทรีย์
9. เป็นแหล่งท่องเที่ยว
10. เป็นแหล่งน้ำใต้ดิน

2.3.5.2 สาเหตุที่ต้องมีการจัดการถ้ำ

1. ถ้ำและพื้นที่หินปูน เป็นระบบนิเวศที่เปราะบางและมีโอกาสในการถูกทำลายได้ง่ายจากการใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสม จึงต้องมีการควบคุมการเข้าใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม
2. ความปลอดภัย ถ้ำที่เป็นธรรมชาติดั้งเดิมย่อมมีอันตราย หากไม่มีประสบการณ์เพียงพอ ถ้ำมีน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน ดังนั้นจะต้องมีการควบคุมการใช้ถ้ำด้วยเหตุผลของความปลอดภัยด้วย

2.3.5.3 ปัจจัยคุกคาม

สามารถแบ่งปัจจัยคุกคามออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1. ปัจจัยคุกคามภายใน และ 2. ปัจจัยคุกคามภายนอก รายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยคุกคามภายใน เป็นปัจจัยที่เกิดจากกิจกรรมภายในถ้ำ รวมถึงการพังทลายทางกายภาพ มลภาวะ และการทำลาย ส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของผู้มาเที่ยวชม และนักสำรวจถ้ำ มีการกำหนดแนวทางการแก้ไข เช่น การจำกัดจำนวนคนที่เข้าไปในถ้ำ คนนำเที่ยวจะต้องมีความรู้และใช้ไฟส่องสว่างที่ไม่เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม

2. ปัจจัยคุกคามภายนอก กิจกรรมภายนอกมีหลากหลายและสามารถเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและลักษณะทางกายภาพ เช่น การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพด้วยการทำเหมืองแร่ การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางเคมีของน้ำใต้ดิน ที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าภายในต้นน้ำลำธาร มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงโครงสร้างของทางเดินน้ำ การนำแร่ออกไปจากพื้นที่ มีการทิ้งขยะหรือสิ่งของบริเวณปากถ้ำหรือลงไปในโพรงถ้ำ การเก็บวัสดุไว้ในถ้ำ การเก็บตัวอย่างทางธรณี การก่อสร้างต่างๆ เช่น ถนน สายเคเบิล การวางท่อ ระบบอุทกวิทยาเปลี่ยนแปลง เช่น การระบายน้ำบนพื้นดิน การขุดเจาะน้ำการชลประทาน (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554: 56)

2.3.5.4 หลักการจัดการถ้ำ

1. การจัดการถ้ำควรจะสามารถรักษาสภาพดั้งเดิมของถ้ำไว้ และควรจะเป็นการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมดและจะต้องร่วมมือกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการป้องกันผลกระทบและลดความเสี่ยงจากการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ถ้ำ
2. ให้คงไว้หรือรักษาไว้ซึ่ง ขบวนการทางธรรมชาติที่มีต่อถ้ำ เช่น ระบบอุทกวิทยาบรรยากาศ ชีววิทยา และการละลาย
3. ให้คงไว้หรือรักษาไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของถ้ำ เช่น บรรยากาศ อุณหภูมิ และความชื้น
4. ป้องกันสภาพธรรมชาติของถ้ำ เช่น ตะกอน ประติมากรรมถ้ำ สัตว์ ป้องกันสภาพทางวัฒนธรรมของถ้ำ เช่น โบราณคดีและสิ่งของหลักฐานทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ถ้ำ
5. เพื่อลดผลกระทบให้น้อยที่สุด
6. ป้องกันการเสื่อมสภาพ พื้นฟู และช่วยบรรเทา ลดอันตรายที่จะเกิดขึ้น
7. ให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม
8. การจัดการในพื้นที่ถ้ำ หรือภูมิประเทศเขาหินปูน ควรจะพัฒนาให้สอดคล้องกับทรัพยากร ไม่ใช่พัฒนาทรัพยากรให้สอดคล้องกับผู้มาเยือน
9. การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและการพัฒนาต่างๆ จะต้องคำนึงถึงความอ่อนไหวและความเปราะบางของสภาพแวดล้อมถ้ำหรือเขาหินปูน โดยเฉพาะการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ถนน ที่จอดรถสิ่งก่อสร้าง ห้องสุขา ที่ทิ้งขยะ ที่เก็บสารเคมี และเชื้อเพลิง ควรจะอยู่ในพื้นที่ที่ไม่เกิดการรบกวนได้ง่าย หรือเกิดมลภาวะของน้ำใต้ดินในพื้นที่ภูมิประเทศเขาหินปูนไม่ควรมีการพัฒนาใดๆ บนพื้นที่ถ้ำ การวางแผนการใช้พื้นที่เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว จะต้องมีความจำเป็นต้องทราบเกี่ยวกับระบบถ้ำและระบบอุทกธรณีก่อนการวางแผนการจัดการ
10. การพัฒนาควรจะต้องคำนึงว่า จะลดประสบการณ์ของความโดดเด่น ของผู้ใช้ประโยชน์หรือไม่
11. มีการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องถ้ำให้แก่ชุมชน และคนทั่วไป (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554: 57)

การเลือกพื้นที่ (site selection) การจะพัฒนาถ้ำหรือไม่ หรือจะใช้ประโยชน์ในรูปแบบใด ควรประเมินในข้อต่อไปนี้

1. ประเมินว่าถ้ำมีความเหมาะสมในการทำอะไร
2. ที่ตั้ง ซึ่งจะมีความสำคัญสำหรับถ้ำที่ให้สาธารณชนเข้าถึง

3. ระดับพลังงาน ถ้าที่มีระดับพลังงานต่ำ จะมีความเสี่ยงสูงต่อการท่องเที่ยว ถ้าที่มีพลังงานสูงจะเหมาะสมกว่า
4. มีการบูรณะ และปรับปรุงทางเข้าเดิมใหม่ ก่อนจะมีการพัฒนาทางเข้าใหม่
5. ถ้าใดที่มีซึ่ค้ำควา รังนกแอ่น และน้ำตกลง จะทำให้เกิดการค้นหา ปัจจัยที่ทำให้เกิดความไม่ยั่งยืน และแก้ไขก่อนที่จะเปิดถ้ำใหม่
6. ส่วนที่แตกต่างในถ้ำเดียวกัน อาจให้ประโยชน์ที่ต่างกัน

2.3.5.5 กฎพื้นฐานของการจัดการถ้ำ

ข้อควรระวังของการจัดการถ้ำ คือ ความเปราะบางของระบบที่อาจถูกทำลายได้ง่ายดังนั้น ในการพัฒนาหรือกระทำกิจกรรมการใช้พื้นที่ทั้งภายในและภายนอก ปัจจัยต่างๆ ที่ต้องนำมาพิจารณาในการวางแผนการจัดการถ้ำ ได้แก่

อุทกวิทยา ระบบที่มีการระบายน้ำไปสู่ถ้ำ ควรถูกควบคุม ดูแล จัดการอย่างเหมาะสม ภาวะการไหลบ่าของน้ำบนผิวดิน (runoff) การแทรกซึมของน้ำและระบบน้ำใต้ดิน ควรมีการจัดการในด้านการอนุรักษ์ที่เหมาะสม โดยควบคุมให้อยู่ในสถานะที่เป็นธรรมชาติ มิให้เกิดสิ่งเจือปนหรือมลภาวะ

อุตุนิยมวิทยา อากาศภายในถ้ำ โดยเฉพาะสัดส่วนของอากาศ ควรถูกควบคุมให้อยู่ในสถานะใกล้เคียงธรรมชาติมากที่สุด ควบคุมมิให้มีมลภาวะเกิดขึ้น

ธรณีวิทยา ขบวนการทางธรณีวิทยาการตกตะกอน การก่อตัวรูปแบบต่างๆ ต้องควบคุมมิให้ถูกรบกวนจากมนุษย์ อันจะทำให้มีผลกระทบต่อกระบวนการของธรรมชาติ

ชีววิทยา พืชและสัตว์บางชนิดในถ้ำมีการปรับตัวมานานหลายชั่วอายุชั้กลายเป็นสิ่งมีชีวิตภายในถ้ำที่มีลักษณะเฉพาะต้องควบคุมมิให้ถูกรบกวนจากมนุษย์

ประวัติศาสตร์และโบราณคดี เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในการศึกษา ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในอดีต ควรมีการควบคุมให้อยู่ในสภาพเดิม มิให้มีการทำลายจากมนุษย์ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

การพักผ่อนหย่อนใจ ทำการประเมินหรือวิเคราะห์ความต้องการของการใช้ประโยชน์เพื่อการพักผ่อน กับข้อจำกัดของทรัพยากรในถ้ำ ไม่ทำการรบกวนปรับแต่งใดๆ ที่มีผลกระทบต่อปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับถ้ำ

2.3.5.6 การวางแผนจัดการถ้ำ

การจัดทำแผนการจัดการ เป็นกระบวนการวางแผนที่ประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินงานหลายขั้นตอนต่อเนื่องกัน ในแต่ละขั้นตอนจะประกอบด้วยกิจกรรมย่อยหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกัน

เพื่อให้ได้ผลงานตามที่กำหนด สาระของการศึกษาจะมีลักษณะกว้างและครอบคลุมประเด็นต่างๆ ในขั้นตอนแรก และจะเพิ่มรายละเอียดและเน้นเฉพาะเรื่องมากขึ้นในขั้นตอนหลัง การจัดแบ่งกระบวนการวางแผนเป็นขั้นตอนต่างๆ นั้น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ทีมงานในการจัดเตรียมและวางแผนปฏิบัติงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน

กรอบในการวางแผนการจัดการถ้ำ ประกอบด้วย 1. สภาพทั่วไปของถ้ำ 2. การพัฒนาในอนาคตของถ้ำ 3. กรอบการจัดการถ้ำ 4. แผนการจัดการถ้ำ รายละเอียดดังนี้

1. สภาพทั่วไปของถ้ำ

- สถานภาพในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตที่ยังไม่มีแผนการจัดการ
- ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ จากสภาพธรรมชาติ
- โอกาสและข้อจำกัดในการจัดการหรือพัฒนา
- นโยบายและแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

2. การพัฒนาในอนาคตของถ้ำ

- คุณค่าความสำคัญของถ้ำ
- บทบาทของถ้ำ

3. กรอบการจัดการถ้ำ

- วัตถุประสงค์ในการจัดการ
- เป้าหมายในการจัดการ
- กลวิธีในการจัดการ
- เขตพื้นที่การจัดการ

4. แผนการจัดการถ้ำ

- แผนการจัดการพื้นที่ตามเขตการจัดการ
- การออกแบบสภาพภูมิทัศน์
- แผนการจัดการทรัพยากรในถ้ำ
- แผนการจัดการเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน
- แผนการบริการจัดการองค์กร

2.3.6 การจัดระดับความสำคัญของถ้ำ

คณะผู้ศึกษาโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาและอนุรักษ์ถ้ำ กิ่ง อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน (สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2538) ได้แบ่งความสำคัญของถ้ำออกเป็น 3 ระดับ คือ

ถ้ำระดับที่ 1 มีลักษณะคุณค่าและความสำคัญ ดังนี้

- ด้านธรณีวิทยา มีการก่อตัวทางธรรมชาติของภูมิประเทศลักษณะพิเศษโดยใช้ระยะเวลายาวนาน เกิดรูปแบบต่างๆทางธรณีวิทยาที่มีความพิเศษ มหัศจรรย์สิ่งเหล่านี้มักมีความเปราะบาง ง่ายต่อการถูกทำลาย
- ด้านชีววิทยา มีพืชและสัตว์ที่มีการปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศภายในถ้ำพืชและสัตว์เหล่านี้ มีลักษณะเฉพาะตัว มีความอ่อนไหวต่อการถูกรบกวนจากปัจจัยภายนอก
- ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีหลักฐานทางโบราณคดี หลายประเภทที่ถูกสันนิษฐานว่า เคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ เช่น โลงไม้ เศษภาชนะเครื่องมือ เครื่องใช้ ภาพเขียนสี

ถ้ำที่มีลักษณะความสำคัญดังกล่าวแม้เพียงด้านเดียว จะถูกจัดเป็นถ้ำที่มีความสำคัญในระดับที่ 1 ที่แนวทางการจัดการต้องมีมาตรการควบคุมที่เข้มข้นที่สุด

ถ้ำระดับที่ 2

เป็นถ้ำที่มีคุณค่าความสำคัญทางด้านต่างๆ ร่องลงมา หรือเป็นถ้ำที่ถูกรบกวนจากมนุษย์แล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นที่รู้จักของประชาชน มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามก็ดีต้องมีการจัดการรูปแบบหรือแนวทางการท่องเที่ยวภายในถ้ำ เพื่อมิให้กิจกรรมการท่องเที่ยวทำลายคุณค่าความสำคัญของถ้ำต่อไป

ถ้าระดับที่ 3

เป็นถ้าที่ถูกใช้ในกิจกรรมทางศาสนา บางถ้ามีสิ่งก่อสร้าง ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีในการนี้ควรมีมาตรการควบคุมให้มีการเปลี่ยนแปลงถ้า ที่เป็นการทำลายคุณค่าเดิมหรือทำลายคุณค่าทางธรณีวิทยาของถ้า

2.3.7 การแบ่งประเภทถ้า

ปัจจุบันประเทศออสเตรเลียและประเทศสหรัฐอเมริกา นับว่าเป็นตัวแทนในการบริหารจัดการถ้าและสภาพภูมิประเทศหินปูน การบริหารจัดการถ้าในประเทศออสเตรเลีย ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งในเรื่องคุณภาพและปริมาณมาเป็นเวลายาวนาน ผู้เชี่ยวชาญเรื่องถ้าและตัวแทนภาครัฐได้ตระหนักดีว่า มรดกทางธรรมชาติวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม ที่มีในถ้าต่างๆ นั้นมีความสำคัญอย่างแท้จริง และยังมีความคิดว่าในอนาคตมรดกเหล่านั้นกำลังถูกนำมาใช้อย่างไร้ค่าและจะสิ้นสูญไปเพราะการบริหารจัดการและนโยบายที่ไม่มีประสิทธิภาพสิ่งที่น่าสนใจสำหรับการจัดการถ้าของประเทศออสเตรเลียได้ดำเนินการ คือ การจัดกลุ่มหรือแบ่งประเภทถ้าเพื่อการบริหารจัดการ ซึ่งมาตรการดังกล่าวได้ถูกพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไประหว่างปี พ.ศ. 2516 และ 2520 โดยได้นำเสนอเป็น 6 รูปแบบ ในการประชุมเรื่องการบริหารจัดการถ้าในปี พ.ศ. 2522 คณะกรรมการชุดหนึ่งได้ถูกแต่งตั้งให้ทบทวนแบบแผนเหล่านี้และพัฒนาเป็นระบบของประเทศ

ตารางที่ 1 การจัดประเภทถ้าของประเทศออสเตรเลียแบบดั้งเดิมเพื่อการบริหารจัดการ

(ที่มา: Worboys et al. 1982)

ประเภท	รายละเอียด
ประเภทที่ 1	ถ้าที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงได้ (Public access caves) <ul style="list-style-type: none"> • ถ้าแบบผจญภัย (Adventure caves) • ถ้าเพื่อการท่องเที่ยว (Show caves)
ประเภทที่ 2	ถ้าเพื่อวัตถุประสงค์พิเศษ (Special purpose site) <ul style="list-style-type: none"> • ทำเลที่ตั้งเพื่อการอ้างอิง (Reference sites) • พื้นที่ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางธรรมชาติ (Out-standing natural sites) • พื้นที่ที่มีความอันตราย (Dangerous sites)
ประเภทที่ 3	ถ้าที่ยังคงลักษณะธรรมชาติดั้งเดิมและไม่อยู่ในกลุ่มข้างต้น (Wild and unclassified) <ol style="list-style-type: none"> 3.1 ถ้าที่อยู่ในพื้นที่ป่าเปลี่ยว (Caves classified as wild) 3.2 ถ้าที่ยังไม่มีการจัดประเภท (All unclassified caves)

2.3.7.1 ถ้าที่เปิดโอกาสให้สาธารณชนเข้าไปสัมผัส

1. ถ้าเพื่อการผจญภัย

เป็นถ้าที่มีระบบพลังงานสูง ซึ่งผู้เข้าไปท่องเที่ยวจะสร้างผลกระทบที่ค่อนข้างน้อยกับประติมากรรมถ้ำและสิ่งมีชีวิตในถ้ำ มักเป็นถ้ำที่มีน้ำท่วมตลอดปี หรือถ้ำที่มีคุณค่าทางธรรมชาติไม่มากกว่าทางด้านธรณีสันฐาน ปัจจัยอื่นที่จำเป็นจะต้องพิจารณาคือ ถิ่นที่ตั้ง ความยากง่ายในการเข้าถึง การมีผู้นำท่องเที่ยวทรัพยากรในการจัดการ และการติดตามประเมินผลกระทบ มีถ้ำที่ทนทานเพียงไม่กี่แห่งที่เหมาะสมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อการผจญภัย

ถ้าประเภทนี้จะต้องใช้ความชำนาญ มีอุปกรณ์ในการเข้าถ้ำ หรือหากไม่มีประสบการณ์หรือความชำนาญ แต่มีการจัดการกลุ่มนำเที่ยวที่เหมาะสมและมีผู้นำเที่ยวก็สามารถประกอบกิจกรรมนี้ได้ สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างถ้ำเพื่อการผจญภัยและถ้ำป่าบางแห่งซึ่งใช้ในลักษณะกิจกรรมที่คล้ายกันคือ 1) ผู้เข้าไปท่องเที่ยวในถ้ำเพื่อการท่องเที่ยวไม่ต้องใช้อุปกรณ์พิเศษ และ 2) ถ้ำเพื่อการผจญภัย เป็นถ้ำที่มีความท้าทายและไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกใดๆ หรือหากมีจะมีน้อยมาก

เป็นถ้ำที่ไม่ได้มีการพัฒนาและมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการท่องเที่ยวแบบทั่วไป ถ้ำประเภทนี้จะเปิดเพื่อให้ผู้ที่ชอบการผจญภัย และพบเห็นสิ่งใหม่ๆ เข้ามาเที่ยวชม ประกอบกิจกรรมที่ใช้กำลังและค่อนข้างเสี่ยงต่ออันตราย ต้องการความกล้า ผู้มาท่องเที่ยวในถ้ำประเภทนี้จะต้องมีร่างกายแข็งแรง จะต้องมีอุปกรณ์เฉพาะเช่น หมวกกันกระแทก สนับเข่า สนับมือใส่เสื้อผ้าเฉพาะ และมีผู้ที่มีประสบการณ์เรื่องถ้ำและพื้นที่นั้นนำประกอบกิจกรรมดังกล่าวเพื่อความปลอดภัย

2. ถ้าเพื่อการท่องเที่ยว

สามารถกำหนดหรือพิจารณาจากการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันหรือศักยภาพในการพัฒนาโดยทั่วไปแล้ว ถ้ำประเภทนี้จะมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกหรือสาธารณูปโภคพื้นฐานในการป้องกันถ้ำ และรักษาความปลอดภัยในการเข้าถึง การพัฒนารวมถึงการสร้างทางเดิน ระบบไฟส่องสว่าง สิ่งกีดขวาง ประตู ป้าย สะพาน บันได และมีผู้นำชม ถ้าที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาเป็นถ้ำเพื่อการท่องเที่ยวจะต้องมีหลักเกณฑ์ดังนี้

- ถ้ำที่ยังมีพลังงานสูง ซึ่งผู้ที่เข้าไปเที่ยวชมจะก่อให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดในขบวนการเกิดถ้ำและระบบนิเวศถ้ำ
- มีการป้องกันรักษาคุณลักษณะพิเศษทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างเพียงพอ
- ถ้ำที่มีความสุนทรีย์น่าประทับใจ
- มีศักยภาพในด้านนันทนาการและโอกาสในการศึกษา มีความหลากหลายของธรรมชาติและวัฒนธรรม

- มีทรัพยากรเพียงพอในการจัดการถ้าอย่างมีประสิทธิภาพ

2.3.7.2 ถ้าเพื่อวัตถุประสงค์พิเศษเฉพาะด้านต่างๆ

ถ้าประเภทนี้จะรวมถึงถ้าที่จำกัดการเข้าถึงหรือมีการแทรกแซงในเรื่องการจัดการ ทั้งการป้องกันผู้เข้ามาที่ยวชมจากอันตราย หรือป้องกันและอนุรักษ์คุณค่าทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของพื้นที่

1. ถ้าที่ใช้เพื่อการอ้างอิงการจำแนกความสำคัญของถ้ำอื่นๆ

ถ้าที่ใช้เพื่อการอ้างอิง เป็นถ้ำที่มีข้อมูลพื้นฐานที่จะใช้ในการติดตามและการเปรียบเทียบพื้นที่กับถ้ำในประเภทอื่นๆ

พื้นที่ที่เหมาะสมจะเป็นถ้ำเพื่อการอ้างอิง ได้แก่ พื้นที่ที่ไม่เคยถูกทำลายหรือรบกวนมาก่อน และยังคงมีความหลากหลายของรูปแบบหรือเป็นตัวแทนของลักษณะถ้ำต่างๆ ที่จะสามารถใช้ในการเปรียบเทียบได้ สามารถมีการจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อป้องกันสิ่งที่ใช้ในการอ้างอิง หรือเปรียบเทียบของพื้นที่ได้อย่างเข้มงวด และมีลักษณะที่ไม่ง่ายต่อการถูกคุกคาม หลักเกณฑ์ในข้อนี้มีความสำคัญเนื่องจากการรักษาให้การติดตามและเปรียบเทียบสามารถทำได้ยาวนาน

2. ถ้าที่มีความพิเศษทางด้านธรรมชาติและคุณค่าทางวัฒนธรรม

ถ้าประเภทนี้เป็นถ้ำที่มีลักษณะพิเศษในการอนุรักษ์ เพื่อรักษาไว้ซึ่งคุณค่าของพื้นที่เพื่อการวิจัย ความสุนทรีย์ การศึกษา การนันทนาการ การอนุรักษ์ธรรมชาติและมรดกของชาติ

มีความระมัดระวังเกี่ยวกับพื้นที่ในเรื่องความเด่นเป็นเอกลักษณ์ มีความอ่อนไหวต่อการถูกทำลาย กรณีของถ้ำประเภทนี้จะต้องมีกฎในการสงวน และมีการป้องกันรักษาทรัพยากรในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้ำประเภทนี้จะรวมถึงถ้ำและเพิงผาที่ง่ายต่อการคุกคามโดยการทำลายหรือรบกวนของมนุษย์ และมีลักษณะตามหลักเกณฑ์ใดหลักเกณฑ์หนึ่ง ดังต่อไปนี้

- มีสัตว์ troglobites, troglaphiles และ troglaxenes ที่หายากและใกล้สูญพันธุ์
- มีการตกค้างของหลักฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่หรือที่ฝังศพในอดีต หรือเป็นที่พักแรมหรืออยู่อาศัยของมนุษย์
- มีภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์พนหรือแกะสลัก
- มีสิ่งที่โดดเด่นน่าสนใจในด้านวิทยาศาสตร์

3. ถ้ำที่มีความเสี่ยงสูง หรือเป็นอันตรายในการเข้าชม

ถ้ำหรือส่วนของถ้ำที่มีอันตรายหรือความเสี่ยงชีวิตของผู้มาเยือน ถ้ำประเภทนี้จะรวมถึงถ้ำทั้งหมดที่มีระดับออกซิเจนต่ำ หรือระดับคาร์บอนไดออกไซด์สูง บางเวลา บางวัน บางฤดูกาลหรือตลอดเวลา ถ้ำที่เสี่ยงต่ออันตราย เช่นความเปราะบางของพื้นถ้ำ มีน้ำท่วมในหน้าน้ำหรือฝนตก

2.3.7.3 ถ้ำป่าหรือถ้ำที่ยังไม่มีการจำแนก

1. **ถ้ำป่า** เป็นถ้ำที่อยู่ในป่าเปลี่ยวหรือยากในการเข้าถึง มีระดับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ต่อธรรมชาติและวัฒนธรรมน้อย ที่เปลี่ยวหรือสันโดษ คือการใช้เวลาในการเดินมากกว่า 1 ชั่วโมงจากถนนหรือหมู่บ้าน ผู้ใช้ประโยชน์หลักของถ้ำป่า คือ นักสำรวจถ้ำที่มีประสบการณ์ถ้ำที่จะอยู่ในประเภทนี้จะต้องเป็นถ้ำที่ไม่มีการรบกวนจากคน

2. **ถ้ำที่ยังไม่ได้จำแนก** เป็นถ้ำที่ยังไม่ได้มีการสำรวจ จำแนก หรือไม่ได้มีการแบ่งประเภททุกถ้ำจะรวมอยู่ในประเภทนี้ (Worboys et al. 1982)

2.3.8 การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ในถ้ำ (Zoning)

ในถ้ำที่มีขนาดใหญ่หรือมีความสลับซับซ้อน จะต้องมีการจัดแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ (Zoning) ภายในถ้ำเพื่อการจัดการในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรสำคัญการลดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและความปลอดภัย ดังตัวอย่างของการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ที่ดำเนินการโดย The United States National Parks Service ในถ้ำแมมมอธ รัฐเคนตักกี ซึ่งเป็นถ้ำที่ยาวที่สุดในโลก โดยมีการแบ่งเขตดังต่อไปนี้

เขตการจัดการ A (Zone A) เป็นส่วนที่ปิด โดยมีการจัดทำประตูปิดไว้เพื่อการศึกษาวิจัยค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์หรือเพื่อความปลอดภัย

เขตการจัดการ B (Zone B) เพื่อเป็นส่วนอ้างอิงทางวิทยาศาสตร์ บางส่วนของถ้ำเป็นบริเวณที่เป็นตัวอย่างที่ดีมากของลักษณะทางธรณีสังฐาน ลักษณะทางธรณี ชีวภาพ และหรือเป็นส่วนที่มีการสร้างประติมากรรมถ้ำ จะเป็นเขตที่มีความสมบูรณ์เพื่อใช้ในการอ้างอิงเปรียบเทียบให้เห็นถึงผลกระทบของการเปิดการท่องเที่ยวต่อถ้ำ การจะเข้าไปจะเป็นการอนุญาตเพื่อการค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น

เขตการจัดการ C (Zone C) เป็นเขตจำกัดการเข้า (Limited access) เป็นส่วนของโถงหรือห้องที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่ควรจะต้องคุ้มครองป้องกันไว้เป็นพิเศษ หรือมีความยากในการเข้าไปสำรวจหรือต้องมีประสบการณ์ในการเข้าถ้ำสูง มีการจำกัดการเข้าด้วยการสร้างประตูปิดกั้น

เขตการจัดการ D (Zone D) ช่องหรือโพรงที่ยังคงเป็นธรรมชาติ (Natural passage) เป็นส่วนที่ยังไม่มีการปรับปรุงซึ่งอาจเป็นโพรงหรือช่องที่ต้องใช้อุปกรณ์ที่เหมาะสมในการเข้าชม หรือต้องการประสบการณ์เกี่ยวกับถ้ำจึงจะสามารถเข้าไปได้

เขตการจัดการ E (Zone E) เขตที่มีการจัดการเพียงบางส่วน (ไม่มีไฟให้แสงสว่าง) ส่วนของถ้ำที่มีการพัฒนาเพียงบางส่วนหรือเป็นส่วนที่มีการพัฒนามาแต่เดิมแต่ปัจจุบันได้ทิ้งไป ไม่มีการใช้ประโยชน์เส้นทางมีตั้งแต่อดีตจนถึงทางดั้งเดิม ส่วนนี้จะให้ประสบการณ์ในลักษณะของ Wild cave สำหรับผู้ที่ไม่เคยได้รับการอบรมเรื่องถ้ำ และให้เข้าชมโดยจะต้องถือไฟส่องสว่างด้วยตนเอง

เขตการจัดการ F (Zone F) เขตที่มีการพัฒนาแล้ว ทุกส่วนของถ้ำมีการติดตั้งไฟส่องสว่าง รวมถึงไฟส่องความงามของประติมากรรมถ้ำ มีการพัฒนาเส้นทางเดิน บันได ป้าย สามารถเข้าชมได้ด้วยตนเองหรือมีผู้นำชม ไม่เก็บค่าบริการ

เขตการจัดการ G (Zone G) พื้นที่ใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก มีลิฟต์ ติดตั้งในจุดที่มีคุณค่าทางสุนทรียะ และหรือทางวิทยาศาสตร์น้อย ในกรณีนี้ในอุทยานแห่งชาตินาราคอต ประเทศออสเตรเลียได้มีการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ไว้ในถ้ำวิคทอเรียฟอสซิล ซึ่งเป็นถ้ำเพื่อการท่องเที่ยวถ้ำนี้ เขตเพื่อการท่องเที่ยว เขตสงวนไว้เป็นเขตอ้างอิง และเขตที่มีคุณค่าทางธรรมชาติที่โดดเด่น (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554: 92-93)

2.3.9 แนวทางการจัดการถ้ำแต่ละประเภท

2.3.9.1 ประเภทที่ 1 ถ้ำที่เปิดให้สาธารณชนเข้าถึง

1. ถ้ำเพื่อการผจญภัย

- เป้าหมายหลักในการจัดการ คือ การจัดการด้านนันทนาการ ควบคุมไปกับการสงวนรักษาสภาพทางธรรมชาติของถ้ำไว้ มีการจำกัดจำนวนกลุ่มที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ รวมถึงความถี่ในการใช้ประโยชน์ บางพื้นที่ที่มีความจำเป็นจัดทำประตูปิดปากถ้ำเพื่อจำกัดการเข้าไปชมถ้ำ
- ถ้ำที่ส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวแบบผจญภัยจะต้องมีป้ายทั้งภาษาไทยและอังกฤษ ติดตั้งอยู่ มีการแนะนำนักท่องเที่ยวว่าจะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดอันตรายแก่ถ้ำและตนเองอย่างไร จะต้องมีการติดตั้งป้ายสื่อความหมายในเชิงบวกไว้เพื่อให้คำแนะนำแก่ผู้ใช้ถ้ำ
- ผู้นำเที่ยวถ้ำเพื่อการผจญภัยควรจะเป็นคนในท้องถิ่นที่ผ่านการอบรมในทุกเรื่องเกี่ยวกับการนำเที่ยวถ้ำ และการอนุรักษ์ถ้ำ เทคนิคการเที่ยวถ้ำ จรรยาบรรณและความปลอดภัย

- มีการติดตามเพื่อประเมินผลกระทบอย่างสม่ำเสมอในพื้นที่ที่กำหนดถ้าที่ไม่เป็นที่ยอมรับในเรื่องผลกระทบอาจจะต้องมีการทบทวนในเรื่องการแบ่งชั้นใหม่ และหรือมีมาตรการในการป้องกัน

2. ถ้าเพื่อการท่องเที่ยว

- ถ้าที่จัดการเพื่อให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมจะต้องมีการดำเนินการในเรื่องรายละเอียดแผนการจัดการทางระบบนิเวศที่ยั่งยืน มีการควบคุมดูแลอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อจำเป็นจะต้องมีการทำความสะอาดและบูรณะฟื้นฟู
- เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ และข้อจำกัดในเรื่องการจัดการด้านการป้องกันรักษาทรัพยากร ถ้า จึงมีถ้าจำนวนน้อยที่ได้รับการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวในถ้าเพื่อการท่องเที่ยวจะต้องมีการกำหนดมาตรการในเรื่องการป้องกันและจัดการก่อนที่จะมีการอนุญาตให้ผู้มาท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม
- หลักการจัดการจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืน มีการควบคุมและเงื่อนโซ่ที่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพของถ้าและสิ่งมีชีวิตในถ้าจะต้องมีการป้องกัน
- การพัฒนาที่เกิดขึ้นนอกถ้าจะต้องไม่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในถ้าหรือใต้ดิน
- การพัฒนาภายในถ้าควรจะต้องออกแบบให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด การก่อสร้างควรจะใช้วัสดุที่มีความเหมาะสม และใช้วิธีการสร้างที่สามารถเคลื่อนย้ายได้โดยปราศความเสียหายแก่ถ้า ก่อนจะมีการพัฒนาในถ้าจะต้องมีการประเมินผลกระทบที่จะเกิดขึ้นก่อน
- จัดให้มีการสื่อความหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยว การควบคุมการจัดการจะต้องมีการหาระดับของการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสม
- มีการติดตามการเปลี่ยนแปลงไปของถ้า เพื่อกำหนดกลยุทธ์ในการจัดการที่ดี
- ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันถ้า โดยมีการสัมมนาให้ความรู้และให้มีส่วนร่วมโดยตรงในเรื่องของการเป็นผู้นำเที่ยว และดูแลรักษาความปลอดภัย
- ควรจัดให้มีผู้นำเที่ยวที่มีความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ถ้า มาให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวและให้มีการอบรมไกด์ท้องถิ่นในการช่วยรักษาสุขภาพของถ้าในขณะที่มีการพานักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมในถ้า

- ในพื้นที่ที่มีถ้ำหลายถ้ำ ควรจะพิจารณาเลือกถ้ำที่เหมาะสมเพียงถ้ำเดียวพัฒนาเป็นถ้ำเพื่อการท่องเที่ยวจะดีกว่า ไม่ควรเปิดถ้ำเพื่อการพัฒนาทุกจุด ซึ่งจะเป็นการทำลายทรัพยากรมากกว่าการอนุรักษ์
- ถ้ำที่มีน้ำลอดผ่าน จะต้องไม่มีการพัฒนาใดๆ จะต้องมีการมาตรการที่เข้มงวดในการเข้าไป และจะต้องมีคนที่เกี่ยวข้องชาญนำทางโดยเฉพาะ

3. ถ้ำวัดหรือถ้ำศาสนา

ถ้ำบางแห่งที่มีการพัฒนาเพื่อวัตถุประสงค์ในการเป็นศาสนสถานจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา การพัฒนาจำเป็นที่จะต้องมีการติดตามอย่างใกล้ชิด เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านศาสนาและสังคม ทางเลือกของผู้จัดการถ้ำมีจำกัด ดังนั้น การให้คำแนะนำในการป้องกันรักษาพื้นที่จึงจำเป็น

2.3.9.2 ประเภทที่ 2 ถ้ำเพื่อวัตถุประสงค์พิเศษ

วัตถุประสงค์หลักของถ้ำที่จัดในกลุ่มนี้ คือ 1) การเฝ้าระวังป้องกันเพื่อให้คงสภาพเดิมมากที่สุด 2) เพื่อสงวนอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีความเปราะบางที่มีอยู่ภายในถ้ำ 3) เพื่อการศึกษาและวิจัยระดับสูงทางวิชาการด้านธรณีวิทยา ชีววิทยา นิเวศวิทยาอุทกวิทยา ภูมิศาสตร์ ฯลฯ 4) เพื่อใช้เป็นตัวอย่งในการอ้างอิงในการเปรียบเทียบจัดจำแนกถ้ำอื่นๆ และ 5) เพื่อการศึกษาทางด้านธรณีวิทยาเท่านั้น

1. ถ้ำเพื่อการอ้างอิง

เป้าหมายของการจัดการหลัก คือ

- การสงวนถ้ำเหล่านี้เพื่อรักษาความเป็นธรรมชาติเดิม เพื่อจะใช้ในการอ้างอิงเพื่อเปรียบเทียบในเรื่องถ้ำและสิ่งมีชีวิตในถ้ำกิจกรรมเน้นด้านการอนุรักษ์และรักษาคุณค่าถ้ำ
- มีการจำกัดการเข้าถึง เพื่อการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์และการติดตามประเมินผล การเข้าไปจะต้องได้รับอนุญาตจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่ดังกล่าว
- การควบคุมการเข้าออกถ้ำ บางครั้งอาจจัดทำประตูเพื่อควบคุมการเข้าออก การสร้างประตูจะดำเนินการเฉพาะเมื่อทำแล้วมีประสิทธิภาพ สามารถรักษาถ้ำไว้ได้และไม่รบกวนสัตว์ในถ้ำ หรือก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องคุณค่าอื่นของถ้ำ

- พื้นที่ป่าเปลี่ยว ไม่เป็นที่รู้จักและเข้าถึงได้ยาก ต้องการวิธีการจัดการน้อยกว่าถ้าที่เสี่ยงหรือล่อแหลม ลำดับแรกของการจัดการเพื่อป้องกันอย่างเร่งด่วนควรจะเป็นถ้าเพื่อการอ้างอิง
- ปัจจัยคุกคามที่มีต่อธรรมชาติของถ้าเพื่อการอ้างอิงทั้งภายในและภายนอกในบางพื้นที่ คุณภาพสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ลุ่มน้ำของถ้า เป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อการเกิดของสิ่งที่อ้างอิง
- การให้การศึกษาแก่ชุมชนในพื้นที่ถึงความสำคัญและมีความเสี่ยงของพื้นที่แต่ละพื้นที่ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันรักษาถ้า และพื้นที่ลุ่มน้ำของถ้าเป็นเป้าหมายสำคัญ
- ในการเข้าถ้าจะต้องมีการควบคุมจำนวน คุณภาพของผู้เข้าถ้า มีผู้เชี่ยวชาญควบคุมการเข้า ไปตลอดจนให้การศึกษาอบรม บรรยาย ฯลฯ และผู้เข้าศึกษาจะต้องผ่านการอบรมในหลักสูตร การศึกษาระดับชาติก่อนทุกกรณี (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554: 93-100)

2.3.10 การพัฒนาถ้าเพื่อสู่มาตรฐาน

จากกรอบแนวคิดและตัวอย่างนโยบายการจัดการถ้าต่างๆ หากจะมีการพัฒนาถ้าเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน ควรจะได้มีการพิจารณาดำเนินการในประเด็น ดังนี้

- จะต้องมีวางแผนการจัดการในระยะยาว
- มีการอบรมหรือพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่
- มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับถ้าแก่เจ้าหน้าที่ และประชาชนที่อาศัยโดยรอบพื้นที่
- มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวในการเข้าชมถ้า และมีการจัดทำระบบสื่อความหมาย
- มีการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ และกลุ่มเยาวชนในการร่วมกันอนุรักษ์และดูแลถ้า
- จะต้องมีจัดการของเสีย โดยเฉพาะของเสียจากผู้มาท่องเที่ยวและเจ้าหน้าที่ที่จะไม่ก่อให้เกิดมลภาวะต่อน้ำใต้ดิน
- การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น บ้านพักนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร ควรจะมีการศึกษาผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และมีเท่าที่จำเป็น
- การจัดการผู้มาท่องเที่ยว จะต้องมีจำกัดจำนวน โดยเฉพาะการเข้าชมถ้าจะมีกลุ่มนักท่องเที่ยว 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เที่ยวถ้าที่พัฒนาแล้ว จะเดินตามเส้นทางที่

กำหนด และกลุ่มถ้ำที่ยังไม่มีการพัฒนาจะต้องมีการกำหนดระเบียบและการจัดการชัดเจน

- การเข้าถึงถ้ำ หรือภูมิประเทศเขาหินปูน และการบำรุงรักษาสิ่งอำนวยความสะดวกจะต้องมีการวางแผนในการดำเนินการ การจัดทำทางเดินยกระดับจะต้องมีการดำเนินการอย่างเร่งด่วน
- ความปลอดภัยแก่ผู้เข้ามาชม เป็นสิ่งสำคัญ ทางเดินที่ไม่สะดวก บันไดลื่น ดวงไฟที่แตก เป็นสาเหตุให้เกิดอุบัติเหตุ
- ไฟส่องสว่างใต้ดิน เป็นสิ่งสำคัญเพราะจะช่วยในมองเห็นภายในถ้ำ และเพื่อความปลอดภัย แต่จะต้องมีการดำเนินการในลักษณะที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมให้น้อยที่สุด การติดตั้งจะต้องแน่ใจว่าไม่เกิดพีชที่ต้องการแสงหรือสาหร่าย
- การติดตั้งกล้องอินฟราเรดและจอภาพเพื่อช่วยให้สามารถชมถ้ำได้โดยไม่ต้องเข้าไปรบกวนถ้ำ เป็นเรื่องที่ดี อาจจะเป็นการลงทุนที่สูง แต่ในระยะยาวจะลดผลกระทบและลดค่าบำรุงรักษาในอุทยานแห่งชาตินาราคอต ได้มีการห้ามไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าไปรบกวนค้างคาว ในถ้ำค้างคาวบางแห่งจึงได้ติดตั้งกล้องอินฟราเรดเพื่อศึกษาพฤติกรรมของค้างคาวและมีการจัดห้องให้นั่งชม (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554)

2.4 กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมในประเทศไทย

จากการสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีพบว่าส่วนใหญ่เป็นรายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ในแหล่งโบราณคดีต่างๆ ของประเทศไทย สามารถแบ่งรูปแบบการจัดการออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1. พิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น 2) แหล่งเรียนรู้ทางโบราณคดี และ 3) การจัดการความรู้จากทรัพยากรโบราณคดี รายละเอียดดังนี้

2.4.1 พิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

รูปแบบหนึ่งที่มีความนิยมในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี คือ พิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในการศึกษาผู้เขียนขอยกกรณีศึกษาที่เป็นต้นแบบให้กับงานโบราณคดีชุมชนในประเทศไทย ได้แก่ 1) แหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก และ 2) แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว รายละเอียดดังนี้

2.4.1.1 แหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก (สายันต์ ไพรชาญจิตร, 2548)

อ. สายันต์ ไพรชาญจิตร ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณใน 8 ภาคเหนือตอนบน เป็นเวลาประมาณสองทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ค้นพบแหล่งเตาเมืองน่าน ก็หมายถึงแหล่งเตาที่บ้านบ่อสวก หมู่ที่ 1 ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน แหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 3-4 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,000 ไร่ หนาแน่นตามริมห้วยปวน ลำห้วยสาขา และลำน้ำสวก ทั้งในหมู่บ้านทุ่งกุ่ม (บ้านสวกพัฒนา หมู่ที่ 10) บ้านหนองโตม (หมู่ที่ 8) บ้านบ่อสวก (หมู่ที่ 1) และบ้านเชียงยืน (หมู่ที่ 4) ผลการศึกษาพบว่าแหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก เป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ อายุ 500-750 ปี

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2542 จ.ส.ต. มนัส ตีคำ ได้นำ อ. สายันต์ ไพรชาญจิตร คุณวิเศษ เพชรประดับ และ คุณวุฒิชัย โลหะโชติ เข้าไปสำรวจจนได้พบเนินดินที่ตั้งเตาเผาที่ยังไม่ถูกขุดทำลาย 2 แห่ง ในพื้นที่สวนลำไยในบริเวณบ้านของคุณสุนัน ตีคำ บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 10 ตำบลสวก และพบว่ามี ความเหมาะสมต่อการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดี ภายหลังได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการจากเจ้าของ ที่ดิน และได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร แต่ยังไม่สามารถลงมือขุดค้นได้เพราะต้องดำเนินการ ขออนุญาตต่อสังคบดีสิทธิ์ของหมู่บ้าน คือ “ปู่ฮ่อ” ซึ่งมีฐานะเป็นผีอารักษ์ของบ้านบ่อสวก บ้านทุ่งกุ่ม และบ้านสวกพัฒนา ซึ่งชาวบ้านถือว่าปู่ฮ่อเป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน เมื่อ วันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2542 จึงจัดพิธีบวงสรวงบูชาเทวดา พ่อหนานปู่ฮ่อ เจ้าที่เจ้าทาง และบรรพบุรุษ ช่างปั้นหม้อเจ้าของเตาเผาโบราณบ้านบ่อสวก โดยเจ้าของบ้าน สมาชิก อบต. บางท่าน กำนัน ผู้อำนวยการโรงพยาบาล หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน ชาวบ้านทุ่งกุ่ม บ้านสวก พัฒนา และนักศึกษาปริญญาตรี หลักสูตรสังคมศาสตร์ศาสตร์บัณฑิต นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตร พัฒนาชุมชน มหาลัยจิตต์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

การขุดค้นเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2542-2543 ซึ่งแม้จะใช้ขันโกโบราณคดีอาชีพ แต่การขุดค้นไม่ จึงเชื่อกันคนดู ชาวบ้านที่เข้าเยี่ยมชมสามารถช่วยขุดค้นได้ช่วยขนดิน ช่วยล้างเศษเครื่องถ้วยชามได้ ไม่ได้ทำให้หลุมขุดค้นเสียหายแต่อย่างใด ในขณะเดียวกันชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างกติกาในใจของเขาเองว่าเขาควรจะยืนที่ใดและช่วยกันและสร้างกติกาเตือนกันเอง ในส่วนของการขุดค้นนั้นมีชาวบ้าน หมู่ 10 บ้านสวกพัฒนาหรือบ้านทุ่งกุ่ม และบ้านบ่อสวก หมู่ที่ 1 บางส่วนเข้าร่วมการขุดค้นด้วย คณะแพทย์พยาบาล เจ้าหน้าที่โรงพยาบาล เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลน่าน และศูนย์ประสานงาน ประชาคมจังหวัดน่านไปเยี่ยมชมสนับสนุนข้อมูลและวัสดุอุปกรณ์ในการทำงาน

จากคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดี อ. สายันต์ ไพรชาญจิตร จึงริเริ่มทำวิจัย กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้าง ความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นโครงการที่

ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542-2547 โดยมี อาสาสมัครวิจัยที่เป็นนักศึกษาปริญญาตรี และนักศึกษาปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าร่วมการวิจัยด้วย ทำหน้าที่จัดกระบวนการที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน ก่อให้เกิดความรู้และทักษะในการทำวิจัย และสนับสนุนนักวิจัยท้องถิ่น ที่ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้นำทางภูมิปัญญา ผู้สูงอายุ เยาวชน ครู อาจารย์ พระสงฆ์ แม่บ้าน เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักพัฒนา สื่อมวลชน และผู้ที่สนใจได้เข้ามามีส่วนร่วมใน ขั้นตอนต่างๆ ของการวิจัยและพัฒนาให้มากที่สุด โดยจัดให้มีกิจกรรมหลายลักษณะ เช่น ค่าพัฒนา โบราณคดีชุมชน และค่ายพัฒนาพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาวิทยากรชุมชน การวิจัยชุมชน การบวชตอย เป็นต้น

กระบวนการและขั้นตอนในการวิจัยประกอบด้วย การสำรวจทรัพยากรทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน และจัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด ด้วยวิธีการต่างๆ คือ

- การจัดเวทีระดมความคิดและความรู้เพื่อร่วมกันทบทวนความรู้เกี่ยวกับทรัพยากร วัฒนธรรมของชุมชน
- การสำรวจและขุดค้นศึกษาทางโบราณคดี
- การวางแผนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและทรัพยากรทางโบราณคดีในชุมชน
- การก่อสร้างและจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น
- การฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- การจัดกิจกรรมอาชีพและธุรกิจชุมชนตามฐานทรัพยากร
- การจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้
- การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในท้องถิ่น

เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการดังกล่าว จึงมีการสร้างพื้นที่แสดงข้อมูลโบราณคดี หลังจากขุดค้น เสร็จผู้วิจัยและชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างหลังคามุงหญ้าคลุมหลุมขุดค้น นอกจากนี้ยังมีการแสดงข้อมูล ทางด้านวิชาการเป็นนิทรรศการในรูปแบบพิพิธภัณฑ์หลุมขุดค้น เปิดให้เข้าชมโดยไม่เก็บค่าเข้าชม

โดยในระยะแรกก็มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันระหว่างภาครัฐซึ่งประกอบด้วยกลุ่มผู้นำในชุมชน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการภูมิภาคที่ต้องหารนำเอาพิพิธภัณฑ์หลุมขุดค้นทาง โบราณคดีที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของ จสต.มนัส และครอบครัวไปดำเนินการพัฒนาเป็นแหล่ง ท่องเที่ยว และจัดให้มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชมนำเข้าเป็นรายได้ขององค์กรบริหารส่วน ท้องถิ่น นำเงินเข้าชมไปเป็นรายได้ของ อบต. แต่ติดปัญหาตรงที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว แต่ จสต.

มนัส ไม่เห็นด้วย เนื่องจากไม่ต้องการเก็บค่าเข้าชม และมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์หลุมขุดค้นให้เป็นแหล่งเรียนรู้

แม้ว่าจะมีความคิดเห็นต่าง แต่ด้วยผู้เข้ามาเยี่ยมชมจำนวนมาก ครอบครัวของ จสต.มนัส ได้แก่ คุณสุนัน ดิศา แม่อุ้ยชื่น ธิเสนา และลูกอีก 2 คน ยังได้ผลิตเปลี่ยนหมอนเวียนให้ความรู้ผู้เข้าชมอีกด้วย ส่วนหน่วยงานภาครัฐ อบต. ได้ร่วมกับอำเภอเมืองน่าน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดน่าน และคณะกรรมการการท่องเที่ยวบ้านบ่อสวก สสำรวจและขุดค้นบนเนินดินเตาเผาใหม่อีกหลายแห่ง ทำให้ชุมชนทราบว่ามียาเตาเผาจำนวนมาก ซึ่งต่อมาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่านและคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวบ้านบ่อสวก จึงได้ช่วยกันทำแผนการขุดค้นและสร้างพิพิธภัณฑ์เตาเผาแห่งใหม่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในช่วงถัดมา

การจัดแสดงมีราชวงศ์หลายพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมชมการจัดแสดงเตาเผา อาทิ ในปี 2542 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ ได้เสด็จเยี่ยม และในปี 2544 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้พระราชดำเนินทัศนศึกษา โดยขณะขุดค้นนั้น ผู้ชุดตอบคำถามให้แก่ชาวบ้านผู้สนใจอีกด้วย สื่อมวลชนมาสัมภาษณ์-นักวิจัยจะไม่ให้สัมภาษณ์เพียงคนเดียว แต่เชิญชาวบ้านมาให้สัมภาษณ์ด้วย การที่มีสื่อและราชวงศ์หลายพระองค์เสด็จพระราชดำเนินทัศนศึกษาเป็นการสร้างแรงผลักดันให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของโบราณคดี

ระยะที่สอง การบูรณะเตาเผา 2 เตา และการก่อสร้างอาคารคลุมหลุมขุด โดยได้ตั้งกองทุนขึ้นมาเพื่อที่จะเป็นทุนสำหรับการจัดการด้านอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านสวกและใช้เพื่อเป็นกิจกรรมเกี่ยวเนื่องในด้านพัฒนาชุมชน เช่น การสนับสนุนให้พื้นฟูอาชีพเครื่องปั้นดินเผา การจัดการตลาดชุมชน การฝึกอบรมมัคคุเทศก์ชุมชน การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์หมู่บ้านและกิจกรรมอื่นๆ ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน

โครงการโบราณคดีชุมชนดังกล่าว ไม่ได้มีผลแต่เพียงการอนุรักษ์โบราณวัตถุและโบราณสถานเท่านั้น แต่ส่งผลไปถึงการพัฒนาอาชีพชุมชนอีกด้วย ในปี 2543 สำนักงานอุตสาหกรรม จังหวัดน่าน ได้จัดทำโครงการฝึกอบรมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาให้แก่ชาวบ้านบ่อสวกและบ้านสวกพัฒนา โดยครูฝึกจากศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรม เครื่องเคลือบดินเผา จังหวัดลำปาง มาช่วยในกรสอน และยังช่วยชาวบ้านสร้างเตาประทุนแบบโบราณขึ้นใหม่ที่บ้านบ่อสวก เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อดินเผา และสาธิตงานเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน

ชาวบ้านที่ผ่านการอบรมได้รวมกลุ่มกันตั้งเป็นศูนย์สาธิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านบ่อสวก และผลิตเครื่องปั้นดินเนื้อดินแดง

ในปี 2543 ได้มีการเริ่มสร้างอาคารคลุมหลุมพิพิธภัณฑ์ โดยรับการสนับสนุนจากบริษัทแอดวานซ์ไวร์เลสแมร์เก็ตติ้ง จำกัด และในปี 2544 มูลนิธิพระครูพุทธมนต์โชติคุณและศูนย์ประสานงานประชาคม จังหวัดน่าน ได้สนับสนุนเงินจำนวน 150,000 บาท เพื่อก่อสร้างพิพิธภัณฑ์เรือนโบราณ ใน

บริเวณเดียวกับพิพิธภัณฑลุ่มชุดคันแหล่งเตาโบราณบ้านบ่อสวก โดยนักวิจัยได้ร่วมดำเนินการในการจัดเวทีระดมความคิดและความรู้เรื่องบ้านเก่าเรือนโบราณของชุมชน ตำบลสวก “คนเฒ่าคนเล่า ความหลังเรื่องบ้าน” โดยได้เชิญเยาวชนและชุมชนเข้าร่วมรับฟังและซักถามร่วมกับนักศึกษา

โครงสร้างและทิศทางการวางตัวของบ้านเป็นไปตามความเชื่อที่ปฏิบัติกันในชุมชนโดยได้ขอบริจาควัสดุก่อสร้าง ที่เป็นไม้เก่า เสาไม้เก่าๆ กระเบื้องเก่าๆ จากชาวบ้าน โดยไม่ได้ขอเปล่า ยังให้เงินเป็นสินน้ำใจเล็กๆ น้อยๆ การก่อสร้างได้จ้างสล่าในพื้นที่เป็นผู้ก่อสร้าง โดยมีนักศึกษาจากธรรมศาสตร์ช่วยดำเนินการเก็บข้อมูล ออกแบบ จัดหาวัสดุ ก่อสร้าง และแก้ปัญหาต่างๆ ร่วมกับผู้สูงอายุ ผู้รู้ สล่า (รัศมี ชูทรงเดช, 2556)

ซึ่งจากกระบวนการทำงานวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าวข้างต้น ทำให้ อ. สายันต์ ไพรัชญาจิตร ได้พัฒนาเป็นกรอบในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เรียกว่า 3Es-Model ซึ่งประกอบด้วยแนวปฏิบัติการที่สำคัญ 3 ลักษณะ คือ

1. กระบวนการเรียนรู้และการปลูกจิตสำนึก (E1 : Education) เน้นการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติงานจริง การจัดการศึกษาที่เน้นสื่อสารหลายทางแบบไม่เป็นทางการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อความเข้าใจร่วมกันในเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ เป็นการสร้างจิตสำนึกในคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆ รวมทั้งการเล็งเห็นประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดีในทางการพัฒนาชุมชน

2. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2 : Engineering) หมายถึงการคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา และเทคนิควิธีที่เหมาะสม ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย ด้านการอนุรักษ์ การสงวนรักษา และแบบแผนการพัฒนา รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ และกฎหมาย เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

3. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E3 : Enforcement) หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติและกฎหมายที่ชุมชนและสังคมตราขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคันหรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

ซึ่งท้ายที่สุด อ. สายันต์ ไพรัชญาจิตร จึงนำเสนอว่ากระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในรูปแบบข้างต้น คือ “แนวคิดการวิจัยโบราณคดีชุมชน” มุ่งเน้นการใช้หลักการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม (participative approach) การศึกษาแบบปฏิบัติ การจริง (learning through practices/learning by doing) และการใช้กระบวนการสร้างความพึงพอใจ ความประทับใจในภูมิ

หลังของท้องถิ่นให้กับชาวบ้านและประชาชน (appreciative building) ภายใต้กรอบการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่พระราชทานเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต โดยการสร้างความรู้และเพิ่มความสามารถในการบริหารและจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง โดยกำหนดหลักการและแนวปฏิบัติที่สำคัญของแบบแผนการวิจัยและจัดการโบราณคดีชุมชนไว้ดังนี้

1. การดำเนินการที่ยึดหลักองค์รวม
2. สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการ
3. การยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม
4. การไม่ยึดติดตายตัว
5. ไม่เป็นทางการแต่สร้างสารประโยชน์ด้านการเรียนรู้
6. การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแบบเปิด
7. การศึกษาและเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติงานจริง
8. การสร้างความสุขและความประทับใจร่วมกันของชุมชน
9. การศึกษาวิจัยและการพัฒนาเพื่อฟื้นฟูพลังของชุมชน
10. เน้นหลักการร่วมกันนำและสร้างความสุขเสมอ

กล่าวโดยสรุปก็คือ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจะต้องเป็นกระบวนการที่พัฒนาคน ทั้งตนเอง (ผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดการ) ชุมชน และพัฒนาทรัพยากรไปพร้อมๆ กัน ผลสำเร็จหรือผลได้ของการจัดการควรจะทำให้เกิดความเข้มแข็งต่อทั้งคนทุกๆ คนที่เข้าไปมีส่วนร่วม ต่อชุมชน ต่อมหาชน และทำให้ทรัพยากรดำรงอยู่อย่างเป็นประโยชน์ยาวนานที่สุดเท่าที่ควรจะเป็น

2.4.1.2 แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว (นิรมล พงศ์สถาพร, 2544; สุรพล นาถะพินธุ์, 2550; เจริญชัย โปธิพิจารณ, 2558)

แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตั้งอยู่ในตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุประมาณ 2,500-3,500 ปีมาแล้ว เป็นพื้นที่สำหรับฝังศพในยุคเหล็กร่วมสมัยกับบ้านเชียง

สำหรับประวัติแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543 ได้มีราษฎรจากอำเภอโคกสำโรง เข้ามาขุดหาโบราณวัตถุที่บริเวณวัดโป่งมะนาวโดยไม่ได้รับอนุญาตจากหน่วยงานราชการและได้พบโบราณวัตถุจำนวนมากที่ฝังอยู่ร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์ การขุดหาโบราณวัตถุโดยไม่ได้รับอนุญาตผ่านไปได้ 2 วัน ก็ยุติลง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ตำรวจท้องถิ่นได้

เข้าจับกุมผู้ขุดหาโบราณวัตถุ ทางวัดโป่งมะนาวรวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้นำองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่นตำบลห้วยขุนราม ได้เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวไว้

นอกจากนี้ชาวบ้านโป่งมะนาวยังได้รวบรวมโบราณวัตถุนานาประเภทมาจัดแสดงไว้ที่วัดโป่งมะนาว โดยหวังให้เป็นพิพิธภัณฑ์เปิดประจำหมู่บ้าน รวมทั้งได้ประสานงานกับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ขอความร่วมมือในการขุดค้นทางโบราณคดีและการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่วัดโป่งมะนาว ตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา

เดือนตุลาคม พ.ศ. 2543 นักศึกษาของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับงบประมาณและทุนสนับสนุนด้านอาหารจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ให้มาดำเนินการขุดแต่งหลุมแสดงโครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่ชาวบ้านโป่งมะนาวได้ปรับปรุงมาจากหลุมลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ รวมทั้งได้ดำเนินการปรับปรุงการจัดการแสดงโบราณวัตถุที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดโป่งมะนาว

ปี พ.ศ. 2544 ทางหมู่บ้านโป่งมะนาว องค์กรบริหารส่วนตำบลห้วยขุนรามและ ชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม ได้จัดทำโครงการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว โดยได้รับความร่วมมือจากกรมศิลปากรอนุมัติให้ทำโครงการขุดค้นทางโบราณคดี โดยมีอาจารย์และนักศึกษาจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นผู้ดำเนินการขุดค้นร่วมกับนักโบราณคดีจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 3 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในฐานะเจ้าของพื้นที่ และชาวบ้านโป่งมะนาว โดยร่วมกันปฏิบัติงานเมื่อระหว่างวันที่ 8-31 ตุลาคม พ.ศ. 2544 และภายหลังจากยังมีโครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวในระหว่างปี พ.ศ. 2545-2546 อีกจำนวน 5 ครั้ง โดยคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

กล่าวโดยสรุปการมีส่วนร่วมของชุมชนเริ่มหลังจากที่ผู้ลักลอบขุดหาโบราณวัตถุโดนเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุมตัวทำให้เป็นข่าวใหญ่โต จึงทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี และนายอำเภอพัฒนา นิคม ในขณะนั้นเกิดความสนใจและต้องการดูแลโครงกระดูกมนุษย์โบราณ

นายทองดี ภัคดี ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น ร่วมกับคณะกรรมการวัดโป่งมะนาว และชาวบ้าน จึงร่วมกันประชุมเพื่อขุดหลุมเปิดให้ผู้ว่าราชการ และนายอำเภอดูแลโครงกระดูกมนุษย์โบราณ โดยมีการแบ่งหน้าที่กันในการทำงานบางส่วนช่วยกันลงแรงขุดหลุม บางส่วนก็แบ่งกันทำอาหารมาเลี้ยงคนที่มาลงแรงขุด บางส่วนก็ไปหาอุปกรณ์ในการสร้างหลังคา และเขียนแผ่นป้ายบอกทาง

หลังจากนั้นมีการกระจายข่าวการพบโครงกระดูกมนุษย์โบราณออกไป ทำให้มีคนเข้ามาเที่ยวชมเป็นจำนวนมาก ประกอบกับมีคนนอกและคนหมู่บ้านโป่งมะนาวหลายคนถูกสลากกินแบ่งรัฐบาล และหวยใต้ดินติดกัน 3 งวด โดยได้รับเงินรางวัลถึง 2 แสนบาท จึงทำให้มีกลุ่มนักแสวงโชคเข้าเยี่ยม

ชมเป็นจำนวนมาก โดยมาขอโชคลาภกับโครงกระดูกที่มีชั้นสาริตเมื่อมีผู้สนใจเข้าชมเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดแนวคิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้น โดยมีการนำโบราณวัตถุที่ขุดพบมาจัดวางในตู้ที่ได้ศาลา หอสวดมนต์เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ดู

ต่อมาจึงมีการตั้งชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลห้วยขุนราม โดยรวมตัวกันทำงานด้านการอนุรักษ์ โบราณสถาน และโบราณวัตถุภายในชุมชน เพื่อเป็นตัวกลางในการประสานงาน มีนายทองดี ภัคดี เป็นประธานชมรม นายสมส่วน บุรณพงษ์ เป็นเลขานุการ นายภาณุมาศ พิมพ์ชาติ เป็นผู้ช่วย และมีคณะกรรมการวัดโป่งมะนาวเป็นสมาชิก

ชมรมได้เขียนโครงการเพื่อขอทุนทำหลังคาหลุมใหม่ ทดแทนหลังคาหลังเดิมที่ชาวบ้านช่วยกันทำเอง การจัดหาเงินทุนซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการทำงานได้อย่างต่อเนื่อง ทางชมรมฯ เป็นผู้จัดหาทุนมาดำเนินสนับสนุนการขุดค้นและพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยว โดยขอเงินสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม กองทุนพัฒนาสังคม (SIF) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และบริษัทห้างร้านต่างๆ และเป็นผู้ประสานงานคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ให้มาขุดค้นทางโบราณคดี ทำการขุดแต่งบริเวณขอบหลุมที่ชาวบ้านช่วยกันขุดเพื่อจัดแสดง นำโดย รศ.สุรพล นาถะพินธุ และนักศึกษาจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ต่อมานายทองดี ภัคดี ประธานชมรม ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายก อบต. ห้วยขุนราม จึงทำให้ต้องออกจากตำแหน่งประธานฯ ทำให้นายสมส่วน บุรณพงษ์ ขึ้นมาเป็นประธานชมรมแทน

ในปี พ.ศ. 2544 ชุมชนบ้านโป่งมะนาวร่วมกับ รศ. สุรพล นาถะพินธุ และนักศึกษาจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงได้ทำการรวบรวมโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบ จัดทำพิพิธภัณฑ์ขึ้นเพื่อต้องการบอกเล่าถึงความสำคัญของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนที่มีอายุเก่าแก่ถึง 3,000 ปี ของชั้นเด่นที่ขุดพบคือ โครงกระดูกคาบชั้นสาริต เนื่องจากงบประมาณมีจำกัด การจัดแสดงเริ่มแรกจึงอาศัยพื้นที่ใต้ถุนอาคารหอสวดมนต์เป็นพื้นที่จัดแสดง ข้าวของต่างๆ จัดแสดงไว้ในตู้กระจกเล็กๆ ไม่มีผู้ตามแต่กำลังคนและกำลังทรัพย์จะทำได้ ต่อมาในปี 2546 องค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี จัดสรรงบประมาณมาให้จำนวนหนึ่ง เพื่อทำเป็นห้องพิพิธภัณฑ์ขึ้น มีการปรับปรุงการจัดแสดงใหม่ โดยมีนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรช่วยเหลือเรื่องการจัดนิทรรศการภายใน รวมถึงฝึกอบรมเยาวชนเป็นมัคคุเทศก์นำชม นอกจากนี้มีการแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นร้านขายของที่ระลึก เพื่อหารายได้เข้ามาเป็นค่าใช้จ่ายในพิพิธภัณฑ์ การดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก นายวิชัย ศรีขวัญ ผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี ในขณะนั้น

การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ทำโดยคณะกรรมการชมรมฯ ที่ทุกคนสมัครใจเข้ามาทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทน คณะกรรมการมีหน้าที่ต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมชม ตรวจสอบตราเงินที่ได้รับบริจาค และร่วมตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ ซึ่งต้องมีการลงมติเห็นชอบร่วมกัน อีกทั้งยังมีการจัดทำโครงการ

เพื่อหาทุนมาสนับสนุนการพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว โดยในระหว่าง ปี พ.ศ. 2545-2555 ได้รับงบประมาณทั้งหมด 9 ทุน ได้แก่ 1) กองทุนเพื่อสังคม จังหวัดลพบุรี 2) องค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี 3) พัฒนาจังหวัดลพบุรี CEO 4) เงินรางวัลธรรมมาภิบาลดีเด่น จากสถาบันพระปกเกล้า 5) งบพัฒนากลุ่มจังหวัด (OSM) และ 6) งบประมาณแปรรูปตัดิจาก ส.ส. และ 7) เงินอุดหนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม ปีละ 100,000 บาททุกปี

โดยงบประมาณทั้งหมดนำมาพัฒนาแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานชุมชน ได้แก่ 1) อาคารคลุมหลุมขุดค้นทางโบราณคดี 2) ต่อเติมอาคารชั้นล่างหอสมุดมณฑลเพื่อปรับปรุงเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว 3) ซ่อมประตูโครงเหล็กประชาสัมพันธ์ 4) อาคารร้านค้าชุมชน 5) สร้างรั้วพร้อมป้ายขนาดมาตรฐานรอบวัด 6) ลานจอดรถ 7) อาคารพิพิธภัณฑสถานหลังใหม่ 1 หลัง 8) อาคารทรงงาน 1 หลัง 9) ทางเชื่อมระหว่างอาคารคลุมขุดค้น 10) ปรับปรุงภูมิทัศน์จัดสวนหย่อม 11) จัดทำป้ายบอกทางตาม มาตรฐานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 12) ห้องน้ำตามแบบมาตรฐานกรมโยธาธิการ 13) จัดทำนิทรรศการและตกแต่งภายในพิพิธภัณฑสถานหลังใหม่และหลุมขุดค้น และ 14) จำลองโครงกระดูกจากหลุมขุดค้น

ทางชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ยังจัดให้มี “ยุวมัคคุเทศก์” เป็นการเริ่มต้นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยชุมชนจึงได้จัดอบรมให้เด็กๆ อายุ 8-15 ปี ให้มีความรู้เกี่ยวกับการเป็นยุวมัคคุเทศก์ ประจำแหล่งโบราณคดี เช่น การดำเนินงาน การดูแลรักษาแหล่งโบราณคดี สร้างเจตคติที่ดีต่อมััคคุเทศก์ ประจำแหล่งโบราณคดี มีการอบรมการนำชม พัฒนาบุคลิกภาพของยุวมัคคุเทศก์ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยมีการจัดทำหลักสูตรเพื่ออบรมเชิงปฏิบัติการสำหรับยุวมัคคุเทศก์ สำหรับเป็นตัวอย่างของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และดูแลมรดกทางโบราณคดีของท้องถิ่น นำไปสู่การพัฒนายุวมัคคุเทศก์ ประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวเพื่อให้บริการนำชม โดยในระหว่างปี พ.ศ. 2547-2552 ทางชมรมได้รับรางวัลจำนวนมาก ได้แก่

- 1) รางวัลยอดเยี่ยม “โครงการการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี บ้านโป่งมะนาว” ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
- 2) รางวัลชนะเลิศการอนุรักษ์โบราณวัตถุสิ่งแวดลอมและแหล่งท่องเที่ยว จังหวัดลพบุรี
- 3) รางวัลองค์กรดีเด่นด้านการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานและสิ่งแวดลอม
- 4) รางวัลชนะเลิศยอดเยี่ยมระดับประเทศ (รางวัลกนิรทอง) ประเภทโครงการ ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว
- 5) รางวัลชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวดีเด่นระดับประเทศ
- 6) รางวัลอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวดีเด่น สาขาวัฒนธรรม (ภาคกลาง)

ต่อมาในวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2558 ชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลห้วยขุนราม ได้หมดวาระการบริหารแหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว จึงทำให้ชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เข้ามาเป็นผู้ดูแลแทนร่วมกับชุมชน โดยมีผู้นำในท้องถิ่นเข้ามาเป็นพี่เลี้ยงให้ชุมชน สำหรับสาเหตุการหมดวาระนั้น นายชูชาติ ภักดี ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 บ้านโป่งมะนาว เล่าว่าตอนนั้นที่ชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม เข้ามาบริหารโดยหอมสมส่วน ในตอนแรกชาวบ้านก็เห็นดีด้วยแต่ต่อมาเมื่อได้งบประมาณมากขึ้นในการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งโบราณคดี ชาวบ้านต่างสงสัยในการใช้ งบประมาณของหอมที่ห้ามชาวบ้านเข้ามายุ่งเกี่ยวเลย เวลามีนักท่องเที่ยวมาชมแหล่งโบราณคดีเป็นคณะใหญ่ๆ ได้เชิญกลุ่มแม่บ้านนำตะกร้าเชือกมัดฟางไปโซ้ว แต่เมื่อนักท่องเที่ยวชมแหล่งโบราณคดีเสร็จ กลับไล่เขาขึ้นรถ ไม่ให้นักเที่ยวได้ซื้อของเลย จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยพอใจ ออกมาประชาคมไม่ให้บริหารต่อ (ชูชาติ ภักดี, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2559) สำหรับตัวอบต. ได้เข้าไปช่วยดูแลแหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว โดยได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน มีการจัดตั้งศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ปรับปรุงสภาพแวดล้อม ดูแลความปลอดภัย นอกจากนี้ยังได้จัดหา งบประมาณเงินอุดหนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนรามปีละ 100,000 บาท ทุกปี (มานพ มั่นเจริญ, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2559)

2.4.2 แหล่งเรียนรู้ทางโบราณคดี

2.4.2.1 แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร (ประเชียร ชาวหน้าไม้, 2554: 72-133)

แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลหนองราชวัตร อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุราว 3,500-4,000 ปีมาแล้ว มีหน้าที่การใช้งานเป็นแหล่งฝังศพ โบราณวัตถุชิ้นพิเศษ คือ หม้อสามขา ซึ่งอยู่ร่วมวัฒนธรรมกับวัฒนธรรมบ้านเก่า

โดยเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2546 สำนักศิลปากรที่ 2 ได้รับแจ้งจาก นายจักรพันธ์ พานิช ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตร อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ว่ามีการพบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมากจากการขุดปรับหน้าดิน ในบริเวณใกล้ๆ กับที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตร ดังนั้นทางสำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี จึงเข้ามาสำรวจเบื้องต้นพบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมาก ประกอบด้วย ชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์ ขวานหินขัด ชิ้นส่วนกำไลหินกระดูกสัตว์ และชิ้นส่วนภาชนะดินเผา โดยมีโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ คือ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาที่เรียกว่า “หม้อสามขา” ซึ่งเคยพบในแหล่งโบราณคดียุคหินใหม่ที่บ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ดังนั้นสำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี จึงได้แจ้งเจ้าของที่ดินเพื่อขอให้ระงับการขุดปรับหน้าดิน แล้ว

เสนอโครงการเร่งด่วนเพื่อขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ภายใต้ชื่อ “โครงการขุดค้นและศึกษาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ตำบลหนองราชวัตร อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี” และได้รับการจัดสรรงบประมาณจากเงินกองทุนโบราณคดี ปี พ.ศ. 2547 เป็นเงิน 200,000 บาท เพื่อดำเนินงาน และผลจากการดำเนินการดังกล่าว ส่งผลให้ในปีต่อๆ มา ได้เกิดโครงการอื่นๆ ตามมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการพัฒนาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรให้เป็นสถานที่ในการศึกษาเรียนรู้ทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์แก่บุคคลที่สนใจ

ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐและชุมชนได้มีโครงการต่างๆ เพื่อบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ในปี พ.ศ. 2550 มีการระดมทุนโดยการทอดผ้าป่าสามัคคี เพื่อซื้อที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ให้เป็นของชาวชุมชนหนองราชวัตร (แต่ยังได้เงินไม่เพียงพอสำหรับการจัดซื้อที่ดิน) และในปี พ.ศ. 2551 ผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรี มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร โดยมีอธิบดีกรมศิลปากร ผู้อำนวยการศูนย์ภูมิภาคว่าด้วยโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ คณบดีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นที่ปรึกษา และมีคณะกรรมการในระดับจังหวัดสุพรรณบุรี ระดับอำเภอหนองหญ้าไซเป็นคณะกรรมการ โดยมีหน้าที่ 1. กำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ให้เป็นไปด้วยความเหมาะสมสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ 2. กำหนดแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเป็นประโยชน์สูงสุด 3. เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ข้อมูลแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร 4. แต่งตั้งคณะทำงานรับผิดชอบดำเนินงานการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร

นอกจากนั้นยังมีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร โดยสำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตรและชุมชน จัดโครงการเครือข่ายมรดกศิลปวัฒนธรรมหนองราชวัตร และจัดกิจกรรมค่ายโบราณคดี มีนักเรียนในพื้นที่ตำบลหนองราชวัตร ครู และผู้ปกครองที่สนใจร่วมกิจกรรม และในปี พ.ศ. 2552 มีการจัดทอดผ้าป่าสามัคคีครั้งที่ 2 เพื่อระดมทุนซื้อที่ดินได้สำเร็จเป็นพื้นที่ 7 ไร่ 1 งาน เพื่อเป็นสาธารณสมบัติ และในปีเดียวกันนี้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตรได้ก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรเพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบ โดยจัดแสดงในพื้นที่ทำการขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตร นอกจากนี้ยังจัดทำโครงการพัฒนาวิทยากรชุมชนแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร โดยมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาวิทยากรชุมชนในการรองรับภารกิจให้บริการความรู้แก่ผู้สนใจเข้ามาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและหลุมขุดค้นแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีของชาวชุมชนหนองราชวัตร ร่วมกับสำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี และเสริมสร้างศักยภาพชุมชนให้สามารถดูแลรักษาและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต่อไป

สำหรับการจัดการแหล่งโบราณคดีในระดับอำเภอนั้นพบว่า นายอำเภอหนองหญ้าไซ มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร โดยแต่งตั้งให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นคณะกรรมการ โดยมีหน้าที่ 1. กำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย 2. กำหนดแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและประโยชน์สูงสุด 3. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร 4. แต่งตั้งคณะทำงานรับผิดชอบดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี 5. รายงานผลจากการดำเนินงานหรือขอความเห็นชอบสิ่งที่เกี่ยวข้องในแหล่งโบราณคดีให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทราบเป็นระยะๆ

แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรแบ่งพื้นที่จัดแสดงโบราณวัตถุเป็น 2 ส่วน คือ 1. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งจัดแสดงโบราณวัตถุบางส่วนที่ขุดค้นพบ เช่น ภาชนะดินเผา โครงกระดูกมนุษย์ เครื่องมือหินกะเทาะ ขวานหิน สะเก็ดหินและหินลับ กำไลหิน โดยมีแผ่นโปสเตอร์ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรเป็นสื่อแสดงองค์ความรู้ 2. แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร เป็นสถานที่ที่มีการขุดค้นทางโบราณคดี มีลักษณะเป็นพื้นที่โล่ง มีการสร้างหลังคาคลุมบริเวณหลุมขุดค้น สามารถเยี่ยมชมการขุดค้นทางโบราณคดีและหลักฐานประเภทต่างๆ หรือลักษณะการฝังศพที่ยังอยู่ในตำแหน่งเดิมจากการขุดค้นของนักโบราณคดี โดยสามารถเยี่ยมชมได้จากด้านบนของหลุมขุดค้น

นอกจากการจัดการแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรโดยภาคส่วนต่างๆ ในท้องถิ่นดังที่กล่าวข้างต้น ในปี พ.ศ. 2553 มีองค์กรจากภายนอกเข้ามาทำโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์” ของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยมีนายประเชิด ขาวหน้าไม้ เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มนักเรียนที่เป็นวิทยากรชุมชนได้ร่วมกันนำความรู้ที่ได้เรียนรู้จากโครงการพัฒนาวิทยากรชุมชนแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ในปีงบประมาณ 2552 มาแสดงออกในเชิงการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ และให้นักเรียนกลุ่มวิทยากรชุมชนนี้ สร้างสรรค์ชิ้นงานเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งโบราณคดีไปสู่สาธารณชนในรูปแบบที่หลากหลาย และเพื่อให้เห็นคุณค่าของตนเองและตระหนักถึงความสำคัญของตนเองในการเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ซึ่งผู้เข้าร่วมโครงการหลัก คือ นักเรียนกลุ่มวิทยากรชุมชน ที่ส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมกิจกรรมการขุดค้น เข้าค่ายเพื่อศึกษาเรียนรู้แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร และเคยเข้าร่วมโครงการพัฒนาวิทยากรชุมชนของแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร จำนวนทั้งหมด 30 คน (ชาย 8 คน หญิง 22 คน) โดยจัดกิจกรรมทั้งหมด 4 กิจกรรม ณ แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ใช้เวลาจัดกิจกรรมจำนวน 1 วัน (วันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2553) โดยนายประเชิด ขาวหน้าไม้ เป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรม นักโบราณคดีประจำโครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร และเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร เป็นผู้เชี่ยวชาญในการประเมินผลงาน และครูผู้รับผิดชอบงานเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีของโรงเรียนบ้าน

หนองราชวัตร โรงเรียนบ้านมาบพะยอม โรงเรียนวัดหนองทราย เป็นครูพี่เลี้ยงประจำกลุ่ม มีรายละเอียดดังนี้

1. กิจกรรมเรื่องเล่าจากชาววิทยากรชุมชน ประกอบด้วยนักเรียนจากโรงเรียนบ้านหนองราชวัตร โรงเรียนบ้านมาบพะยอม โรงเรียนวัดหนองทราย แบ่งกลุ่มเป็น 6 กลุ่ม ให้ทำกิจกรรมสะท้อนความรู้ที่ตนเองมีอยู่ โดยการเขียนเป็นแผนผังความคิดและนำเสนอ โดยมีนักโบราณคดีประจำโครงการการขุดค้นแหล่งโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี เป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องและเติมเต็มความรู้ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตร จากนั้นนักเรียนจึงนำความรู้กลับไปพัฒนาชิ้นงานที่โรงเรียนและนำมาส่งเข้าประกวด โดยการตัดสินผลงานและพัฒนาผลงานทำโดยนักโบราณคดีประจำโครงการฯ และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตร ซึ่งกลุ่มนักเรียนโรงเรียนบ้านมาบพะยอม 2 ชนะเลิศ จากนั้นจึงนำผลงานที่ชนะเลิศไปพัฒนาเป็นเอกสารแนะนำแหล่งโบราณคดี และส่งผลงานเผยแพร่ไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจำนวน 14 สำนักงานในพื้นที่ และคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจำนวน 11 แห่ง

2. กิจกรรมสนุกกับการออกแบบไปรษณียบัตร เริ่มต้นกิจกรรมด้วยการให้ความรู้เกี่ยวกับส่วนประกอบของไปรษณียบัตรแก่นักเรียน จากนั้นแต่ละกลุ่มจะช่วยกันออกแบบและจัดทำไปรษณียบัตร นำไปสู่การเชิญชวนให้ผู้ที่ได้รับไปรษณียบัตรรู้ถึงจุดเด่นของแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร และทราบช่องทางการติดต่อประสานงานในการเข้ามาเยี่ยมชม โดยการวิเคราะห์และการออกแบบเป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยร่วมกับนักโบราณคดีประจำโครงการฯ และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตร ช่วยกันสังเคราะห์ไปรษณียบัตรของแต่ละกลุ่มแล้วออกแบบไปรษณียบัตรฉบับจริงเพื่อเป็นต้นแบบการจัดทำ จากการวิเคราะห์จุดเด่นที่พบร่วมกันคือ หม้อสามขา ภาพหลุมขุดค้น ภาพโครงกระดูกที่อยู่ในหลุม และภาพโบราณวัตถุชนิดต่างๆ ที่ค้นพบ และข้อความที่กินใจ คือ “รอยอดีตทรงคุณค่า หม้อสามขาทรงเสน่ห์” จากนั้นจึงจัดพิมพ์และส่งเผยแพร่ไปยังโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในเขตภาคกลางจำนวน 115 โรงเรียน

3. กิจกรรมฝึกหัดออกแบบของที่ระลึก เริ่มต้นกิจกรรมด้วยการให้นักเรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับของที่ระลึกที่เคยเห็นจากการไปเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ จากนั้นจึงช่วยกันออกแบบของที่ระลึก เพื่อนำไปสู่การผลิตของที่ระลึกจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวที่แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร ขั้นตอนสุดท้ายจึงรวบรวมความคิดทั้งหมด นำเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตร เพื่อใช้เป็นแนวคิดในการผลิตของที่ระลึกในอนาคต ซึ่งผลงานจากความคิดของนักเรียนประกอบด้วย กระเป๋าผ้า หมวก สร้อยข้อมือรูปกระดูก พวงกุญแจรูปหม้อสามขา กล่องใส่ดินสอรูปหม้อสามขา แก้วน้ำดินเผารูปหม้อสามขา และกระปุกออมสินรูปหม้อสามขา

จากการวิจัยพบว่ากิจกรรมทั้งหมดส่งผลกระทบต่อผู้นำขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตร ในการเห็นความสำคัญและส่งเสริมการทำให้แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ และอยากนำแนวคิดและการปฏิบัติกิจกรรมเหล่านี้ไปจัดให้กับนักเรียนในโอกาสต่อไป สำหรับครูผู้รับผิดชอบโครงการได้ตระหนักถึงการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และมีส่วนร่วมโดยใช้แหล่งโบราณคดีเป็นสื่อ และสำหรับนักเรียนได้ทำกิจกรรมกับเพื่อนต่างโรงเรียน เกิดการเรียนรู้และต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในอนาคต และเห็นคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน

2.4.3 การจัดการความรู้จากทรัพยากรโบราณคดี

2.4.3.1 แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2550; ศิริลักษณ์ กัณฐศรี, 2550)

แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยพื้นที่หลุมขุดค้นทางโบราณคดีตั้งอยู่ภายในเขตศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุเก่าแก่ถึง 32,380 ปีมาแล้ว เป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินกะเทาะ ที่พิกซ์คราว และแหล่งฝังศพ

สำหรับการเผยแพร่ความรู้และการแสวงแนวทางในการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นที่สูง เริ่มต้นในระยะการทำวิจัยของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2549 โดยมี รศ. ดร. รัศมี ชูทรงเดช เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยฯ ร่วมกับคณะ เล็งเห็นถึงปัญหาของคุณประโยชน์ทางวิชาการโบราณคดีที่มักเกิดภายในวงแคบเฉพาะนักวิชาการ และโดยเฉพาะชุมชนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากผู้วิจัย ซึ่งชุมชนถ้ำลอดประกอบด้วยคนไทใหญ่และคนเมือง ทำให้นักโบราณคดีจะสนใจทำงานเชิงลึกด้านวิชาการอย่างเดียวนั้นไม่ได้ เพราะพบว่าชาวชุมชนถ้ำลอดส่วนใหญ่ไม่เข้าใจว่าโครงการวิจัยฯ เข้ามาอยู่เพื่อทำอะไร และอะไรคือโบราณคดี ถึงแม้ว่าจากการศึกษาแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดจะค้นพบโครงกระดูกคนที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในภาคเหนือของประเทศไทย แต่ชาวบ้านกลับเห็นเป็นเพียงพื้นที่ที่เป็นทางผ่านเข้าถ้ำน้ำลอดเท่านั้น ดังนั้นทางโครงการวิจัยจึงจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แบบมีส่วนร่วม โดยเน้นไปที่เยาวชนเป็นลำดับแรก มีรายละเอียดดังนี้

1. โครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ให้กับเยาวชนในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยใช้ละครหุ่น มีกิจกรรมหลักอันเป็นพื้นที่สำหรับเรียนรู้ชื่อว่า “หุ่นหรรษาพาแ่วปางมะผ้า” เพื่อสร้างพื้นฐานและทดสอบความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการทำงานโบราณคดีของโครงการวิจัยฯ และแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด ด้วยการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมความคิด

สร้างสรรค์ให้กับเยาวชนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีเครื่องมือ คือ การแสดงและทำหุ่นจากวัสดุต่างๆ โดยอาจารย์วิลาวัลย์ เสวตเศรณี แห่งสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เริ่มกิจกรรมด้วยการแบ่งเยาวชนออกเป็นกลุ่ม แล้วให้ช่วยกันระดมความคิดและสร้างหุ่นด้วยวัสดุในท้องถิ่น จากนั้นจึงประยุกต์ความรู้จากงานวิจัยเป็นเรื่องเล่าในการแสดงละครหุ่น ผลลัพธ์จากกิจกรรมทำให้เยาวชนทราบถึงองค์ความรู้ที่ได้จากแหล่งโบราณคดีในชุมชนตนเอง

2. โครงการนักร้องของอดีตน้อย เพื่อพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ในการเชื่อมโยงความรู้ของอดีตกับปัจจุบันให้กับเยาวชนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ และเรียนรู้การทำงานของนักโบราณคดี มีกิจกรรมแบ่งเป็นฐาน คือ 1. ให้อ่านอัตประวัติของตนเองและอัตประวัติชาติพันธุ์ของตน 2. ให้อ่านประวัติศาสตร์-โบราณคดีของปางมะผ้า ซึ่งทำให้เยาวชนได้เรียนรู้กระบวนการทำงานด้านโบราณคดีและศาสตร์อื่นๆ รวมทั้งได้ความรู้เกี่ยวกับอดีตของชุมชนตนเอง และส่งผลต่อแนวคิดในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ไม่อยากให้เกิดอะไรกับแหล่ง ต้องการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรืออยากให้มีการขุดค้นศึกษาเพิ่มเติม

ผลจากการจัดกิจกรรมกับเยาวชนพบว่ามีวามกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ และตื่นตัวกับความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในบ้านของตนเอง ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและนักโบราณคดีมากขึ้น แต่ยังมีปัญหาเด็ก ๆ ที่ไม่กล้าซักถามหรือเข้าร่วมกิจกรรมมากนัก เนื่องจากความแตกต่างของภาษา

นอกจากการจัดกิจกรรมกับกลุ่มเยาวชนแล้ว ทางโครงการวิจัยฯ ได้จัดกิจกรรมกับกลุ่มผู้ใหญ่ในหมู่บ้านถ้ำลอด คือ โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ของดีบ้านเฮา” เพื่อทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสฟื้นฟูและรักษาภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง จะนำไปสู่การพัฒนาความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการช่วยดูแลรักษาและจัดการท่องเที่ยวต่อไป โดยกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากโครงการวิจัยฯ ผนวกกับอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างงานวิจัยและความรู้ท้องถิ่น เช่น สมุนไพร อาหาร ทำให้กลุ่มตะเกียงมีความรู้และประยุกต์ภูมิปัญญาที่จะนำไปเล่าขณะนำเที่ยว นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความกล้าที่จะพูดคุยกับคนนอก โดยที่ไม่เป็นกังวลเรื่องภาษาถิ่น (ไทใหญ่) และเนื่องจากกลุ่มผู้ใหญ่ในหมู่บ้านถ้ำลอดประกอบอาชีพนำเที่ยวถ้ำน้ำลอด ดังนั้นจึงต้องใส่ใจแรงจูงใจด้านการท่องเที่ยวเพื่อชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมรับรู้การทำงาน และคุณค่าของแหล่งโบราณคดีจากกิจกรรมดังกล่าว นอกจากนี้ยังพบปัญหาว่าขาดผู้นำที่เข้าใจ และระดับความเข้าใจของภาษาทั้งของนักโบราณคดีและชุมชน ระยะเวลา ระดับการศึกษา และความแตกต่างทางวัฒนธรรม จึงต้องใช้เวลาให้มากขึ้นในอนาคต และชุมชนยังไม่มีความคิดต่อยอดหลังจากทำกิจกรรมไปแล้ว

2.4.3.2 แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำพุร้อนเมืองแปง

แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำพุร้อนเมืองแปง ตั้งอยู่ข้างโป่งน้ำร้อนเมืองแปง บ้านใหม่คอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคหินกะเทาะ สันนิษฐานว่าเป็นที่พักชั่วคราว อายุประมาณ 5,000-10,000 ปีมาแล้ว

ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนปรากฏโครงการวิจัยที่ดำเนินงานศึกษาองค์ความรู้ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชื่อโครงการ “สืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1-3” ระยะที่ 3 มีการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมซึ่งเป็นการวิจัยเชิงกระบวนการ โดย รศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย และ ดร.ร่มเย็น โกไศยกานนท์ และนางสาวมุกดา โล่ห์พิรุณ เป็นนักวิจัย และนางสาวลักษณีย์ เขียนนอก เป็นผู้ช่วยนักวิจัย ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ดำเนินงานเป็นระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน (15 ธันวาคม 2553-14 มิถุนายน 2555) เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับความต้องการของท้องถิ่น โดยมีนักวิจัยท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างองค์ความรู้ทางวิชาการและการใช้ประโยชน์โดยชุมชน โดยเชื่อมโยงองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิหลังของพื้นที่และมรดกวัฒนธรรมของอดีตกับปัจจุบันว่ามีการดำรงอยู่หรือเปลี่ยนแปลงอย่างไร แล้วนำไปเสนอเป็นแผนและนโยบายในการจัดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมร่วมกับชุมชนและองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น

ประเด็นในการวิจัย คือ สร้างองค์ความรู้ว่าด้วยกระบวนการจัดการความรู้ทางโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับชุมชน และเพื่อสืบค้นกระบวนการจัดการความรู้ทางโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ และมานุษยวิทยาของชุมชนที่มีอยู่เดิม อันนำไปสู่กระบวนการจัดการความรู้มรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนโดยการกำหนดของท้องถิ่น เสริมสร้างอำนาจและความเข้มแข็งให้กับชุมชน และสามารถเสนอนโยบายและแนวทางการอนุรักษ์ จัดการ และพัฒนาแหล่งโบราณคดีและแหล่งประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน รวมทั้งผลิตและเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยในรูปแบบสื่อประเภทต่างๆ สำหรับท้องถิ่นและสาธารณะ

ซึ่งทีมวิจัยเชิงกระบวนการใช้เครื่องมือวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้แก่ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์ทางตรง การสัมภาษณ์กลุ่ม และสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับผู้ให้ข้อมูลหลัก นอกจากนั้นยังสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างทีมวิจัยและชาวบ้านเกี่ยวกับความรู้โบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อให้ชาวบ้านเรียนรู้ในการเป็นแกนหลักจัดการความรู้โบราณคดีของตนเองร่วมกับภาคีอื่นๆ ซึ่งทีมวิจัยเชิงกระบวนการมีสมมติฐานว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้โบราณคดีและประวัติศาสตร์จะนำไปสู่การอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยอิงกับโมเดลโบราณคดีชุมชนและมานุษยวิทยาการจัดการความรู้ สำนักกรม และกรรมสิทธิ์เป็นกรอบในการทำงาน และทีมวิจัยยังวางจุดยืนทางการเมืองของการทำงานวิจัย โดยเน้นการเสริมสร้างอำนาจ

และความเข้มแข็งให้กับชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งโบราณคดีและเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ ผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และก่อนที่จะวิจัยในแนวทางดังกล่าวได้ ทีมวิจัยจำเป็นต้องเข้าใจบริบทของชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ของชาวบ้าน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านและภายนอก ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ และตลาด หมายรวมถึงแรงกดดันในการหารายได้เลี้ยงชีพ อุปสงค์ต่อแรงงาน อุปสงค์ของนักท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และอุปสงค์ต่อโบราณวัตถุเพื่อการสะสม (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2556: 15-17)

เนื่องจากบ้านใหม่ตอนต้นเป็นพื้นที่ที่มีความขัดแย้งและความหวาดระแวงหน่วยงานภายนอกสูง จึงต้องใช้การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการแบบ Snow Ball Effect เมื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนแล้ว เมื่อต้องการรู้รายละเอียดที่ลึกมากขึ้น จะขอคำแนะนำจากคนในชุมชน ว่าประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจควรจะไปพูดคุยกับใครเพิ่มเติม การแนะนำกันเป็นทอดๆ จะสร้างความไว้วางใจให้กับชุมชนต่อนักวิจัย โดยหลักจะเน้นไปที่ว่าใครหรือกลุ่มใดที่มีทัศนคติในเชิงบวกเกี่ยวกับแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเอง เพราะจะเป็นพลังหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ให้เป้าหมายสำเร็จได้ โดยราบรื่น เพราะทางทีมวิจัยมองว่าการทำงานกับองค์กรที่มีอยู่แล้วในชุมชนจะขับเคลื่อนได้ง่ายกว่าการสร้างองค์กรขึ้นมาใหม่

ชาวบ้านใหม่ตอนต้นใช้ประโยชน์เป็นแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูกและพักผ่อนอาบน้ำอุ่นสำหรับฤดูหนาว และยังมีชื่อเสียงเกี่ยวกับเรื่องผีโป่ง ที่เผ่าดูแลโป่งน้ำร้อน โดยมีข้อห้ามปัสสาวะในน้ำร้อน ห้ามหญิงสัมผัสศาลผีโป่ง และมีพิธีกรรมไหว้ผีโป่งทุกปี ดังนั้นความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้จึงเป็นความรู้ที่ชาวบ้านใช้ในการตัดสินใจในการจัดการโป่งน้ำร้อนมาโดยตลอด และชาวบ้านให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์โป่งน้ำร้อนมาก ทางองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแปง เคยมีนโยบายนำงบประมาณประมาณสิบล้านบาทมาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่ชาวบ้านก็ไม่เห็นด้วย

ภายหลังขุดค้นทางโบราณคดีเสร็จ จึงมีการจัดประชุมรายงานผลการขุดค้นและหารือแนวทางการจัดการความรู้จากการขุดค้นทางโบราณคดี ณ แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2555 โดยเลือกวันที่ตรงกับการประชุมหมู่บ้านจึงทำให้มีผู้เข้าร่วมจำนวนประมาณ 80 คน ทางโครงการวิจัยฯ นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการขุดค้น และนำตัวอย่างเครื่องมือหินให้กับชาวบ้านได้ดูอย่างทั่วถึง และเปิดโอกาสให้ซักถามตอบระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านให้ความสนใจในเรื่องความรู้เกี่ยวกับการเกิดของโป่งน้ำร้อนเป็นอย่างมาก จากนั้นจึงปรึกษาหารือเรื่องการจัดการต่อไปในอนาคต ทางชุมชนต้องการให้โรงเรียนเมืองแปง เป็นผู้เก็บรักษาและนำความรู้ไปสอนเด็กๆ สำหรับแหล่งโบราณคดีชาวบ้านไม่ยอมให้มีการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวถาวร เพราะเกรงว่าจะกระทบต่อการใช้น้ำ (ชุมชนกังวลเรื่องการถูกพัฒนาไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวมาก) และสำหรับโบราณวัตถุชุมชนยังกลัวเรื่องความเป็นของเก่าที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องของผี จึงอยาก

ให้ฝังกลบลงไปในหลุมขุดค้นเช่นเดิม เหลือเฉพาะส่วนที่ต้องการนำไปศึกษาเท่านั้น สำหรับชุมชนต้องการเพียงเอกสารข้อมูลเพื่อเก็บไว้เป็นข้อมูลของชุมชน

เมื่อวันที่ 25-26 สิงหาคม พ.ศ. 2555 โครงการวิจัยฯ ได้จัดกิจกรรมรวม 3 หมู่บ้าน คือ บ้านไร่ (อำเภอปางมะผ้า) บ้านใหม่ดอนตัน (อำเภอปาย) และบ้านต่อแพ (อำเภอขุนยวม) ในการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จัดขึ้นที่พิพิธภัณฑ์บ้านไร่ ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อถ่ายทอดความรู้และฝึกทักษะด้านการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์โบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดีโดยชุมชน และเกิดการเรียนรู้แนวคิด ความรู้ และทักษะระหว่างแกนนำชาวบ้านของทั้ง 3 หมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างเครือข่ายและรู้จักกันของกลุ่มในพื้นที่จังหวัดเดียวกัน

กิจกรรมเริ่มต้นจากการระดมความคิดเกี่ยวกับ “อะไรคือมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนของเรา” จากนั้นจึงให้ความรู้พื้นฐานในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยวิทยากรจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร นำเสนอความรู้เบื้องต้น และตัวอย่างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจากที่อื่นๆ และเริ่มปฏิบัติงานจริง ด้วยการช่วยกันปรับปรุงพิพิธภัณฑ์บ้านไร่ และทำทะเบียนสิ่งของไปพร้อมกัน ในภาคค่ำจึงมีการบรรยายจาก รศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช เรื่องแนวคิดพื้นฐานในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นและกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมเกิดแรงบันดาลใจ ในการกลับไปจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านของตนเอง และในที่สุดท้ายของการฝึกอบรมมีกิจกรรม “ชุมชนคิด...ดูแลวัฒนธรรม” โดยให้แต่ละชุมชนระดมความคิดเพื่อวางแผนแนวทางการดูแลมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนตนเอง และภายหลังจึงให้เพื่อนๆ จากหมู่บ้านอื่น และทีมวิจัยช่วยกันเสนอแนะเพิ่มเติม และปิดท้ายกิจกรรมด้วยการสรุปทบทวน

ผลจากการฝึกอบรมครั้งนี้พบว่าตัวแทนจากบ้านใหม่ดอนตัน ซึ่งประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ค่อนข้างให้ความสนใจเป็นอย่างดี และมีแนวคิดที่จะกลับไปจัดการกับโบราณวัตถุในพื้นที่ของตนเอง โดยต้องการที่จะเก็บโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบจากบริเวณโป่งน้ำพุร้อนเมืองแปงไว้ในหมู่บ้าน โดยจะกลับไปพูดคุยกับคนในชุมชนเพื่อหาทางจัดเก็บโบราณวัตถุก่อน ซึ่งมีความแตกต่างจากความต้องการของชุมชนเมื่อครั้งการจัดประชุมรายงานผลการขุดค้นและหารือแนวทางการจัดการความรู้จากการขุดค้นทางโบราณคดี ณ แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง ที่ชุมชนต้องการฝังกลบลงไปในหลุมขุดค้นเช่นเดิม และขอเก็บไว้เพียงเอกสารข้อมูล

2.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของแหล่งโบราณคดี ที่เป็นถ้ำทางธรรมชาติ และตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ดังนั้นแหล่งโบราณคดีนี้จึงเป็นหนึ่งในทรัพยากรธรรมชาติ ที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองและอนุรักษ์ของกรมอุทยานแห่งชาติฯ โดยมีศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดเป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ควบคุมโดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2559 ประกอบด้วยมาตราดังนี้

มาตรา 10 กล่าวว่า “ในจังหวัดใดที่มีป่าสงวนแห่งชาติ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า “คณะกรรมการควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติประจำจังหวัด” ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานกรรมการ อัยการจังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด เกษตรและสหกรณ์จังหวัด เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัด ปฎิรูปที่ดินจังหวัด ปลัดจังหวัด ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัด นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผู้แทนเทศบาลแห่งท้องที่ที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตั้งอยู่จำนวนหนึ่งคน และผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลแห่งท้องที่ที่ป่าสงวนแห่งชาติตั้งอยู่จำนวนสามคน เป็นกรรมการ และในจังหวัดใดที่มีพื้นที่ซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ให้มีผู้แทนกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชเป็นกรรมการเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคน”

มาตรา 11 กล่าวว่า “คณะกรรมการควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติประจำจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้ (1) กำหนดมาตรการในการควบคุมดูแล และการส่งเสริมการปลูกป่า รวมทั้งการฟื้นฟู สภาพป่าสงวนแห่งชาติ ให้สอดคล้องกับแนวทางที่อธิบดีกำหนด ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวต้องกำหนดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในพื้นที่ด้วย”

และมาตรา 13/2 กล่าวว่า “ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการพิจารณาการใช้ประโยชน์ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ” ประกอบด้วย ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นประธาน กรรมการ อธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อธิบดีกรมทรัพยากรธรณี อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ผู้แทนกระทรวงกลาโหม ผู้แทนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ผู้แทนกระทรวงมหาดไทย และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งจากผู้ซึ่งมีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เป็นที่ประจักษ์ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวนสี่ คน เป็นกรรมการ” (http://forestinfo.forest.go.th/Content/file/forest_low/forest-law2559.pdf เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2564)

เมื่อพิจารณาจากมาตราต่างๆ ข้างต้น พบว่ากรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชจึงเป็นหน่วยงานหลักที่มีสิทธิตามกฎหมายในการควบคุมดูแลและทำการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน ไล่ลงรัก

ขณะที่โบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดีอยู่ภายใต้การคุ้มครอง อนุรักษ์ และจัดการโดยกรมศิลปากร โดยมีสำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่ เป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ควบคุมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ประกอบด้วยมาตราดังนี้

มาตรา 10 กล่าวว่า “ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย” (<https://www.finearts.go.th/uploads/tinyMCE/source/1/webmain/new/109-38-5apr35.pdf> เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2564)

ดังนั้นกรมศิลปากรจึงเป็นอีกหนึ่งหน่วยงานหลักที่มีสิทธิตามกฎหมายในการจัดการแหล่งโบราณคดีร่วมกับกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ด้วยเหตุผลเรื่องกฎหมายตามพระราชบัญญัติดังกล่าว จึงทำให้ผู้คนที่ท้องถิ่นไม่ได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนไล่ลงรักมากนัก เนื่องจากกังวลเรื่องการละเมิดกฎหมาย ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงน่าจะเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะให้มีการร่วมกันค้นหาแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีที่สัมพันธ์กับบริบทท้องถิ่นยิ่งขึ้น

2.6 พัฒนาการของการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ตั้งแต่การค้นพบแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักใน พ.ศ. 2553 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2559 มีการจัดการแหล่งโบราณคดีเบื้องต้นโดยท้องถิ่นและโครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (รัศมี ชูทรงเดช, 2559) รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559

ปี พ.ศ.	ท้องถิ่น	โครงการวิจัยฯ
2553	<ol style="list-style-type: none"> 1. จัดทำประตูปิดปากถ้ำ 2. ป้ายข้อความเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติเมื่อเข้ามาในถ้ำ จัดทำโดยคุณจอห์น สปีร์ นักสำรวจถ้ำที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านถ้ำลอด 3. ศาลเจ้าที่บริเวณปากถ้ำ จัดทำโดยชาวบ้านบ้านถ้ำลอด 	<ol style="list-style-type: none"> 1. สำรวจแหล่งโบราณคดีเบื้องต้น จำนวน 2 ครั้ง (ครั้งละ 7 วัน) คือ วันที่ 12 สิงหาคม และวันที่ 5 ธันวาคม
2555		<ol style="list-style-type: none"> 1. เวทีชาวบ้าน ณ วัดถ้ำลอด จำนวน 3 ครั้ง ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> • วันที่ 26 สิงหาคม และวันที่ 8 กันยายน เผยแพร่ผลการศึกษา และทำประชาคมติขออนุญาตศึกษาและขุดค้นทางโบราณคดีที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก • วันที่ 24 กันยายน ทำประชาคมติขออนุญาตศึกษาและขุดค้นทางโบราณคดีที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ตารางที่ 2 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ท้องถิ่น	โครงการวิจัยฯ
2556	<p>1. พิธีไหว้ผีถ้ำ ก่อนการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งแรก</p> <p>2. นายเกรียงไกร อินทาปัจ นายอำเภอปางมะผ้า นายยนต์ร์ ชัย โสภการการ ผู้ใหญ่บ้านถ้ำลอด นายจอห์น สปีส์ (John Spies) นักสำรวจถ้ำชาวออสเตรเลีย คณะพระสงฆ์จากวัดถ้ำลอด และชาวบ้านถ้ำลอด เยี่ยมชมการทำงานวิจัยที่แหล่งโบราณคดี</p> <p>3. เข้าร่วมเวทีชาวบ้าน เพื่อรับฟังการเสนอผลการศึกษาจากถ้ำผีแมนประจำปี</p>	<p>1. สร้างบันไดเพื่อลงถ้ำผีแมน</p> <p>2. สร้างโต๊ะสำหรับนั่งพักบริเวณปากถ้ำ</p> <p>3. ป้ายสื่อความหมายเรื่องข้อมูลการค้นพบถ้ำผีแมน</p> <p>4. เริ่มต้นการขุดค้นทางโบราณคดีภายในคูหา A1 และ A2 พร้อมติดตั้งไฟให้แสงสว่าง และปูพื้นทางเข้าคูหา A1 ด้วยผ้าใบ</p> <p>5. พิธีไหว้ผีถ้ำ ก่อนการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งแรก</p> <p>6. นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี</p> <p>7. กิจกรรมโบราณคดีกับวิทยาศาสตร์ เป็นส่วนหนึ่งของค่ายเสริมประสบการณ์ โครงการพัฒนาอัจฉริยภาพทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสำหรับเด็กและเยาวชน (JSTP) รุ่นที่ 16 ครั้งที่ 3 เข้าเยี่ยมชมเรียนรู้แหล่งโบราณคดี</p> <p>8. นักศึกษาฝึกงานภาคสนามที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก</p> <ul style="list-style-type: none"> ● คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ● คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ● คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล <p>9. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้าศึกษาหลักฐานที่ถ้ำผีแมน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● นายอริวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล นักวิจัยจากศูนย์วิจัยและการศึกษาบรรพชีวินวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และ ดร. อาร์โนล พิวลัว นักโบราณคดีผู้เชี่ยวชาญด้านกระดูกสัตว์ จากประเทศฝรั่งเศส ● ดร. คีร่า เวสต์เวย์ อาจารย์ด้านธรณีวิทยา มหาวิทยาลัยแมคควอรี ประเทศออสเตรเลีย เก็บข้อมูลและวิเคราะห์หาค่าอายุจากดิน ● อาจารย์อัสยะ พินจงสกุลดิษฐ์ ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาเทคนิคการถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านทรัพยากรดิน สำนักสำรวจดินและวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เก็บข้อมูลและวิเคราะห์การทับถมของดิน <p>10. เผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อสารมวลชน จำนวน 1 รายการ</p>

ตารางที่ 2 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ท้องถิ่น	โครงการวิจัยฯ
2557	1. เข้าร่วมเวทีชาวบ้าน เพื่อรับฟังการเสนอผลการศึกษาจากถ้ำผีแมนประจำปี	<p>1. ขุดค้นทางโบราณคดีภายในคูหา A1 และศึกษาวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี</p> <p>2. ผศ. ดำรงพล อินทร์จันทร์ นำคณะนักศึกษาระดับปริญญาตรีมานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก</p> <p>3. นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย นำผลการศึกษาเกี่ยวกับถ้ำผีแมนโลงลงรัก เสนอบทความในการประชุมวิชาการนานาชาติ Indo-Pacific Prehistory Association (IPPA) ครั้งที่ 20 ที่จังหวัดเสียมเรียบ (Siem Reap) ประเทศกัมพูชา</p> <p>4. ตีพิมพ์บทความทางวิชาการจำนวน 15 บทความ</p> <p>5. นักศึกษาฝึกงานภาคสนามที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก</p> <ul style="list-style-type: none"> ● สาขาโบราณคดีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยฮาวาย ● หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชานิติวิทยากระดุก คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ● คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร <p>6. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้าศึกษาหลักฐานที่ถ้ำผีแมน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ดร. จูติธ คามรอน จากมหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย ผู้เชี่ยวชาญเรื่องผ้าโบราณร่วมวิเคราะห์หลักฐานประเภทผ้า ● คณะของ ดร. วิณา เมฆวิชัย ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง ไก่ในบริบทโบราณคดี <p>7. การประชุมโต๊ะกลมจัดขึ้นเพื่อเสนอผลการวิจัย การสังเคราะห์และบูรณาการข้อมูลแต่ละด้าน นำไปสู่การวิจารณ์ทางวิชาการอย่างเข้มข้น การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และข้อมูลระหว่างนักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะทาง</p> <p>8. เผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อสารมวลชน จำนวน 12 รายการ</p>

ตารางที่ 2 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ท้องถิ่น	โครงการวิจัย
2558	1. เข้าร่วมเวทีชาวบ้าน เพื่อรับฟังการเสนอผลการศึกษาจากถ้ำผีแมนประจำปี	<p>1. ขุดค้นทางโบราณคดีภายในคูหา A1 และศึกษาวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี</p> <p>2. นักศึกษาชั้นปีที่ 2-3 จากภาควิชาหลักสูตรการสอนและการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก</p> <p>3. ผู้ทรงคุณวุฒิของโครงการฯ ตัวแทนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และผู้มีความสนใจในสายงานโบราณคดีและธรณีวิทยา เข้าเยี่ยมชมพื้นที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ร่วมระดมความคิดเห็นทางวิชาการเพื่อการวางแผนงานด้านการจัดการองค์ความรู้และทางกายภาพของแหล่งโบราณคดีต่อไป</p> <p>4. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้าศึกษาหลักฐานที่ถ้ำผีแมน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ศ.ดร. ทอม โฮแอม จากห้องปฏิบัติการ Radiocarbon Accelerator Unit Research Laboratory for Archaeology and the History of Art มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และ ดร. แคทเทอร์รีนา โดกา แห่ง Palaeo Chron ERC Project Research Lab for Archaeology and the History of Art & William Golding Junior Research Fellow, Brasenose College, มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ เก็บตัวอย่างกระดูกคนและเปลือกหอย ตัวอย่างถ่านและเส้นใยดำและเครื่องจักสาน ● ศ.พอล ทาโลง แห่ง Evolution and Rock Art Heritage Unit มหาวิทยาลัยกรีฟิธ รัฐควีนส์แลนด์ประเทศออสเตรเลีย ขอเข้าศึกษาฟันเพื่อตรวจหา DNA ● รศ.ดาร์เรน เคอร์โน จาก School of Biological, Earth and Environmental Science มหาวิทยาลัยนิวเซาท์เวลส์ ประเทศออสเตรเลีย และนายเรย์โนลด์ เมนโดซา ขอเข้าศึกษาขนาดของฟันกราม (molar) และฟันกรามน้อย (premolar) ● ศ.ดร. เอสเก้ วิลเลอร์สเล็ฟ ตำแหน่ง Director of Centre for Geo Genetics แห่ง Natural History Museum of Denmark มหาวิทยาลัยโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก เก็บตัวอย่างฟันสำหรับการวิเคราะห์หา DNA ● นางพวงพร ศรีสมบุรณ์ นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการ (กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร) วิเคราะห์โบราณวัตถุประเภทผ้าในเบื้องต้น

ตารางที่ 2 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ท้องถิ่น	โครงการวิจัยฯ
2558		<ul style="list-style-type: none"> ● ดร.ซูซาน เฮย์ส (Faculty of Science, Medicine and Health, University of Wollongong, Australia) ผู้เชี่ยวชาญด้านการขึ้นรูปใบหน้าจากกะโหลกมนุษย์ ศึกษาเรื่องขึ้นรูปหน้ามนุษย์ ● ดร.เกิร์ท แวน เติน เบิร์ก (Centre for Archaeological Science, University of Wollongong, Australia) ผู้เชี่ยวชาญด้านซากดึกดำบรรพ์ วิเคราะห์ชั้นทับถมทางโบราณคดี <p>5. เผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อสารมวลชน จำนวน 2 รายการ</p>
2559	1. เข้าร่วมเวทีชาวบ้าน เพื่อรับฟังการเสนอผลการศึกษาจากถ้ำผีแมนประจำปี	<p>1. ขุดค้นทางโบราณคดีและกลบดินหลุมขุดค้นภายในคูหา A1 และศึกษาวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี</p> <p>2. ศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา สถาอานันท์ (ผู้ช่วยผู้อำนวยการด้านมนุษยศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) เข้าเยี่ยมชมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องกระบวนการวิจัยที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก</p> <p>3. นายสรสิทธิ์ ภิณฑุส ข้าราชการบำนาญ อดีตหัวหน้าฝ่ายบริหารทั่วไป สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ และนายสมชาย บริสุทธิ์ หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย เยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก</p> <p>4. นายสมจิตต์ ศิริชัยขุ่ม ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด นายสติเฟน เจย์ ฮัตตัน (Stephen Jay Hutton) อาสาสมัครพัฒนาเยาวชนชาวอเมริกัน และนางสาวเซลีน เกอร์ฟองท์ (Celine Kerfant) นักพฤกษศาสตร์โบราณชาวฝรั่งเศส เยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก</p> <p>5. นางสาวเซลีน เกอร์ฟองท์ นักพฤกษศาสตร์โบราณชาวฝรั่งเศส ขอศึกษาตัวอย่างโบราณวัตถุประเภทจักสานและไม้ไผ่</p> <p>6. การประชุมวิชาการเรื่อง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดขึ้นเพื่อการระดมความคิดและรับฟังความคิดเห็นรอบด้านจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีความสนใจ เพื่อผลิตและเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยสู่สาธารณชนทั่วไป</p> <p>7. ผู้ช่วยนักวิจัยด้านโบราณคดี ร่วมเสนอข้อมูลด้านโบราณคดีและนิทรรศการผลการวิจัยของโครงการฯ ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า เนื่องในโครงการจังหวัดเคลื่อนที่ “หน่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุข สร้างรอยยิ้มให้ประชาชน จังหวัดแม่ฮ่องสอน”</p> <p>8. เผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อสารมวลชน จำนวน 4 รายการ</p>

จากข้อมูลข้างต้นพบว่าในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักในเบื้องต้น เกิดขึ้นโดยโครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษยศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหลัก ทั้งด้านการวิจัยเชิงลึกเพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ของแหล่งโบราณคดี และเผยแพร่ความรู้เหล่านั้นสู่ภาคส่วนต่างๆ ปริมาณมาก รวมถึงการจัดการทางกายภาพเบื้องต้นของแหล่งโบราณคดี

ในขณะที่ท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในช่วงการทำประชาคมติขออนุญาตศึกษาและขุดค้นทางโบราณคดีที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก การไหว้ผีถ้ำก่อนการเข้าไปขุดค้นของนักโบราณคดี เยี่ยมชมการทำงานของนักโบราณคดี และเข้าร่วมเวทีชาวบ้าน เพื่อรับฟังการเสนอผลการศึกษาจากถ้ำผีแมนประจำปี และเข้าจัดการทางกายภาพเฉพาะการทำประตูปิดถ้ำและศาลเจ้าที่ โดยสรุปพบว่ายังไม่ได้มีส่วนร่วมกับการจัดการแหล่งโบราณคดีมากนัก อาจเนื่องมาจากเป็นช่วงที่นักโบราณคดีทำงานวิจัยภายใน ถ้ำยังไม่เสร็จสิ้น

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research (PAR)) ที่เกี่ยวข้องกับหลายองค์ประกอบทั้งผู้คนและแหล่งโบราณคดี ดังนั้นจึงต้องอาศัยระเบียบวิธีวิจัยที่หลากหลายในการเก็บข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งแนวคิดทฤษฎีและข้อมูลพื้นฐานของทรัพยากร รายละเอียดดังนี้

3.1.1 เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ช่วยให้ผู้วิจัยมีหลักการและวิธีคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ สามารถแยกประเภทของทรัพยากรประเมินคุณค่า รวมทั้งรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่เคยมีการศึกษามา

3.1.2 เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นข้อมูลที่สำคัญกับการศึกษาครั้งนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นหัวใจของการสืบค้นแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีในลักษณะของการมีส่วนร่วมกับชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เอกสารนี้ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงความเป็นมาและความหมายของการมีส่วนร่วม พื้นฐานของการมีส่วนร่วม องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม วิธีการสร้างการมีส่วนร่วม และประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

3.1.3 เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการถ้ำ เนื่องจากแหล่งโบราณคดีนี้มีลักษณะเป็นถ้ำ ดังนั้นจึงทำให้มีลักษณะทางกายภาพที่เฉพาะเจาะจง แตกต่างกับแหล่งโบราณคดีประเภทอื่น ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการถ้ำทำให้ผู้วิจัยทราบถึงการกำเนิดถ้ำ ประเภทของถ้ำ ความสำคัญของถ้ำ ปัจจัยคุกคามถ้ำ และหลักการจัดการถ้ำ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถนำมาวิเคราะห์แหล่งโบราณคดีเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการทางกายภาพและความรู้ของถ้ำผีแมนได้ถูกต้องตามหลักวิชาการ

3.1.4 เอกสารการวิจัยกรณีศึกษาการจัดการแหล่งโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมในประเทศไทย ซึ่งกรณีศึกษาต่างๆ จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจถึงรูปแบบและวิธีการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ ที่อาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันตามพื้นที่ศึกษา และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานวิจัยชิ้นนี้

3.1.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก เนื่องจากแหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางโบราณคดี ดังนั้นจึงต้องมีการศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายที่คุ้มครองและจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อให้เข้าใจถึงเรื่องกรรมสิทธิ์ของแหล่งโบราณคดี เพราะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี

3.1.6 เอกสารการวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก เป็นข้อมูลที่มีความสำคัญต่อการศึกษาค้นคว้า เนื่องจากเป็นทรัพยากรทางโบราณคดีที่เข้าไปวิจัย ดังนั้นจึงต้องทราบข้อมูลในรายละเอียดเพื่อสามารถวิจัยแนวทางการจัดการที่สัมพันธ์กับลักษณะทางธรรมชาติและองค์ความรู้ของแหล่งโบราณคดี รวมทั้งพัฒนาการของการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก ที่ดำเนินการโดยโครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษยศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งการจัดการด้านกายภาพและด้านความรู้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2559 สืบค้นจากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของโครงการฯ ช่วยให้ทราบถึงลักษณะและรายละเอียดของการจัดการแหล่งโบราณคดีที่ผ่านมา เพราะจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและกำหนดแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีต่อไปในอนาคต

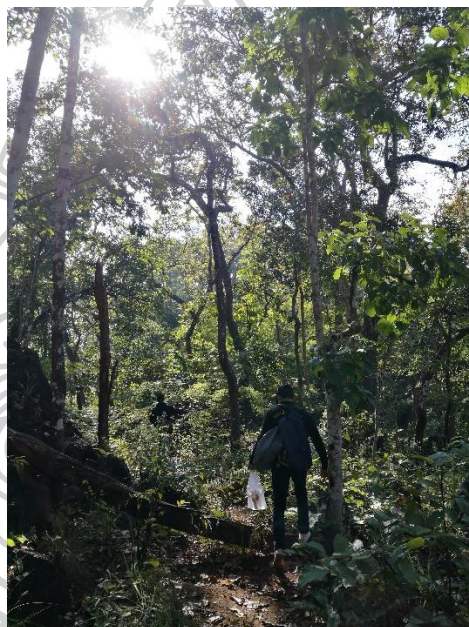
3.1.7 เอกสารเกี่ยวกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เนื่องจากเป็นชุมชนที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักของการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก ดังนั้นข้อมูลหมู่บ้านถ้ำลอดและผู้คน ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจภูมิหลัง โครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่จะเข้ามามีส่วนร่วมหลัก เพื่อสามารถเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.2 การสำรวจ

ผู้วิจัยใช้วิธีการเดินเท้า จดบันทึกข้อมูล และถ่ายภาพ การสำรวจทางกายภาพของเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี และบริเวณภายในแหล่งโบราณคดี โดยมีวัตถุประสงค์ของการสำรวจเพื่อ

1. เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานสภาพทางกายภาพปัจจุบันของแหล่งโบราณคดี และหลักฐานทางโบราณคดีภายในถ้ำ และนำข้อมูลมาวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการหลักฐานทางโบราณคดีและแหล่งโบราณคดี

2. บันทึกพิกัดตำแหน่งของเส้นทางบนแผนที่ทางทหาร โดยพยายามค้นหาเส้นทาง ลักษณะเด่นของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ที่จะนำมาพัฒนาเป็นจุดแวะชม และเรียนรู้บนเส้นทางที่เดินไปตามภูเขาซึ่งเชื่อมโยงระหว่างศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เพื่อพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี การสำรวจครั้งนี้ ดำเนินงานร่วมกับศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

ภาพที่ 1 การสำรวจทางกายภาพของเส้นทาง และแหล่งโบราณคดี

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 78)

3.3 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยเลือกใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในกระบวนการมีส่วนร่วมที่ดำเนินงานกับภาคส่วนต่างๆ รายละเอียดดังนี้

3.3.1 ชุมชนถ้ำลอด ประกอบด้วย กลุ่มผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้านกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มแพ กลุ่มสตรี กลุ่มตะเกียง กลุ่มโฮมสเตย์ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว สมาชิกของกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของชุมชน

กลุ่มโอทอปนวัตกรรมวิถี ได้แก่การจัดเวทีชาวบ้าน จำนวน 2 ครั้ง การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 9 ครั้ง การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง การประชุม จำนวน 2 ครั้ง การอบรม จำนวน 1 ครั้ง การสัมมนา จำนวน 1 ครั้ง และยังมีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวบ้านถ้าตลอดตลอดเวลา 3 ปีที่ดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ เพื่อทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างของสังคม และกลุ่มหรือบุคคลที่มีบทบาทต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชน รวมทั้งทัศนะของชุมชนที่มีต่อการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ซึ่งข้อดีของการเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมทำให้ผู้วิจัยมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอย่างเป็นธรรมชาติยิ่งขึ้น

3.3.2 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด ประกอบด้วย คณะครูและนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ได้แก่ การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 4 ครั้ง การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง การประชุม จำนวน 4 ครั้ง การทดลองศึกษานอกสถานที่ จำนวน 4 ครั้ง การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง

3.3.3 โรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า คือ ครูวิชาภาษาไทย ได้แก่ การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 3 ครั้ง การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง

3.3.4 ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด คือ หัวหน้าและเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง การประชุม จำนวน 1 ครั้ง การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ว่ามีทัศนะเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีหรือไม่ อย่างไร และสามารถนำข้อมูลจากการสังเกตการณ์ไปวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากวิธีการวิจัยอื่นๆ นำมาสู่ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3.4 การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และแบบเจาะลึก เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยมีการกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า และสามารถเพิ่มเติมหรือปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ และมีการเลือกกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์ไว้ก่อน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียใน

ท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมในการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรประเภทต่างๆ ของท้องถิ่นถ้าลวด จำนวน กลุ่มตัวอย่างที่สัมภาษณ์ทั้งหมด 47 คน ประกอบด้วย

3.4.1 กลุ่มผู้อาวุโส คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มสำคัญ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และเยาวชนของหมู่บ้านถ้าลวด จำนวน 32 คน เนื่องจากกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์มีบทบาทในการตัดสินใจเรื่องการพัฒนาในด้านต่างๆ ภายในหมู่บ้านถ้าลวด คำถามครอบคลุมประเด็น ดังนี้ 1. ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโครงสร้างทางสังคมของชุมชน 2. ทักษะเกี่ยวกับแนวทางการจัดการด้านกายภาพและความรู้ของแหล่งโบราณคดี 3. ข้อจำกัดในการจัดการแหล่งโบราณคดี

3.4.2 ครูจากโรงเรียนบ้านถ้าลวด จำนวน 13 คน เนื่องจากมีบทบาทหลักในการจัดการและถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนท้องถิ่น และยังเป็นสมาชิกของชุมชนที่มีส่วนร่วมพัฒนาหมู่บ้านเป็นอย่างมาก คำถามครอบคลุมประเด็นต่างๆ ได้แก่ 1. ประวัติของโรงเรียน ภูมิหลังของคณะครู และรูปแบบการเรียนการสอน 2. ทักษะเกี่ยวกับแนวทางการจัดการด้านกายภาพและความรู้ของแหล่งโบราณคดี 3. ข้อจำกัดในการจัดการแหล่งโบราณคดี

3.4.3 หัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้าลวด จำนวน 1 คน เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่ป่าไม้และมีบทบาทหน้าที่ตามกฎหมายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ (แหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นถ้ำตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน) คำถามครอบคลุมประเด็นต่างๆ ได้แก่ 1. ประวัติของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้าลวด 2. ขอบเขตของบทบาทหน้าที่และแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ 3. ปัญหาและข้อจำกัดที่พบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 4. ทักษะเกี่ยวกับแนวทางการจัดการด้านกายภาพและความรู้ของแหล่งโบราณคดี 5. ข้อจำกัดในการจัดการแหล่งโบราณคดี

การสัมภาษณ์ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับผู้ที่ถูกสัมภาษณ์และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่วิจัย และประเด็นทางสังคมต่างๆ ที่วิเคราะห์ได้จากคำสัมภาษณ์ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สามารถนำไปตรวจสอบความถูกต้องกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ด้วย นอกจากนี้ยังได้ข้อมูลเชิงลึกบางประการที่ไม่สามารถหาได้จากการสังเกตการณ์

ภาพที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 81)

3.5 การสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการที่ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นวิจัยที่ละเอียดมากขึ้น และสามารถตรวจสอบความถูกต้องจากการสนทนาของคนหลายคนในประเด็นเดียวกันด้วย ทั้งนี้การสนทนากลุ่มยังเป็นกิจกรรมไปในตัวเอง ทำให้เกิดการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกันอภิปรายในประเด็นคำถาม ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและสำนึกไปด้วยกันไม่มากก็น้อย ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อการทำกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่อไปด้วย กลุ่มที่ผู้วิจัยวางเป้าหมายไว้ จำนวนทั้งหมด 18 คน โดยคัดเลือกจากกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียในท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมในการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรประเภทต่างๆ ของท้องถิ่นถ้าลุด ได้แก่

3.5.1 กลุ่มผู้อาวุโส คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มสำคัญ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และเยาวชนของหมู่บ้านถ้าลุด จำนวน 11 คน ซึ่งการสนทนาครอบคลุมประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชน แนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้าฝึแมนโลงลงรัก การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น รูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดี อุปสรรคและปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณคดี (สามารถดูรายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้ในภาคผนวก)

3.5.2 คณะครูจากโรงเรียนบ้านถ้าลุด จำนวน 7 คน เพื่อประเมินว่าแหล่งโบราณคดีนี้สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของนักเรียนโรงเรียนบ้านถ้าลุดได้หรือไม่ อย่างไรก็ตามนอกจากนั้นยังสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ และแหล่งโบราณคดีถ้าฝึแมนโลงลงรักให้กับกลุ่มครูในท้องถิ่น สามารถนำไปวิเคราะห์เกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างเข้าใจลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น และประเมินว่าองค์ความรู้ชุดนี้จะสามารถบูรณาการกับรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างไร (สามารถดูรายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้ในภาคผนวก)

ภาพที่ 3 การสนทนากลุ่ม

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 82)

3.6 การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี

ผู้วิจัยนำกลุ่มคณะต่างๆ ไปเยี่ยมชมและเรียนรู้เรื่องราวของถ้ำผีแมน (วัฒนธรรมโลงไม้) ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก จำนวนทั้งหมด 29 คน โดยคัดเลือกจากกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียในท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมในการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรประเภทต่างๆ ของท้องถิ่นถ้ำลอด ได้แก่

1. คณะครูและนักเรียนโรงเรียนบ้านถ้ำลอด จำนวน 21 คน
2. กลุ่มกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์บ้านถ้ำลอด จำนวน 7 คน
3. เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด จำนวน 1 คน

กระบวนการของผู้วิจัย คือ 1. การพาเดินผ่านป่าในภูมิประเทศแบบภูเขา เพื่อให้เกิดจินตนาการเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมก่อนถึงตัวแหล่งโบราณคดี 2. มีพิธีการไหว้ศาลหน้าปากถ้ำ ก่อนที่จะเข้าไปภายในแหล่งโบราณคดี เพื่อให้ทราบถึงความเชื่อของคนไทใหญ่ที่ได้ถ่ายทอดมาสู่ผู้วิจัยในเรื่องความเชื่อเรื่องผี การเคารพถ้ำและโลงไม้ และเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีแมน 3. นำชมภายในถ้ำและบรรยายเรื่องการทำเนียดของถ้ำ เพื่อให้เข้าใจถึงธรณีสัณฐานที่มนุษย์ในอดีตเลือกเข้ามาใช้เพื่อปลงศพ 4. นำเข้าไปเยี่ยมชมที่บริเวณคูหา A1 และบรรยายเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ในรายละเอียด รวมถึงตอบคำถามต่างๆ ที่เป็นข้อสงสัย เพื่อการทำความเข้าใจองค์ความรู้และสภาพของแหล่งโบราณคดี และนำไปสู่การสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักในอนาคตอย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 4 การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 80)

3.7 การประชุม

การประชุมเป็นแบบทางการ ส่วนใหญ่ใช้กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งโบราณคดี คือ 1. ชุมชนบ้านถ้ำลอด จำนวน 2 ครั้ง 2. โรงเรียนบ้านถ้ำลอด จำนวน 4 ครั้ง 3. ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด จำนวน 1 ครั้ง ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มแล้ว การประชุมนี้เพื่อนำไปสู่การร่วมกันอภิปราย วางแผนนโยบาย และค้นหาข้อสรุปของแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นในแต่ละภาคส่วนที่มีส่วนร่วม

ภาพที่ 5 การประชุม

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 83)

3.8 เวทีชาวบ้าน

ในระหว่างการจัดเวทีชาวบ้าน จำนวนทั้งหมด 2 ครั้ง โดยผู้วิจัยตั้งประเด็นคำถามหลักของเวทีชาวบ้านไว้ล่วงหน้า ผสมผสานกับประเด็นที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากคำถามหลักภายในเวทีชาวบ้าน (สามารถดูรายละเอียดของประเด็นคำถามได้ในภาคผนวก)

เวทีชาวบ้านเป็นวิธีการหนึ่งที่น่ามาสู่การร่วมกันพูดคุย อภิปราย เกี่ยวกับแนวทางการจัดการทรัพยากรในวงกว้างของทั้งชุมชน เป็นพื้นที่ที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนด้วยกันเอง ชุมชนกับหน่วยงานรัฐ และชุมชนกับผู้วิจัย ทำให้สามารถรวบรวมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีได้หลากหลายมุมมอง อีกทั้งยังสามารถใช้วิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในเวทีชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในการจัดเวทีชาวบ้าน เนื่องจากกลไกทางสังคมของชุมชน หากมีความต้องการพัฒนาหรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรร่วมของชุมชน จะต้องมีการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อร่วมกันอภิปรายและลงมติประชาพิจารณ์ให้เป็นวาระของหมู่บ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันก่อนที่จะมีการดำเนินงานจัดการแหล่งธรรมชาติหรือวัฒนธรรม

โดยผู้เข้าร่วมเวทีชาวบ้านประกอบด้วย กลุ่มผู้อาวุโส คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มสำคัญ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และเยาวชนของหมู่บ้านถ้ำลอด ครูจากโรงเรียนบ้านถ้ำลอด องค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด กำนันตำบลถ้ำลอด นักโบราณคดีจากสำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่ นักวิชาการ และสื่อมวลชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีชาวบ้าน คือ 1. การคืนองค์ความรู้จากการวิจัยสู่ชุมชน 2. แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และองค์ความรู้จากการวิจัย 3. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน 4. ปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการทรัพยากรโบราณคดี

ภาพที่ 6 เวทีชาวบ้าน

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 84)

3.9 แบบสอบถามการสำรวจความคิดเห็น

การสำรวจความคิดเห็นโดยแบบสอบถาม เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ทั้งทางปริมาณและคุณภาพได้ “แบบสอบถาม” คือ รายการคำถามชุดหนึ่ง ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นอย่างมี

คุณภาพตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อให้ผู้ถูกวิจัยตอบ (ธเนศ ต่วนชะเอม, 2552) โดยข้อดีของการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามนั้น สามารถจะช่วยให้ได้ข้อมูลในลักษณะหรือแบบเดียวกันทั้งหมด (Uniformity) เพราะมีคำถามที่จะให้ได้ข้อมูลในลักษณะเดียวกันทั้งฉบับ เป็นข้อมูลประเภทปฐมภูมิ (Primary data) เป็นคู่มือช่วยในการตอบของผู้ตอบในขอบเขตของปัญหาที่ตั้งไว้เท่านั้น และง่ายต่อการวิเคราะห์ เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลมาได้แล้ว

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามผสมผสานระหว่าง **คำถามแบบปลายปิด (Close-ended question)** ได้แก่ คำถามที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้ 1 ข้อ แล้วมีคำตอบให้เลือกตอบไว้ด้วย กับ **คำถามแบบปลายเปิด (Open-ended question)** เป็นคำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ตอบ แสดงความคิดเห็น และตอบได้อย่างเสรี โดยตั้งคำถามพร้อมเว้นที่ว่างไว้ ประกอบด้วยทั้งหมด 1 แบบสอบถาม คือ

3.9.1 แบบสอบถามเรื่อง “แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เนื่องจากมีการทดลองนำนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด จำนวน 29 คน ไปเรียนรู้เรื่องธรณีวิทยา ระบบนิเวศ และวัฒนธรรมโลงไม้ ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก จึงมีการร่วมประเมินแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ในระหว่างกิจกรรม (ดูตัวอย่างแบบสอบถามได้ที่ภาคผนวก) เมื่อได้ข้อมูลจากแบบสอบถามทั้งหมด จึงนำไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นต่อไป

3.10 วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการรวบรวมเอกสารและภาคสนามในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจ สังเกตการณ์ สัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่ม ประชุม และเวทีชาวบ้าน โดยเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้บทสรุปของแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

3.11 สังเคราะห์ข้อมูล

สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อวิเคราะห์เชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ อภิปรายผล และเขียนเป็นรายงานวิจัย

3.12 เขียนรายงาน

บทที่ 4

ข้อมูลพื้นฐาน

ในบทนี้ผู้ศึกษาขอนำเสนอเนื้อหาโดยแบ่งออกเป็น 1) ข้อมูลของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้มีเป้าหมายในการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ ดังนั้นผู้เขียนจึงศึกษาข้อมูลพื้นฐานในมิติต่างๆ ของแหล่งโบราณคดี เพื่อนำมาวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพและองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาของนักโบราณคดี เพื่อให้สามารถเข้าใจธรรมชาติของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่กำลังจะเข้าไปศึกษามากยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีทั้งทางกายภาพและความรู้ 2) การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ 3) ข้อมูลพื้นฐานของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

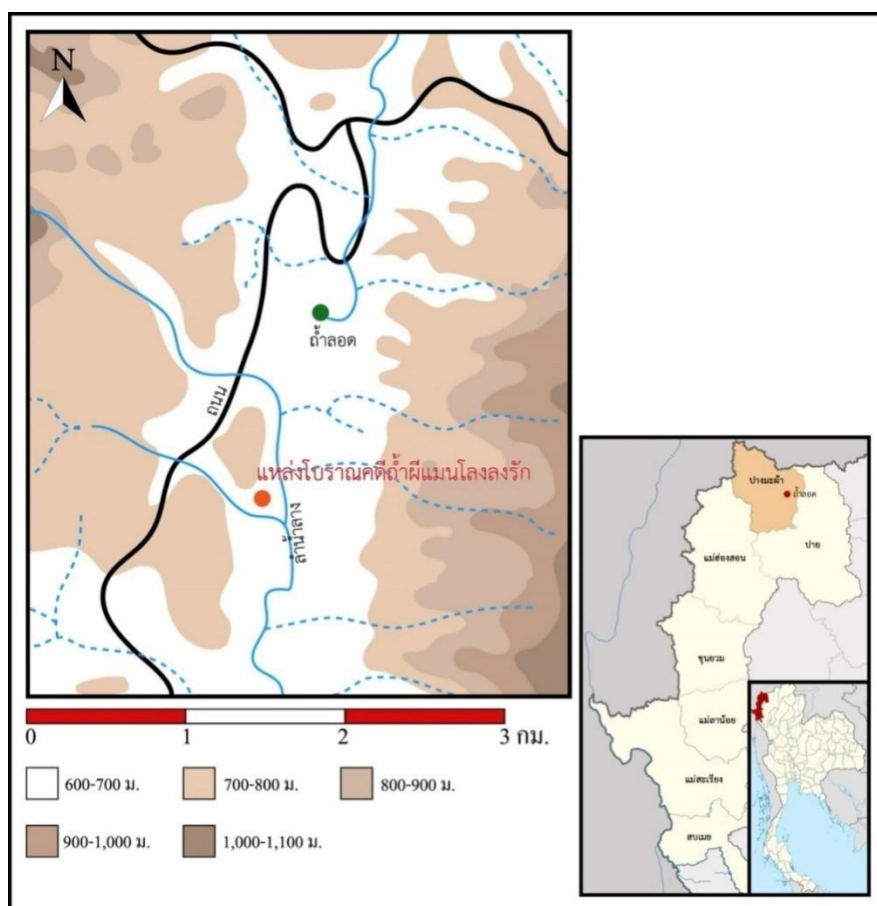
4.1 แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

เนื้อหาส่วนนี้ประกอบด้วย 1) ข้อมูลพื้นฐานของแหล่งโบราณคดี 2) องค์ความรู้จากงานวิจัยของแหล่งโบราณคดี และ 3) คุณค่าของแหล่งโบราณคดี รายละเอียดดังนี้

4.1.1 ข้อมูลพื้นฐานของแหล่งโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านถ้ำลอด หมู่ที่ 1 ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร) ตั้งอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มแม่น้ำปาย (แผนที่ 4.1) ถ้ำแห่งนี้เป็นที่รู้จักโดยชาวบ้านถ้ำลอดและบ้านวนาหลวงที่หาของป่ามาเป็นเวลากว่า 10 ปีแล้ว แต่ในตอนนั้นยังไม่มีใครเข้าไปในถ้ำ กระทั่งปี พ.ศ. 2553 มีชาวบ้านจากหมู่บ้านวนาหลวงได้เข้าไปในถ้ำโดยบังเอิญ ทำให้ทราบว่า เป็นถ้ำผีแมน มีโลงไม้ กระตุกคน และข้าวของเครื่องใช้จำนวนมาก (รัชมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 109) ดังนั้นหน่วยงานราชการท้องถิ่นจึงประสานงานกับคณะนักวิจัยของโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2 จึงได้เข้าสำรวจและเก็บข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งโบราณคดีในปีเดียวกัน ต่อมาโครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้เข้ามาศึกษาวิจัยและขุดค้นทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบ ในระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 จึงนำไปสู่การวิจัยเชิงลึก ต่อมาในโครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า

จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างปี พ.ศ. 2560-2563 ซึ่งโครงการวิจัยทั้งหมดดำเนินการโดย รศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช (หัวหน้าโครงการฯ) และคณะ

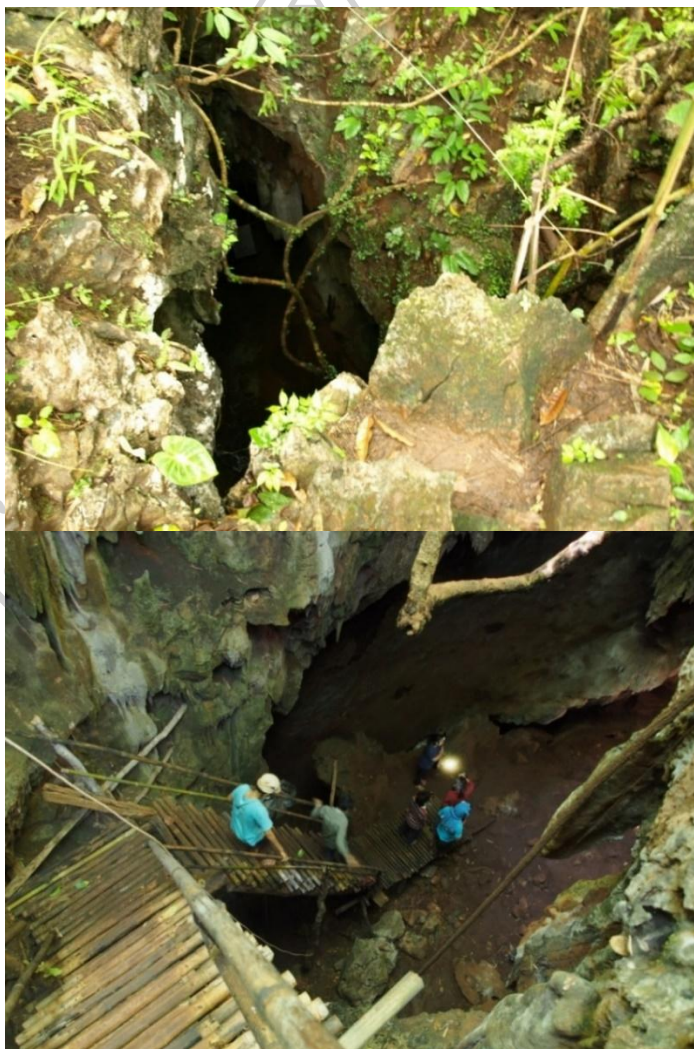

แผนที่ 1 ตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรักในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช, ชมรมชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 9)

สภาพทางธรณีวิทยาของแหล่งโบราณคดีพบว่าเป็นถ้ำที่ก่อตัวจากชั้นหินปูนช่วงยุคเพอร์เมียน (อายุราว 280-230 ล้านปีมาแล้ว) ซึ่งชั้นหินปูนส่วนใหญ่ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้าจัดอยู่ในช่วงยุคนี้ สำหรับชุดหินที่มีความสำคัญ คือ หินตะกอนประเภทหินปูน เนื่องจากสภาพทางธรณีวิทยาของพื้นที่อำเภอปางมะผ้าโดยรวม ประกอบด้วยชั้นหินปูนเป็นหลัก ทำให้ภูมิประเทศบริเวณนี้มีลักษณะเฉพาะที่เกิดจากน้ำละลายชั้นหินปูนหรือเรียกว่า “ภูมิประเทศแบบคาสต์ (Karst topography)” เช่น มีทางน้ำใต้ดิน ภูเขาหินปูน หลุมยุบ หอคอยหินปูน ถ้ำ ดังนั้นสภาพธรณีสัณฐานของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้จึงมีลักษณะของภูมิประเทศแบบคาสต์ โดยเป็นถ้ำบนภูเขาหินปูน สูงจากระดับน้ำทะเลปาน

กลางประมาณ 735 เมตร โดยเป็นถ้ำที่เกิดบนภูเขาหินปูนประเภทที่หยุดพัฒนาแล้ว หรือเรียกว่า ถ้ำลอย (ถ้ำแขวน) ถ้ำตาย หรือถ้ำแห้ง (dry cave) มักพบตามยอดเขาสูง อาจเป็นรูโพรงที่มีขนาดต่างๆ ทั้งเล็กและใหญ่ ส่วนใหญ่อยู่ในระดับที่สูงกว่าถ้ำที่ยังมีการพัฒนา ถ้ำนี้เป็นถ้ำโพรงลึกบนยอดของภูเขาหินปูน มีปากถ้ำอยู่ด้านบนหันไปทางทิศใต้ มีสภาพเป็นหลุมยุบลงไปในแนวตั้ง มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 3 เมตร ระดับของพื้นถ้ำอยู่ลึกลงไปจากปากทางเข้าถ้ำประมาณ 10 เมตร (รูปที่ 4.1) ภายในมีคูหาที่สลับซับซ้อน บริเวณทางเข้าถ้ำนั้นมีลักษณะเป็นถ้ำเป็น (active cave) ที่พบหินงอกหินย้อยอยู่ แต่ภายในโถงถ้ำที่พบโลงไม้และโบราณวัตถุมีลักษณะเป็นถ้ำตายหรือถ้ำแห้ง (non-active cave) เนื่องจากไม่มีหินงอกและหินย้อยเจริญเติบโตแล้ว (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2559)

ภาพที่ 7 สภาพแวดล้อมโดยรอบและการเดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2559)

จากการสำรวจของนักโบราณคดีพบว่าภายในแหล่งโบราณคดีแบ่งได้เป็น 3 คูหาหลัก คือ คูหา A คูหา B และคูหา C โดยคูหา A นั้นแบ่งเป็น 2 คูหาย่อย คือ คูหา A1 และคูหา A2 พบโลงไม้จำนวนทั้งหมด 61 ฝา หรือ 30 โลง (แผนผังที่ 4.1) รายละเอียดดังนี้

แผนผังที่ 2 แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักคูหา A1, A2, B และ C

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2559)

- **คูหา A1** เป็นโถงกว้างอับแสงมืดสนิท มีขนาดกว้าง 8 เมตร และยาว 9 เมตร เพดานถ้ำสูงประมาณ 4.5 เมตรจากพื้นดิน ทางเข้าคูหาอยู่ด้านทิศเหนือ คูหานี้พบโลงไม้สภาพสมบูรณ์และจำนวนมากที่สุดของแหล่งโบราณคดี พบโลงไม้จำนวน 20 โลง หรือ 39 ฝาโลง (มีการเผาทำลายโลงไม้โดยมนุษย์ จำนวนมากถึง 6 ฝา) นอกจากนั้นยังพบว่าคูหานี้เป็นแห่งเดียวในอำเภอปางมะผ้าที่พบโลงไม้ยังปิดฝาสนิทอยู่จำนวน 3 โลง และโลงไม้ถูกเคลือบน้ำยารักเป็นลวดลายที่ผิวด้านนอก ถ้ำแห่งนี้จึงมีชื่อว่า “ถ้ำผีแมนโลงลงรัก” (วอภัญญา ณ หนองคาย, ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และสมถวิล สุขเลี้ยง, 2559: 201) และจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบหลักฐานปริมาณมากที่สุด (รูปที่ 4.2-4.3)

ภาพที่ 8 ภายในคูหา A1

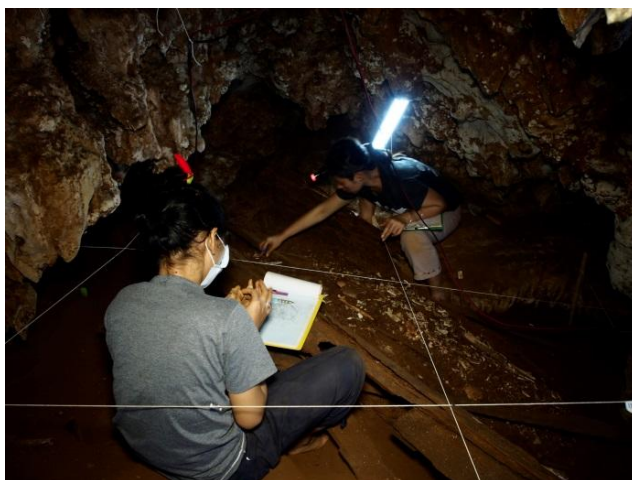
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 14)

ภาพที่ 9 โลงไม้ที่มีการตกแต่งด้วยรักเป็นลวดลาย ซึ่งเป็นที่มาของชื่อแหล่งโบราณคดี “ถ้ำผีแมนโลงลงรัก”

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 36)

- **คูหา A2** เป็นคูหาแคบ ทึบ มีขนาดกว้าง 6 เมตร และยาว 9 เมตร เพดานต่ำมีความสูงประมาณ 1 เมตรจากพื้นดิน พื้นถ้ำเป็นพื้นต่างระดับโดยลาดเอียงจากทิศตะวันออกลงไปทิศตะวันตก ในฤดูฝนจะมีน้ำไหลจากเพดานถ้ำลงมาตรงกลางของคูหา และพื้นดินเฉอะแฉะ โลงไม้ถูกจัดวางบนพื้นถ้ำ พบจำนวน 2 โลง (3 ฝาโลง) สภาพผุพัง (รูปที่ 4.4)

ภาพที่ 10 คูหา A2 โลงไม้ถูกวางบนพื้นถ้ำ ภายในพบกระดูกคน
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2559)

- **คูหา B** เป็นพื้นที่ด้านตะวันออกเฉียงเหนือของหินปูนฉาบหรือหินน้ำไหล (flowstone) ขนาดใหญ่ตรงกลางถ้ำ เป็นคูหาที่สูง ยาว และโล่งกว่าคูหา A1 และ A2 มีพื้นต่างระดับและหินถล่มขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง ด้านบนมีแสงสว่างเข้าถึง ส่วนด้านล่างอับแสง คูหานี้ประกอบด้วยพื้นที่ 3 ส่วน ได้แก่ กลุ่มโลงที่ 1 กลุ่มโลงที่ 2 และกลุ่มโลงที่ 3 พบโลงไม้จำนวนทั้งหมด 11 โลง (รูปที่ 4.5)

กลุ่มโถงที่ 1

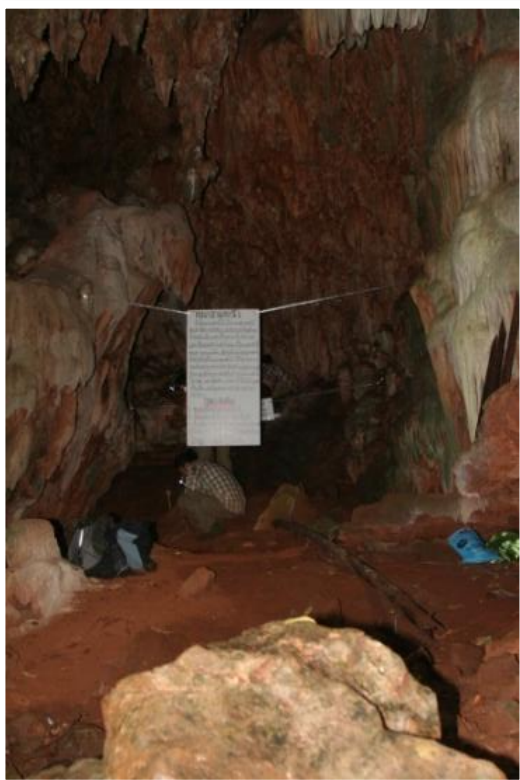
กลุ่มโถงที่ 2

กลุ่มโถงที่ 3

ภาพที่ 11 คูหา B มีสภาพเป็นซอกหลืบและผาหิน
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2559)

- คูหา C เป็นพื้นที่ต่อกับทางขึ้นสู่ปากถ้ำ มีลักษณะโถง โปรง มีแสงเข้าถึงและอากาศถ่ายเท พื้นที่มีลักษณะกว้าง รูปร่างคล้ายวงรี มีขนาดกว้าง 5 เมตร ยาว 15 เมตร และสูงจากพื้นดินถึงเพดานถ้ำประมาณ 6 เมตร วางตัวตามทิศตะวันออกเฉียงเหนือ-ตะวันตกเฉียงใต้ พบชิ้นส่วนโลงไม้จำนวน 1 ฝาโถง (แต่มีสภาพพุง) อาจเนื่องจากบริเวณนี้เป็นพื้นที่เข้าถึงง่าย จึงอาจถูกคนหรือสัตว์เข้ามาบกรวน ทำให้หลักฐานทางโบราณคดีไม่อยู่ในตำแหน่งดั้งเดิม (รูปที่ 4.6)

ภาพที่ 12 คูหา C

(ที่มา: รัชมี ชูทรงเดช ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 25)

จากการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ทำให้พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ที่พบในอำเภอปางมะผ้า วัตถุทางวัฒนธรรมที่พบ ได้แก่ โลงไม้ ภาชนะดินเผา ภาชนะไม้ ลูกปัด ไม้ทอผ้า ผ้า เครื่องจักสาน เครื่องประดับ ทำจากโลหะ เครื่องโลหะ เส้นสีดำ หอยเบี้ย กระดุกสัตว์ และเมล็ดพืช จึงนำไปสู่การศึกษาวิจัยเชิงลึกภายใต้โครงการมนุษยก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ การกำหนดอายุด้วยวิธีคาร์บอน-14 การวิเคราะห์ไอโซโทป ดีเอ็นเอของคนและสัตว์ การวิเคราะห์เส้นใยผ้า การวิเคราะห์ทางเคมีของส่วนประกอบลูกปัด โลหะ และรัก การวิเคราะห์ซิลิการรณนา การวิเคราะห์วงปีไม้ ซึ่งช่วยตีความเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมภายในถ้ำผีแมนโลงลงรักในระดับลึกได้

4.1.2 องค์ความรู้จากงานวิจัยของแหล่งโบราณคดี

จากการศึกษาวิจัยเชิงลึกโดยนักวิจัยด้านต่างๆ ของโครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ปี พ.ศ. 2556-2559) และโครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ปี พ.ศ. 2560-2563) ทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ที่พบภายในแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก รายละเอียดดังนี้

อายุสมัย กล่าวคือ จากการตรวจหาค่าอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอน (คาร์บอน-14) จากโบราณวัตถุ เช่น ภาชนะดินเผา ชิ้นส่วนไม้ ผ้า ฯลฯ และนิเวศวัตถุ เช่น กระดูกและฟันคน ทำให้ทราบว่าชุมชนนี้ใช้ถ้ำเป็นสุสานอย่างต่อเนื่อง 5 ระยะ เป็นเวลาประมาณ 424 ปี ในช่วงระหว่าง 2,060±30 ถึง 1,636±44 ปีมาแล้ว (พุทธศตวรรษที่ 5-9) หากค่าอายุเฉลี่ยของผู้ตายประมาณ 25-35 ปี สามารถประมาณการได้ว่าการฝังศพของคนประมาณ 16-12 รุ่น และในระหว่างช่วง 1,800-1,700 ปีมาแล้ว (พุทธศตวรรษที่ 7-8) มีคนเข้ามาใช้พื้นที่ถ้ำมากเป็นพิเศษ (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 483-491)

ผู้คนและสุขภาพ กล่าวคือ ผลการวิเคราะห์ชิ้นส่วนโครงกระดูก (นัทธมน ภูริพัฒน์พงศ์ คงคาสุริยฉาย, 2559) และฟันคน (กนกนาฏ จินตกานนท์, 2559) พบว่าสุสานแห่งนี้อาจเป็นสุสานของครอบครัวหรือตระกูล มีคนถูกฝังในถ้ำอย่างน้อยที่สุด 154 คน (ผู้ใหญ่ 94 คน และเด็ก 60 คน) แบ่งออกเป็น 1) คูหา A1 มีการฝังศพหนาแน่นที่สุด พบทั้งหมด 116 คน อาจเป็นสุสานหลักและพื้นที่ฝังศพที่เก่าที่สุดของแหล่งโบราณคดี 2) คูหา A2 มีการฝังศพทั้งหมด 9 คน 3) คูหา B มีการฝังศพทั้งหมด 29 คน โดยลักษณะของคนที่นี่คล้ายกับคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทราบได้จากลักษณะของฟัน (นัทธมน ภูริพัฒน์พงศ์ คงคาสุริยฉาย, 2559ก: 226) ร่องรอยบนกระดูกแสดงว่าคนเหล่านี้เป็นโรคข้อต่อกระดูกสันหลังเสื่อม อาจมีบาดเจ็บที่ข้อเท้า เยื่อหุ้มกระดูกอักเสบ และภาวะเลือดจางสำหรับพฤติกรรมการดำรงชีวิต ส่วนใหญ่ใช้กล้ามเนื้อแขนขามาก (นัทธมน ภูริพัฒน์พงศ์ คงคาสุริยฉาย, 2559ข: 232)

การปลงศพ ของคนในวัฒนธรรมโลงไม้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องความตายที่เป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรม คือ การทำโลงไม้ การวางโลงไม้ และการเลือกทำเลที่ตั้งของสุสานที่เลือกถ้ำแห่งเป็นที่เก็บโลงศพ โดยพบว่าการฝังศพหลายรูปแบบ กล่าวคือ 1) ในคูหา A1 พบหลักฐานการฝังศพเดี่ยวในโลงไม้เป็นครั้งแรกของวัฒนธรรมโลงไม้ในประเทศไทย พบโครงกระดูก 1 โครง ถูกฝังในลักษณะตามกายวิภาค (anatomical position) ซึ่งเป็นรูปแบบของการฝังศพครั้งที่ 1 เจ้าของโลงนี้เป็นโครงกระดูกของเพศชาย อายุ 25-30 ปี คล้ายกับว่าโลงศพโลงนี้ถูกทำขึ้นเพื่อฝังศพของเขาเพียงผู้เดียว และ 2) การฝังศพมากกว่า 1 คนในโลงไม้เดียวกัน เช่น จำนวน 6 โครง 12 โครง 18 โครง ในโลงไม้ขนาดใหญ่ มีทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก และผู้ใหญ่ สันนิษฐานว่าเป็นการฝังศพครั้งที่ 2 (รัศมี ชูทรง

เดช, 2559: 136) นอกจากนั้นผลตรวจดีเอ็นเอไมโทคอนเดรียของกระดูกคนทำให้ทราบว่าคนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับทางเครือญาติฝ่ายแม่ มากกว่า 1 กลุ่ม แสดงว่าอาจเป็นครอบครัวหรือญาติพี่น้องกัน (วิญ กุตะนันท์, รัศมี ชูทรงเดช, ธนาธิป สุทธิผาย และศุภรัตน์ ศรีทวงษ์, 2563) (รูปที่ 4.7)

คูหา A1 พบรูปแบบการฝังศพครั้งที่ 1
(โครงกระดูก 1 โครง)

คูหา A1 โลง C2 มีจำนวนคนอย่างน้อยที่สุด
12 คน สันนิษฐานว่าเป็นเครือญาติกัน

ภาพที่ 13 รูปแบบการปลงศพที่พบภายในแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 19-20)

พิธีกรรมและของเซ่น ในการฝังศพนั้นได้อุทิศเครื่องเซ่นให้แก่ผู้ตาย คือ ข้าวของเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวัน โดยล้วนเป็นของเดิมไม่ได้ทำขึ้นมาใหม่เพราะมีร่องรอยการใช้งาน สันนิษฐานว่าอาจจะ เป็นสิ่งของของผู้ตายก็เป็นได้ ซึ่งประกอบด้วยภาชนะดินเผาเนื้อดิน ภาชนะถ้วยไม้ก้นแบน (อาจ เคลือบยางรักที่ผิวภาชนะ) ชิ้นส่วนเครื่องจักสาน เครื่องมือเหล็ก ผ้าใยกัญชง และไม้ทอผ้าทำจากไม้ สัก เครื่องประดับ ได้แก่ ลูกปัดแก้ว (สีเขียว สีฟ้า สีฟ้าอมเขียว สีแดง และสีเหลือง) กำไลเหล็ก และ เส้นพีชเคลือบยางรักสีดำ นอกจากนั้นยังมีการอุทิศสัตว์แก่ผู้ตายด้วย ได้แก่ หมู ไก่ วัว และสุนัข (รูปที่ 4.8-4.9)

ภาพที่ 14 หลักฐานทางโบราณคดีที่สนับสนุนฐานว่าเป็นสิ่งของอุทิศแก่ผู้ตาย
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 30-31)

ซากกระดูกกรรกลางของมนุษย์

ฟันกรามน้อย ซี่ที่ 4 ของสุนัข

ภาพที่ 15 ตัวอย่างสัตว์ที่อุทิศแก่ผู้ตาย
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 120-128)

ชีวิตความเป็นอยู่ สันนิษฐานว่าผู้คนดำรงชีพด้วยการเก็บของป่า ล่าสัตว์ และเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยตามฤดูกาลและแหล่งทรัพยากร มีการแบ่งหน้าที่ แบ่งงานกันทำ และมีช่างฝีมือ สำหรับอาหารการกิน อาจบริโภคหมูและไก่ คนสมัยนั้นอาจแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ทำจากเส้นใยธรรมชาติ คือ ป่านักญซง นำมาทอขัดธรรมดาด้วยกี่ขนาดเล็ก อาจทอเป็นสิ่งของเครื่องใช้จำพวกผ้าสาหรอง หรือเครื่องแต่งกายในงานศพ และประดับกายด้วยลูกปัดแก้ว กำไลเหล็ก แหวนสำริด และอาจใช้เส้นพืชสีดำเคลือบรักพันตามร่างกายด้วย (รัศมี ชูทรงเดช ชมรมชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 29-31)

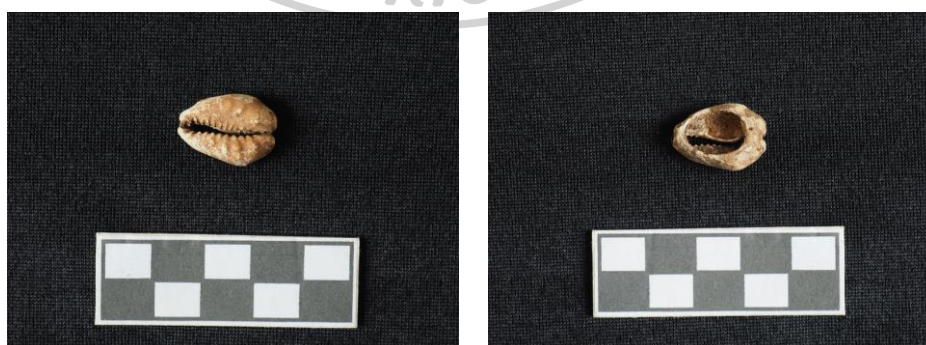
ด้านเทคโนโลยี มีการสร้างโรงไม้จากไม้สักที่เติบโตในที่ราบ เนื่องจากพวงปีไม้เป็นรูปวงกลม โดยเริ่มจากกานไม้ หรือตัดท่อน้ำเลียงให้ต้นไม้ยืนต้นตายประมาณ 6-12 เดือน ไม้จะได้แห้ง จากนั้นจึงผ่าครึ่งท่อนไม้และขุดเนื้อไม้ส่วนกลางออก อายุของไม้สักที่ถูกเลือกมาทำโรงไม้อยู่ระหว่าง 200-100 ปี แกะสลักส่วนปลายทั้งสองด้านเป็นรูปต่างๆ ซึ่งจัดจำแนกได้ 9 รูปแบบ ไม้สักที่ผ่าครึ่งจะประกบกันเป็นคู่ ซึ่งเท่ากับ 1 โลง นอกจากนี้ยังได้ทำเสา คาน และกระดานไม้ สำหรับวางค้ำโลง โลงมีขนาดแตกต่างกันไป ยาวตั้งแต่ประมาณ 1-5 เมตร การทำโรงไม้จึงเป็นการเตรียมการก่อนล่องหน้า (รัศมี ชูทรงเดช ชมรมชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 32)

นอกจากนั้นยังพบภูมิปัญญาที่สำคัญของคนในวัฒนธรรมโรงไม้ คือ การใช้ยางรักเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการผลิตข้าวของเครื่องใช้หลายอย่าง โดยใช้เคลือบที่ผิว (รูปที่ 4.10) อาทิ โลงไม้ ภาชนะไม้ เครื่องจักสาน เส้นพืชสีดำ เพื่อให้มีการเก็บรักษาของได้นาน พบว่ามีการรองและเคียวยางรักใหญ่ และผลิตรักสมุกที่ผสมยางรักใหญ่กับขี้เถ้าพืช (กิตติคุณ จันทรไธยม, 2563) อีกทั้งยังมีการทอผ้าด้วยกี่ขนาดเล็กทำจากไม้สัก ทอจากใยป่านักญซง ซึ่งน่าจะเป็นพืชที่ปลูก เนื่องจากต้องใช้พืชจำนวนมากเพื่อนำมาทำเป็นเส้นใยสำหรับทอผ้าเครื่องนุ่งห่มและของใช้ ข้อมูลข้างต้นแสดงถึงภูมิปัญญาของคนโบราณในการใช้ทรัพยากรจากท้องถิ่น เพราะต้นสัก ต้นรัก และไผ่ เป็นพืชที่เจริญเติบโตทั่วไปในอำเภอปางมะผ้า นอกจากนี้ภูมิปัญญาดังกล่าวยังได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอีกด้วย

ภาพที่ 16 ร่องรอยของรักที่เคลือบบนโลงไม้มีลักษณะเป็นสีดำ
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 33)

การติดต่อแลกเปลี่ยน พบว่าคนกลุ่มนี้เป็นสังคมเล็กๆ แต่ก็มี การติดต่อกับชุมชนภายนอก เช่นกัน จากหลักฐานการพบหอยเบี้ย (รูปที่ 4.11) ที่อาจใช้เป็นเครื่องประดับ หรือใช้นับจำนวน หรือ แทนค่า หรือเป็นเงินตราในการแลกเปลี่ยน และผลการวิเคราะห์ห้องค์ประกอบทางเคมีในลูกปัดแก้ว ทำให้สันนิษฐานว่าคนวัฒนธรรมโลงไม้ อาจติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนโบราณในอินเดีและพม่าปัจจุบัน เนื่องจากมีแร่ธาตุที่ตรงกับแร่ธาตุของลูกปัดแก้วที่ผลิตและพบในอินเดีและพม่า (รัศมี ชูทรงเดช ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 34)

ภาพที่ 17 หอยเบี้ย

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช ชนม์ชนก สัมฤทธิ์ และวอภัญญา ณ หนองคาย, 2564: 34)

โดยสรุปชุมชนนี้ใช้ถ้ำผีแมนโลงลงรักเป็นสุสานอย่างต่อเนื่อง 5 ระยะ เป็นเวลาประมาณ 424 ปี ในช่วงระหว่าง 2,060±30 ถึง 1,636±44 ปีมาแล้ว (พุทธศตวรรษที่ 5-9) สันนิษฐานว่าเป็นสุสานของครอบครัวหรือตระกูล มีคนถูกฝังในถ้ำอย่างน้อยที่สุด 154 คน โดยคูหา A1 อาจเป็นสุสานหลัก (พบทั้งหมด 116 คน) และคูหา B เป็นสุสานรอง (พบทั้งหมด 29 คน) ผลการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบถึงแบบแผนการฝังศพ ที่มีการฝังครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ภายในโลง มีลักษณะการวางโลงบนเสาและวางบนพื้นถ้ำ โลงทั้งหมดทำจากไม้สัก พบโลงไม้จำนวนทั้งหมด 61 ผา หรือ 30 โลง และมีการแกะสลักหัวโลงที่แตกต่างกันทั้งหมด 6 รูปแบบ จากการวิจัยหลักฐานทางโบราณวัตถุและนิเวศวัตถุที่พบภายในโลงและใกล้กับโลงที่สันนิษฐานว่าเป็นสังคมไม่มีการแบ่งชนชั้นที่ชัดเจน ส่วนใหญ่เป็นของใช้สามัญที่เป็นเครื่องใช้ส่วนตัวและเครื่องเช่นประกอบศพ เช่น ลูกปัดแก้ว แหวนสำริด กำไลเหล็ก ภาชนะดินเผา กระจุกสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชิ้นส่วนผ้าและอุปกรณ์ในการทอผ้า เป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับเทคโนโลยีการทอผ้าในอดีต เครื่องจักสาน ภาชนะไม้ และโลงที่ถูกเคลือบด้วยยางไม้ที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นรัก ส่วนเป็นข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาของคนบนพื้นที่สูงที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับการทำไม้ และการใช้ทรัพยากรประเภทของป่าเป็นอย่างดี ซึ่งไม่เคยมีการขุดค้นพบหลักฐานประเภทนี้มาก่อนเลย (รัศมี ชูทรงเดช, 2559: 149) จากผลการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีที่ได้กล่าวข้างต้นนั้น เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยขยายพหุคูณความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ในประเทศไทยเป็นอย่างมาก

4.1.3 คุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดี

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการประเมินคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในมิติของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยใช้แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นหลักในการประเมิน โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม และ 2) คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม รายละเอียดดังนี้

4.1.3.1 ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม

จากการประเมินประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรมตามหลักเกณฑ์พบว่าแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ประกอบด้วย **ทรัพยากรที่จับต้องได้** ได้แก่ แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก โลงไม้ โบราณวัตถุและนิเวศวัตถุประเภทต่างๆ ที่พบภายในถ้ำ และ**ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้** ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีแมน ผีในป่า และองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ทรัพยากรที่จับต้องได้ของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ประเภทของทรัพยากร	ภาพของทรัพยากร
<p>1. แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก กล่าวคือ ตัวถ้ำผีแมนโลงลงรัก เป็นถ้ำทางธรรมชาติที่ถูกมนุษย์ในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ใช้เป็นสุสาน ดังนั้นถ้ำนี้จึงถือว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทแหล่งโบราณคดี ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลตามกฎหมายโดยกรมอุทยานฯ และกรมศิลปากร</p>	
<p>2. โลงไม้ จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีพบโลงไม้บรรจุอยู่ในคูหาถ้ำต่างๆ จำนวนมากถึง 61 คูหา หรือ 30 โลง ซึ่งปัจจุบันยังคงถูกวางอยู่ในตำแหน่งดั้งเดิมภายในถ้ำ ดังนั้นโลงไม้เหล่านี้จึงถือว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหลักฐานทางโบราณคดี อยู่ภายใต้การดูแลตามกฎหมายโดยกรมศิลปากร</p>	
<p>3. โบราณวัตถุ ได้แก่ ภาชนะดินเผา ภาชนะไม้ ลูกปัด ไม้ทอผ้า ผ้า เครื่องจักสาน เครื่องประดับ ทำจากโลหะ เครื่องโลหะ เส้นสีดำ และหอยเบี้ย หลักฐานเหล่านี้ล้วนเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งปัจจุบันถูกเก็บรักษาไว้ภายนอกถ้ำโดยนักโบราณคดีเพื่อทำการวิจัยเชิงลึกก่อนที่จะต้องส่งคืนให้กับกรมศิลปากรตามกฎหมาย</p>	

ตารางที่ 4 ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ประเภทของ ทรัพยากร	เนื้อหา
1. ความเชื่อเรื่องผีแมน	<p>“ผีแมน” เป็นภาษาไทยใหญ่ หมายถึง “ผีที่โผล่ขึ้นมา” ผีแมนมักปรากฏในเรื่องเล่าของชาวไทใหญ่ กะเหรี่ยง และลาหู่ดำในพื้นที่ปางมะผ้า พบว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีแมนของชาวไทใหญ่และกะเหรี่ยง เล่าว่าผีแมนมีรูปร่างหน้าตาเหมือนกับคนโดยปกติทั่วไป เพียงแต่มองไม่เห็นตัวเวลาเขาไม่อยากจะให้เห็น ซึ่งชาวบ้านรู้ว่าผีแมนอยู่ใกล้ๆ ก็ต่อเมื่อได้ยินเสียงพูดคุ้ยและหัวเราะ แต่เป็นภาษาที่ไม่มีใครเข้าใจ บางครั้งเวลาที่ชาวบ้านยกโลงผีแมนที่อยู่ตามถ้ำลงมาจากเสาหรือคาน แล้วทิ้งไว้ทำธุระที่อื่นเพียงครู่เดียว พอหันกลับมา ก็พบว่าโลงนั้นถูกยกตั้งขึ้นไปใหม่อีกแล้ว และมองไม่เห็นตัวคนยกขึ้นไป ถึงแม้ว่าชาวบ้านบางส่วนจะมีความหวาดกลัวผีแมน แต่ก็ไม่เคยมีประวัติว่าเคยมีผู้ใดถูกผีแมนทำร้าย (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2550: 219) ดังนั้นชาวบ้านจึงเชื่อว่าในถ้ำ โลงไม้ หรือสิ่งของ ล้วนแล้วแต่มีผีเป็นเจ้าของ</p>
2. ความเชื่อเรื่องผีป่า	<p>ชาวไทใหญ่นั้น มีการนับถือศาสนาพุทธรวมกับการนับถือผีที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยได้ประยุกต์ให้มีความกลมกลืน สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องในวิถีชีวิต ดังนั้นในหมู่บ้านจึงมีการไหว้ผีหลายประเภท เช่น ผีป่า ผีถ้ำ ผีนา ผีน้ำ ผีร้าย เป็นต้น ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ก็พบศาลเจ้าที่บริเวณต้นไม้ใหญ่ปากถ้ำ เพื่อเอาไว้ไหว้ผีถ้ำและผีป่า ดังนั้นเรื่องราวเหล่านี้จึงเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดี</p>
3. องค์ความรู้วัฒนธรรมโลงไม้	<p>จากการวิจัยโดยนักโบราณคดีและคณะ ทำให้สามารถทราบถึงเรื่องราวของมนุษย์ในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ที่หลากหลายมิติมากขึ้นกว่าอดีตที่ผ่านมา อาทิ เรื่องอายุสมัย ผู้คนและสุขภาพ การปลงศพ พิธีกรรมและของเช่นชีวิตความเป็นอยู่ ด้านเทคโนโลยี และการติดต่อแลกเปลี่ยน ที่มีรายละเอียดมากที่สุดเท่าที่เคยมีการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ในประเทศไทย องค์ความรู้เหล่านี้ล้วนเป็นทรัพยากรที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์กับสาธารณะได้</p>

จากข้อมูลข้างต้นจะพบว่าแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักประกอบไปด้วยทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ที่น่าสนใจ ผสมผสานระหว่างทางวิชาการและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การค้นหาแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหมาะสมต่อไป

4.1.3.2 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม

การวิเคราะห์คุณค่าของแหล่งโบราณคดีตามแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยประเมินจากผลการศึกษาวิจัย จึงทำให้ทราบว่าถ้ำผีแมนโลงลงรักมีคุณค่าและความสำคัญ ในฐานะทรัพยากรทางโบราณคดีและควรค่ากับการจัดการทรัพยากรเพื่อสืบต่อไปสู่ออนาคต ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 5 คุณค่า ได้แก่ 1. คุณค่าเชิงวิชาการ (Informative Value) 2. คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (Associative/ Symbolic Value) 3. คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ (Economic Value) 4. คุณค่าเชิงสังคม (Social value) และ 5. คุณค่าเชิงสุนทรียะ (aesthetic value) ดังนี้

คุณค่าเชิงวิชาการ (Informative Value) กล่าวคือ มีคุณค่าในฐานะที่เป็นข้อมูลแหล่งความรู้ในการศึกษาเรื่องราวต่างๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปะ เป็นต้น เมื่อประเมินแล้วพบว่าฐานข้อมูลที่ได้จากศึกษาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ทำให้นักโบราณคดีสามารถนำไปศึกษาเปรียบเทียบในบริบทภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก จึงได้เสนอข้อสันนิษฐานใหม่ว่า วัฒนธรรมโลงไม้ที่พบบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า อาจจะเป็นวัฒนธรรมที่นำมาจากคนภายนอกพื้นที่ของกลุ่มคน “ไปเยว” หรือ “คนป่าเถื่อนร้อยเผ่า” หรือกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปวัฒนธรรมของชาว “ฮั่น” ที่ปรากฏหลักฐานกล่าวถึงตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจว (3,500-2,221 ปีมาแล้ว) เป็นต้นมา กลุ่มคนเหล่านี้เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ปัจจุบันที่พูดภาษาในตระกูลไท-กะได ออสโตรเอเชียติก ออสโตรนีเซียน จีน-ทิเบต และม้ง-เมี่ยน อาศัยอยู่บริเวณตอนใต้ของจีนโบราณในพื้นที่มณฑลเสฉวน ยูนนาน หูเป่ย์ อานฮุย หูหนาน กุ้ยโจว กวางซี เจียงซู เจ้อเจียง ผู้เจี้ยน กวางตุ้ง และตอนเหนือของจีนโบราณ สัมพันธ์กับลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง แม่น้ำโขง แม่น้ำอิรวดี แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำดำ แม่น้ำแดง และแม่น้ำมา กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาบริเวณพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า น่าจะเป็นชาวบ้านธรรมดาที่อาศัยบริเวณมณฑลยูนนาน กวางซี อาจจะหนีภัยสงคราม และแสวงหาโอกาสในชีวิตใหม่จากการขยายอำนาจของชาวฮั่นจากทางเหนือ (รัศมี ชูทรงเดช, 2562: 54) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อหลังความตายจากการปลงศพในวัฒนธรรมโลงไม้ นี้ น่าจะทำให้เกิดความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และการติดต่อสัมพันธ์ของผู้คนภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีนที่มีมาอย่างยาวนาน เข้าใจถึงรากร่วมทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (รัศมี ชูทรงเดช, 2559)

คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (Associative/ Symbolic Value) กล่าวคือ เป็นคุณค่าที่ติดมาจากสภาพทางกายภาพของทรัพยากรทางวัฒนธรรม มีนัยสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีต ซึ่งจากการศึกษาถ้าผีแมนโลงลงรักพบว่าชุมชนสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ ได้เข้ามาใช้แหล่งโบราณคดีนี้เป็นสุสานอย่างต่อเนื่อง 5 ระยะเวลา เป็นเวลาประมาณ 424 ปี ในช่วงระหว่าง 2,060±30 ถึง 1,636±44 ปีมาแล้ว (พุทธศตวรรษที่ 5-9) สันนิษฐานว่าเป็นสุสานของครอบครัวหรือตระกูล มีคนถูกฝังในถ้ำอย่างน้อยที่สุด 154 คน โดยคูหา A1 อาจเป็นสุสานหลัก (พบทั้งหมด 116 คน) และคูหา B เป็นสุสานรอง (พบทั้งหมด 29 คน) ผลการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบถึงแบบแผนการฝังศพ ที่มีการฝังครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ภายในโลง มีลักษณะการวางโลงบนเสาและวางบนพื้นถ้ำ โลงทั้งหมดทำจากไม้สัก พบโลงไม้จำนวนทั้งหมด 61 ฝา หรือ 30 โลง และมีการแกะสลักหัวโลงที่แตกต่างกันทั้งหมด 6 รูปแบบ จากการวิจัยหลักฐานทางโบราณวัตถุและนิเวศวัตถุที่พบภายในโลงและใกล้กับโลงที่สันนิษฐานว่าเป็นสังคัมไม่มีการแบ่งชนชั้นที่ชัดเจน ส่วนใหญ่เป็นของใช้สามัญที่เป็นเครื่องใช้ส่วนตัวและเครื่องเช่นประกอบศพ เช่น ลูกปัดแก้ว แหวนสำริด กำไลเหล็ก ภาชนะดินเผา กระจุกสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชิ้นส่วนผ้าและอุปกรณ์ในการทอผ้า เป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับเทคโนโลยีการทอผ้าในอดีต เครื่องจักสาน ภาชนะไม้ และโลงที่ถูกเคลือบด้วยยางไม้ที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นรัก ล้วนเป็นข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาของคนบนพื้นที่สูงที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับการทำไม้ และการใช้ทรัพยากรประเภทของป่าเป็นอย่างดี ซึ่งไม่เคยมีการขุดค้นพบหลักฐานประเภทนี้มาก่อนเลย (รัศมี ชูทรงเดช, 2559: 149) ดังนั้นแหล่งโบราณคดีนี้จึงมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีตสมัยวัฒนธรรมโลงไม้

คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ (Economic Value) กล่าวคือ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมสามารถมีมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นต้นทุนเพื่อสร้างมูลค่าให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทรัพยากรนั้น จากการประเมินพบว่า “ถ้ำผีแมน” เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงถูกนำมาจัดการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงผจญภัยและวัฒนธรรม โดยอำเภอปางมะผ้ามีคำขวัญว่า “ถ้ำผีแมน แดนร้อยถ้ำ งามล้ำขุนเขา รวมเผ่าชาวตอย” จากคำขวัญนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ทางหน่วยงานรัฐระดับท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญต่อทรัพยากรถ้ำมาก (สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช และคณะ, 2541: 15) เมื่อประเมินพบว่าแหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นถ้ำที่มีโลงไม้และโบราณวัตถุ สามารถถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตผ่านแหล่งโบราณคดีได้ และตั้งอยู่ห่างถ้ำน้ำลอด ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพียง 2 กิโลเมตร และเดินทางเข้าถึงแหล่งโบราณคดีไม่ยาก จึงสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติผสมกับวัฒนธรรมได้ น่าจะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้หลายกลุ่ม ดังนั้นจึงมีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและจังหวัดได้ อาทิ ถ้ำน้ำลอด ที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยว

โดยชุมชนบ้านถ้ำลอด และถ้ำผีแมนบ้านจำโบ้ ที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านจำโบ้ เป็นต้น

คุณค่าเชิงสังคม (Social value) กล่าวคือ เป็นคุณค่าอันเกิดจากความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่างสังคมกับอาคาร สถานที่นั้น คุณค่าทางสังคมจะก่อให้เกิดความห่วงใยอันจะนำไปสู่ความต้องการของสังคมที่จะทำการอนุรักษ์สถานที่นั้น จากการประเมินพบว่าเรื่องราวความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ ซึ่งสามารถย้อนกลับไปได้ถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และแสดงถึงความเก่าแก่และภูมิหลังของพื้นที่ ทำให้ผู้คนท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และพื้นที่ซึ่งเป็นบ้านเกิดของตนเอง ที่พบแหล่งโบราณคดีสำคัญที่สามารถเป็นบุญแก่ใจสุดได้ดี

คุณค่าเชิงสุนทรียะ (aesthetic value) กล่าวคือ ทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่าเชิงความงาม ศิลปะ หรือจิตใจ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความชอบ มาตรฐานและจินตนาการของแต่ละบุคคลหรือแต่ละวัฒนธรรม ความงามของทรัพยากรวัฒนธรรมยังถือเป็นแรงบันดาลใจหรือแรงกระตุ้น ให้มีการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมให้แก่ศิลปินและผู้สนใจ จากการประเมินพบว่าแหล่งโบราณคดีตั้งอยู่บนภูเขามีสลักษณะเป็นถ้ำ และตำแหน่งที่พบโลงไม้นั้นมีความลึกกลับ จึงทำให้เกิดสุนทรียะของผู้ที่เดินทางผ่านป่าเขาเข้าไปชมความลึกกลับของแหล่งโบราณคดีได้ และยังเกิดจินตนาการเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตจากโลงไม้ภายในแหล่งโบราณคดีอีกด้วย

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าถ้ำผีแมนโลงไม้มีคุณค่าและความสำคัญในหลากหลายมิติ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสืบค้นแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงไม้ในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่โดดเด่นของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.2 การสำรวจทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี

สำหรับการจัดการทางกายภาพที่เกิดขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2561-2563 ได้แก่ 1) การสำรวจทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี และ 2) การซ่อมบำรุงสิ่งอำนวยความสะดวก (ดำเนินงานโดยโครงการการปฏิสัมพันธ์ฯ)

4.2.1 การสำรวจทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี

กระบวนการหนึ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาแหล่งโบราณคดี คือ การเก็บข้อมูลพื้นฐานมิติต่างๆ ของแหล่งโบราณคดี เพราะต้องนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์ถึงผลกระทบทางบวกและลบหากพัฒนา

เป็นแหล่งเรียนรู้ และนำไปสู่แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีในอนาคต ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ คือ 1) สภาพทั่วไปของเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี 2) สภาพทั่วไปภายในแหล่งโบราณคดี รายละเอียดดังนี้

4.2.1.1 สภาพทั่วไปของเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี

ผู้วิจัยใช้วิธีการเดินเท้าสำรวจสภาพของเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีและบริเวณปากถ้ำ เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2561 เริ่มต้นเดินเท้าจากถนนสายหลัก เข้าไปตามเส้นทางสู่แหล่งโบราณคดีที่เป็นทางเท้าตัดผ่านป่าบนภูเขาเป็นระยะ 600 เมตร การสำรวจครั้งนี้เกิดขึ้นในช่วงฤดูหนาว เป็นการสำรวจเพื่อทำให้ทราบลักษณะทางธรรมชาติของเส้นทางในช่วงฤดูกาลดังกล่าว เนื่องจากฤดูกาลเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สภาพของเส้นทางเกิดความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงต้องพิจารณาว่าช่วงฤดูกาลใดที่เหมาะสมสำหรับการเข้าไปยังแหล่งโบราณคดี หรือปัจจัยใดที่เป็นข้อจำกัดสำหรับการเดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาแนวทางการจัดการทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี

เส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี

การสำรวจครั้งนี้เกิดขึ้นภายหลังที่โครงการการปฏิสัมพันธ์ฯ ได้ศึกษาและขุดค้นทางโบราณคดีเสร็จสิ้น เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2559 หลังจากนั้นทีมนักวิจัยด้านโบราณคดีได้เข้าไปสำรวจและเก็บรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีเพิ่มเติมที่บริเวณคูหา B และ C ในปี พ.ศ. 2560 และได้หยุดการดำเนินงานต่างๆ ภายในแหล่งโบราณคดีเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2560 เนื่องจากบันไดไม้ที่ใช้เข้าไปในถ้ำชำรุดและผุพัง ทำให้นักโบราณคดีไม่สามารถเข้าไปทำงานภายในถ้ำได้ เพราะอาจเกิดอันตรายต่อชีวิต จึงหยุดการทำงานภาคสนาม แล้วกลับมาทำงานวิเคราะห์โบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้น

สภาพเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีในช่วงฤดูหนาวนี้ ป่าไม้ พืชพรรณ และสมุนไพรต่างๆ ยังคงเขียวชอุ่มอยู่ทั่วทั้งสองข้างทางเดิน และในช่วงเช้าอุณหภูมิประมาณ 13-15 องศา หลังจากนั้นอุณหภูมิจะค่อยๆ เพิ่มขึ้น แต่อากาศไม่ร้อนมากเท่ากับเดือนเมษายน สำหรับทางเดินทำยังคงสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน มีเพียงบางบริเวณของเส้นทางที่ถูกปกคลุมด้วยต้นไม้ที่แห้งตายและล้มลงมา ทำให้เดินไม่สะดวก ต้องเปลี่ยนเส้นทางเดินเลี้ยวเข้าไปในป่าข้างทาง บางบริเวณที่มีต้นไม้จำนวนมาก ส่งผลให้มีใบไม้แห้งและร่วงหล่นปกคลุมทางเดิน หากไม่ระมัดระวังอาจลื่นล้มและทำให้มองไม่เห็นสัตว์ที่ซ่อนตัวอยู่ใต้ใบไม้ เช่น งู ตะขาบ และมด (รูปที่ 4.12) นอกจากนี้การสำรวจครั้งนี้ทำให้พบปัญหาเกี่ยวกับสภาพภูมิทัศน์ของเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี เนื่องจากระยะเวลาประมาณ 1 ปี ที่ทีมวิจัยของโครงการฯ ไม่ได้เข้าไปยังแหล่งโบราณคดี ทำให้กลุ่มคนบางส่วนลักลอบนำขยะปฏิกูล

ปริมาณมาก ไปทิ้งในเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าไม้และลับตาจากผู้คน ส่งกลิ่นเหม็นไปทั่วทั้งบริเวณ ทำให้ส่งผลกระทบต่อสภาพภูมิทัศน์และสุขอนามัยเป็นอย่างมาก อาจมีสาเหตุจากหลุมขยะขนาดใหญ่ที่ถูกขุดขึ้นเพื่อเป็นที่ทิ้งขยะ (แบบฝังกลบ) บริเวณริมถนนถูกปิดด้วยกิ่งไม้ และองค์การบริหารส่วนตำบลถ้าถอดได้นำป้ายห้ามทิ้งขยะในบริเวณหลุมนี้มาติดตั้งไว้ เพื่อป้องกันการเข้าไปทิ้งขยะเพิ่มเติมจากผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงนี้ (รูปที่ 4.13-4.14)

ภาพที่ 18 สภาพทั่วไปของเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี

(ที่มา: โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

ภาพที่ 19 หลุมขยะเดิม

ภาพที่ 20 ขยะปฏิกูลบริเวณเส้นทาง

(ที่มา: โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงใน
อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

ในช่วงระยะเวลาการทำงานสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในโครงการฯ ที่ผ่านมาเป็นระยะเวลา 4 ปี นักโบราณคดีได้เดินเข้าออกเส้นทางนี้เกือบทุกวัน ดังนั้นเส้นทางจึงไม่รกร้างเหมือนกับในปัจจุบัน เป็นที่น่าสังเกตว่าหากไม่มีนักโบราณคดีเข้าไปทำงานยังแหล่งโบราณคดี เส้นทางนี้ก็ไม่ได้ได้รับการใช้ประโยชน์จากชุมชนมากนัก นอกจากการเข้าไปหาของป่า (เห็ดและหน่อไม้) เนื่องจากไม่ใช่พื้นที่ที่ชาวบ้านประกอบอาชีพนาเที่ยวและเกษตรกรรม

สภาพบริเวณปากถ้ำ

จากการสำรวจบริเวณหน้าปากถ้ำนั้น พบว่าเต็มไปด้วยใบไม้แห้งกระจายตัวทั่วทั้งบริเวณพื้นดิน ทำให้เสี่ยงต่อการลื่นล้มเมื่อเดินบนใบไม้ที่ทับถมเป็นชั้นหนา แต่ต้นไม้และพืชพรรณต่างๆ ยังคงเขียวชอุ่ม สันนิษฐานว่าอาจเป็นใบไม้แห้งที่ทับถมจากฤดูหนาวในปีที่แล้ว เพราะเมื่อไม่มีคนเข้าไปใช้พื้นที่ จึงทำให้ใบไม้ทับถมดังกล่าว (รูปที่ 4.15)

ภาพที่ 21 สภาพทั่วไปบริเวณหน้าปากถ้ำ

(ที่มา: โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงใน
อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

สำหรับโต๊ะไม้ไผ่ที่โครงการฯ สร้างไว้เพื่อเป็นที่นั่งพักผ่อนเมื่อเดินทางมาถึงบริเวณหน้าปากถ้ำ ในปัจจุบันเสื่อมสภาพเป็นอย่างมาก เกิดจากอายุการใช้งานของไม้ไผ่และการเสื่อมสภาพจากปลวก ดังนั้นในปัจจุบันจึงไม่สามารถใช้งานได้ (ต้องมีการซ่อมแซมหรือสร้างใหม่)

นอกจากนั้นศาลเจ้าที่ของถ้ำนี้ ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยชาวบ้านถ้ำลอดเมื่อครั้งสำรวจพบเมื่อปี พ.ศ. 2553 สร้างไว้ที่บริเวณต้นไม้ใหญ่หน้าปากถ้ำ โดยการตอกไม้เสาค้ำบางชิ้นไว้กับต้นไม้ใหญ่ เนื่องจากต้นไม้ใหญ่นี้ยังมีการเจริญเติบโต จึงเป็นสาเหตุให้ไม้เสาค้ำศาลเจ้าที่เคลื่อนตัวตามการเจริญเติบโตของต้นไม้ ทำให้ศาลเจ้าที่ไม่ตั้งตรงเช่นเดิม (ต้องมีการซ่อมแซมและปรับปรุง) (รูปที่ 22)

ภาพที่ 22 ศาลเจ้าที่เกิดการเคลื่อนตัว

(ที่มา: โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง
ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

สำหรับรั้วเหล็กที่สร้างไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 เพื่อปิดบริเวณปากถ้ำ ไม่ให้มีคนลักลอบเข้าไป
ขโมยและเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุภายในแหล่งโบราณคดี ที่สร้างโดยคุณจอห์น สปีร์ (นักวิชาการอิสระ
ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านถ้ำลอดเป็นเวลามากกว่า 30 ปี) ปัจจุบันพบว่ายังมีสภาพดี แข็งแรง มีเพียง
บริเวณบานพับของประตูหนึ่งตำแหน่ง (ด้านล่าง) ที่ชำรุด นักโบราณคดีได้ใช้โช้รัดแทนบานพับไว้ และ
ยังไม่ได้ซ่อมแซมโดยการเชื่อมเหล็กบานพับให้เหมือนเดิม สำหรับกุญแจที่ใช้ปิดประตู ต้องใช้กุญแจ
แบบที่สนิมไม่สามารถขึ้นได้ จึงจะหนันทันต่อฤดูกาล เนื่องจากประตูถ้ำตั้งอยู่กลางแจ้ง

ในระหว่างที่ดำเนินงานศึกษาทางโบราณคดีในปี พ.ศ. 2553 โครงการวิจัยฯ ได้ทำแผ่นป้าย
แสดงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ภายในอำเภอปางมะผ้าจำนวน 1 แผ่น และป้ายแสดง
ภาพถ่ายและข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักจำนวน 1 แผ่น ในการสำรวจครั้งนี้
พบว่าป้ายแสดงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ภายในอำเภอปางมะผ้าถูกไฟป่าเผาไหม้จน
เสียหายทั้งหมด ไม่สามารถซ่อมแซมได้ ต้องผลิตขึ้นใหม่เท่านั้น สำหรับป้ายแสดงภาพถ่ายและข้อมูล
เบื้องต้นของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ยังคงสามารถใช้งานได้ มีเพียงมุมของป้ายด้านหนึ่งที่
พบร่องรอยถูกไฟไหม้ แต่ยังสามารถอ่านข้อมูลได้ (รูปที่ 23)

ภาพที่ 23 ป้ายข้อมูลที่ถูกไฟป่า

(ที่มา: โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง
ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

จากการทำงานโบราณคดีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556-2560 ในช่วงระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายน ของทุกปี พื้นที่ป่าในเขตบ้านถ้ำลอดจะเกิดไฟป่า ดังนั้นทางโครงการวิจัยฯ จึงต้องจ้างให้คนในท้องถิ่น ทำแนวกันไฟบริเวณปากถ้ำ เพื่อไม่ให้ไฟไหม้สิ่งก่อสร้างและป้ายเผยแพร่ความรู้ แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2559 นักโบราณคดีไม่ได้เข้ามาทำงานเป็นระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นป้ายเผยแพร่ความรู้จึงถูกไฟไหม้ เรื่องไฟป่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการพิจารณาแนวทางการจัดการทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี

4.2.1.2 สภาพทั่วไปภายในแหล่งโบราณคดี

การสำรวจสภาพภายในแหล่งโบราณคดีครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งการสำรวจออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติภายในถ้ำ และ 2) สิ่งก่อสร้างเพื่ออำนวยความสะดวก รายละเอียด ดังนี้

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติภายในถ้ำ

ในช่วงฤดูหนาวติดต่อกับฤดูแล้งนี้ ทุกคูหาภายในถ้ำมีความแห้งทั้งเพดานและพื้นถ้ำ ไม่มีน้ำ หยดจากเพดานถ้ำ และมีอากาศเย็นสบายอุณหภูมิอยู่ที่ 21-22 องศาเซลเซียส นอกจากนั้นสิ่งที่ควร ระวังในการเข้าถ้ำช่วงต้นฤดูแล้ง คือ ฝุ่น เนื่องจากภายนอกถ้ำเริ่มมีอากาศร้อน ดังนั้นสัตว์บาง ประเภทจึงเข้ามาหลบความร้อนภายในถ้ำ จึงต้องมีการสังเกตให้ถี่ถ้วน หากเข้าเยี่ยมชมถ้ำ จากการ สำรวจยังคงพบสัตว์ประเภทอื่นๆ อาศัยอยู่ภายในถ้ำ คือ ค้างคาว แมงมุม นก หนู และตุ๊กแก (รูปที่ 4.18)

ภาพที่ 24 สภาพแวดล้อมภายในแหล่งโบราณคดี (ถุหนาว)

(ที่มา: โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงใน
อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

สิ่งก่อสร้างเพื่ออำนวยความสะดวก

เนื่องจากโครงการการปฏิสัมพันธ์ฯ ได้ศึกษาและขุดค้นทางโบราณคดีเสร็จสิ้น เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2559 และได้หยุดดำเนินงานภาคสนามภายในถ้ำเป็นระยะเวลาประมาณ 1 ปี จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2560 ทีมนักวิจัยด้านโบราณคดีได้เข้าไปสำรวจและเก็บรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีเพิ่มเติมที่บริเวณคูหา B และ C ก็เริ่มพบปัญหาการเสื่อมโทรมของบันไดเข้าถ้ำที่ทำจากไม้ไผ่ เนื่องจากบันไดอยู่กลางแจ้ง จึงเสื่อมสภาพเมื่อต้องผ่านฤดูกาลต่างๆ ในรอบหนึ่งปี ซึ่งบันไดนี้สร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 ในอดีตบันไดได้รับการดูแลและตรวจสอบความแข็งแรงอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากนักโบราณคดีต้องเข้าไปสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี ดังนั้นเมื่อพบการเสื่อมสภาพ ก็จะซ่อมแซมทันที แต่เมื่อบันไดไม่ได้ใช้งานเป็นเวลา 1 ปี และไม่มีผู้ใดเข้าไปตรวจสอบและซ่อมบำรุง ดังนั้นเมื่อประมาณเดือนกันยายน พ.ศ. 2560 นักโบราณคดีจึงต้องหยุดการดำเนินงานต่างๆ ภายในแหล่งโบราณคดี เนื่องจากบันไดเสื่อมสภาพ แตกหักจนไม่สามารถใช้งานได้ เพราะอาจเกิดอันตรายต่อชีวิตของผู้ใช้บันได

จากการสำรวจสภาพปัจจุบันของบันได และสัมภาษณ์ช่างไม้ที่เคยเป็นหนึ่งในสมาชิกสร้างบันได เมื่อเดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2556 พบว่าโครงสร้างของบันไดนั้น ไม้เสาทำจากไม้เปรรา (ภาษาไทยใหญ่ สันนิษฐานว่าเป็นต้นเต็งหรือรัง) ไม้ชั้นบันไดทำจากไม้ไผ่ และคานบันไดทำจากไม้สัก ดังนั้นในปัจจุบันไม้เสาและไม้ชั้นบันได จึงแตกหักและเสื่อมสภาพทั้งหมด สาเหตุหลักเกิดจากถูกปลวกทำลายเนื้อไม้ ผนวกกับการผ่านร้อนผ่านฝนของบันไดที่อยู่กลางแจ้ง แต่สำหรับคานบันไดที่ทำจากไม้สัก ยังคงมีสภาพสมบูรณ์ ไม่ต้องได้รับการซ่อมแซม ดังนั้นช่างไม้จึงประเมินให้ว่าควรจะสร้างบันไดขึ้นมา

ใหม่ทั้งหมด โดยยังคงใช้ไม้คานที่ทำจากไม้สักอันเก่าได้ แต่ต้องเปลี่ยนไม้เสาและไม้ชั้นบันไดใหม่ทั้งหมด (นายวิเศษ ไม่มีนามสกุล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2561) (รูปที่ 4.19)

ภาพที่ 25 การเสื่อมสภาพของบันไดเข้าแหล่งโบราณคดี

(ที่มา: โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

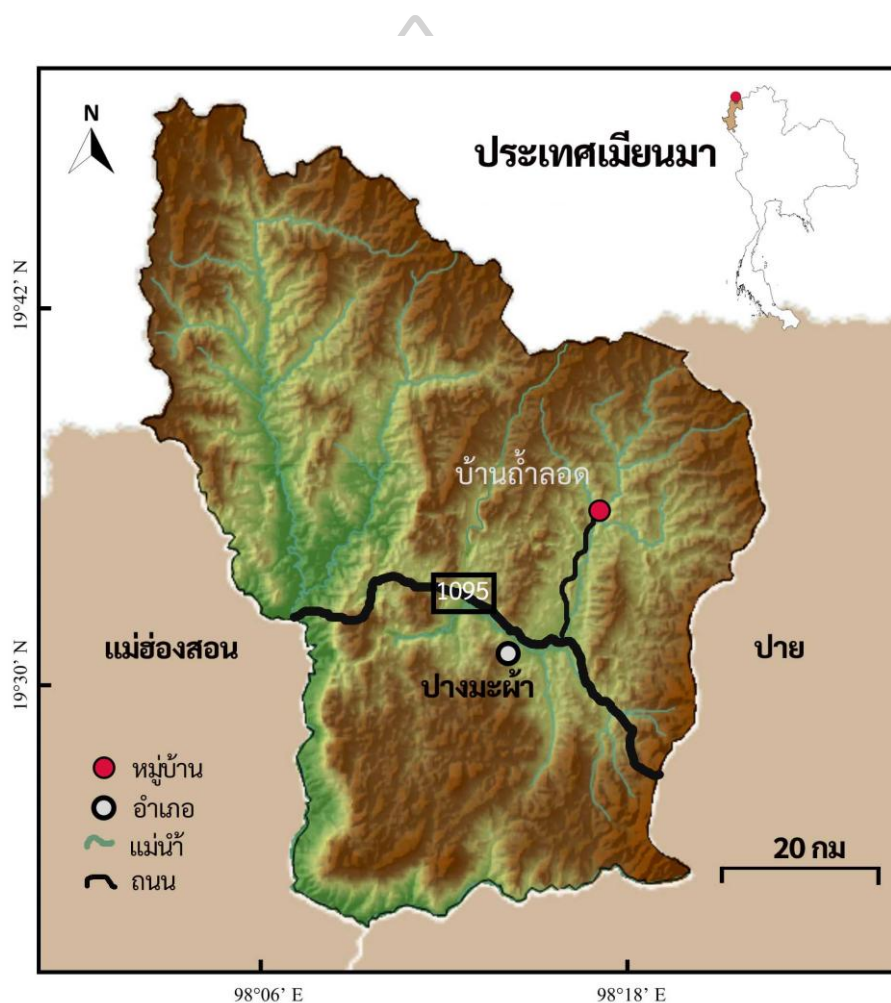
โถ๊ะที่สร้างด้วยไม้ไผ่ บริเวณคูหา C สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2556 เพื่อประโยชน์ในการใช้เป็นที่วางสิ่งของและอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีนั้น ปัจจุบันเสื่อมสภาพจากปลวกและความชื้น ทำให้โถ๊ะไม่แข็งแรงเหมือนในอดีต แต่ยังคงสามารถใช้งานได้ เพียงแต่ต้องเสริมความมั่นคงในบางบริเวณ สำหรับผ้าใบสีฟ้าที่ใช้สำหรับปูพื้นทางเข้าคูหา เพื่อป้องกันการฟุ้งกระจายของฝุ่นดินถ้ำ ยังคงมีสภาพดี ไม่ชำรุดหรือเสื่อมสภาพแต่อย่างใด สำหรับแสงสว่างภายในถ้ำ ปัจจุบันมีเพียงคูหา A1 ที่ยังติดตั้งดวงไฟสปอร์ตไลท์ จำนวน 2 ดวง จากการสำรวจในครั้งนี้ ยังคงมีสภาพสมบูรณ์ใช้งานได้ตามปกติ แต่อาจจะต้องเปลี่ยนขั้วที่เอาไว้หนีกับแบตเตอรี่เพราะเริ่มผุกร่อน

4.3 ชุมชนบ้านถ้ำลอด

ผู้วิจัยเลือกทำกระบวนการมีส่วนร่วมที่หมู่บ้านถ้ำลอดเป็นลำดับแรก เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดี และใช้ประโยชน์ในการเข้าไปหาของป่าในบริเวณภูเขาที่พบแหล่งโบราณคดี ดังนั้นหมู่บ้านถ้ำลอดจึงเป็นหนึ่งในผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการแหล่งโบราณคดี

4.3.1 ข้อมูลทั่วไป

บ้านถ้ำลอดตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปัจจุบันมีประชากรทั้งหมดจำนวน 938 คน แบ่งเป็นหญิงจำนวน 442 คน และชายจำนวน 496 คน จำนวนบ้าน 299 หลังคาเรือน พื้นที่หมู่บ้านถ้ำลอดมี 3,125 ไร่ โดยมีอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม (ทำไร่ ทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์) และท่องเที่ยว รองลงมาเป็นอาชีพรับจ้าง รับราชการ และค้าขาย ตามลำดับ (เอกสารอัตสำเนาเรื่องราวงานหมู่บ้านถ้ำลอดประจำปี พ.ศ. 2560 อนุเคราะห์โดยผู้ใหญ่บ้าน)

แผนที่ที่ 2 ที่ตั้งของหมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
(ที่มา: Google Earth ดัดแปลงโดย อธิวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล)

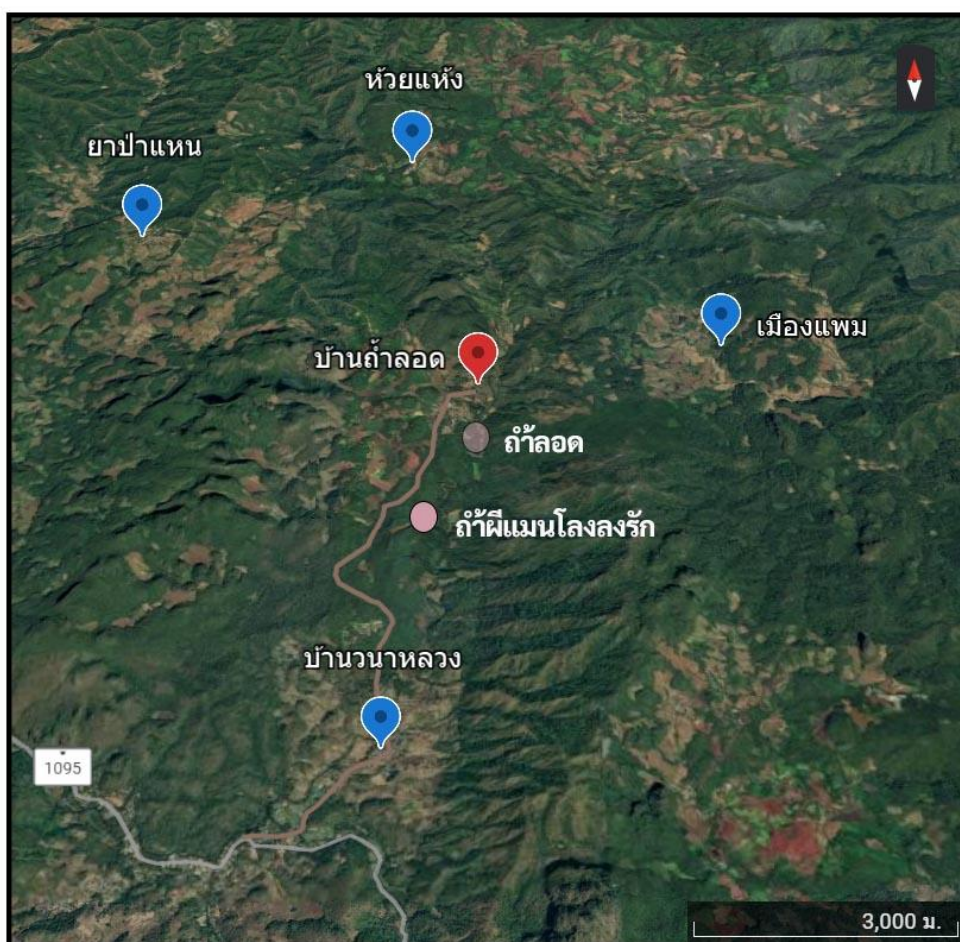
4.3.2 อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ มีอาณาเขตติด บ้านแอกโก-แสนคำลือ

ทิศใต้ มีอาณาเขตติด บ้านวนาหลวง

ทิศตะวันออก มีอาณาเขตติด บ้านเมืองแพม และบ้านผามอน

ทิศตะวันตก มีอาณาเขตติด บ้านห้วยแห้ง และบ้านแม่ละนา (เอกสารอัตสำเนาเรื่องราวงานหมู่บ้านถ้ำลอดประจำปี พ.ศ. 2560 อนุเคราะห์โดยผู้ใหญ่บ้าน)

แผนที่ที่ 3 แสดงอาณาเขตติดต่อของหมู่บ้านถ้ำลอด
(ที่มา: Google Earth ดัดแปลงโดย อธิวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล)

4.3.3 การคมนาคม

การเดินทางเข้ามายังหมู่บ้านถ้ำลอดใช้ถนนทางหลวงหมายเลข 1095 แยกเข้าที่บ้านสบป่อง ระยะทาง 9 กิโลเมตร เป็นถนนคอนกรีตตลอดสาย ห่างจากตัวอำเภอปางมะผ้า 12 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน 83 กิโลเมตร

4.3.4 ประวัติหมู่บ้าน

หมู่บ้านถ้ำลอดตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ริมน้ำราง จำนวน 2 ลูก แบ่งออกเป็น 2 หย่อมบ้าน คือ บ้านเหนือและบ้านใต้ เข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อปี พ.ศ. 2512 ประชากรหลักในหมู่บ้าน คือ คนไทใหญ่ คนเมืองและคนไทยภาคอื่น นอกจากนั้นยังมีกรอพยพลี้ถิ่นฐานของคนไทใหญ่และปะโอที่มาจากประเทศพม่าด้วย ส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทใหญ่ในการสื่อสาร และบางส่วนสามารถพูดภาษาไทยได้

ประชากรกลุ่มแรกย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านถ้ำลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 ซึ่งกลุ่มนี้จะตั้งที่อยู่อาศัยบริเวณ “นาหมากโอ” ซึ่งอยู่บริเวณทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านไปทางบ้านเมืองแพม ขณะนั้นมีครอบครัวไม่มากนักประกอบด้วยครอบครัวของพ่อเฒ่าหรี พ่อเฒ่าสำอาง แม่เฒ่าเส พ่อเฒ่าวีระ พ่อเฒ่าเงิน และพ่อเฒ่านุง ต่อมาจึงมีกลุ่มของพ่อเฒ่าจึงตามมาอยู่บริเวณดังกล่าวด้วยในปี พ.ศ. 2512 ต่อมาในปี พ.ศ. 2513 เกิดน้ำท่วมใหญ่มีคนล้มตายจำนวนมาก จึงย้ายที่อยู่อาศัยกันอีกครั้งโดยย้ายมาตั้งบ้านอยู่บริเวณ “ห้วยผาเผือก” หรือแถบบ้านเก่า อยู่บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้านปัจจุบัน แต่ก็อยู่ได้เพียง 8-9 ปีเท่านั้น ทั้งนี้เพราะมีคนล้มตายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นทางผีผ่าน ดังนั้นพ่อเฒ่าจึงต่างจึงได้นำชาวบ้านย้ายมาอยู่บริเวณบ้านเหนือในปัจจุบัน แต่เนื่องจากพื้นที่คับแคบไม่เพียงพอต่อการตั้งบ้านเรือน พ่อเฒ่าจึงตาและญาติจึงได้มาตั้งบ้านอยู่บริเวณบ้านใต้ ซึ่งใกล้กับถ้ำน้ำลอด (เดิมชาวบ้านเรียกว่าถ้ำหลวง) จากนั้นจึงมีคนไทใหญ่จากที่อื่นๆ ย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านถ้ำลอดทั้งบริเวณบ้านเหนือและบ้านใต้ โดยส่วนมากจะมาจากการชักชวนของญาติที่อยู่อาศัยที่บ้านถ้ำลอด

ประชากรในหมู่บ้านถ้ำลอดปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นคนไทใหญ่ที่ย้ายมาจากพื้นที่อื่นๆ ก่อนจะใช้พื้นที่ในหมู่บ้านปัจจุบัน แต่เดิมนั้นคนไทใหญ่จะเดินทางเคลื่อนย้ายกันไปเรื่อยๆ ทั้งฝั่งไทยและพม่า ส่วนในพื้นที่ประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่กระจายตัวกันอยู่ตั้งแต่บ้านผามอน เรื่อยมาจนถึงบริเวณแกวบ้านถ้ำลอดปัจจุบัน บ้างก็เคลื่อนย้ายไปอยู่ที่บ้านหัวกลาง บ้านไม้ล้าน และบ้านปางคาม ต่อมาในช่วงสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มคนไทใหญ่ได้ย้ายข้ามไปยังฝั่งประเทศพม่า เนื่องจากเกิดความอดอยาก ปลูกพืชผลไม่ได้ดี จากนั้นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงได้เดินทางย้ายกลับมาที่ฝั่งไทย โดยมาตั้งพื้นที่อยู่อาศัยบริเวณใกล้ๆ กับหมู่บ้านถ้ำลอดปัจจุบัน แต่เมื่อมาอยู่ได้ระยะหนึ่ง ก็มีทหารไทยมาจากเชียงใหม่เข้ามายังพื้นที่ ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวว่าทหารจะมาจับเด็กๆ ไปเป็น

ทหารจึงหนีไปฝั่งพม่าอีกรอบ แต่ตอนที่ย้ายไปพม่าพบว่าถูกกดขี่อย่างหนักจากทหารพม่า จึงได้ย้ายกลับมาฝั่งฝั่งรัฐไทย โดยย้ายมาอยู่แถวบ้านปางคามในปัจจุบัน เมื่ออยู่ที่ปางคามได้ประมาณ 9 ปี พบว่าผู้คนเริ่มมากขึ้น ที่ทำกินไม่เพียงพอ เกิดความอดอยากจึงได้มีการย้ายเข้ามาที่บริเวณบ้านถ้ำลอดในปี พ.ศ. 2512 โดยการนำของพ่อเฒ่าจิ่งตา ในขณะที่พ่อเฒ่าย้ายมาพร้อมกับพรรคพวกอีกประมาณ 6-7 ครอบครัว ได้แก่ ครอบครัวของพ่อเฒ่าหลาย พ่อเฒ่ากุงนะ พ่อเฒ่าวิละทะ พ่อเฒ่าหวิ่น แม่เฒ่าเป แม่เฒ่านาง พ่อเฒ่าตง และแม่เฒ่ายวง

ในช่วงแรกที่ชาวไทใหญ่เข้ามาอยู่ที่บ้านถ้ำลอดนั้น จะเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ ปลูกข้าวโพด เลี้ยงหมู ปลูกพริก ทำนา หาของป่า เป็นต้น จะทำแค่พอกิน ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน แม้จะลำบากเมื่อเทียบกับปัจจุบันแต่ก็ไม่เดือดร้อน

ในปี พ.ศ. 2523 กรมป่าไม้ได้สำรวจพื้นที่บริเวณอำเภอปางมะผ้าและได้จัดตั้งพื้นที่บริเวณถ้ำน้ำลอดเป็นพื้นที่วนอุทยาน ชาวบ้านถ้ำลอดถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ห้ามไม่ให้หาของป่า ทำไร่ ปลูกพืช รวมทั้งเข้าป่าหาของป่าด้วย เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ในพื้นที่ ต่อมาปี พ.ศ. 2524 เริ่มมีการจัดทัวร์ป่าเข้ามาสู่แม่ฮ่องสอนมากขึ้น ซึ่งบ้านถ้ำลอดและถ้ำน้ำลอดได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และในปี พ.ศ. 2530 รัฐบาลได้ประกาศให้จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 6 ทำให้ชาวบ้านบางส่วนหันมาประกอบอาชีพท่องเที่ยว แต่ก็เกิดข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านตลอด ดังนั้นในระยะเวลาประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา อาชีพหลักที่สามารถหล่อเลี้ยงชุมชนบ้านถ้ำลอด คือ การท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอดซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติและแหล่งโบราณคดีสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ที่โด่งดังของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2546 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดให้เป็นหนึ่งใน Unseen Thailand ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเข้ามาจำนวนมาก สร้างรายได้ให้กับชุมชนควบคู่กับการทำเกษตรกรรม พืชหลักที่ปลูก คือ ข้าวนา ข้าวไร่ ข้าวโพด งาขาว งาดำ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ประเภทวัว ควาย ไก่ และหมู

กลุ่มหรือองค์กรทางสังคมที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้าน คือ กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำหมู่บ้าน หมอเมือง (ผู้นำทางความเชื่อ) กลุ่มคิวดะเกียงและถ่อแพ ซึ่งมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางของหมู่บ้าน โดยทั้งหมดจะร่วมกันปรึกษาหารือตกลงระหว่างกัน

นับถือศาสนาพุทธร่วมกับการนับถือผีที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยได้ประยุกต์ให้มีความกลมกลืน สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างสอดคล้อง ในวันพระยังคงเห็นหนุ่มสาวและคนเฒ่าคนแก่ถือถาดอาหารไปตักบาตรและทำบุญที่วัดบ้านถ้ำลอด ตั้งแต่เช้าตรู่ตามประเพณีเดิม ในวันพระคือวันหยุดที่ห้ามทำงาน หลังจากไปวัดทำบุญแล้ว ต่างก็แยกย้ายกลับบ้านหรือแวะพบปะพูดคุยกับคนรู้จัก (รัศมีชูทรงเดช และคณะ, 2550: 218) สำหรับความเชื่อเรื่องผีที่หมู่บ้านยังคงปฏิบัติจนกระทั่งปัจจุบันคือประเพณีเลี้ยงเมือง เนื่องจากชาวไทใหญ่เชื่อว่าแต่ละหมู่บ้านจะมีผีที่คอยดูแลอยู่ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า

“เจ้าเมือง” ในทุกหมู่บ้านจึงมี “หอเจ้าเมือง” ที่ตั้งขึ้นตั้งแต่เมื่อแรกเริ่มตั้งหมู่บ้าน และในทุกปีก็จะจัดพิธีเลี้ยงเมืองขึ้น เพื่อขอให้เจ้าเมืองคลบขันดาลให้คนในหมู่บ้านอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข เพาะปลูกได้ผลดี โดยใน 1 ปี จะจัดงานขึ้น 2 ครั้ง คือ วันขึ้น 3 ค่ำ หรือ 13 ค่ำ เดือน 2 และเดือน 7 (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2550: 220) เมื่อผู้คนมีการเจ็บป่วย ยังคงมีการรักษาด้วยหมอเมือง (ทางความเชื่อ) ดังนั้นในหมู่บ้านจึงมีการไหว้ผีหลายประเภท เช่น ผีป่า ผีถ้ำ ผีนา ผีน้ำ ผีร้าย เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีผีแมนในความเชื่อของชุมชนด้วย และปัจจุบันยังมีพิธีกรรมการไหว้ผีถ้ำที่บริเวณแหล่งท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด ที่เพิ่งจัดขึ้นเมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากมีชาวบ้านที่ทำอาชีพนำเที่ยวภายในถ้ำ เสียชีวิตจำนวน 3 คน ในเวลาใกล้เคียงกัน ทางชุมชนจึงประชุมและตกลงให้มีพิธีไหว้ผีถ้ำตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เป็นประจำปีละ 1 ครั้ง

“ผีแมน” เป็นภาษาไทยใหญ่ หมายถึง “ผีที่โผล่ขึ้นมา” ผีแมนมักปรากฏในเรื่องเล่าของชาวไทใหญ่ กะเหรี่ยง และลาหู่ดำในพื้นที่ปางมะผ้า พบว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีแมนของชาวไทใหญ่และกะเหรี่ยง เล่าว่าผีแมนมีรูปร่างหน้าตาเหมือนกับคนโดยปกติทั่วๆ ไป เพียงแต่มองไม่เห็นตัวเวลาเขาไม่ยอมให้เห็น ซึ่งชาวบ้านรู้ว่าผีแมนอยู่ใกล้ๆ ก็ต่อเมื่อได้ยินเสียงพูดคุ้ยและหัวเราะ แต่เป็นภาษาที่ไม่มีใครเข้าใจ บางครั้งเวลาที่ชาวบ้านยกโลงผีแมนที่อยู่ตามถ้ำลงมาจากเสาหรือคาน แล้วทิ้งไว้ไปทำธุระที่อื่นเพียงครู่เดียว พอหันกลับมาพบว่าโลงนั้นถูกยกตั้งขึ้นไปใหม่อีกแล้ว และมองไม่เห็นตัวคนยกขึ้นไป ถึงแม้ว่าชาวบ้านบางส่วนจะมีความหวาดกลัวผีแมน แต่ก็ไม่เคยมีประวัติว่าเคยมีผู้ใดถูกผีแมนทำร้าย (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2550: 219) มีแต่เพียงเรื่องเล่าที่ว่าผีแมนมักจะเข้ามาขโมยข้าวเปลือกที่ยังข้าว ต่อมาจึงออกอุบายโดยการปลุกหมากหลวย (ลูกเต๋อยซึ่งเชื่อว่าผีแมนกลัว เป็นความเชื่อร่วมกันของชาวไทใหญ่และลาหู่ดำ) แล้วจึงแบ่งยุงข้าวกับยุงหมากหลวย พอผีแมนแอบมาดู จึงผลักตกลงไปในยุงหมากหลวย ทำให้ผีแมนสิ้นจันไม่กลับมาอีก (สัมภาษณ์นางอุไรจันเกษรสิน) เป็นต้น ดังนั้นผีแมนจึงเป็นเพียงเรื่องเล่าสำหรับลูกหลานฟังเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าถ้ำหรือเพิงผาที่พบโลงไม้โบราณ คือ ที่อยู่ สิ่งของที่ผีแมนสร้างและทิ้งเอาไว้ ดังนั้นชาวบ้านจึงเชื่อว่าในถ้ำ โลงไม้ หรือสิ่งของ ล้วนแล้วแต่มีผีเป็นเจ้าของ

4.3.5 ประเพณีประจำปี

ข้อมูลจากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ระหว่างปี พ.ศ. 2560-2561 โดยผู้เขียน พบว่าเนื่องจากหมู่บ้านถ้ำลอดเป็นชาวไทใหญ่จึงมีวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับศาสนาพุทธอย่างเหนียวแน่น ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผี ที่ปฏิบัติควบคู่กันมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นประเพณีภายในหมู่บ้านจึงประกอบด้วยวันสำคัญทางศาสนาและพิธีกรรมการไหว้ผี คือ ประเพณีเลี้ยงเมือง วันมาฆบูชา (ประเพณีหลู่ข้าวห่ากู่ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3) ประเพณีอ่องยอด (ทอดผ้าป่า) ประเพณีปอยส่างลอง

ประเพณีสงกรานต์ วันเข้าพรรษา (จำก้ามวยจววย) ประเพณีถวายข้าวมธุปยาส (วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10) ประเพณีออกพรรษา (จองพารา) และประเพณีดับไฟเทียน/กฐิน

วัดถ้ำลอด

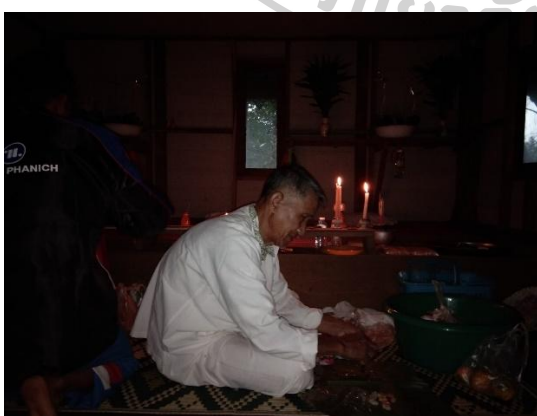
ทำบุญวันศีล

งานบุญ

งานศพ

พิธีไหว้ศาลเจ้าเมือง

พิธีไหว้ผีป่า

ภาพที่ 26 ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ บ้านถ้ำลอด

4.3.6 กลุ่มอาชีพและกลุ่มกิจกรรม

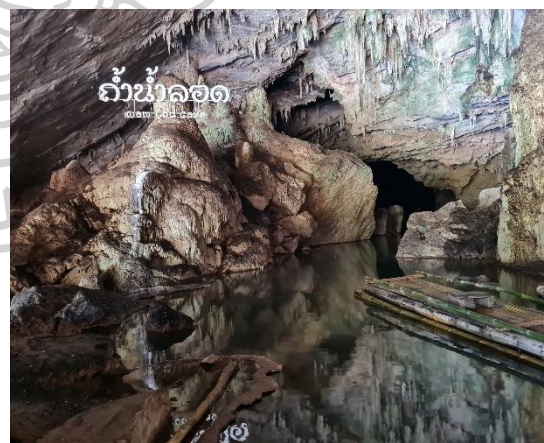
ภายในหมู่บ้านมีกลุ่มอาชีพและกลุ่มกิจกรรมจำนวน 15 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มบริการนำเที่ยว (กลุ่มตะเกียง) กลุ่มบริการล่องแพ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มสมาชิกเพื่อการเกษตร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ถ้ำลอด กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่ม อสม. กลุ่ม กนช. กลุ่ม อปพร. กลุ่ม ชรบ. ตำรวจบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ศาสนาวัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มฉาบปะการัง และกลุ่มกองทุนหมู่บ้านถ้ำลอด (เอกสารอัดสำเนาเรื่องรายงานหมู่บ้านถ้ำลอดประจำปี พ.ศ. 2560 อนุเคราะห์โดยผู้ใหญ่บ้าน)

พื้นที่เกษตรกรรม

ปศุสัตว์

การบริการนำเที่ยว ถ้ำน้ำลอด

ภาพที่ 27 อาชีพและกิจกรรมภายในหมู่บ้านถ้ำลอด

4.4 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

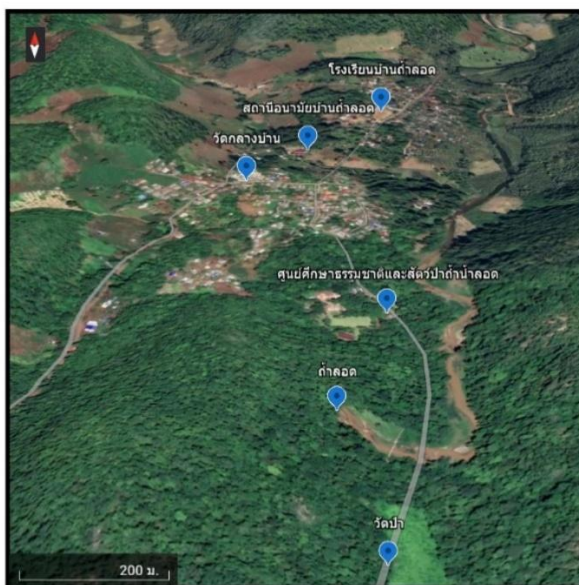
โรงเรียนบ้านถ้ำลอด ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2519 มีการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนกระทั่งชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อยู่ภายใต้สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ โดยโรงเรียนมีวิสัยทัศน์ที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมประเพณีไทใหญ่ และพัฒนาแหล่งเรียนรู้รวมถึงภูมิปัญญาในท้องถิ่น นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของโรงเรียน ดังนั้นจึงมีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพิ่มเติมจากการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมีการระดมเงินทุนเพื่อก่อสร้างศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียนชื่อว่า “บ้านไทใหญ่” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 เป็นต้นมา โรงเรียนมีนักเรียนจำนวนทั้งสิ้น 210 คน แต่เหลือตัวตนนักเรียนจริง ที่เข้าเรียนทุกวันตามปกติจำนวนประมาณ 185 คน เนื่องจากโรงเรียนนี้ประกอบด้วยนักเรียนจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จำนวน 3 กลุ่ม คือ ไทใหญ่ ปะโอ และจีนฮ่อ ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านถ้ำลอด จึงได้เข้ามาศึกษาตามเกณฑ์การศึกษาปกติ แต่สำหรับนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ปะโอและจีนฮ่อนั้น มาจากหมู่บ้านอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียง (บ้านปางคองและบ้านหัวกลาง) และประเทศเมียนมา โรงเรียนมีหอพักสำหรับนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว เนื่องจากไม่มีที่พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านถ้ำลอด แต่นักเรียนส่วนใหญ่มีอายุประมาณ 12-13 ปี แต่ไม่ได้รับการศึกษาตามเกณฑ์ ดังนั้นจึงต้องเข้ามาเริ่มต้นศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ดังนั้นจึงทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกอายที่มีอายุมากกว่านักเรียนคนอื่นๆ ในช่วงชั้น ดังนั้นเมื่อมีโอกาสกลับบ้าน จึงตัดสินใจไม่กลับมาศึกษาต่อ และเลือกทำการเกษตรกรรมกับครอบครัว แต่สำหรับนักเรียนที่เลือกศึกษาต่อ ก็สามารถเรียนเพิ่มเติมนอกเวลา และสอบเทียบเลื่อนชั้นเรียนให้เท่ากับอายุได้ ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้ตัวตนของนักเรียนที่ศึกษาจริงมีเพียง 185 คน

ส่วนใหญ่นักเรียนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านถ้ำลอด โดยอาชีพหลักของครอบครัว คือ การนำทองเที่ยวถ้ำน้ำลอด โดยการล่องแพ และถือตะเกียงนำชมภายในถ้ำน้ำลอด ควบคู่กับการทำเกษตรกรรม ซึ่งในทุกๆ วันหยุดนักเรียนส่วนใหญ่จะไปช่วยครอบครัวถือตะเกียงนำเที่ยวหรือรับจ้างทำงานรายวัน ซึ่งเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว หากมีเวลว่างนักเรียนมักไปรวมตัวกันเล่นกีฬาประเภทต่างๆ ที่โรงเรียน หรือนัดหมายกันเพื่อทำรายงานกลุ่ม ธรรมชาติของนักเรียนกลุ่มนี้ เป็นผู้ที่ชอบอยากรู้อะไรรอบตัว มีการสอบถามเมื่อเกิดความสงสัย และตั้งคำถามตามธรรมชาติของเด็ก

นักเรียนส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทใหญ่ในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อเข้ามาศึกษาภายในโรงเรียนจะใช้ภาษาไทยภาคกลางในการสื่อสาร สามารถพูด อ่าน ฟัง และเขียนภาษาไทยได้ สามารถเข้าใจเนื้อหาในแบบเรียนและหนังสืออ่านนอเวลาจากส่วนกลางของประเทศได้ 80 เปอร์เซ็นต์ สำหรับสัดส่วนของนักเรียนที่เหลือนั้น ไม่ค่อยเข้าใจภาษาไทยมากนัก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่มาจากหมู่บ้าน

ชายแดนใกล้กับประเทศเมียนมา ในทัศนะของคุณครูเห็นว่าภาษาไทยใหญ่กับภาษาไทยมีคำศัพท์หลายๆ คำที่มีความหมายเหมือนกัน เพียงแต่มีการออกเสียงในสำเนียงที่แตกต่างกัน แต่สำหรับภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอและลาหู่ มีความแตกต่างทั้งเรื่องความหมายของคำศัพท์และการออกเสียง ดังนั้นจึงส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ภายในโรงเรียนพอสมควร แต่ในภาพรวมหากพบคำศัพท์ที่เข้าใจยาก เด็กๆ ต้องอาศัยการหาความหมายของคำศัพท์ จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แต่หากเป็นคำศัพท์ที่ใช้ทั่วไปสามารถเข้าใจและสื่อสารได้ (นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2560)

สำหรับภูมิหลังของคุณครู จากการสืบค้นข้อมูลและสัมภาษณ์พบว่า มีครูจำนวนทั้งหมด 17 คน ซึ่งครูที่มีภูมิลำเนาเป็นชาวไทใหญ่บ้านถ้ำลอดจำนวนมากถึง 8 คน ได้แก่ 1) นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา 2) นางเพชร ปู่แขก 3) นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ 4) นายชัยวัธ คล้ายแก้วแก้ว 5) นายพนม โรจนเกษตรสิน 6) นางสาวเอื้อเอ็นดู นันทพู่ 7) นางสาวอัจฉริยา อภินันท์พิทยกุล และ 8) นางรติมา มีเหตุผล นอกจากนั้นยังมีครูที่เข้ามาเป็นลูกเขยบ้านถ้ำลอดจำนวน 1 คน คือ นายศิริชัย ศักดิ์ชัยปัญญา (สามีของนางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา) ซึ่งคุณครูเหล่านี้เกิดและเติบโตในหมู่บ้านถ้ำลอด ดังนั้นจึงเคยมีประสบการณ์ร่วมกับโครงการวิจัยต่างๆ โดยนักโบราณคดีในระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา อาทิ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน หรือโครงการจัดการแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่และเพิงผาถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ทำให้คุณครูกลุ่มนี้มีความไว้วางใจ เชื่อใจ คำนึง และเคยมีประสบการณ์ร่วมกับการทำงานของโครงการวิจัยด้านโบราณคดีในพื้นที่บ้านถ้ำลอดขณะที่ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านถ้ำลอด คือ นายคลุม โพธิ์ไทร มีภูมิลำเนาเป็นคนชุมชนบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า ซึ่งเคยอยู่ร่วมเหตุการณ์ที่โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ เข้าไปวิจัยที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ และก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านไร่ร่วมกับชุมชน ทำให้ผู้อำนวยการจึงเคยมีประสบการณ์ร่วมและประทับใจในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วม และพบครูที่มีภูมิลำเนาต่างถิ่นจำนวน 7 คน

แผนที่ที่ 4 แสดงที่ตั้งของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
(ที่มา: Google Earth ตัดแปลงโดย อริวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล)

ภาพที่ 28 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

(ที่มา: <https://www.obec.go.th/archives/343831>)

4.5 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

เนื่องจากแหล่งโบราณคดีนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าซึ่งอยู่ในบริเวณหมู่บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน และเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีการโครงการวิจัยเข้าไปศึกษาทางโบราณคดี ทำให้แหล่งโบราณคดีนี้เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับหลายภาคส่วน จึงมีความซับซ้อนทั้งในเรื่องของสิทธิของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และลักษณะทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่แตกต่างกับกรณีศึกษาอื่นๆ ในประเทศไทย เมื่อวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียพบว่าแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

4.5.1 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีสิทธิทางกฎหมายในการจัดการแหล่งโบราณคดีได้แก่

4.5.1.1 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปายฯ มีลักษณะเป็นถ้ำทางธรรมชาติ ดังนั้นทั้งบริเวณภูเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของถ้ำผีแมนจึงอยู่ภายในการคุ้มครองและอนุรักษ์ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยมีศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดเป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ดังนั้นไม่ว่าผู้ใดที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์หรือทำการจัดการถ้ำผีแมน จึงต้องทำเรื่องขออนุญาตตามกฎหมายต่อกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เช่น โครงการวิจัยฯ ต้องทำเรื่องขออนุญาตเข้าไปศึกษาวิจัยในบริเวณแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

4.5.1.2 กรมศิลปากร เนื่องจากภายในถ้ำผีแมนนั้นพบโลงไม้และโบราณวัตถุจำนวนมาก ดังนั้นกรมศิลปากรจึงมีหน้าที่ตามกฎหมายในการอนุรักษ์ ดูแล คุ้มครองและจัดการทั้งแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุทั้งหมดที่พบภายในถ้ำผีแมน โดยโครงการวิจัยฯ ต้องดำเนินเรื่องขออนุญาตศึกษาและขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งกรมศิลปากรอนุญาตให้โครงการวิจัยฯ เป็นผู้ศึกษาและขุดค้น ดังนั้นกรมศิลปากรจึงเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักโดยกฎหมาย หากจะมีการจัดการใดเกิดขึ้นกับแหล่งโบราณคดีในอนาคต

4.5.1.3 โครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นโครงการวิจัยทางด้านโบราณคดีที่เข้าไปสำรวจ ขุดค้น และศึกษาทางโบราณคดีภายในแหล่งโบราณคดีนี้ และทำการจัดการเบื้องต้นทั้งทางด้านกายภาพและด้านความรู้ของแหล่งโบราณคดี ภายใต้การอนุญาตของกรมศิลปากร ดังนั้นจึงเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลักกับการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้

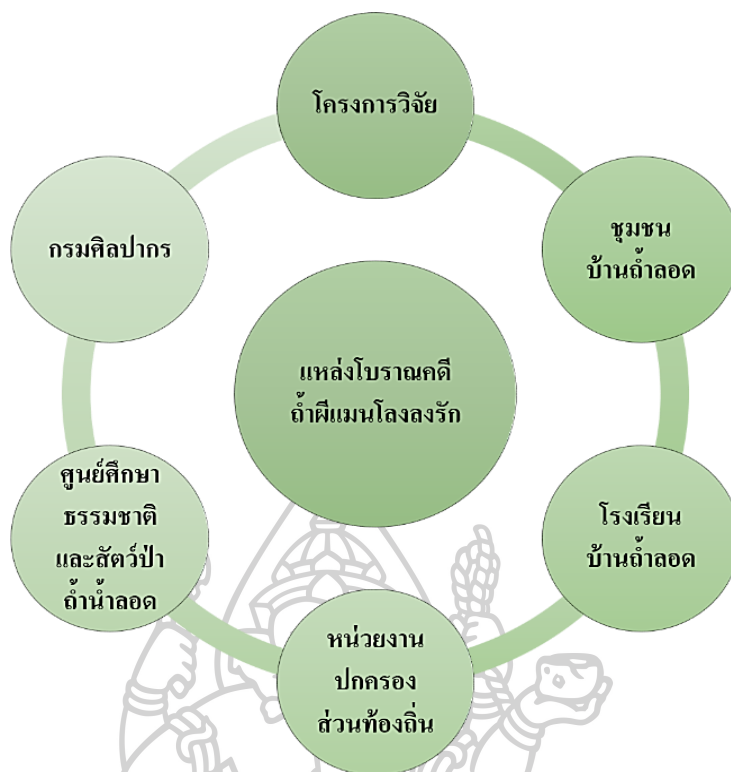
4.5.2 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียระดับท้องถิ่น

คือ หน่วยงานของรัฐในอำเภอปางมะผ้า องค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด หน่วยงานเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องในการมองว่าแหล่งโบราณคดีเป็นทรัพยากรที่สามารถนำไปพัฒนาและสร้างประโยชน์ให้กับท้องถิ่นปางมะผ้าและจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ในบริบทต่างๆ เช่น แหล่งเรียนรู้สำหรับโรงเรียนหรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่สามารถสร้างรายได้แก่ท้องถิ่นและจังหวัด

4.5.3 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน

คือ ชุมชนบ้านถ้ำลอด และโรงเรียนบ้านถ้ำลอด เป็นชุมชนชาวไทใหญ่ที่ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณแหล่งโบราณคดีมากที่สุด และมีความสัมพันธ์ในการใช้ประโยชน์พื้นที่บริเวณนั้นในการหาของป่า และในอดีตผู้อาวุโสของหมู่บ้านยังเคยใช้เป็นเส้นทางคมนาคมในป่าเชื่อมต่อกับทางไปถ้ำน้ำลอดได้ ดังนั้นจึงเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการทั้งการใช้ประโยชน์หรือร่วมกันดูแลรักษา

แผนผังที่ 3 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ชุมชนบ้านถ้ำลอด โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น จะถูกนำข้อมูลไปวิเคราะห์และอภิปรายเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการทรัพยากรทั้งทางกายภาพและความรู้ต่อไป

บทที่ 5

กระบวนการมีส่วนร่วม

ทั้งนี้ผู้ศึกษาเลือกดำเนินงานกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ โดยให้ความสำคัญกับชุมชนถ้ำลอด โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดเป็นลำดับแรก เนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่จะร่วมกันใช้ประโยชน์และรักษาดูแลแหล่งโบราณคดีในระดับท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยผู้ศึกษาเป็นกระบวนกร ดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากผู้ศึกษาเป็นหนึ่งในคณะสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก (ตำแหน่งผู้ช่วยนักวิจัยด้านโบราณคดี) ภายใต้โครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมในอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่าง พ.ศ. 2556-2559 ต่อมาในระหว่าง พ.ศ. 2560-2564 ผู้ศึกษาได้ร่วมเป็นหนึ่งในนักวิจัย โดยรับผิดชอบการวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม วิจัยเกี่ยวกับการค้นหาแนวทางจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก ภายใต้โครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยทั้งสองโครงการวิจัยมี ศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช เป็นหัวหน้าโครงการ ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมที่ปรากฏในรายละเอียดของบทนี้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมที่ได้ดำเนินงานภายใต้โครงการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

5.1 กระบวนการมีส่วนร่วม

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมเวทีชาวบ้านครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 24 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2560 เวลา 19.30 น. ณ วัดถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดโดยโครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ฯ ทำให้ผู้วิจัยได้พบเจอกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก หัวใจของการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก คือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีการสำรวจความรู้และแหล่งโบราณคดีร่วมกัน การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบทางการและไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การประชุม และเวทีชาวบ้าน ดังนั้นจึงนำไปสู่การดำเนินงานด้านกระบวนการมีส่วนร่วมในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 (ระยะเวลา 3 ปี) ผู้วิจัยได้ออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีต่างๆ ที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามบริบท เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 5 สรุปภาพรวมของกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีต่างๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562

ภาคี	กระบวนการ	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
ชุมชนบ้านถ้ำลอด (พ.ศ. 2560-2562)	<ol style="list-style-type: none"> 1. เวทีชาวบ้าน จำนวน 2 ครั้ง 2. การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 9 ครั้ง 3. การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 4. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง 5. การประชุม จำนวน 2 ครั้ง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. กลุ่มผู้อาวุโส 2. ผู้ใหญ่บ้าน 3. กรรมการหมู่บ้าน 4. กลุ่มแพ 5. กลุ่มสตรี 6. กลุ่มตะเกียง 7. กลุ่มโฮมสเตย์ 8. ผู้ประกอบการท่องเที่ยว 9. สมาชิกของกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของชุมชน 10. กลุ่มโอท็อปวัดวิไล 	<ol style="list-style-type: none"> 1. กิจกรรมคืนข้อมูลวิจัยสู่ชุมชน 2. จัดนิทรรศการชั่วคราวขนาดเล็ก เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้เยี่ยมชม 3. ระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเบื้องต้น ทั้งกายภาพและความรู้ รวมทั้งอุปสรรคและปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณคดี 4. กิจกรรมเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี เพื่อสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก 5. พุดคุยระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน สถานที่ก่อสร้าง เนื้อหาที่ต้องการบรรจุในพิพิธภัณฑ์ ข้อจำกัดและความกังวลของชาวบ้าน
โรงเรียนบ้านถ้ำลอด (พ.ศ. 2560-2562)	<ol style="list-style-type: none"> 1. การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 4 ครั้ง 2. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 3. การประชุม จำนวน 4 ครั้ง 4. การทดลองศึกษานอกสถานที่ จำนวน 4 ครั้ง 5. การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. คณะครู 2. นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 	<ol style="list-style-type: none"> 1. พุดคุยทำความเข้าใจกันระหว่างครูและผู้วิจัย ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน 2. ระดมความคิดเห็น เรื่องการปรับปรุงและจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 3. แนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเป็นแหล่งเรียนรู้ 4. เรื่องการรื้อฟื้นกิจกรรมมรดกเทศกน้อย (นำท่องเที่ยวด้วยภาษาอังกฤษ) 5. การเยี่ยมชมและสำรวจแหล่งโบราณคดีร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ และประเมินว่าแหล่งโบราณคดีนี้สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของนักเรียนโรงเรียนบ้านถ้ำลอดได้หรือไม่ อย่างไร 6. การทดลองใช้แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด และประเมินการจัดการเส้นทางร่วมกับนักเรียน
ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด (พ.ศ. 2561-2562)	<ol style="list-style-type: none"> 1. การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 2. การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 3. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 4. การประชุม จำนวน 1 ครั้ง 5. การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. หัวหน้าและเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี เพื่อสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก 2. การอภิปรายและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี รูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดี และกลไกในการจัดการทรัพยากร 3. สำรวจเส้นทางที่จะพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่าและโบราณคดี โดยใช้การเดินทางเท้าไปบนเส้นทางสันเขาที่เชื่อมระหว่างศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เพื่อค้นหาเส้นทางเดินและทรัพยากรที่น่าสนใจสำหรับพัฒนาเป็นจุดแวะชมภายในเส้นทางดังกล่าว 4. การประชุมและอภิปรายเกี่ยวกับการจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับองค์ความรู้จากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักภายในศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

จากตารางรายละเอียดการดำเนินการกระบวนกรที่มีส่วนร่วมของแต่ละภาคีในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 สามารถรวบรวมข้อมูลของแต่ละภาคีเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก รายละเอียดดังนี้

5.1.1 ชุมชนบ้านถ้ำลอด

การดำเนินการกระบวนกรที่มีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด ประกอบด้วย 1) เวทีชาวบ้านจำนวน 2 ครั้ง 2) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 9 ครั้ง 3) การสนทนากลุ่มแบบทางการจำนวน 2 ครั้ง 4) การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง และ 5) การประชุม จำนวน 2 ครั้ง (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ภาคผนวก)

จากการวิจัยพบว่าชุมชนบ้านถ้ำลอดได้เสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) การจัดการกายภาพของแหล่งโบราณคดี และ 2) การจัดการความรู้ของแหล่งโบราณคดี รายละเอียดดังนี้

5.1.1.1 การจัดการกายภาพของแหล่งโบราณคดี

ชุมชนเสนอว่าอยากให้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ และแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน เนื่องจากมีคุณค่าทางโบราณคดีสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ ดังที่ได้รับทราบจากผลงานการวิจัยและทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดียังมีทัศนียภาพที่งดงาม รวมทั้งพรรณไม้และสมุนไพรต่างๆ ให้ได้ศึกษาและชื่นชม ซึ่งคุณค่าเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดให้กับสาธารณชนทั้งประเทศได้รับทราบแล้วจากสื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ ชุมชนจึงเห็นว่าอยากเปิดโอกาสให้ผู้คนได้เข้ามาเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีที่มีลักษณะพิเศษนี้ โดยสนใจการพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาระบบชาติ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ใหญ่ เนื่องจากเห็นว่ามีความประโยชน์ทั้งต่อผู้ใหญ่และเยาวชนของหมู่บ้าน กล่าวคือ สามารถหารายได้เพื่อดำรงชีพจากการเป็นผู้นำชมในเส้นทางดังกล่าว และได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญของพื้นที่หมู่บ้านตนเอง นำมาสู่การรักและหวงแหนแหล่งโบราณคดีในภูมิภานาของตนเอง

ผนวกกับในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคมและเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2561 หมู่บ้านถ้ำลอดได้ถูกคัดเลือกเข้าร่วมโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ซึ่งจัดการอบรมและสนับสนุนงบประมาณโดยกรมการพัฒนาชุมชน จึงทำให้หมู่บ้านมีความตื่นตัวเกี่ยวกับการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนและการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ทำให้ขณะนี้หมู่บ้านได้ตั้งกลุ่มโฮมสเตย์ขึ้นมา เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ของหมู่บ้าน ส่งผลให้กลุ่มโฮมสเตย์ ประกอบด้วยกรรมการหมู่บ้านและผู้ประกอบการท่องเที่ยว พยายามค้นหาว่าในหมู่บ้านมีทรัพยากรประเภทใดบ้าง ที่สามารถนำมาพัฒนาและต่อยอด

ในเชิงเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ทำให้เกิดความคิดในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนและการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ทั้งนี้ก่อนที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งเรียนรู้ คงต้องมีการพูดคุยปรึกษากับหัวหน้าหรือตัวแทนจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปายว่าขอบเขตของการพัฒนาจะเป็นไปในทิศทางใด ชุมชนสามารถเข้าร่วมพัฒนาและจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ได้มากน้อยเพียงใด เนื่องจากพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ทางชุมชนจึงกังวลในเรื่องกฎหมายของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

หากสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และชุมชนสามารถเข้าร่วมเป็นหนึ่งในภาคี ชุมชนจะตั้งกลุ่มนำเที่ยวเส้นทางธรรมชาติและโบราณคดีโดยเฉพาะขึ้นมา เพื่อให้ผู้นำเที่ยวพาไปยังแหล่งโบราณคดี โดยจะไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมด้วยตนเอง เพราะอาจเกิดอุบัติเหตุกับนักท่องเที่ยว และป้องกันการเข้าไปทำลายแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุภายในถ้ำ โดยจะลือคฤณแจประตุทางเข้าถ้ำไว้ดังเช่นในปัจจุบัน ควรจะมีการทำบุญถ้ำประจำปี เช่นเดียวกับที่ทำให้กับแหล่งท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้ำมีผีเจ้าที่คุ้มครอง ดังนั้นก่อนที่จะพัฒนาและดำเนินการท่องเที่ยวต้องทำพิธีไหว้ผีเพื่อขออนุญาตใช้ประโยชน์ในถ้ำ รวมทั้งยังทำให้ผู้นำชมและนักท่องเที่ยวปลอดภัยจากสิ่งเร้นลับ สำหรับเรื่ององค์ความรู้ของแหล่งโบราณคดี ต้องขอการสนับสนุนจากโครงการวิจัยฯ ในการช่วยเข้ามาอบรมและส่งต่อความรู้ให้กับกลุ่มนำเที่ยวดังกล่าว และร่วมแสดงความคิดเห็นกับชุมชนว่าจะมีระบบการจัดการอย่างไร เนื่องจากชุมชนไม่มีประสบการณ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีที่พบโลงไม้จำนวนมากเท่านี้มาก่อน

โดยกลุ่มคนที่คณะกรรมการหมู่บ้านเล็งเห็นว่ามีศักยภาพในการเป็นผู้นำเที่ยวและยังไม่ได้เข้าถึงสิทธิในการประกอบอาชีพนำเที่ยว คือ กลุ่มผู้ที่อาศัยในหมู่บ้านไม่ครบ 20 ปี และกลุ่มเยาวชนหรือผู้ใหญ่ที่ไม่มีสัญชาติไทย กล่าวคือ กฎกติกาของหมู่บ้านในการรับสมาชิกเข้ากลุ่มท่องเที่ยวจะต้องเป็นผู้ที่อาศัยในหมู่บ้าน 20 ปีขึ้นไป และมีสัญชาติไทย สำหรับกลุ่มเยาวชนที่มีสัญชาติไทย (มีบัตรประชาชน) เมื่อเรียนหนังสือจบระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เยาวชนส่วนใหญ่มักเลือกไปทำงานและศึกษาต่อในเมืองธุรกิจ ดังนั้นจึงทำให้หมู่บ้านขาดกลุ่มคนรุ่นใหม่ในการขับเคลื่อนด้านการท่องเที่ยว ซึ่งกรรมการหมู่บ้านและผู้ประกอบอาชีพนำเที่ยวบางกลุ่มเล็งเห็นปัญหาดังกล่าว และต้องการสนับสนุนให้เข้าถึงทรัพยากรของท้องถิ่นเช่นเดียวกับประชากรกลุ่มเดิม เนื่องจากกลุ่มคนที่ไม่สัญชาติไทย จะอยู่อาศัยในชุมชนตลอด ไม่ได้ออกไปประกอบอาชีพในเมืองใหญ่ ดังนั้นจึงสามารถเป็นแรงในการขับเคลื่อนหมู่บ้านหากได้รับโอกาส แต่คงเป็นเรื่องที่ต้องอภิปรายกันต่อไปในอนาคต เนื่องจากปัญหาดังกล่าวฝังรากลึกมานานหลายทศวรรษ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจึงต้องค่อยเป็นค่อยไปและประณีประนอม เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มเติมภายในหมู่บ้าน

จากการสืบค้นด้วยการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ เวทีชาวบ้าน พบว่าชุมชนบ้านถ้ำลอด ประกอบด้วยกลุ่มคนหลักๆ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตระกูลดั้งเดิมที่มีสัญชาติไทย (มีนามสกุลและบัตรประชาชน) และกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาภายหลังที่ไม่มีสัญชาติไทย (ไม่มีนามสกุลและไม่มีบัตรประชาชน) ซึ่งชาวบ้านทั้งหมดโดยเฉพาะกลุ่มตระกูลดั้งเดิมที่มีสัญชาติไทย จะเป็นสมาชิกในกลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในหมู่บ้าน คือ กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำทางความเชื่อ (หมอเมือง) ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน กลุ่มบริการน้ำเที่ยว (กลุ่มตะเกียง) กลุ่มบริการล้างแพ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ดังนั้นเมื่อจะมีการพัฒนาทรัพยากรร่วมของหมู่บ้าน ชุมชนจึงมีกลไกในการพูดคุยระดมความคิดเห็นโดยการผลักดันให้เป็นวาระของหมู่บ้าน จึงเปิดการประชุมกับชาวบ้านที่วัดถ้ำลอด เพื่อแจ้งเรื่องการพัฒนาให้ทราบ ขอความคิดเห็น และลงมติยินยอมหรือไม่ยินยอมให้มีการพัฒนาทรัพยากรนั้นๆ

โดยกลุ่มองค์กรข้างต้น ยึดโยงกันด้วยระบบเครือญาติ ที่สามารถนำไปสู่ระบบอุปถัมภ์หรือความขัดแย้งได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากกลุ่มต่างๆ มีประธานและสมาชิก คือ ชาวบ้านถ้ำลอดที่เป็นกลุ่มตระกูลดั้งเดิม สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านถ้ำลอดเป็นกลุ่มแรกๆ และพบว่ามีหลายตระกูลที่แต่งงานเกี่ยวข้องกันกลายเป็นกลุ่มตระกูลใหญ่ ที่มีโอกาสเข้าถึงอำนาจในการจัดการทรัพยากรของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการสลับสับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากรระหว่างกลุ่มเครือญาติต่างๆ ของชุมชนด้วย กลุ่มตระกูลเหล่านี้มักมีผลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาของหมู่บ้าน

ภาพที่ 29 คณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์บ้านถ้ำลอดเข้าเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

5.1.1.2 การจัดการความรู้ของแหล่งโบราณคดี

ชุมชนเสนอว่าอยากให้มีการรวบรวมองค์ความรู้จากการวิจัยแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก โดยการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านถ้ำลอด ที่บริเวณศูนย์เด็กเล็กของชุมชน ด้านหน้าวัดถ้ำลอด

เพื่อเก็บรวบรวมและนำเสนอเรื่องราวของพัฒนาการทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันของหมู่บ้านถ้ำลอด พิพิธภัณฑสถานทำให้ลูกหลานของหมู่บ้านถ้ำลอดได้เรียนรู้ความเป็นมาของพื้นที่และวัฒนธรรมของตนเอง เพราะเยาวชนจะเป็นผู้ที่สืบสานและอนุรักษ์ต่อไปในอนาคต รวมทั้งมีประโยชน์กับชาวบ้าน ในแง่ที่ว่าเขาจะได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของท้องถิ่นตนเอง และเห็นโบราณวัตถุประเภทต่างๆ ที่นักโบราณคดีขุดค้นพบภายในถ้ำ ซึ่งชาวบ้านจำนวนมากยังไม่เคยพบเห็นทราบเพียงแต่ว่าถ้ำผีแมนพบโลงไม้ หากรวบรวมนำมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานของหมู่บ้านจะเป็นสิ่งที่ดีมาก ดังคำที่ผู้อาวุโสกล่าวไว้ว่า “ถ้าจะทำพิพิธภัณฑสถานก็ดีนะ ถ้าไม่มีคนไปทำลายหรือยกไป คนอายุ 80 ขึ้นไป เขาก็จะพากันตายไปก็จะเหลือพวกลูกนั่นแหละจะได้ช่วยกันดูแลรักษา ถ้ามีลูกมีหลานมากก็เก็บไว้ให้ลูกให้หลานได้ดูในอนาคตต่อไปจนชั่วลูกชั่วหลานได้ก็พอ จนกระทั่งปลวกไม่กินไฟไม่ไหม้ก็ไม่ต้องให้มันหายไปไหน” (นางอุ้ โจรณ์เกษตรสิน สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2561)

นอกจากนั้นยังสามารถเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปเยี่ยมชมและเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ของหมู่บ้าน เมื่อนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และรับข้อมูลจากพิพิธภัณฑสถานแล้ว อาจช่วยกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเพิ่มระยะเวลาในการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้านมากขึ้น ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้านหนึ่ง

ชุมชนเสนอว่าภายในพิพิธภัณฑสถานชุมชนอยากให้มีการจัดแสดงสิ่งของทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆ ของชาวไทใหญ่ ร่วมกับโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในพื้นที่ โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก แต่ขอยกเว้นโครงกระดูกมนุษย์เนื่องจากขัดต่อความเชื่อเรื่องผีของชาวไทใหญ่ **ที่จะไม่นำคนตายมาอยู่ร่วมกับคนเป็น** (นายอินตา การวิเศษศักดิ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 นายเงิน ทองอักษรานนท์ และนายทุน มวลมาลารัตน์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2561 นายคำส่วย นิธิชญาวงศ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2561) โดยน่าจะนำเสนอในลักษณะรูปถ่ายและการบรรยายทดแทน และในวันที่จะนำโบราณวัตถุประเภทอื่นๆ เข้ามาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน ทางกลุ่มผู้อาวุโสขอให้แจ้งกับหม่อมเมือง (ผู้นำทางด้านความเชื่อ) ล่วงหน้า เพื่อทำพิธีดูฤกษ์ยามที่เหมาะสมเสียก่อน เพราะชาวบ้านเชื่อว่าทุกพื้นที่มีเจ้าที่เจ้าเมืองคุ้มครองอยู่ ต้องทำพิธีขออนุญาตนำโบราณวัตถุเข้าไปด้วย

สำหรับข้อจำกัดที่พบขณะนี้คือ 1) ผู้อาวุโสบางท่านในชุมชนกังวลเรื่องผี เนื่องจากกลัวโบราณวัตถุและเชื่อว่าเป็นสิ่งของของคนตาย จึงอาจมีดวงวิญญาณที่ยังผูกติดกับโบราณวัตถุหรือไม่ 2) เนื่องจากชุมชนไม่เคยทำพิพิธภัณฑสถานมาก่อน ดังนั้นจึงไม่มีประสบการณ์ด้านนี้ ชุมชนเห็นว่าต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วนในการขับเคลื่อน และ 3) ชุมชนมีข้อสงสัยว่าหากหมู่บ้านต้องการทำพิพิธภัณฑสถาน และนำโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักมาจัดแสดงไว้ภายในพิพิธภัณฑสถาน จะต้องทำเรื่องขออนุญาตในทางกฎหมายหรือไม่ อย่างไร เพราะมีความกังวลเรื่องกฎหมายของกรมศิลปากร

ภาพที่ 30 ศูนย์เด็กเล็กบ้านถ้ำลอด

5.1.2 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

การดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ประกอบด้วย 1) การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 4 ครั้ง 2) การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 3) การประชุม จำนวน 4 ครั้ง 4) การทดลองศึกษานอกสถานที่ จำนวน 4 ครั้ง และ 5) การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษารวมชาติและโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ภาคผนวก)

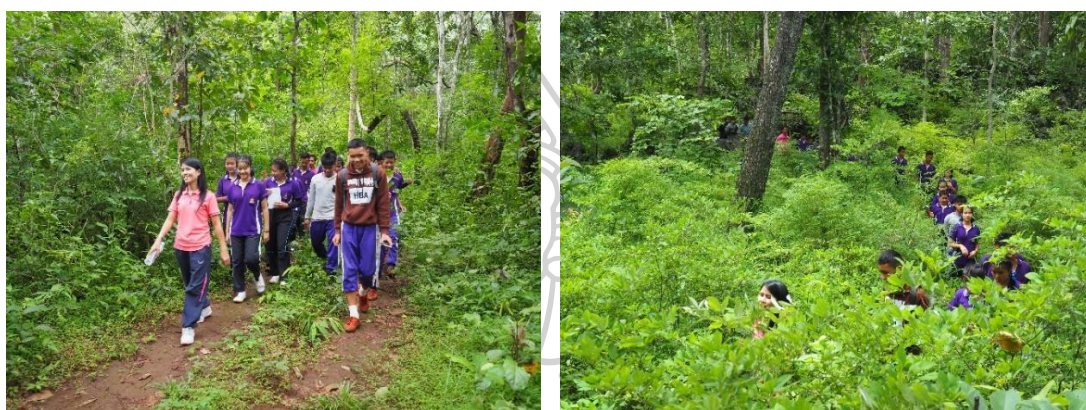
จากการวิจัยพบว่าโรงเรียนบ้านถ้ำลอดได้เสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก แบ่งออกเป็น 3 หัวข้อ คือ 1) การจัดการกายภาพของแหล่งโบราณคดี 2) การจัดการความรู้ของแหล่งโบราณคดี และ 3) ผลวิจัยจากแบบประเมินเรื่อง “แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” รายละเอียดดังนี้

5.1.2.1 การจัดการกายภาพของแหล่งโบราณคดี

โรงเรียนเห็นว่าแนวทางที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์กับเยาวชนในท้องถิ่น คือ **การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่** เนื่องจากแหล่งโบราณคดีนี้มีคุณค่าทางวิชาการเกี่ยวกับองค์ความรู้ของวัฒนธรรมโลงไม้ดงที่นักโบราณคดีได้ทำวิจัยและเผยแพร่ให้กับสาธารณะ ซึ่งโรงเรียนเห็นว่าองค์ความรู้ดังกล่าวสัมพันธ์กับวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เนื่องจากในอนาคตเมื่อสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสำเร็จ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยจะถูกบรรจุไว้ในเนื้อหาของรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งมีการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โดยเรียนเนื้อหาและทฤษฎีในภาคการศึกษาที่ 1 และนำนักเรียนไปศึกษาตามแหล่งโบราณคดีในภาคการศึกษาที่ 2 เนื่องจากภาคการศึกษาที่ 1 จะตรงกับช่วงฤดูฝน ซึ่งมีความลำบากในการเดินทางไปยังแหล่ง

โบราณคดี และอาจเกิดอุบัติเหตุกับนักเรียน ดังนั้นการเดินทางไปยังแหล่งโบราณคดีในภาคการศึกษาที่ 2 ซึ่งตรงกับช่วงฤดูหนาว น่าจะสะดวกและปลอดภัยมากกว่า

จากการประเมินของคณะครูเห็นว่านักเรียนสามารถเดินทางไปยังแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในป่าและมีลักษณะเป็นถ้ำได้ เนื่องจากวิถีชีวิตของนักเรียนผูกพันกับธรรมชาติ และคาดการณ์ว่าจะเป็นกิจกรรมที่นักเรียนชื่นชอบและกระตือรือร้นการเรียนรู้ เพราะโดยธรรมชาติของนักเรียนจะชอบการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ดังนั้นแหล่งโบราณคดีนี้จึงเหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของโรงเรียน

ภาพที่ 31 ครูกำลังสอนให้นักเรียนสังเกตเรื่องระบบนิเวศระหว่างเส้นทางเดินไปแหล่งโบราณคดี

ในระหว่างทำการวิจัยได้มีการทดลองนำคณะครูและนักเรียนโรงเรียนบ้านถ้ำลอดไปศึกษายังแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก พบว่าในระหว่างทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ ดังนั้นจึงมีพืชพรรณนานาชนิดขึ้นเรียงรายตามสองข้างทางจนกระทั่งไปถึงตัวแหล่งโบราณคดี ดังนั้นกลุ่มครูจึงสังเกตเห็นว่าเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีน่าจะสอดคล้องกับการเรียนการสอนเรื่องระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และอาจเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรท้องถิ่นให้กับนักเรียน รวมทั้งเรื่องการทำเนียดถ้ำและหิน จะทำให้นักเรียนเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องราวที่สัมพันธ์กับชีวิตของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น และสามารถนำความรู้ไปบูรณาการกับวิชาวิทยาศาสตร์ได้

จากการสังเกตการณ์พบว่านักเรียนให้ความสนใจและกระตือรือร้นในการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นเนื้อหาแปลกใหม่ที่นักเรียนไม่เคยมีประสบการณ์ จึงทำให้นักเรียนซักถามข้อมูลเพิ่มเติม และตั้งข้อสันนิษฐานต่างๆ เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพผู้คน วิถีชีวิต ข้าวของเครื่องใช้ การผลิตโลงไม้ ความเชื่อในวัฒนธรรมโลงไม้ โดยเฉพาะการนำโลงไม้เข้ามาภายในแหล่งโบราณคดีว่ามีวิธีการอย่างไร นำไปสู่การอภิปรายกันภายในกลุ่มของนักเรียนเอง ทำให้เห็นว่าการเรียนรู้นอกสถานที่ โดยการสร้าง

เสริมประสบการณ์จริงให้กับนักเรียน ช่วยกระตุ้นการเรียนรู้ วิเคราะห์ และอภิปรายให้กับนักเรียน เป็นอย่างมาก

เมื่อพวกเขาได้ทราบถึงองค์ความรู้และความสำคัญของแหล่งโบราณคดี ยังอาจช่วยกระตุ้นให้นักเรียนตระหนักถึงคุณค่าและการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรประเภทต่างๆ ภายในท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น สังเกตจากนักเรียนทุกกลุ่มที่ได้เข้ามาয়কুহা A1 จะถามว่าโรงไม้เกิดความเสียหายจากสาเหตุใด เนื่องจากเขาสังเกตเห็นโรงไม้จำนวน 3 โรง มีความเสียหายผู้พังเป็นอย่างมาก ซึ่งเกิดจากการที่คนในปัจจุบันเข้ามาค้นพบและใช้ไฟเผาโรงไม้ก่อนที่คณะวิจัยจะเข้าไปสำรวจและขุดค้นที่แหล่งโบราณคดี เมื่อนักเรียนได้ทราบข้อมูลดังกล่าว พวกเขาแสดงความรู้สึกเสียตายเป็นโรงไม้ถูกทำลาย พร้อมทั้งยังอภิปรายเกี่ยวกับวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นในอนาคตอีกด้วย

นอกจากนั้นครูบางท่านเห็นว่าน่าจะนำองค์ความรู้ไปต่อยอดเชิงเศรษฐกิจ อาจนำองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องยารักและเส้นใยกัญชงที่พบในแหล่งโบราณคดีมาเป็นพื้นฐานและพัฒนาต่อยอดเป็นสิ่งประดิษฐ์ เช่น ยารักและเส้นใยกัญชง อาจนำมาปลูกและปั่นฟืนในพื้นที่ของหมู่บ้าน โดยอาศัยองค์ความรู้จากงานวิจัยร่วมกับภูมิปัญญาของปราชญ์ชุมชน ในการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ของชุมชน ที่มีเรื่องราวอ้างอิงจากอดีตในวัฒนธรรมโรงไม้

แต่การนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ ก็พบปัญหาที่สร้างความกังวลให้กับครูบางท่าน คือ ปัจจัยความเชื่อเรื่องผี เนื่องจากแหล่งโบราณคดีเป็นสุสานฝังศพ และคนท้องถิ่นยังเชื่อว่าในป่า ภูเขา และถ้ำ มีผีเจ้าที่สิงสถิตอยู่ หากพานักเรียนที่ขวัญอ่อนไปยังแหล่งโบราณคดี อาจขวัญหายหรือถูกผีเข้าสิงอย่างในกรณีของนายวิษะ ซึ่งเป็นคนที่ทำงานกับนักโบราณคดีเมื่อครั้งสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 กลายเป็นเรื่องเล่าที่โจษจันท์กันไปทั่วทั้งหมู่บ้านถ้ำลอดในขณะนั้น จากการประเมินของคณะครูเห็นว่านักเรียนสามารถเดินทางไปยังแหล่งโบราณคดีได้ ซึ่งช่วงชั้นที่เหมาะสมในการเดินทางมาเรียนรู้ยังแหล่งโบราณคดี คือ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โดยจะต้องมีการไหว้ศาลเจ้าที่ก่อนเข้าไปเยี่ยมชมภายในถ้ำ เพื่อเป็นการเคารพผีเจ้าที่ ให้ช่วยดูแลนักเรียนและคณะครู ซึ่งผลลัพธ์ก็ผ่านไปด้วยดี จึงทำให้มีความมั่นใจในการพานักเรียนมายังแหล่งโบราณคดีมากขึ้นตามลำดับ

ภาพที่ 32 บรรยากาศการเรียนรู้ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรักของ
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

5.1.2.2 การจัดการความรู้ของแหล่งโบราณคดี

โรงเรียนได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความรู้ของแหล่งโบราณคดี แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2) บ้านไทใหญ่ (ศูนย์การเรียนรู้) และ 3) มัคคุเทศก์น้อย รายละเอียดดังนี้

1) **หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น** เนื่องจากโรงเรียนบ้านถ้ำลอด มีหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนเกี่ยวกับท้องถิ่นโดยเฉพาะ และมีการปรับปรุงล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2557 และโรงเรียนมีนโยบายว่าจะมีการปรับปรุงหลักสูตรในปี พ.ศ. 2561 ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบการจัดการความรู้ประเภทต่างๆ ในเวทีชาวบ้านครั้งที่ 1 คณะครูจึงเข้ามาชักชวนให้เข้าร่วมกระบวนการปรับปรุงหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยกัน โดยหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้ เป็นหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการเปิดโอกาสให้กับโรงเรียนท้องถิ่น ผลิตหลักสูตรและเนื้อหาสาระในการเรียนได้อย่างอิสระ สามารถนำความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ และ

แหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่น ประกอบการเรียนการสอนได้อย่างเต็มที่ โดยโรงเรียนสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้าไปเชื่อมโยงกับบริบทใหญ่ของประเทศและโลกได้

จากการประเมินของคณะครูพบปัญหาในการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ

1) ตั้งแต่มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนไม่มีเนื้อหาข้อมูลที่จะนำไปสอน เพราะกลุ่มครูไม่เข้าใจเรื่องราวในทกมิติของท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง เนื้อหาจะเปลี่ยนแปลงตามครูผู้สอน ไม่มีการรวบรวมองค์ความรู้ หรือลำดับความสำคัญของเนื้อหาจากง่ายไปยาก และหากครูผู้สอนถูกย้ายไปสอนยังโรงเรียนอื่น ครูที่รับผิดชอบรายวิชาคนต่อไปจะต้องวางแผนการสอนและสืบค้นเนื้อหาใหม่ด้วยตนเอง ดังนั้นจึงทำให้ขาดเอกภาพและมาตรฐาน 2) ในปัจจุบันยึดเนื้อหาตามหนังสือวิชาท้องถิ่นของเราในการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นของอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ไม่ได้กล่าวถึงอำเภอปางมะผ้าและบ้านถ้ำลอดมากนัก และไม่มีแบบฝึกหัดให้นักเรียน 3) คณะครูยังไม่เข้าใจเนื้อหาและข้อมูลของงานวิจัยด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้ เพราะเป็นเนื้อหาที่ไม่คุ้นเคย และยากต่อการทำความเข้าใจ ดังนั้นจึงยังติดขัดในการบูรณาการความรู้ เมื่อได้รับการคืนข้อมูลในรูปแบบรายงานหรือหนังสือ

ในแง่ประโยชน์ของการบูรณาการองค์ความรู้จากโครงการวิจัยฯ ในรูปแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พบว่ามีประโยชน์ทั้งในการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างของหลักสูตรและการสอนของคณะครูในอดีต และสร้างประโยชน์ต่อการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรในท้องถิ่น แก่เยาวชน กล่าวคือ 1) สามารถช่วยแก้ปัญหาการสอนที่ไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากในระบบราชการ ต้องมีการโยกย้ายครูไปยังโรงเรียนต่างๆ ดังนั้นเมื่อครูผู้สอนถูกโยกย้ายไปยังโรงเรียนอื่นๆ องค์ความรู้ที่ครูคนนั้นทำการเรียนการสอนก็จะติดตัวไปกับครูผู้นั้น หากจัดทำหลักสูตรและหนังสือแบบเรียน ความรู้ชุดนี้ก็จะดำรงอยู่กับโรงเรียนและท้องถิ่น ไม่สูญหายไปกับครูผู้สอน 2) หากองค์ความรู้ที่สร้างขึ้นจากทรัพยากรในท้องถิ่น ได้เผยแพร่ ใช้ประโยชน์ และเก็บรักษาไว้กับหมู่บ้าน ความรู้เหล่านั้นก็จะไม่เลือนหายและถูกใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องในท้องถิ่น ความรู้จะถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การเลือกเข้ามาทำการจัดการความรู้กับโรงเรียนเป็นกระบวนการที่ดีมาก เพราะเยาวชน คือ อนาคตข้างหน้าของหมู่บ้าน ดังนั้นควรเริ่มต้นการถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนเพื่อความยั่งยืน เพราะพวกเขาจะเติบโตและใช้ชีวิตร่วมกับทรัพยากร รวมทั้งสืบสานและต่อยอดความรู้เหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนในอนาคต ซึ่งโรงเรียนรู้สึกขอบคุณที่คณะวิจัยได้เข้ามาศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีตของท้องถิ่น เพราะหากนักวิจัยไม่เข้ามาศึกษา คนในท้องถิ่นก็ไม่ทราบว่ามีหมู่บ้านถ้ำลอดพบทรัพยากรที่มีคุณค่ามากมายถึงเพียงนี้

แนวทางที่น่าจะใช้ในการเรียนการสอน คือ 1) การเรียนทฤษฎีและเนื้อหาในชั้นเรียน แล้วจึงมีกิจกรรมเรียนรู้นอกสถานที่ตามแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏในพื้นที่หมู่บ้านถ้ำลอด เพื่อที่นักเรียนจะสามารถเรียนรู้ เข้าใจ และตั้งคำถามเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ได้ลึกซึ้งขึ้น 2) ผลิตสื่อวีดิทัศน์

เกี่ยวกับขั้นตอนทำงานของนักวิจัยด้านต่างๆ หรือกระบวนการทำงานที่ซับซ้อน ให้นักเรียนสามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น และสามารถทำการทดลองกับนักเรียนได้ 3) กิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นการปฏิบัติในห้องเรียนควบคู่กับการเรียนทฤษฎี อาทิ การเล่นเกมต่างๆ ที่เกี่ยวกับโบราณคดี เป็นต้น

สถานการณ์ปัจจุบันพบว่าคณะครูที่เป็นผู้จัดทำหลักสูตรมีปัญหาและอุปสรรคในการเขียนโครงร่างหลักสูตร เนื่องจากยังไม่มีประสบการณ์มากนัก ดังนั้นปัจจุบันจึงยังจัดทำหลักสูตรไม่สำเร็จ แต่ยังคงมีความประสงค์ในการจัดทำหลักสูตรอยู่ ดังนั้นในอนาคตอาจต้องค้นหาผู้เชี่ยวชาญด้านการเขียนหลักสูตรการศึกษา เพื่อขอรับคำปรึกษาและเขียนหลักสูตรให้สำเร็จ แต่ในแง่ของเนื้อหาการเรียนนั้น ได้เพิ่มเติมความรู้ของแหล่งโบราณคดีถ้าฝึมน้องลงรักเข้าไปในการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และมีการทดสอบความรู้ในการสอบปลายภาคการศึกษาล่าสุดด้วย นอกจากนั้นคณะครูเสนอแผนการในอนาคตว่าเมื่อสร้างหลักสูตรและหนังสือแบบเรียนสำเร็จ ต้องการจัดการอบรมถ่ายทอดเนื้อหาให้กับครูผู้สอน เพื่อผู้สอนจะได้เข้าใจเนื้อหาทั้งหมดอย่างทันท่วงที และถ่ายทอดสู่นักเรียนอย่างถูกต้องแม่นยำและมีประสิทธิภาพในการสอนรายวิชานี้ต่อไป

ภาพที่ 33 บรรยายภาคการประชุมเรื่องหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

2) **บ้านไทใหญ่ (ศูนย์การเรียนรู้)** พบว่าโรงเรียนกำลังสร้างบ้านไทใหญ่ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2561 เป็นศูนย์การเรียนรู้บริเวณลานคอนกรีตหน้าโรงเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมเรื่องราวในมิติต่างๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทใหญ่ของบ้านถ้ำลอด และอีกส่วนหนึ่งเพื่ออนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมชาวไทใหญ่ เช่น การรำไท ภาษาไท การต่อลาย (การฉลุลายลงบนแผ่นโลหะ) ให้นักเรียนเพื่อสืบสานศิลปวัฒนธรรมของตนเอง และสามารถพัฒนาต่อยอดเป็นอาชีพได้ ในกรณีที่นักเรียนไม่ได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีการพูดคุยกับกลุ่มโฮมสเตย์ของหมู่บ้านว่าหากในอนาคตทางกลุ่มจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการต้อนรับนักท่องเที่ยว และมีเวทีการแสดงศิลปวัฒนธรรมไทใหญ่ โรงเรียนจะรับผิดชอบนำเยาวชนมาทำการแสดงรำไท รำโต ร่วมด้วย นอกจากนั้นครูเห็นว่าข้อมูลพัฒนาการทางโบราณคดีที่ได้จากงานวิจัยของนักโบราณคดี น่าจะนำไป

จัดแสดงภายในบ้านไทใหญ่ด้วย เพื่อลำดับเรื่องราวให้เห็นพัฒนาการของบ้านถ้ำลอดในอดีต ก่อนการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทใหญ่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ครูมีความคิดว่าอยากทำข้อมูลของแต่ละแหล่งโบราณคดีในบ้านถ้ำลอดให้เป็นสื่อวีดิทัศน์ จากนั้นจึงนำมาพัฒนาเผยแพร่ในรูปแบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) โดยติดตั้งไว้ที่บ้านไทใหญ่ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ในหลากหลายรูปแบบ จะช่วยดึงความสนใจของนักเรียนได้มากขึ้น ซึ่งทางโรงเรียนจะทำให้บ้านไทใหญ่นี้เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน

ภาพที่ 34 บ้านไทใหญ่ (ศูนย์เรียนรู้) ของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

3) **กิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย** จากการสนทนาทำให้ทราบว่าที่โรงเรียนบ้านถ้ำลอดเคยจัดกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย ฝึกหัดการนำเที่ยวโดยใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารที่ถ้ำน้ำลอด (แหล่งท่องเที่ยวชื่อดังของหมู่บ้าน) เนื่องจากเมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว มีการประเมินโครงการโรงเรียนในฝัน จึงริเริ่มกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย บรรจุอยู่ในกลุ่มสาระภาษาต่างประเทศ มีการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โดยการพานักเรียนไปยังสถานที่จริง คือ ถ้ำน้ำลอด และกำหนดบทบาทสมมติให้นักเรียนเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและมัคคุเทศก์ แล้วจึงสร้างบทสนทนาเป็นภาษาอังกฤษ โดยการนำชมภายในคูหาถ้ำที่ 1-3 โดยเน้นการบรรยายความรู้และลักษณะเด่นในแต่ละคูหาถ้ำ รวมทั้งบทสนทนาต่างๆ ในชีวิตประจำวัน สาเหตุที่คุณครูสอนวิชามัคคุเทศก์เป็นภาษาอังกฤษ เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ และเด็กๆ จำนวนมากเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนแล้ว มักประกอบอาชีพนำเที่ยว

แต่ในปัจจุบันได้ยุติการทำกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อยแล้ว เนื่องจากปัญหาที่พบจากโครงการที่เคยทำในอดีตนั้น พบว่ามีปัญหาด้านคมนาคมต้องเดินทางจากโรงเรียนไปยังถ้ำน้ำลอดในเวลาจำกัด จึงต้องคิดวิธีการเดินทางว่าจะเดินเท้า รถจักรยานยนต์ หรือรถยนต์ เพราะรายวิชานี้มีเวลาในการเรียนการสอนที่จำกัดเพียง 1-2 ชั่วโมงเท่านั้น และผู้ปกครองของนักเรียนบางส่วนเกิดความเข้าใจผิดว่าคุณครูได้นำนักเรียนไปเที่ยวเล่นที่บริเวณถ้ำ ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับผู้ปกครองบางส่วน

นอกจากนั้นยังต้องกังวลเรื่องความเชื่อเรื่องผีที่อาจเกิดขึ้นกับนักเรียน ปัญหาดังกล่าวข้างต้นนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ยุติการจัดกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย

แต่เมื่อคุณครูได้สนทนากับผู้วิจัยเกี่ยวกับกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย ทำให้มีความปรารถนาที่จะรื้อฟื้นกิจกรรมขึ้นมา ให้นักเรียนนำเที่ยวโดยการใช้ภาษาอังกฤษ แต่ต้องทำกิจกรรมในโรงเรียน และอาจช่วยกันคิดบทบรรยายภาษาอังกฤษเกี่ยวกับถ้ำน้ำลอด โดยใช้เนื้อหาองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ที่ได้จากการวิจัยแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เพื่อนำมาเป็นเนื้อหาสำหรับการนำชมถ้ำน้ำลอดคูหาที่ 3 (คูหาน้ำพุโลงไม้) ที่นักเรียนสามารถเข้าใจ จดจำ และสื่อความหมายกับนักท่องเที่ยวได้ หลังจากนั้นจึงนำนักเรียนไปทดสอบการนำเที่ยวยังสถานที่จริงแล้วจึงประเมินผล เมื่อปรับปรุงแก้ไขจนกระทั่งมีความสมบูรณ์และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในสถานการณ์จริงได้ จึงรวบรวมและเรียบเรียงเป็นหนังสือขนาดเล็กหรือแผ่นพับ โดยแบ่งออกเป็นแผ่นพับสำหรับการพูดบรรยายของมัคคุเทศก์น้อย และแผ่นพับที่เป็นทางการสำหรับนักท่องเที่ยว ท้ายที่สุดนักเรียนก็จะสามารถนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชนผ่านทางผู้ปกครองในแต่ละครอบครัวในหมู่บ้านได้ นอกจากนี้แผ่นพับนี้ยังสามารถมอบให้นักท่องเที่ยวเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด

5.1.3 ผลวิจัยแบบประเมินเรื่อง “แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

ผลการวิจัยแบบประเมินนี้ ได้รับความร่วมมือจากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด จำนวน 29 คน ประเมินผลให้ในระหว่างกิจกรรมทดลองนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2562 โดยมีคำถามทั้งหมด 24 ข้อ รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 6 ท่านใช้เวลาในการเดินทางในเส้นทางศึกษารวมชาติและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเท่าไร

ระยะเวลา	จำนวน	ร้อยละ
45 นาที	3	11
1 ชั่วโมง 25 นาที	14	48
1 ชั่วโมง 30 นาที	12	41
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่า ระยะเวลาที่ใช้ในการเดินทางในเส้นทางศึกษาระบบชาติและแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนโลงลงรัก คิดว่าระยะเวลา 45 นาที มีความเหมาะสม จำนวน 3 คน (ร้อยละ 48) รองลงมาคิดว่าระยะเวลา 1 ชั่วโมง 25 นาที มีความเหมาะสม จำนวน 14 คน (ร้อยละ 41) และระยะเวลา 1 ชั่วโมง 30 นาที มีความเหมาะสม จำนวน 12 คน (ร้อยละ 11)

ตารางที่ 7 ท่านคิดว่าจำนวนของผู้เยี่ยมชมภายในแหล่งโบราณคดีที่เหมาะสม น่าจะมีจำนวนเท่าไรต่อการเข้าเยี่ยมชม 1 ครั้ง

จำนวนผู้เข้าชม	จำนวน	ร้อยละ
5 คน	25	86
มากกว่า 5 คนขึ้นไป	4	14
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าจำนวนของผู้เยี่ยมชมภายในแหล่งโบราณคดีที่เหมาะสม นักเรียนจำนวน 25 คน (ร้อยละ 86) คิดว่าผู้เข้าชมจำนวน 5 คน เหมาะสมที่สุด ขณะที่นักเรียนจำนวน 4 คน (ร้อยละ 14) คิดว่าผู้เข้าชมจำนวนมากกว่า 5 คนขึ้นไป เหมาะสมที่สุด

ตารางที่ 8 ท่านพบเห็นสัตว์อะไรบ้างที่น่าสนใจ

ประเภทสัตว์	จำนวน	ร้อยละ
จิ้งหรีด นก มด หอยเตี้ย แมงมุม ปลวก ตุ่น กระรอก งู ค้างคาว หอยทาก ผีเสื้อ ยุง ต๊กแตน บึ้ง	29	100
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าสัตว์ที่นักเรียนสนใจตรงกัน ได้แก่ จิ้งหรีด นก มด หอยเตี้ย แมงมุม ปลวก ตุ่นกระรอก งู ค้างคาว หอยทาก ผีเสื้อ ยุง ต๊กแตน และบึ้ง จำนวน 29 คน (ร้อยละ 100)

ตารางที่ 9 ท่านพบเห็นพืช สมุนไพร หรือป่าไม้ ประเภทใดบ้างที่น่าสนใจ

พันธุ์พืชที่พบ	จำนวน	ร้อยละ
มะขามป้อม ใบหญ้าคา กล้วยไม้ ดอกเสี้ยว มะตูมป่า สาบเสือ ผักเสี้ยวป่า มะเ็น้า เฟิร์น เถาวัลย์ ไม้สัก ชงโค หน่อไม้ใบกว้างปลา ต้นปอ มอส ใผ่ ต้นรัก ไม้แดง ห้วยู ไม้เต็ง หมากตึง กาฝาก	29	100
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าประเภทพืช สมุนไพร หรือป่าไม้ที่น่าสนใจ ได้แก่ มะขามป้อม ใบหญ้าคา กล้วยไม้ ดอกเสี้ยว มะตูมป่า สาบเสือ ผักเสี้ยวป่า มะเ็น้า เฟิร์น เถาวัลย์ ไม้สัก ชงโค หน่อไม้ใบกว้างปลา ต้นปอ มอส ใผ่ ต้นรัก ไม้แดง ห้วยู ไม้เต็ง หมากตึง และกาฝาก จำนวน 29 คน (ร้อยละ 100)

ตารางที่ 10 ท่านคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับการเรียนรู้หรือความเพลิดเพลินของเส้นทาง และแหล่งโบราณคดี

สิ่งที่น่าสนใจในการเรียนรู้	จำนวน	ร้อยละ
ถ้ำ เช่น คูหา A1 หินงอกหินย้อย ทางขึ้นลงบันได การมุดเข้าไปคูโลงศพ	8	28
ธรรมชาติ (ป่าไม้และสัตว์) เช่น สมุนไพร ก้อนหิน ดอกกล้วยไม้ ไม้สัก เถาวัลย์ รังมดส้ม แมลงต่างๆ ดอกไม้ป่า ต้นไม้	21	72
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าสิ่งที่น่าสนใจสำหรับการเรียนรู้ หรือความเพลิดเพลินของเส้นทาง และแหล่งโบราณคดี นักเรียนจำนวน 21 คน (ร้อยละ 72) เสนอว่าธรรมชาติ (ป่าไม้และสัตว์) เช่น สมุนไพร ก้อนหิน ดอกกล้วยไม้ ไม้สัก เถาวัลย์ รังมดส้ม แมลงต่างๆ ดอกไม้ป่า และต้นไม้ ขณะที่นักเรียนจำนวน 8 คน (ร้อยละ 28) เสนอว่าถ้ำ เช่น คูหา A1 หินงอกหินย้อย ทางขึ้นลงบันได และการมุดเข้าไปคูโลงศพ

ตารางที่ 11 ท่านคิดว่าบริเวณใดที่สร้างความรู้สึกตื่นเต้นเร้าใจกับท่านมากที่สุด

สถานที่สร้างความตื่นเต้น	จำนวน	ร้อยละ
บริเวณที่ใกล้จะถึงถ้ำ	4	14
บันไดทางลงถ้ำผีแมน ผาหินทางไปคูหา B	7	24
คูหา A1 โพรงถ้ำทางเข้าคูหา (ตื่นเต้นตอนที่ต้องคลานเข้าไป) และโลงไม้ที่พบกระดูกของมนุษย์	18	62
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าบริเวณที่สร้างความตื่นเต้นเร้าใจมากที่สุด คือ คูหา A1 โพรงถ้ำทางเข้าคูหา (ตื่นเต้นตอนที่ต้องคลานเข้าไป) และโลงไม้ที่พบกระดูกของมนุษย์ เสนอโดยนักเรียนจำนวน 18 คน (ร้อยละ 62) รองลงมา คือ บันไดทางลงถ้ำผีแมน ผาหินทางไปคูหา B เสนอโดยนักเรียนจำนวน 7 คน (ร้อยละ 24) และท้ายที่สุด คือ บริเวณที่ใกล้จะถึงถ้ำ เสนอโดยนักเรียนจำนวน 4 คน (ร้อยละ 14)

ตารางที่ 12 ท่านคิดว่ามีทิวทัศน์บริเวณใดบ้างที่เหมาะสมต่อการแวะพักชมหรือถ่ายภาพ

สถานที่แวะพัก/ถ่ายรูป	จำนวน	ร้อยละ
ที่พักตามบริเวณหินสวยๆ มองเห็นทิวทัศน์ไปยังภูเขาดังตรงข้าม	7	20
บริเวณที่มีหินปูน ตรงบริเวณต้นไม้ใหญ่ และในถ้ำที่มีหินงอกหินย้อยและโลงไม้	11	40
ทางขึ้นเขาช่วง 100 เมตรแรก เป็นที่ราบสูงสำหรับไว้ชมทิวทัศน์	11	40
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าทิวทัศน์ที่เหมาะสมต่อการแวะพักชมที่สุด คือ 1. ทางขึ้นเขาช่วง 100 เมตรแรก เป็นที่ราบสูงสำหรับไว้ชมทิวทัศน์ และ 2. บริเวณที่มีหินปูน ตรงบริเวณต้นไม้ใหญ่ และในถ้ำที่มีหินงอกหินย้อยและโลงไม้ ซึ่งทั้งสองบริเวณดังกล่าวมีจำนวนนักเรียนที่แสดงความคิดเห็นเท่ากัน คือ จำนวน 11 คน (ร้อยละ 40) ขณะที่นักเรียนจำนวน 7 คน (ร้อยละ 20) เสนอว่าทิวทัศน์ที่เหมาะสมต่อการแวะพักชมที่สุด คือ ที่พักตามบริเวณหินสวยๆ มองเห็นทิวทัศน์ไปยังภูเขาดังตรงข้าม

ตารางที่ 13 ท่านคิดว่าควรจะมีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพักระหว่างเส้นทางก็จุด บริเวณใดบ้าง

เส้นทางพักระหว่างเส้นทาง	จำนวน	ร้อยละ
1 จุด คือ บริเวณหินใหญ่	4	14
ทางขึ้นเขาบริเวณลานหิน และทางลงเขาก่อนจะถึงถ้ำผีแมน	3	10
5-6 จุด บริเวณโขดหินตามเส้นทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี (ทุกๆ 100 เมตร)	22	76
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพักระหว่างเส้นทางที่สุด คือ 5-6 จุด บริเวณโขดหินตามเส้นทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี (ทุกๆ 100 เมตร) เสนอโดยนักเรียนจำนวน 22 คน (ร้อยละ 76) รองลงมา คือ 1 จุด บริเวณหินใหญ่ เสนอโดยนักเรียนจำนวน 4 คน (ร้อยละ 14) และท้ายที่สุด คือ ทางขึ้นเขาบริเวณลานหิน และทางลงเขาก่อนจะถึงถ้ำผีแมน เสนอโดยนักเรียนจำนวน 3 คน (ร้อยละ 10)

ตารางที่ 14 ท่านคิดว่าน่าจะมีการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกหรือไม่ อย่างไร

สิ่งอำนวยความสะดวก	จำนวน	ร้อยละ
ห้องน้ำ และสร้างที่นั่งพัก	7	24
ทำบันไดทางลงถ้ำให้ดีขึ้น (เพื่อจะได้มีความสะดวกและจะได้ไม่ลื่นจนเกิดอุบัติเหตุ)	14	48
มีทางเดินคอนกรีต	4	14
ควรมีคนนำทางหากไม่คุ้นเคยเส้นทาง	4	14
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าควรเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก คือ การทำบันไดทางลงถ้ำให้ดีขึ้น (เพื่อจะได้มีความสะดวกและจะได้ไม่ลื่นจนเกิดอุบัติเหตุ) เสนอโดยนักเรียนจำนวน 14 คน (ร้อยละ 48) รองลงมา คือ การทำห้องน้ำ และสร้างที่นั่งพัก เสนอโดยนักเรียนจำนวน 7 คน (ร้อยละ 24) และท้ายที่สุดมีการเสนอ 2 แนวทางที่ปริมาณเท่ากัน คือ 1) สร้างทางเดินคอนกรีต และ 2) ควรมีคนนำทางหากไม่คุ้นเคยเส้นทาง เสนอโดยนักเรียนจำนวน 4 คน (ร้อยละ 14)

ตารางที่ 15 ท่านคิดว่าควรจะมีการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณใด

ควรจะมีการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณใด	จำนวน	ร้อยละ
ปรับปรุงทางเดินให้สะดวก ทำทางเดินให้กว้างขึ้น จุดทิ้งขยะ และบริเวณบันไดทางลงถ้ำ	15	52
ทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี สร้างที่พัก จุดชมวิว	10	34
ควรทำที่กั้นไว้ ป้ายเตือน และป้ายบอกสถานที่	4	14
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าควรจะมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ โดยนักเรียนจำนวน 15 คน (ร้อยละ 52) เสนอว่าควรจะมีการปรับปรุงทางเดินให้สะดวก ทำทางเดินให้กว้างขึ้น จุดทิ้งขยะ และบริเวณบันไดทางลงถ้ำ ขณะที่นักเรียนจำนวน 10 คน (ร้อยละ 34) เสนอว่าควรจะมีการปรับปรุงทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี สร้างที่พัก และจุดชมวิว ท้ายที่สุดนักเรียนจำนวน 4 คน (ร้อยละ 14) เสนอว่าควรจะทำที่กั้นไว้ ป้ายเตือน และป้ายบอกสถานที่

ตารางที่ 16 ท่านคิดว่าควรมีป้ายบอกทาง/ระยะทางหรือไม่

ควรมีป้ายบอกทาง/ระยะทางหรือไม่	จำนวน	ร้อยละ
ควรมีป้ายบอกทาง/ระยะทาง โดยติดป้ายที่ต้นไม้ และหินสวยๆ บริเวณหน้าผา เฝิงผา ทางโค้ง ทางเดินไปถ้ำ ทางเข้าไปในถ้ำ และจุดอันตราย	29	100
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่านักเรียนทั้งหมดจำนวน 29 คน (ร้อยละ 100) เสนอว่าควรมีป้ายบอกทาง/ระยะทาง โดยติดป้ายที่ต้นไม้และหินสวยๆ บริเวณหน้าผา เฝิงผา ทางโค้ง ทางเดินไปถ้ำ ทางเข้าไปในถ้ำ และจุดอันตราย

ตารางที่ 17 ท่านคิดว่าบริเวณใดที่เห็นว่าเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุได้บ้าง

บริเวณใดที่เห็นว่าเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
เส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ได้แก่ ทางขึ้นเขา ทางแคบที่มีกึ่งไม้แหลม บริเวณทางลงตอยก่อนที่จะถึงถ้ำมีหินเหลี่ยมคม	14	48
ภายในถ้ำ ได้แก่ บันไดทางลงถ้ำ ผาหินบริเวณคูหา B และโพรงถ้ำที่ต้องมุดเข้าคูหา A1	15	52
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าบริเวณที่เห็นว่าเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ นักเรียนจำนวน 15 คน (ร้อยละ 52) เสนอว่าภายในถ้ำ ได้แก่ บันไดทางลงถ้ำ ผาหินบริเวณคูหา B และโพรงถ้ำที่ต้องมุดเข้าคูหา A1 ขณะที่นักเรียนจำนวน 14 คน (ร้อยละ 48) เสนอว่าเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ได้แก่ ทางขึ้นเขา ทางแคบที่มีกึ่งไม้แหลม และบริเวณทางลงตอยก่อนที่จะถึงถ้ำมีหินเหลี่ยมคม

ตารางที่ 18 ท่านคิดว่าฤดูกาลใดที่เหมาะสมกับการเข้ามาเรียนรู้

ฤดูกาลใดที่เหมาะสมกับการเข้ามาเรียนรู้	จำนวน	ร้อยละ
ฤดูร้อนและฤดูหนาว	11	38
ฤดูหนาว	18	62
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าฤดูกาลที่เหมาะสมกับการเข้ามาเรียนรู้มากที่สุด คือ ฤดูหนาว เสนอโดยนักเรียนจำนวน 18 คน (ร้อยละ 62) ขณะที่นักเรียนจำนวน 11 คน (ร้อยละ 38) เสนอว่าฤดูร้อนและฤดูหนาวเหมาะสมที่สุด

ตารางที่ 19 ท่านคิดว่าภายในแหล่งโบราณคดีควรจะมีเปิดให้มีการเยี่ยมชมในบริเวณคูหาใดบ้าง

แหล่งโบราณคดี ควรเปิดให้เยี่ยมชมบริเวณคูหาใดบ้าง	จำนวน	ร้อยละ
คูหา A1	15	52
คูหา A1 และ คูหา B	4	14
คูหา A1 และ C	6	20
คูหา A1, A2 และ C	4	14
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าบริเวณที่ควรจะมีเปิดให้มีการเยี่ยมชมภายในแหล่งโบราณคดีมากที่สุด คือ คูหา A1 เสนอโดยนักเรียนจำนวน 15 คน (ร้อยละ 52) รองลงมา คือ คูหา A1 และ C เสนอโดยนักเรียนจำนวน 6 คน (ร้อยละ 20) ขณะที่ 1. บริเวณคูหา A1 และ คูหา B และ 2. คูหา A1, A2 และ C มีการนำเสนอในปริมาณที่เท่ากัน คือ นักเรียนจำนวน 4 คน (ร้อยละ 14)

ตารางที่ 20 ท่านคิดว่าบริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดี (ถ้ำ) ที่เปราะบางและควรป้องกัน

บริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดีควรป้องกัน	จำนวน	ร้อยละ
คูหาถ้ำที่พบหลักฐานทางโบราณคดีและโลงไม้	13	45
บันไดทางลงถ้ำ และหินงอกหินย้อย	16	55
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าบริเวณภายในแหล่งโบราณคดีที่เปราะบางและควรป้องกันนักเรียนจำนวน 16 คน (ร้อยละ 55) เสนอว่าบันไดทางลงถ้ำ และหินงอกหินย้อย ขณะที่นักเรียนจำนวน 13 คน (ร้อยละ 45) เสนอว่าคูหาถ้ำที่พบหลักฐานทางโบราณคดีและโลงไม้

ตารางที่ 21 ท่านคิดว่าบริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดี (ถ้ำ) ที่ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้เยี่ยมชมเข้าไป

บริเวณใดที่ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้เยี่ยมชมเข้าไป	จำนวน	ร้อยละ
บริเวณคูหา B เพราะความชื้น	29	100
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าบริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดีที่ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้เยี่ยมชมเข้าไป นักเรียนจำนวนทั้งหมด 29 คน (ร้อยละ 100) เสนอว่าบริเวณคูหา B เพราะความชื้น

ตารางที่ 22 ท่านคิดว่าการเยี่ยมชมส่งผลกระทบต่อพืช สัตว์ ถ้ำ หรือหลักฐานทางโบราณคดีหรือไม่

การเยี่ยมชมส่งผลกระทบต่อหรือไม่	จำนวน	ร้อยละ
ส่งผลกระทบต่อ	14	48
ไม่ส่งผลกระทบต่อ	15	52
รวม	29	100

จากผลการประเมินการเยี่ยมชมส่งผลกระทบต่อพืช สัตว์ ถ้ำ หรือหลักฐานทางโบราณคดีหรือไม่ พบว่านักเรียนแสดงความคิดเห็นว่าระหว่าง ส่งผลกระทบต่อ และไม่ส่งผลกระทบต่อ มีปริมาณที่ใกล้เคียงกัน คือ ไม่ส่งผลกระทบต่อ มีนักเรียนเสนอจำนวน 15 คน (ร้อยละ 52) ขณะที่ส่งผลกระทบต่อ มีนักเรียนเสนอจำนวน 14 คน (ร้อยละ 48)

ตารางที่ 23 ท่านคิดว่าควรมีการอนุรักษ์เส้นทางและแหล่งโบราณคดีหรือไม่

ควรมีการอนุรักษ์เส้นทางและแหล่งโบราณคดีหรือไม่	จำนวน	ร้อยละ
ควร	29	100
ไม่ควร	-	-
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่านักเรียนทั้งหมดจำนวน 29 คน (ร้อยละ 100) มีความเห็นว่าควรมีการอนุรักษ์เส้นทางและแหล่งโบราณคดี

ตารางที่ 24 ท่านได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง

ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง	จำนวน	ร้อยละ
เรื่องทิศทาง เรื่องแผนที่ เรื่องประวัติศาสตร์	4	14
สัตว์ ป่าไม้ หินต่างๆ และสิ่งที่นักโบราณคดีค้นพบ	4	14
การใช้ชีวิตของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมโลงไม้ และธรณีฐานประเพณี	21	72
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่านักเรียนจำนวน 21 คน (ร้อยละ 72) ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมโลงไม้ และธรณีฐานประเพณี ขณะที่นักเรียนจำนวน 4 คนที่เท่ากัน (ร้อยละ 14) ได้เรียนรู้ 2 ประเด็น ได้แก่ 1. สัตว์ ป่าไม้ หินต่างๆ และสิ่งที่นักโบราณคดีค้นพบ และ 2. เรื่องทิศทาง เรื่องแผนที่ เรื่องประวัติศาสตร์

ตารางที่ 25 ท่านต้องการเรียนรู้เรื่องใดเพิ่มเติมหรือไม่

ต้องการเรียนรู้เรื่องใดเพิ่มเติมหรือไม่	จำนวน	ร้อยละ
ต้องการ	26	90
ไม่ต้องการ	3	10
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่านักเรียนจำนวน 26 คน (ร้อยละ 90) ต้องการเรียนรู้เรื่องของยุคสมัยประวัติศาสตร์ และเรื่องราวต่างๆ ที่นักโบราณคดีวิจัยและค้นพบ ขณะที่นักเรียนจำนวน 3 คน (ร้อยละ 10) ไม่ต้องการเรียนรู้เรื่องใดเพิ่มเติม

ตารางที่ 26 ท่านคิดว่าวิธีการสื่อความหมายรูปแบบใด ที่น่าจะเหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีนี้

การสื่อความหมายรูปแบบใดที่เหมาะสมกับแหล่งโบราณคดี	จำนวน	ร้อยละ
ผู้นำชม ป้ายสื่อความหมาย และสื่อออนไลน์	26	90
หนังสือคู่มือ	3	10
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่านักเรียนจำนวน 26 คน (ร้อยละ 90) เลือกการสื่อความหมายโดยให้มีผู้นำชม ป้ายสื่อความหมาย และสื่อออนไลน์ รองลงมา คือ หนังสือคู่มือ จำนวน 3 คน (ร้อยละ 10)

ตารางที่ 27 ท่านคิดว่าน่าจะมีการสื่อความหมายในหัวข้อใดบ้าง

คิดว่าน่าจะมีการสื่อความหมายในหัวข้อใดบ้าง	จำนวน	ร้อยละ
ความรู้ทางโบราณคดีของถ้ำผีแมนโลงลงรัก เช่น ประวัติการค้นพบ อายุสมัย รวมทั้งเรื่องธรรมชาติ และสัตว์ป่า	29	100
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่านักเรียนทั้งหมด 29 คน (ร้อยละ 100) เห็นตรงกันว่าน่าจะมีการสื่อความหมายในหัวข้อความรู้ทางโบราณคดีของถ้ำผีแมนโลงลงรัก เช่น ประวัติการค้นพบ อายุสมัย วัฒนธรรมโลงไม้ รวมทั้งเรื่องธรรมชาติ และสัตว์ป่า

ตารางที่ 28 ท่านคิดว่าแนวทางการจัดการลักษณะใดที่เหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

แนวทางการจัดการลักษณะใดที่เหมาะสมกับแหล่งโบราณคดี	จำนวน	ร้อยละ
แหล่งเรียนรู้	12	41
เส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดี	10	34
แหล่งท่องเที่ยว และ เส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดี	7	25
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่าแนวทางการจัดการที่เหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีมากที่สุด คือ แหล่งเรียนรู้ โดยมีนักเรียนเสนอจำนวน 12 คน (ร้อยละ 41) รองลงมา คือ เส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดี นักเรียนเสนอจำนวน 10 คน (ร้อยละ 34) และท้ายที่สุด คือ แหล่งท่องเที่ยว และ เส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดี นักเรียนเสนอจำนวน 7 คน (ร้อยละ 25)

ตารางที่ 29 ท่านจะตั้งชื่ออะไรให้กับเส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ตั้งชื่อให้กับแหล่งโบราณคดี	จำนวน	ร้อยละ
ถ้ำลงลึก	3	10
เส้นทางลึกลับแต่ไม่ไหวที่จะเดิน	4	14
ผีแมนโลงลงรัก แต่ว่ารักอะครึบพูดจริง	4	14
ธรรมชาติโลงรักพิทักษ์ค่านูวงศ์	4	14
เยือนถิ่นยุคประวัติศาสตร์	3	10
โลงลงรักที่น่าสนใจ	3	10
ถ้ำมหัศจรรย์ที่เดินโคตรไกล กับบันไดที่ลงโคตรเสียว!!!	4	14
วัฒนธรรมเก่าของแหล่งโบราณ	4	14
รวม	29	100

จากผลการประเมินพบว่า มีชื่อจำนวน 5 ชื่อ ที่ได้รับการเสนอโดยนักเรียนจำนวน 4 คน (ร้อยละ 14) ได้แก่ 1. เส้นทางลึกลับแต่ไม่ไหวที่จะเดิน 2. ผีแมนโลงลงรัก แต่ว่ารักอะครึบพูดจริง 3. ธรรมชาติโลงรักพิทักษ์ค่านูวงศ์ 4. ถ้ำมหัศจรรย์ที่เดินโคตรไกล กับบันไดที่ลงโคตรเสียว!!! และ 5. วัฒนธรรมเก่าของแหล่งโบราณ และพบว่า มีชื่อจำนวน 3 ชื่อ ที่ได้รับการเสนอโดยนักเรียนจำนวน 3 คน (ร้อยละ 10) ได้แก่ 1. ถ้ำลงลึก 2. เยือนถิ่นยุคประวัติศาสตร์ และ 3. โลงลงรักที่น่าสนใจ

สรุปแบบประเมินเรื่อง “แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ได้ดังนี้

1. เวลาในการเดินทางในเส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเท่าไร คือ 1 ชั่วโมง 25-30 นาที
2. จำนวนของผู้เยี่ยมชมภายในแหล่งโบราณคดีที่เหมาะสม น่าจะมีจำนวนเท่าไรต่อการเข้าเยี่ยมชม 1 ครั้ง คือ จำนวน 5 คน
3. สัตว์อะไรบ้างที่น่าสนใจ ได้แก่ จิ้งหรีด นก มด หอยเตี้ย แมงมุม ปลวก ตุ่นกระรอก งู ค้างคาว หอยทาก ผีเสื้อ ยุง ตั๊กแตน และบึ้ง
4. พืช สมุนไพร หรือป่าไม้ ประเภทใดบ้างที่น่าสนใจ ได้แก่ มะขามป้อม ใบหย้าคา กัลยไม้ ดอกเสี้ยว มะตูมป่า สาบเสือ ผักเสี้ยวป่า มะเฒ่า เฟิร์น เถาวัลย์ ไม้สัก ชงโค หน่อไม้ใบกว้างปลา ต้นปอมมอส ไม้ ต้นรัก ไม้แดง ห้วย ไม้เต็ง หมากตึง และกาฝาก

5. สิ่งที่น่าสนใจสำหรับการเรียนรู้หรือความเพลิดเพลินของเส้นทางและแหล่งโบราณคดี แบ่งออกได้เป็น 2 ข้อ คือ 1) ธรรมชาติ (ป่าไม้และสัตว์) เช่น สมุนไพร ก้อนหิน ดอกกล้วยไม้ ไม้สัก เถาวัลย์ รังมดส้ม แมลงต่างๆ ดอกไม้ป่า และต้นไม้ และ 2) คูหา A1 หินงอกหินย้อย ทางขึ้นลงบันได และการมุดเข้าไปคูโลงศพ

6. บริเวณใดที่สร้างความรู้สึกตื่นเต้นเร้าใจกับท่านมากที่สุด พบว่าแบ่งออกเป็น 3 บริเวณ ได้แก่ 1) คูหา A1 โพรงถ้ำทางเข้าคูหา (ตื่นเต้นตอนที่ต้องคลานเข้าไป) และโลงไม้ที่พบกระดูกของมนุษย์ 2) บันไดทางลงถ้ำผีแมน ผาหินทางไปคูหา B และ 3) บริเวณที่ใกล้จะถึงถ้ำ

7. ทิวทัศน์บริเวณใดบ้างที่เหมาะสมต่อการแวะพักชม ได้แก่ 1) ทางขึ้นเขาช่วง 100 เมตรแรก เป็นที่ราบสูงสำหรับไว้ชมทิวทัศน์ 2) บริเวณที่มีหินปูน ตรงบริเวณต้นไม้ใหญ่ และในถ้ำที่มีหินงอกหินย้อยและโลงไม้ และ 3) ที่พักตามบริเวณหินสวยๆ มองเห็นทิวทัศน์ไปยังภูเขาฝั่งตรงข้าม

8. ควรจะมีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพักระหว่างเส้นทางก็จุด บริเวณใดบ้าง ได้แก่ 5-6 จุด บริเวณโขดหินตามเส้นทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี (ทุกๆ 100 เมตร)

9. น่าจะมีการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกหรือไม่ แบ่งออกได้เป็น 4 ข้อ ได้แก่ 1) การทำบันไดทางลงถ้ำให้ดีขึ้น (เพื่อจะได้มีความสะดวกและจะได้ไม่สิ้นจนเกิดอุบัติเหตุ) 2) การทำห้องน้ำ และสร้างที่นั่งพัก 3) สร้างทางเดินคอนกรีต และ 4) ควรมีคนนำทางหากไม่คุ้นเคยเส้นทาง

10. ควรจะมีการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณใด ได้แก่ 1) ปรับปรุงทางเดินให้สะดวก ทำทางเดินให้กว้างขึ้น จุดทิ้งขยะ และบริเวณบันไดทางลงถ้ำ 2) ปรับปรุงทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี สร้างที่พัก และจุดชมวิว และ 3) ควรจะทำที่กันไว้ ป้ายเตือน และป้ายบอกสถานที่

11. ควรมีป้ายบอกทาง/ระยะทางหรือไม่ คือ ควรมีป้ายบอกทาง/ระยะทาง โดยติดป้ายที่ต้นไม้และหินสวยๆ บริเวณหน้าผา เิงผา ทางโค้ง ทางเดินไปถ้ำ ทางเข้าไปในถ้ำ และจุดอันตราย

12. บริเวณใดที่เห็นว่าเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ แบ่งออกได้เป็น 2 บริเวณ คือ 1) ภายในถ้ำ ได้แก่ บันไดทางลงถ้ำ ผาหินบริเวณคูหา B และโพรงถ้ำที่ต้องมุดเข้าไปคูหา A1 และ 2) เส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ได้แก่ ทางขึ้นเขา ทางแคบที่มีกิ่งไม้แหลม และบริเวณทางลงคอก่อนที่จะถึงถ้ำมีหินเหลี่ยมคม

13. ฤดูกาลใดที่เหมาะสมกับการเข้ามาเรียนรู้ คือ ฤดูหนาวและฤดูร้อน

14. แหล่งโบราณคดีควรจะให้มีการเยี่ยมชมในบริเวณคูหาใดบ้าง ได้แก่ คูหา A1 และ C

15. บริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดี (ถ้ำ) ควรป้องกัน ได้แก่ 1) บันไดทางลงถ้ำ และหินงอกหินย้อย และ 2) คูหาถ้ำที่พบหลักฐานทางโบราณคดีและโลงไม้

16. บริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดีที่ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้เยี่ยมชมเข้าไป คือ บริเวณคูหา B เพราะความชื้น

17. การเยี่ยมชมส่งผลกระทบต่อพืช สัตว์ ถ้ำ หรือหลักฐานทางโบราณคดีหรือไม่ คือ ระหว่างส่งผลกระทบ และไม่ส่งผลกระทบ มีปริมาณที่ใกล้เคียงกัน

18. ควรมีการอนุรักษ์เส้นทางและแหล่งโบราณคดีหรือไม่ คือ ควรมีการอนุรักษ์เส้นทางและแหล่งโบราณคดี

19. ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง ได้แก่ 1) การใช้ชีวิตของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมโลงไม้ และธรณีสัณฐานประเภทถ้ำ 2) สัตว์ ป่าไม้ หินต่างๆ และสิ่งที่น่าสนใจโบราณคดีค้นพบ และ 3) เรื่องทิศทาง เรื่องแผนที่ เรื่องประวัติศาสตร์

20. ต้องการเรียนรู้เรื่องใดเพิ่มเติมหรือไม่ ได้แก่ เรียนรู้เรื่องของยุคสมัยประวัติศาสตร์ และเรื่องราวต่างๆ ที่นักโบราณคดีวิจัยและค้นพบเพิ่มเติม

21. การสื่อความหมายรูปแบบใด ที่น่าจะเหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีนี้ ได้แก่ ผู้นำชม ป้ายสื่อความหมาย สื่อออนไลน์ และหนังสือคู่มือ

22. น่าจะมีการสื่อความหมายในหัวข้อใดบ้าง ได้แก่ หัวข้อความรู้ทางโบราณคดีของถ้ำผีแมน โลงลงรัก เช่น ประวัติการค้นพบ อายุสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ รวมทั้งเรื่องธรรมชาติ และสัตว์ป่า

23. คิดว่าแนวทางการจัดการลักษณะใดที่เหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก ได้แก่ ลำดับแรก คือ แหล่งเรียนรู้ ร่องลงมา คือ เส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดี และท้ายที่สุด คือ แหล่งท่องเที่ยว

24. ตั้งชื่อให้กับเส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก ได้แก่ 1) เส้นทางลึกลับแต่ไม่ไหวที่จะเดิน 2) ผีแมน โลงลงรัก แต่ว่ารักอะครับพูดจริง 3) ธรรมชาติโลงรักพิทักษ์คำnungศ์ 4) ถ้ำมหัศจรรย์ที่เดินโคตรไกล กับบันไดที่ลงโคตรเสียว!!! 5) วัฒนธรรมเก่าของแหล่งโบราณ 6) ถ้ำลึกลับ 7) เยือนถิ่นยุคประวัติศาสตร์ และ 8) โลงลงรักที่น่าสนใจ

5.1.3 ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

การดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ประกอบด้วย 1) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 2) การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 3) การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 4) การประชุม จำนวน 1 ครั้ง และ 5) การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ภาคผนวก) จากการวิจัยพบว่าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ได้เสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก รายละเอียดดังนี้

5.1.3.1 เส้นทางศึกษารวมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี

หัวหน้าศูนย์ศึกษารวมชาติฯ ได้แสดงความคิดเห็นว่าในกรณีที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เห็นว่าเฉพาะแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนโลงลงรักแห้งเดียวคงจะไม่เพียงพอ ด้วยลักษณะภูมิประเทศ และสิ่งอำนวยความสะดวก ทำให้ไม่สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบมวลชนได้ (mass tourism) ฉะนั้นอาจมีการสร้างเส้นทางศึกษารวมชาติและโบราณคดีขึ้นมา เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดเป็นเส้นทางที่สามารถท่องเที่ยวและเรียนรู้เกี่ยวกับธรณีวิทยา สิ่งแวดล้อม และโบราณคดี โดยให้แหล่งโบราณคดี เป็นจุดเยี่ยมชมหนึ่งในเส้นทางดังกล่าว อาจจะมีการจำลองชุมชนของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยอ้างอิงจากผลการวิจัยของโครงการวิจัยฯ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวเข้าใจภาพรวมของพื้นที่ แต่ต้องคัดกรองผู้เยี่ยมชมที่สนใจในวัฒนธรรมโลงไม้อย่างแท้จริง หากจัดการในลักษณะดังกล่าวนี้ คิดว่ามีความเป็นไปได้มากกว่าการพัฒนาเฉพาะแหล่งโบราณคดี โดยตัดขาดจากภาพรวมของพื้นที่

ควรเริ่มต้นจากการศึกษา วิจัย และปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในเรื่องของระบบการจัดการแหล่งโบราณคดี ซึ่งกระบวนการปรึกษาหารือเรื่องแนวทางการจัดการเส้นทางท่องเที่ยวและแหล่งโบราณคดีนั้น ต้องใช้เวลาในการพูดคุยกัน เพื่อสร้างกฎกติกาในการท่องเที่ยว แต่ควรอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ เรียนรู้ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสมดุล ไม่เช่นนั้นการท่องเที่ยว อาจนำมาซึ่งผลประโยชน์ และการเข้าไปใช้ทรัพยากรอย่างหนักหน่วงเกินไป ก่อให้เกิดความเสียหายและเสื่อมโทรมกับป่าไม้ ถ้ำ และโบราณวัตถุ หากวางระบบการจัดการให้รอบคอบและรัดกุมตั้งแต่แรกเริ่มจะเป็นผลดีต่อทรัพยากร สำหรับผู้นำชมต้องได้รับการฝึกอบรมให้สามารถดูแลและเล่าเรื่องให้กับนักท่องเที่ยวได้ ควรจะสามารถถูกตรวจสอบมาตรฐานและควบคุมคุณภาพของผู้นำชมด้วย เพื่อสร้างมาตรฐานให้กับบริการการท่องเที่ยว นอกจากนั้นแหล่งโบราณคดีต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมในอดีตของผู้คนที่เคยตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีความสำคัญและเป็นสมบัติสาธารณะของประเทศ ดังนั้นการเข้าไปใช้ประโยชน์จึงต้องพิจารณาในภาพรวมใหญ่ของประเทศด้วย ทุกคนในประเทศไทยและโลกจะต้องสามารถมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

จากการทำงานพบภัยคุกคามที่เกิดขึ้นในพื้นที่กำลังรุนแรง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันแหล่งโบราณคดีไม่ได้เปิดสำหรับสาธารณะ แต่ระดับท้องถิ่นในอดีตได้เคยเปิดสาธารณะแล้ว โดยราษฎรในพื้นที่จำนวนมากได้เคยเข้าไปยังแหล่งโบราณคดีก่อนที่โครงการวิจัยฯ จะเข้าไปศึกษาและได้ทำประตูปิดปากถ้ำ ดังนั้นจึงควรสร้างเงื่อนไขเรื่องการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีเป็นลำดับแรก เพราะในอดีตก็เคยถูกคนในปัจจุบันเข้าไปเผาทำลายโลงไม้ภายในแหล่งโบราณคดี

5.1.3.2 การสำรวจเพื่อพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี

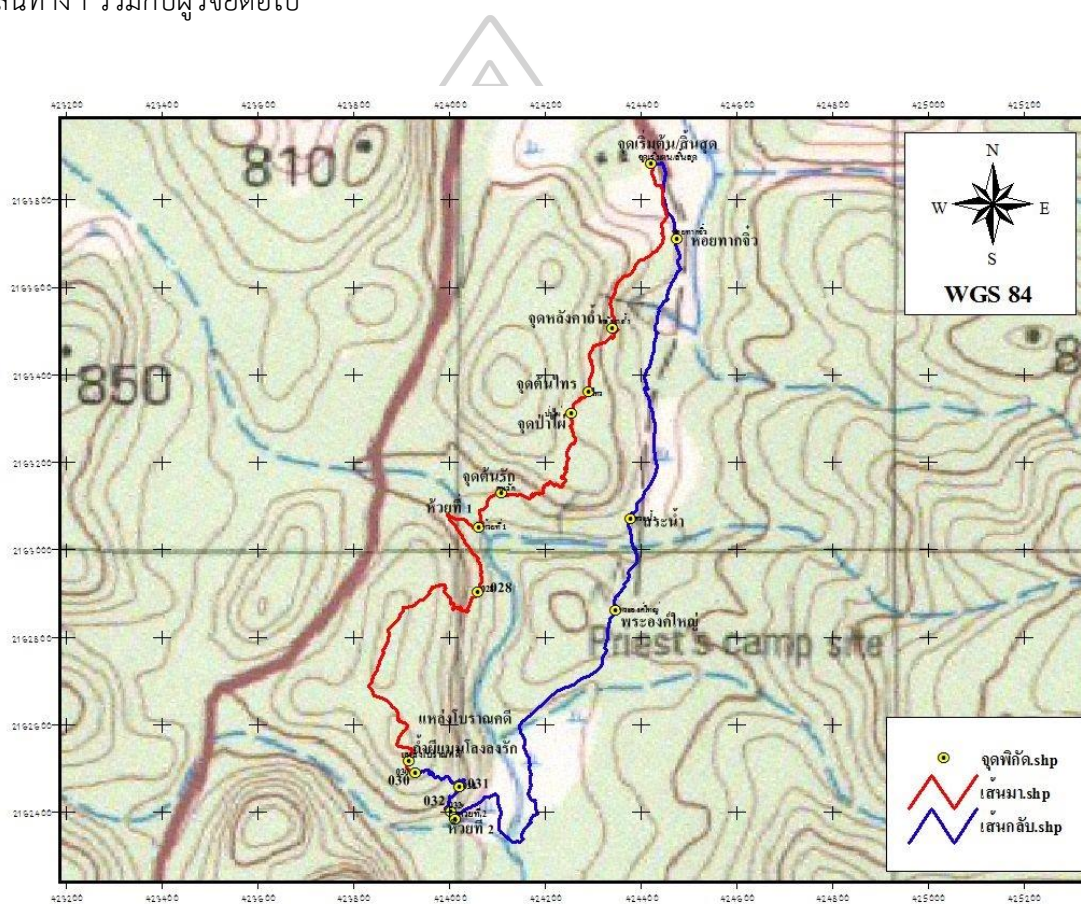
สืบเนื่องจากเมื่อปี พ.ศ. 2561 ผู้วิจัยได้เคยเดินสำรวจเพื่อค้นหาทรัพยากรวัฒนธรรม ทรัพยากรทางธรรมชาติ และเส้นทางที่จะสามารถนำมาเชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก จุดประสงค์เพื่อนำไปสู่การจัดการแหล่งโบราณคดีในลักษณะของเส้นทางศึกษาโบราณคดี วัฒนธรรม และธรรมชาติ เพราะในขณะนั้นผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีลักษณะหนึ่งที่น่าสนใจ และหากเกิดขึ้นได้จริง น่าจะมีประโยชน์กับเยาวชนในท้องถิ่นสำหรับการเรียนรู้ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของหมู่บ้าน ซึ่งอาจช่วยให้เกิดรายได้แก่ชาวบ้านเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งหนทาง เมื่อนายสมชาย บริสุทธิ์ เข้ารับตำแหน่งหัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ผู้วิจัยจึงได้มีโอกาสพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และได้นำเสนอเรื่องการทำเส้นทางศึกษาโบราณคดี วัฒนธรรม และธรรมชาติ ซึ่งหัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ เห็นว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ที่สร้างขึ้นเพื่อการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสัตว์ป่า ดังนั้นจึงเห็นว่าควรมีการสำรวจเส้นทางร่วมกัน เพื่อให้ได้มุมมองทั้งเรื่องโบราณคดีและธรรมชาติ

ดังนั้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดร่วมกับผู้วิจัย สำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง ผู้เข้าร่วม 9 คน เพื่อค้นหาและกำหนดเส้นทางที่เหมาะสมที่สุด ในการพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี ซึ่งต้องสามารถเชื่อมโยงและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและโบราณคดีสำหรับนักเรียนและนักท่องเที่ยวได้ โดยการพัฒนาเส้นทางนี้ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่า ที่สร้างขึ้นเพื่อการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสัตว์ป่า แต่เนื่องจากบริเวณบ้านถ้ำลอดพบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญหลายแห่ง และองค์ความรู้จากการวิจัยประเด็นหลัก คือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะป่าย ดังนั้นจึงสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวให้ผู้คนในปัจจุบัน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ “คนกับป่าในอดีต” นำไปสู่การตระหนักถึงเรื่อง “คนกับป่าในปัจจุบัน” เพื่อเปรียบเทียบเรื่องราว และกระตุ้นให้คนอนุรักษ์ป่าไม่ให้อุดมสมบูรณ์ดังเช่นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

การสำรวจครั้งที่ 1 ใช้วิธีเดินเท้าเป็นระยะเส้นทาง 4.6 กิโลเมตร บนเส้นทางที่เดินไปตามภูเขาซึ่งเชื่อมโยงระหว่างศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก จากการสำรวจและระดมความคิดเห็นกัน พบจุดแวะชมที่น่าสนใจทั้งหมด 15 จุด (แผนที่ที่ 5.1) ได้แก่ 1. หลังกาถ้ำของถ้ำน้ำลอด 2. ต้นไทรขนาดใหญ่ 3. ป่าไผ่ 4. ต้นรัก 5. ลำห้วย 6. ต้นมะกอก 7. แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก 8. จุดชมวิวใกล้กับแหล่งโบราณคดี 9. จุดข้ามแม่น้ำกลาง 10. พื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน 11. บ้านทรงไทใหญ่ดั้งเดิม 12. พระพุทธรูปองค์ใหญ่ของวัดป่าถ้ำลอด 13. สระน้ำ 14. ปากถ้ำน้ำลอด 15. บริเวณที่เคยพบหอยทากจิว นอกจากนั้นในระหว่างเส้นทางยังพบสมุนไพรท้องถิ่นหลายประเภท เช่น สาบเสือ มะขามป้อม (รูปที่ 5.7-5.16)

จากการเดินสำรวจพบว่าเส้นทางนี้อาจเดินทางลำบากมากเกินไป เพราะมีความลาดชันสูง ดังนั้นในการสำรวจครั้งต่อไป จึงวางแผนว่าจะทดลองเดินเท้าในเส้นทางอื่นๆ ที่ลาดชันน้อยลง เพื่อให้สามารถให้เยาวชนและนักท่องเที่ยวสามารถใช้งานได้จริง

แต่ทั้งนี้ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2562 ศูนย์ศึกษาระบบนิเวศวิทยา มีการโยกย้ายตำแหน่งของหัวหน้าศูนย์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับหัวหน้าท่านใหม่ คือ นายนิกร แก้วโมรา ได้ข้อสรุปว่าหัวหน้าท่านปัจจุบันยังคงยินดีที่จะสานต่อการพัฒนาเส้นทางศึกษาระบบนิเวศวิทยาและโบราณคดีที่เคยมีการสำรวจเส้นทางเบื้องต้น และอนุมัติให้คณะสำรวจชุดเดิมเป็นผู้รับผิดชอบในการสำรวจเส้นทางฯ ร่วมกับผู้วิจัยต่อไป

แผนที่ที่ 5 เส้นทางศึกษาระบบนิเวศวิทยา สัตว์ป่า และโบราณคดี จากการสำรวจครั้งที่ 1

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 138)

จุดพักที่ 2 ต้นไทรขนาดใหญ่

จุดพักที่ 3 ป่าไผ่

จุดพักที่ 7
แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

จุดพักที่ 9 ข้ามแม่น้ำลำาง

จุดพักที่ 10 พื้นที่เกษตรกรรม

จุดพักที่ 11 บ้านทรงไทใหญ่ดั้งเดิม

ภาพที่ 35 จุดแวะชมที่น่าสนใจระหว่างการสำรวจ

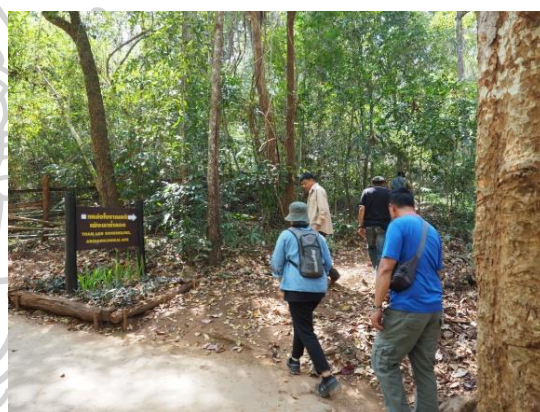
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 138-139)

รูปที่ 5.13 จุดพักที่ 12 พระพุทธรูปองค์ใหญ่

รูปที่ 5.14 จุดพักที่ 14 ปากถ้ำน้ำลอด

รูปที่ 5.15 จุดพักที่ 15 บริเวณที่เคยพบ
หอยทากจิ๋วรูปที่ 5.16 เส้นทางเชื่อมโยงกับแหล่ง
โบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด

ภาพที่ 36 จุดแวะชมที่น่าสนใจระหว่างการสำรวจ
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 139-140)

จากกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีทั้งหมด พบว่าแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีที่ได้รับ
ความนิยมและน่าจะเป็นจริงได้ในอนาคต คือ การพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ โบราณคดี
และวัฒนธรรมไทใหญ่ เนื่องจากภาคีในท้องถิ่นเห็นว่าทำให้เยาวชน คนท้องถิ่น และสาธารณะ ได้
เรียนรู้ในลักษณะของภาพรวมที่เชื่อมโยงความด้านสิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า โบราณคดี ประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรมไทใหญ่ของชุมชนท้องถิ่น การจัดทำเส้นทางนี้จะช่วยส่งเสริมให้องค์ความรู้ที่
หลากหลายซึ่งปรากฏในพื้นที่ ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์อย่างครอบคลุมและเชื่อมโยงกับบริบท
ของพื้นที่ โดยไม่มีการละเลยความรู้ของภาคีใดภาคีหนึ่งไป ก็จะทำให้ภาคีต่างๆ รู้สึกถึงความ
เป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกัน และนำไปสู่การร่วมลงมือดำเนินงานการจัดการเส้นทางศึกษา
ด้วยกันในอนาคต

บทที่ 6

อภิปรายผล

วัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาและประเมินคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลง
ลงรัก เพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของ
ภาคีต่างๆ ในท้องถิ่น ดังนั้นจึงมุ่งเน้นการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ท้องถิ่น เพื่อ
ค้นหาแนวทางการใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางโบราณคดีที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการใน
ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรทาง
โบราณคดีในพื้นที่ตั้งแต่ในระดับของการให้ข้อมูล การขอคำแนะนำปรึกษาจากชุมชน การให้
ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานโครงการ ส่วนในระดับของการร่วมสร้าง/จัดการโครงการด้วยกัน และ
การร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่น เป็นสิ่งที่มีการ
วางแผนร่วมกัน แต่ยังไม่ได้มีการลงมือปฏิบัติตามแผน แต่ก็ทำให้ได้แนวทางการจัดการที่เป็นรูปธรรม
สามารถนำไปดำเนินการในพื้นที่ได้จริงในปัจจุบัน และแนวทางที่สามารถพัฒนาต่อยอดการจัดการ
แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักในอนาคตต่อไป

6.1 การประเมินคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

เมื่อศึกษาด้านเอกสารและการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก พบว่ามีหลักฐานทาง
โบราณคดีจำนวนมากภายในถ้ำและสามารถวิจัยจนเกิดเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ เมื่อ
ใช้แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นหลักในการประเมิน ทำให้พบว่าแหล่งโบราณคดีนี้
สามารถแบ่งประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม ได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) ทรัพยากรที่จับต้องได้ และ
2) ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ รายละเอียดดังนี้

6.1.1 ทรัพยากรที่จับต้องได้

- แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก กล่าวคือ ตัวถ้ำผีแมนโลงลงรัก เป็นถ้ำทาง
ธรรมชาติที่ถูกมนุษย์ในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ใช้เป็นสุสาน ดังนั้นถ้ำนี้จึงถือว่าเป็น
ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทแหล่งโบราณคดี ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลตามกฎหมาย
โดยกรมอุทยานฯ และกรมศิลปากร

- **โลงไม้** จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีพบโลงไม้บรรจุอยู่ในคูหาถ้ำต่างๆ จำนวนมากถึง 61 ฝา หรือ 30 โลง ซึ่งปัจจุบันยังคงถูกวางอยู่ในตำแหน่งดั้งเดิมภายในถ้ำ ดังนั้นโลงไม้เหล่านี้จึงถือว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหลักฐานทางโบราณคดี อยู่ภายใต้การดูแลตามกฎหมายโดยกรมศิลปากร
- **โบราณวัตถุ** ได้แก่ ภาชนะดินเผา ภาชนะไม้ ลูกปัด ไม้ทอผ้า ผ้า เครื่องจักสาน เครื่องประดับ ทำจากโลหะ เครื่องโลหะ เส้นสีดำ และหอยเบี้ย หลักฐานเหล่านี้ล้วนเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งปัจจุบันถูกเก็บรักษาไว้ภายนอกถ้ำโดยนักโบราณคดีเพื่อทำการวิจัยเชิงลึก ก่อนที่จะต้องส่งคืนให้กับกรมศิลปากรตามกฎหมาย

6.1.2 ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้

- **ความเชื่อเรื่องผีแมน** กล่าวคือ “ผีแมน” เป็นภาษาไทยใหญ่ หมายถึง “ผีที่โผล่ขึ้นมา” ผีแมนมักปรากฏในเรื่องเล่าของชาวไทใหญ่ กะเหรี่ยง และลาหู่ดำในพื้นที่ปางมะผ้า พบว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีแมนของชาวไทใหญ่และกะเหรี่ยง เล่าว่าผีแมนมีรูปร่างหน้าตาเหมือนกับคนโดยปกติทั่วไป เพียงแต่มองไม่เห็นตัวเวลาเขาไม่ยอมให้เห็น ซึ่งชาวบ้านรู้ว่าผีแมนอยู่ใกล้ๆ ก็ต่อเมื่อได้ยินเสียงพูดคุยและหัวเราะ แต่เป็นภาษาที่ไม่มีใครเข้าใจ บางครั้งเวลาที่ชาวบ้านยกโลงผีแมนที่อยู่ตามถ้ำลงมาจากเสาหรือคาน แล้วทิ้งไว้ทำธุระที่อื่นเพียงครู่เดียว พอหันกลับมา ก็พบว่าโลงนั้นถูกยกตั้งขึ้นไปใหม่อีกแล้ว และมองไม่เห็นตัวคนยกขึ้นไป ถึงแม้ว่าชาวบ้านบางส่วนจะมีความหวาดกลัวผีแมน แต่ก็ไม่เคยมีประวัติว่าเคยมีผู้ใดถูกผีแมนทำร้าย (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2550: 219) ดังนั้นชาวบ้านจึงเชื่อว่าในถ้ำ โลงไม้ หรือสิ่งของ ล้วนแล้วแต่มีผีเป็นเจ้าของ
- **ความเชื่อเรื่องผีป่า** กล่าวคือ ชาวไทใหญ่นั้น มีการนับถือศาสนาพุทธร่วมกับการนับถือผีที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยได้ประยุกต์ให้มีความกลมกลืน สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องในวิถีชีวิต ดังนั้นในหมู่บ้านจึงมีการไหว้ผีหลายประเภท เช่น ผีป่า ผีถ้ำ ผีน้ำ ผีร้าย เป็นต้น ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ก็พบศาลเจ้าที่บริเวณต้นไม้ใหญ่ปากถ้ำ เพื่อเอาไว้ไหว้ผีถ้ำและผีป่า ดังนั้นเรื่องราวเหล่านี้จึงเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดี
- **องค์ความรู้วัฒนธรรมโลงไม้** จากการวิจัยโดยนักโบราณคดีและคณะ ทำให้สามารถทราบถึงเรื่องราวของมนุษย์ในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ที่หลากหลายมิติมากขึ้นกว่าอดีต

ที่ผ่าน อาทิ เรื่องอายุสมัย ผู้คนและสุขภาพ การปลงศพ พิธีกรรมและของเซ่น ชีวิตความเป็นอยู่ ด้านเทคโนโลยี และการติดต่อแลกเปลี่ยน ที่มีรายละเอียดมากที่สุดเท่าที่เคยมีการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ในประเทศไทย องค์ความรู้เหล่านี้ล้วนเป็นทรัพยากรที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์กับสาธารณะได้

6.1.3 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม

การวิเคราะห์คุณค่าของแหล่งโบราณคดีตามแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยประเมินจากผลการศึกษาวิจัย จึงทำให้ทราบว่าถ้าผีแมนโลงลงรักมีคุณค่าและความสำคัญ ในฐานะทรัพยากรทางโบราณคดีและควรค่ากับการจัดการทรัพยากรเพื่อสืบต่อไปสู่ออนาคต ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 5 คุณค่า ดังนี้

คุณค่าเชิงวิชาการ กล่าวคือ มีคุณค่าในฐานะที่เป็นข้อมูลแหล่งความรู้ในการศึกษาเรื่องราวต่างๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปะ เป็นต้น เมื่อประเมินแล้วพบว่าฐานข้อมูลที่ได้จากศึกษาแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก ทำให้นักโบราณคดีสามารถนำไปศึกษาเปรียบเทียบในบริบทภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก จึงได้เสนอข้อสันนิษฐานใหม่ว่า วัฒนธรรมโลงไม้ที่พบบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า อาจจะเป็นวัฒนธรรมที่นำมาจากคนภายนอกพื้นที่ของกลุ่มคน “ไปเยว่” หรือ “คนป่าเถื่อนร้อยเผ่า” หรือกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปวัฒนธรรมของชาว “ฮั่น” ที่ปรากฏหลักฐานกล่าวถึงตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจว (3,500-2,221 ปีมาแล้ว) เป็นต้นมา กลุ่มคนเหล่านี้เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ปัจจุบันที่พูดภาษาในตระกูลไท-กะได ออสโตรเอเชียติก ออสโตรนีเซียน จีน-ทิเบต และม้ง-เมี่ยน อาศัยอยู่บริเวณตอนใต้ของจีนโบราณในพื้นที่มณฑลเสฉวน ยูนนาน หูเป่ย์ อานฮุย หูหนาน กุ้ยโจว กว่างซี เจียงซู เจ้อเจียง ฉูเจี้ยน กวางตุ้ง และตอนเหนือของจีนโบราณ สัมพันธ์กับกลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง แม่น้ำโขง แม่น้ำอิระวดี แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำดำ แม่น้ำแดง และแม่น้ำมา กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาบริเวณพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า น่าจะเป็นชาวบ้านธรรมดาที่อาศัยบริเวณมณฑลยูนนาน กว่างซี อาจจะหนีภัยสงคราม และแสวงหาโอกาสในชีวิตใหม่จากการขยายอำนาจของชาวฮั่นจากทางเหนือ (รัศมี ชูทรงเดช, 2562: 54) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อหลังความตายจากการปลงศพในวัฒนธรรมโลงไม้ นี้ น่าจะทำให้เกิดความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และการติดต่อสัมพันธ์ของผู้คนภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีนที่มีมาอย่างยาวนาน เข้าใจถึงรากร่วมทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (รัศมี ชูทรงเดช, 2559)

คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ กล่าวคือ เป็นคุณค่าที่ตีความจากสภาพทางกายภาพของทรัพยากรทางวัฒนธรรม มีนัยสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีต ซึ่งจากการศึกษาถ้าผีแมนโหลงลงรักพบว่าชุมชนสมัยวัฒนธรรมโหลงไม้ ได้เข้ามาใช้แหล่งโบราณคดีนี้เป็นสุสานอย่างต่อเนื่อง 5 ระยะเวลา ประมาณ 424 ปี ในช่วงระหว่าง 2,060±30 ถึง 1,636±44 ปีมาแล้ว (พุทธศตวรรษที่ 5-9) สันนิษฐานว่าเป็นสุสานของครอบครัวหรือตระกูล มีคนถูกฝังในถ้ำอย่างน้อยที่สุด 154 คน โดยคูหา A1 อาจเป็นสุสานหลัก (พบทั้งหมด 116 คน) และคูหา B เป็นสุสานรอง (พบทั้งหมด 29 คน) ผลการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบถึงแบบแผนการฝังศพ ที่มีการฝังครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ภายในโลง มีลักษณะการวางโลงบนเสาและวางบนพื้นถ้ำ โหลงทั้งหมดทำจากไม้สัก พบโลงไม้จำนวนทั้งหมด 61 ผา หรือ 30 โหลง และมีการแกะสลักหัวโลงที่แตกต่างกันทั้งหมด 6 รูปแบบ จากการวิจัยหลักฐานทางโบราณวัตถุและนิเวศวัตถุที่พบภายในโลงและใกล้กับโลงที่สันนิษฐานว่าเป็นสังคมไม่มีการแบ่งชนชั้นที่ชัดเจน ส่วนใหญ่เป็นของใช้สามัญที่เป็นเครื่องใช้ส่วนตัวและเครื่องเช่นประกอบศพ เช่น ลูกปัดแก้ว แหวนสำริด กำไลเหล็ก ภาชนะดินเผา กระดุกสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชิ้นส่วนผ้าและอุปกรณ์ในการทอผ้า เป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับเทคโนโลยีการทอผ้าในอดีต เครื่องจักสาน ภาชนะไม้ และโลงที่ถูกเคลือบด้วยยางไม้ที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นรัก ล้วนเป็นข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาของคนบนพื้นที่สูงที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับการทำไม้ และการใช้ทรัพยากรประเภทของป่าเป็นอย่างดี ซึ่งไม่เคยมีการขุดค้นพบหลักฐานประเภทนี้มาก่อนเลย (รัศมี ชูทรงเดช, 2559: 149) ดังนั้นแหล่งโบราณคดีนี้จึงมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีตสมัยวัฒนธรรมโหลงไม้

คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ กล่าวคือ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมสามารถมีมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นต้นทุนเพื่อสร้างมูลค่าให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทรัพยากรนั้น จากการประเมินพบว่า “ถ้าผีแมน” เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงถูกนำมาจัดการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงผจญภัยและวัฒนธรรม โดยอำเภอปางมะผ้ามีคำขวัญว่า “ถิ่นผีแมน แดนร้อยถ้ำ งามล้ำขุนเขา รวมเผ่าชาวคอย” จากคำขวัญนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ทางหน่วยงานรัฐระดับท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญต่อทรัพยากรถ้ำมาก (สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช และคณะ, 2541: 15) เมื่อประเมินพบว่าแหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นถ้ำที่มีโหลงไม้และโบราณวัตถุ สามารถถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตผ่านแหล่งโบราณคดีได้ และตั้งอยู่ห่างถ้ำน้ำลอด ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพียง 2 กิโลเมตร และเดินทางเข้าถึงแหล่งโบราณคดีไม่ยาก จึงสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติผสมกับวัฒนธรรมได้ น่าจะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้หลายกลุ่ม ดังนั้นจึงมีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและจังหวัดได้ อาทิ ถ้ำน้ำลอด ที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านถ้ำลอด และถ้ำผีแมนบ้านจำโป้ ที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านจำโป้ เป็นต้น

คุณค่าเชิงสังคม กล่าวคือ เป็นคุณค่าอันเกิดจากความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่างสังคมกับอาคาร สถานที่นั้น คุณค่าทางสังคมจะก่อให้เกิดความห่วงใยอันจะนำไปสู่ความต้องการของสังคมที่จะทำการอนุรักษ์สถานที่นั้น จากการประเมินพบว่าเรื่องราวความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ ซึ่งสามารถย้อนกลับไปได้ถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และแสดงถึงความเก่าแก่และภูมิหลังของพื้นที่ ทำให้ผู้คนที่ต้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และพื้นที่ซึ่งเป็นบ้านเกิดของตนเอง ที่พบแหล่งโบราณคดีสำคัญที่สามารถเป็นกุญแจไขสู่อดีตได้

คุณค่าเชิงสุนทรียะ กล่าวคือ ทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่าเชิงความงาม ศิลปะ หรือจิตใจ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความชอบ มาตรฐานและจินตนาการของแต่ละบุคคลหรือแต่ละวัฒนธรรม ความงามของทรัพยากรวัฒนธรรมยังถือเป็นแรงบันดาลใจหรือแรงกระตุ้น ให้มีการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมให้แก่ศิลปินและผู้สนใจ จากการประเมินพบว่าแหล่งโบราณคดีตั้งอยู่บนภูเขามีลักษณะเป็นถ้ำ และตำแหน่งที่พบโลงไม้ไม่มีความลึกกลับ จึงทำให้เกิดสุนทรียะของผู้ที่เดินทางผ่านป่าเขาเข้าไปชมความลึกกลับของแหล่งโบราณคดีได้ และยังเกิดจินตนาการเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตจากโลงไม้ภายในแหล่งโบราณคดีอีกด้วย

จากการวิเคราะห์ประเภทและคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก พบว่าเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของท้องถิ่นและประเทศไทย เนื่องจากพบทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ปริมาณมาก และมีคุณค่าที่หลากหลายมิติ ทั้งคุณค่าเชิงวิชาการ คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ คุณค่าเชิงสังคม และคุณค่าเชิงสุนทรียะ

ในมิติของท้องถิ่น เมื่อวิเคราะห์จากข้อมูลประวัติศาสตร์และภูมิหลังของหมู่บ้านถ้ำลอด พบว่าชุมชนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ด้วยเรื่องความเชื่อของผีแมน โดยชาวบ้านเชื่อว่าในถ้ำ โลงไม้ หรือสิ่งของ ล้วนแล้วแต่มีผีแมนเป็นเจ้าของ ดังนั้นความเชื่อเรื่องผีแมนซึ่งเป็นทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้จึงเป็นสิ่งเดียวที่เชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดีซึ่งเป็นทรัพยากรที่จับต้องได้ แต่นอกจากนั้นแล้วไม่พบว่าชุมชนสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีนี้เลย แต่จากการวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับถ้ำผีแมนโลงลงรักโดยนักโบราณคดี ทำให้ทราบว่า มีหลักฐานทางโบราณคดีหลายประเภทที่มีภูมิปัญญาคล้ายคลึงกับชาวไทใหญ่ อาทิ เครื่องจักสานเคลือบยางรัก และภูมิปัญญาเรื่องการหาน้ำยางรัก รวมทั้งการทำน้ำยางรักเพื่อใช้เคลือบภาชนะ ดังนั้นข้อมูลเหล่านี้ น่าจะถูกนำไปสร้างความเชื่อมโยงระหว่างแหล่งโบราณคดีกับชุมชนได้ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการจัดการทรัพยากรทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

ในมิติของประเทศ จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับกรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีอย่างมีส่วนร่วมในประเทศไทยเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก พบว่า

กรณีศึกษาจากแหล่งเตาบ้านบ่อสวก จ.น่าน แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว จ.ลพบุรี และแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร จ.สุพรรณบุรี เป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ ไม่ห่างจากชุมชนมากนัก สามารถเข้าถึงได้ง่าย สำหรับประชากรพบว่า มีลักษณะของความเป็นคนเมืองที่เข้าใจและคุ้นเคยกับงานด้านโบราณคดีในระดับหนึ่ง ในขณะที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เป็นการที่มนุษย์ใช้และตัดแปงทรัพยากรธรรมชาติประเภทถ้ำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นสุสานฝังศพของคนในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ ซึ่งตั้งอยู่บนภูเขาสูงห่างไกลจากชุมชนปัจจุบัน และประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บนพื้นที่สูง ดังนั้นจึงมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากประชากรที่อื่นๆ ดังนั้นแหล่งโบราณคดีนี้จึงมีลักษณะพิเศษและน่าสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อนำมาสู่การเป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่เพิ่มเติมขึ้นมาของประเทศไทย

6.2 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกระบวนการมีส่วนร่วม

เนื่องจากแหล่งโบราณคดีนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าซึ่งอยู่ในบริเวณหมู่บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน และเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีการโครงการวิจัยเข้าไปศึกษาทางโบราณคดี ทำให้แหล่งโบราณคดีนี้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหลายภาคส่วน จึงมีความซับซ้อนทั้งในเรื่องของสิทธิของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และลักษณะทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่แตกต่างกับกรณีศึกษาอื่นๆ ในประเทศไทย เมื่อวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียพบว่าแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดเป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ภายใต้การควบคุมของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช 2) กรมศิลปากร 3) โครงการมนุษยก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน 4) องค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด 5) โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และ 6) ชุมชนบ้านถ้ำลอด

ทั้งนี้ผู้ศึกษาเลือกดำเนินงานกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ โดยให้ความสำคัญกับชุมชนถ้ำลอด โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดเป็นลำดับแรก เนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่จะร่วมกันใช้ประโยชน์และรักษาดูแลแหล่งโบราณคดีในระดับท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยผู้ศึกษาเป็นกระบวนการ

จากผลการดำเนินงานกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 เมื่อวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมข้างต้น ตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้เขียนขออภิปรายแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ 1) ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม 2) ปัจจัยของการมีส่วนร่วม และ 3) ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม รายละเอียดดังนี้

6.2.1 ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลด้วยหลักการเรื่องระดับขั้นของการมีส่วนร่วม (Cohen and Uphoff, 1980: 219-222) กับกระบวนการมีส่วนร่วมที่ดำเนินการกับชุมชนบ้านถ้ำลอด โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด สามารถอภิปรายได้ดังนี้

6.2.1.1 ชุมชนบ้านถ้ำลอด

การดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด ในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 ประกอบด้วย 1) เวทีชาวบ้าน จำนวน 2 ครั้ง 2) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 9 ครั้ง 3) การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 4) การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง 5) การประชุม จำนวน 2 ครั้ง สามารถวิเคราะห์ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 30 ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านถ้ำลอด

ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม	กระบวนการ	กิจกรรม	
เริ่มต้น	1. ระดับการให้ข้อมูล	1. เวทีชาวบ้าน 2. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี	ถ่ายทอดองค์ความรู้จากงานวิจัยของแหล่งโบราณคดีเพื่อให้เห็นเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้และคุณค่าของทรัพยากร
	2. ระดับเปิดรับความคิดเห็น	1. เวทีชาวบ้าน 2. การสัมภาษณ์เชิงลึก 3. การสนทนากลุ่ม	1. ประเมินและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงสรงรักทั้งกายภาพและความรู้
	3. ระดับการปรึกษาหารือ	1. การสนทนากลุ่ม	2. การจัดตั้งพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น และรูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดี 3. อุปสรรคและปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณคดี 4. กลไกในการจัดการทรัพยากร
	4. ระดับการวางแผนร่วมกัน	ไม่พบ	ไม่พบ
มาก	5. ระดับการร่วมปฏิบัติ	ไม่พบ	ไม่พบ
	6. ระดับร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผล	ไม่พบ	ไม่พบ
	7. ระดับการควบคุมโดยประชาชน	ไม่พบ	ไม่พบ

จากข้อมูลข้างต้นผลการศึกษาเกี่ยวกับระดับขั้นของการมีส่วนร่วม พบว่าชุมชนบ้านถ้ำลอดมีส่วนร่วมอยู่ในระดับเริ่มต้น กล่าวคือ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าชุมชนบ้านถ้ำลอดได้เข้ามามีส่วนร่วมกับแหล่งโบราณคดีตั้งแต่เมื่อครั้งนักโบราณคดีเข้ามาสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี โดยเข้าร่วมผ่านเวทีชาวบ้านตั้งแต่การทำประชาพิจารณ์เกี่ยวกับการอนุญาตให้นักโบราณคดีขุดค้นภายในแหล่งโบราณคดี และการคืนข้อมูลวิจัยเกี่ยวกับผลการขุดค้นและวิเคราะห์โบราณวัตถุจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักสู่ชุมชน ระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559 ซึ่งทั้งสองกิจกรรมนั้นจัดอยู่ในการมีส่วนร่วมระดับเริ่มต้น คือ 1) ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ประชาชนรับรู้ และ 2) ระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน สำหรับการทําวิจัยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 พบว่ายังคงมีส่วนร่วมอยู่ในระดับเริ่มต้น แต่มีขั้นตอนที่เพิ่มระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้นจากเดิม 1 ขั้นตอน คือ ระดับการปรึกษาหารือ โดยชุมชนบ้านถ้ำลอดยังขาดการมีส่วนร่วมในหลายระดับ คือ 1) การมีส่วนร่วมระดับเริ่มต้น ได้แก่ ระดับการวางแผนร่วมกัน และ 2) การมีส่วนร่วมระดับมาก ได้แก่ ระดับการร่วมปฏิบัติ ระดับการร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผล และระดับการควบคุมโดยประชาชน

6.2.1.2 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

การดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 ประกอบด้วย 1) การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 4 ครั้ง 2) การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 3) การประชุม จำนวน 4 ครั้ง 4) การทดลองศึกษานอกสถานที่ จำนวน 4 ครั้ง และ 5) การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง สามารถวิเคราะห์ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 31 ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม	กระบวนการ	กิจกรรม	
เริ่มต้น	1. ระดับการให้ข้อมูล	การสนทนากลุ่ม การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี การประชุม	ถ่ายทอดองค์ความรู้จากงานวิจัยของแหล่งโบราณคดีเพื่อให้เห็นเนื้อหาสำคัญและคุณค่าของทรัพยากร
	2. ระดับเปิดรับความคิดเห็น	การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การประชุม	ระดมความคิดเห็นเรื่องการปรับปรุงและจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีเป็นแหล่งเรียนรู้ การรื้อฟื้นกิจกรรมมรดกท้องถิ่น และการจัดสร้างศูนย์เรียนรู้บ้านไทใหญ่
	3. ระดับการปรึกษาหารือ	การสนทนากลุ่ม การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี และการประชุม	
	4. ระดับการวางแผนร่วมกัน	การประชุม	
มาก	5. ระดับการร่วมปฏิบัติ	การทดลองใช้แหล่งโบราณคดีเป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน	คณะครูและนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 เดินทางไปเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องระบบนิเวศ ถ้ำ และวัฒนธรรมโลงไม้
	6. ร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผล	ไม่พบ	ไม่พบ
	7. ระดับการควบคุมโดยประชาชน	ไม่พบ	ไม่พบ

ผลการศึกษาเกี่ยวกับระดับขั้นของการมีส่วนร่วม จากข้อมูลเอกสารพบว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2553-2559 เป็นช่วงที่นักโบราณคดีได้เข้ามาสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อวิจัยองค์ความรู้เชิงลึกของแหล่งโบราณคดี ดังนั้นโรงเรียนจึงมีส่วนร่วมอยู่แต่ในระดับการให้ข้อมูลผ่านเวทีชาวบ้านของโครงการวิจัยฯ ซึ่งจัดขึ้นเพื่อคืนความรู้ที่ได้จากการวิจัยแหล่งโบราณคดีสู่ชุมชนบ้านถ้ำลอด ซึ่งคณะครูและนักเรียนได้เข้าร่วมเวทีในสถานภาพสมาชิกของชุมชน แต่เมื่อได้ดำเนินงานด้านกระบวนการมีส่วนร่วมในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 พบว่าระดับขั้นของการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น จากระดับไม่มีส่วนร่วมกลายเป็นระดับมีส่วนร่วมมาก โดยมีส่วนร่วมทั้งหมด 5 ระดับ คือ 1) ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ประชาชนรับรู้ 2) ระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน 3) ระดับการปรึกษาหารือ 4) ระดับการวางแผนร่วมกัน และ 5) ระดับการร่วมปฏิบัติ แต่ยังไม่ถึงระดับร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผล และระดับการควบคุมโดยประชาชน เพราะยังอยู่ในขั้นตอนการค้นหาแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี

6.2.1.3 ศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

การดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 ประกอบด้วย 1) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 2) การสนทนากลุ่มแบบทางการ

จำนวน 2 ครั้ง 3) การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 4) การประชุม จำนวน 1 ครั้ง และ 5) การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง สามารถวิเคราะห์ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 32 ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษาระบบธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม	กระบวนการ	กิจกรรม	
เริ่มต้น	1. ระดับการให้ข้อมูล	การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี การสัมภาษณ์เชิงลึก	ถ่ายทอดองค์ความรู้จากงานวิจัยของแหล่งโบราณคดีเพื่อให้เห็นเนื้อหาสำคัญและคุณค่าของทรัพยากร
	2. ระดับเปิดรับความคิดเห็น	การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุม	การอภิปรายและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก
	3. ระดับการปรึกษาหารือ	การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุม การสำรวจ	การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น รูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดี และกลไกในการจัดการทรัพยากรของศูนย์ศึกษา
	4. ระดับการวางแผนร่วมกัน	การประชุม การสำรวจ	
มาก	5. ระดับการร่วมปฏิบัติ	การสำรวจ	เดินเท้าสำรวจไปบนเส้นทางสั้นเขาที่เชื่อมระหว่างศูนย์ศึกษาระบบธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเพื่อค้นหาเส้นทางเดินและทรัพยากรที่น่าสนใจสำหรับพัฒนาเป็นจุดแวะชมภายในเส้นทางศึกษาระบบธรรมชาติและสัตว์ป่า และโบราณคดี
	6. รวมติดตามตรวจสอบประเมินผล	ไม่พบ	ไม่พบ
	7. ระดับการควบคุมโดยประชาชน	ไม่พบ	ไม่พบ

ผลการศึกษาเกี่ยวกับระดับขั้นของการมีส่วนร่วม ของศูนย์ศึกษาระบบธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด จากประวัติการค้นพบถ้ำผีแมนโลงลงรักในปี พ.ศ. 2553 หัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ในขณะนั้นเป็นหนึ่งในผู้เข้าไปสำรวจภายในถ้ำพร้อมกับคณะเจ้าหน้าที่ และแจ้งข้อมูลการค้นพบให้กับ รศ.ดร. รัศมิชูทรงเดช และคณะ เพื่อเข้าสำรวจแหล่งโบราณคดี ดังนั้นศูนย์ศึกษาฯ จึงมีส่วนร่วมกับแหล่งโบราณคดีนี้ตั้งแต่แรกเริ่ม แต่ในขณะที่นักโบราณคดีได้เข้าสำรวจและขุดค้น ทางศูนย์ศึกษาฯ ก็ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอีก โดยเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ แต่เมื่อดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 พบว่าเป็นภาคีที่มีระดับขั้นของการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นจากระดับเริ่มต้นเป็นระดับมาก โดยมีส่วนร่วมทั้งหมด 5 ระดับ คือ 1) ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ประชาชนรับรู้ 2) ระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน และ 3) ระดับการปรึกษาหารือ 4) ระดับการวางแผนร่วมกัน และ 5) ระดับการ

ร่วมปฏิบัติ แต่ยังไม่ถึงระดับร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผล และระดับการควบคุมโดยประชาชน เพราะยังอยู่ในขั้นตอนการค้นหาแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี

6.2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการสืบค้นพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน (Cohen and Uphoff, 1980: 223; ปรัชญา เวสารัชช, 2528: 170; ธวัช เบญจาทิกุล, 2529: 25-26; อรอนงค์ ธรรมกุล, 2539: 21; วันชัย วัฒนศัพท์, 2543: 158-161) ได้แก่ 1) ด้านสังคม 2) ด้านเศรษฐกิจ 3) ด้านการเมือง 4) ด้านวัฒนธรรม 5) อายุและเพศ 6) สถานภาพในครอบครัว 7) ระดับการศึกษา 8) สถานภาพทางสังคม 9) อาชีพ 10) รายได้และทรัพย์สิน 11) ระยะเวลาในท้องถิ่นและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ 12) ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความผูกพันในชุมชน 13) ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวมความรู้สึกเกรงใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวน หรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคี และ 14) อำนาจที่ได้รับการมอบหมายตามกฎหมาย ซึ่งสามารถนำมาเป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์และอภิปรายปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านถ้ำลอด โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ดังนี้

6.2.2.1 ชุมชนบ้านถ้ำลอด

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 2 ปัจจัยหลัก คือ 1) ปัจจัยภายในชุมชน 2) ปัจจัยภายนอกชุมชน รายละเอียดดังนี้

1) ปัจจัยภายในชุมชน

- **สถานภาพทางสังคม** กล่าวคือ เมื่อวิเคราะห์กลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการพบว่าเป็นกลุ่มแกนนำผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และแกนนำกลุ่มท่องเที่ยว ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมเป็นกลุ่มที่มีอำนาจและเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน มีหน้าที่ในการตัดสินใจเรื่องการพัฒนาต่างๆ ของชุมชน ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยในการเข้าร่วมกระบวนการ
- **ปัจจัยภายในตัวบุคคล ด้านผลประโยชน์ต่อเยาวชน** กล่าวคือ กลุ่มแกนนำผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ จะสร้างประโยชน์ให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเอง โดยการพัฒนาแหล่งโบราณคดีให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านถ้ำลอดดังจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า “แต่ขอให้สามารถเก็บไว้จนชั่วลูกชั่วหลานได้ก็พอ จนกระทั่ง

ปลวกไม่กินไฟไม่ไหม้ก็ไม่ต้องให้มันหายไปไหน” (นางอุ้ โจรณ์เกษตรสิน สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2561)

- **ปัจจัยภายในตัวบุคคล ด้านผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ** กล่าวคือ ในอำเภอปางมะผ้า นั้น ท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์ถ้าผีแมนในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และประกอบอาชีพนาเที่ยว อาทิ ถ้ำน้ำลอด ถ้ำผีแมนบ้านจำโบ้ ถ้ำผีแมนกลางจันทร์ เป็นต้น ดังนั้นชุมชนจึงเห็นว่าการเข้าร่วมกระบวนการจะมีประโยชน์ทั้งต่อผู้ใหญ่และเยาวชนของหมู่บ้าน ในการหารายได้เพื่อดำรงชีพจากการเป็นผู้นำชมถ้ำผีแมนโลงลงรัก หากพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

2) ปัจจัยภายนอกชุมชน

- **โครงการจากรัฐ** กล่าวคือ ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคมและเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2561 หมู่บ้านถ้ำลอดได้ถูกคัดเลือกเข้าร่วมโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ซึ่งจัดการอบรมและสนับสนุนงบประมาณโดยกรมการพัฒนาชุมชน จึงทำให้หมู่บ้านมีความตื่นตัวเกี่ยวกับการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนและการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ทำให้ขณะนี้หมู่บ้านได้ตั้งกลุ่มโฮมสเตย์ขึ้นมา มีสมาชิกทั้งหมด 16 หลังคาเรือน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ของหมู่บ้าน ส่งผลให้ต้องการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของหมู่บ้าน เพื่อสร้างเส้นทางท่องเที่ยวแบบ 3 วัน 2 คืน และแบบ 2 วัน 1 คืน
- **สื่อสารมวลชน** เนื่องจากมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและวัฒนธรรมโลงไม้ให้กับสาธารณชน ในรูปแบบสื่อโทรทัศน์หนังสือพิมพ์ และสื่อออนไลน์ ปริมาณมากในขณะที่มีการดำเนินงานวิจัยทางโบราณคดี ทำให้สาธารณชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตื่นตัวและสนใจแหล่งโบราณคดีนี้ ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนรู้สึกภูมิใจว่าหมู่บ้านตนเองมีทรัพยากรทางโบราณคดีที่สำคัญระดับประเทศ นำไปสู่แรงกระตุ้นในการเข้าร่วมกระบวนการ
- **การอยู่อาศัยในพื้นที่ของผู้เขียน (นักโบราณคดี)** กล่าวคือ การที่มีนักโบราณคดีอยู่อาศัยประจำในพื้นที่ เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับนักวิจัยทั้งในลักษณะทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้ท้องถิ่นซึมซับเกี่ยวกับเรื่องราวของงานวิจัยด้านโบราณคดีในพื้นที่แบบเป็นไปตามธรรมชาติ และเชื่อมั่นในโครงการวิจัยฯ ส่งผลให้การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีประสิทธิภาพมากขึ้น

6.2.2.2 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 2 ปัจจัยหลัก คือ 1. ปัจจัยภายในโรงเรียน และ 2. ปัจจัยภายนอกโรงเรียน รายละเอียดดังนี้

1) ปัจจัยภายใน

- **ปัจจัยขององค์กร** คือ นโยบายของโรงเรียนในขณะที่ทำวิจัย พบว่ามีการเรียนการสอนเกี่ยวกับท้องถิ่นผ่านหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งโรงเรียนมีนโยบายว่าจะปรับปรุงหลักสูตรในปี พ.ศ. 2561 นอกจากนั้นยังกำลังก่อสร้างศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียนเรียกว่า “บ้านไทใหญ่” เพื่อการเรียนรู้ของเยาวชนเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่บ้านถ้ำลอดและผลักดันให้เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน ดังนั้นจึงส่งผลทางบวกต่อการมีส่วนร่วม
- **ปัจจัยจากตัวบุคคล** คือ 1) **ผู้อำนวยการโรงเรียน** มีภูมิลำเนาเป็นคนชุมชนบ้านไร่ อำเภอบางมะฝ้า ซึ่งเคยร่วมเหตุการณ์ที่นักโบราณคดีเข้าไปวิจัยที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ และก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านไร่ร่วมกับชุมชน ทำให้ผู้อำนวยการจึงเคยมีประสบการณ์ร่วมและประทับใจในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วม ดังนั้นจึงช่วยผลักดันและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก และกำหนดให้กลายเป็นวาระของโรงเรียน 2) **ครู** พบว่าเป็นชาวไทใหญ่ที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านถ้ำลอดจำนวนมากถึง 7 คน (จำนวนทั้งหมด 13 คน) และส่วนใหญ่มาจากกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของหมู่บ้าน ทำให้ครูกลุ่มนี้เข้ามาเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน เพราะคิดว่าเป็นเรื่องท้องถิ่นกำเนิดตนเอง ทำให้กลุ่มครูมีสำนึกร่วมเป็นอย่างมาก เพื่อส่งต่อความรู้เหล่านี้ให้กับนักเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชนในหมู่บ้านถ้ำลอดที่เป็นเครือญาติกัน 3) **นักเรียน** พบว่านักเรียนจำนวนมากทำงานพิเศษเป็นผู้นำเที่ยวถ้ำน้ำลอด (แหล่งท่องเที่ยวสำคัญของหมู่บ้านและจังหวัดแม่ฮ่องสอน) เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในชีวิตและเป็นทุนการศึกษา ดังนั้นนักเรียนจึงเห็นประโยชน์ของการเข้าร่วมกระบวนการ เพราะเขาจะได้เสริมองค์ความรู้ต่างๆ เช่น การกำเนิดถ้ำ หินงอกหินย้อย หรือวัฒนธรรมโลงไม้ และพัฒนาเป็นผู้นำเที่ยวที่มีคุณภาพมากขึ้น ผวนกับนิสัยของเด็กๆ ที่ชอบการเรียนรู้นอกสถานที่และการเดินป่าไปถ้ำเป็นทุนเดิม ดังนั้นเขาจึงเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ถ้ำผีแมน

2) ปัจจัยภายนอกโรงเรียน

- **สื่อสารมวลชน** กล่าวคือ เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเป็นกุญแจในการไขปริศนาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ของประเทศไทย ดังนั้นจึงมีการเผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อสารมวลชนรูปแบบต่างๆ อาทิ รายการข่าวและสารคดีทางโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่อออนไลน์ เป็นต้น ซึ่งหนึ่งในสื่อที่เผยแพร่สู่สาธารณชนนั้น มีรายการ The North องศาเหนือ: วัฒนธรรมยุคถ้ำผีแมน ทางช่องไทยพีบีเอส ได้ติดตามผู้เขียนเข้าไปถ่ายทำรายการที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก ในขณะที่ทำกิจกรรมทดลองนำนักเรียนไปศึกษาที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก ทำให้คณะครูและนักเรียนตื่นตัวและภาคภูมิใจในบ้านเกิดของตนเองมาก ซึ่งช่วยสร้างผลกระทบในทางบวกให้กับกระบวนการมีส่วนร่วม
- **การอยู่อาศัยในพื้นที่ของผู้เขียน (นักโบราณคดี)** กล่าวคือ ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคณะครูและนักเรียนกับผู้วิจัย ทั้งในรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอย่างเป็นธรรมชาติ จึงมีความไว้วางใจใจ นำไปสู่การทำงานในลักษณะภาคี เสนอแนะแนวทางต่างๆ ที่สร้างสรรค์มากมายร่วมกัน
- **โครงการวิจัยด้านนวัตกรรมทางการศึกษา** กล่าวคือ ในขณะที่ทำกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่ามีโครงการวิจัยการออกแบบและพัฒนาบอร์ดเกมชุด “นักสืบของอดีต” เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีนายศุภร ชูทรงเดช เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ได้นำองค์ความรู้จากการวิจัยของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก พัฒนาเป็นนวัตกรรมทางการศึกษารูปแบบบอร์ดเกม และทำกิจกรรมกับนักเรียนกลุ่มเดียวกับผู้เขียน (ผู้เขียนร่วมเป็นกระบวนการในโครงการฯ นี้ด้วย) ซึ่งช่วยเสริมกิจกรรมในห้องเรียนเพิ่มเติมจากการไปศึกษาที่แหล่งโบราณคดี

6.2.2.3 ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 2 ปัจจัยหลัก คือ 1. ปัจจัยภายใน และ 2. ปัจจัยภายนอก รายละเอียดดังนี้

1) ปัจจัยภายใน

- **นโยบายภายในองค์กร** กล่าวคือ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดมีแนวคิดและนโยบายในการปรับปรุงศูนย์ศึกษาฯ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของ

การจัดตั้งศูนย์ศึกษาฯ นี้ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่เน้นการศึกษาและอนุรักษ์เรื่อง ธรรมชาติและสัตว์ป่า ผนวกกับการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเยาวชน ท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวสาธารณะ ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยให้เข้าร่วมกระบวนการ สำรวจเส้นทางสั้นเขาที่เชื่อมระหว่างศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ กับแหล่งโบราณคดีถ้ำผี แมนโลงลงรัก เพื่อค้นหาเส้นทางเดินและทรัพยากรที่น่าสนใจสำหรับพัฒนาเป็น เส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดีต่อไป

- **อำนาจที่ได้รับการมอบหมายตามกฎหมาย** เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลง ลงรักตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ภายใต้การคุ้มครองและอนุรักษ์ของ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยมีศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำ น้ำลอดเป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีอำนาจและสิทธิตามกฎหมายในการ อนุรักษ์และพัฒนาถ้ำผีแมนโลงลงรัก โดยมีพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2559 ในการรับรองและเื้อ้อำนวยในการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ป่าไม้ สามารถดำเนินการในพื้นที่ได้ทันที โดยมีงบประมาณและทรัพยากรบุคคล (เจ้าหน้าที่ป่าไม้) ในการสนับสนุนการดำเนินงาน

2) ปัจจัยภายนอก

- **สื่อสารมวลชน** การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและวัฒนธรรมโลงไม้ ให้กับสาธารณชน ในรูปแบบสื่อโทรทัศน์ สื่อหนังสือพิมพ์ และสื่อออนไลน์ เป็นหนึ่งใน ปัจจัยที่กระตุ้นให้ศูนย์ศึกษาฯ เข้าร่วมกระบวนการ เนื่องจากสื่อได้เผยแพร่ไปทั่ว ทั้งประเทศ ทำให้สาธารณชนสนใจ ดังนั้นศูนย์ศึกษาฯ จึงเล็งเห็นประโยชน์ในการ พัฒนาถ้ำผีแมนโลงลงรักมากยิ่งขึ้น

6.2.3 ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

6.2.3.1 ชุมชนบ้านถ้ำลอด

1. **การเมืองภายในชุมชน** กล่าวคือ จากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน พบว่าประชากรกลุ่ม แรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่บ้านถ้ำลอด กลายเป็นกลุ่มตระกูลดั้งเดิมที่กระจายตัวอยู่ในชุมชน ทำให้มี เครือญาติในหลายกลุ่มตระกูลประกอบกันเป็นชุมชนบ้านถ้ำลอด และผลัดเปลี่ยนกันขึ้นเป็นผู้นำ หมู่บ้าน และประธานกลุ่มต่างๆ ดังนั้นกลุ่มตระกูลดั้งเดิมจึงมีสถานภาพและโอกาสที่สูงกว่ากลุ่มผู้ อพยพเข้ามาภายหลัง ผนวกกับการได้รับสัญชาติไทยของบรรพบุรุษ ทำให้ลูกหลานที่เกิดและเติบโต ในหมู่บ้านถ้ำลอดมีสัญชาติไทยโดยกำเนิด จึงมีสิทธิทางกฎหมายต่างๆ ของรัฐไทย โดยเฉพาะเรื่อง

การศึกษา ทำให้คนกลุ่มนี้กลายเป็นประธานหรือกลุ่มที่ขับเคลื่อนการพัฒนาของหมู่บ้าน และประกอบอาชีพในระบบราชการต่างๆ ดังนั้นจึงทำให้มีการผลิตเปลี่ยนอำนาจระหว่างกลุ่มตระกูลต่างๆ อยู่เป็นระลอก จึงมีความขัดแย้งและการเมืองภายใน จึงมีปัจจัยที่ละเอียดอ่อนให้ต้องคำนึงตลอด ขณะที่ผู้เขียนดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน อาทิ ข้อพิพาทเรื่องสถานที่ตั้งพิพิธภัณฑสถาน ที่กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านเห็นว่าบริเวณใต้ถุนวัดเหมาะสม ขณะที่ผู้อาวุโสเห็นว่าไม่เหมาะสม ด้วยเหตุผลที่งบประมาณในการก่อสร้างวัดส่วนใหญ่มาจากเงินบริจาคของผู้อาวุโส ดังนั้นจึงไม่สามารถตกลงกันได้ หรือความขัดแย้งระหว่างชั่วอำนาจของผู้ใหญ่บ้านปัจจุบัน (บ้านเหนือ) กับชั่วอำนาจของผู้ใหญ่บ้านคนก่อน (บ้านใต้) เป็นต้น

2. ความเหลื่อมล้ำทางสังคม กล่าวคือ จากการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของชุมชน พบว่าในชุมชนประกอบด้วยประชากรที่มีสัญชาติไทยและกลุ่มผู้อพยพเข้ามาภายหลังยังไม่ได้รับสัญชาติไทย ไม่มีบัตรประชาชน ดังนั้นจึงไม่มีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรร่วมของชุมชนมากนัก โดยเฉพาะการประกอบอาชีพนาเที่ยวซึ่งเป็นรายได้หลักของชุมชนนี้ ปัญหาดังกล่าวสะท้อนโดยผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มแพ ที่เห็นว่าประชากรกลุ่มนี้ มีศักยภาพในการเป็นผู้นำเที่ยวได้ จึงต้องการสนับสนุนให้เข้าถึงทรัพยากรของท้องถิ่นเช่นเดียวกับประชากรกลุ่มเดิม และอีกกลุ่มที่น่าสนใจ คือ กลุ่มเยาวชน แต่ยังมีข้อจำกัดว่ากลุ่มเยาวชนที่มีสัญชาติไทย (มีบัตรประชาชน) เมื่อเรียนหนังสือจบระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เยาวชนส่วนใหญ่มักเลือกไปทำงานและศึกษาต่อในเมืองธุรกิจ สำหรับเยาวชนที่ไม่มีสัญชาติไทย เขาจะทำงานภายในหมู่บ้าน ไม่ได้ออกไปอยู่ในเมืองใหญ่ และบางส่วนก็มีศักยภาพในการเป็นผู้นำเที่ยว แต่เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ไม่มีบัตรประชาชน ดังนั้นที่ผ่านมาจึงไม่มีสิทธิเข้าร่วมกับกลุ่มท่องเที่ยว เพราะมีกฎกติกาว่าผู้นำเที่ยวของหมู่บ้าน (กลุ่มแพและตะเกียง) จะต้องเป็นผู้มีสัญชาติไทย

3. กรรมสิทธิ์ กล่าวคือ เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ภายใต้การคุ้มครองและอนุรักษ์ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยมีศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดเป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ดังนั้นชุมชนจึงกังวลเรื่องกฎหมายว่าตนเองสามารถเข้าร่วมได้มากน้อยเพียงใด ขอบเขตแค่ไหน นอกจากนี้ยังพบว่าในช่วงระยะเวลา 30 กว่าปีที่ผ่านมา ชุมชนกับศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด มีความขัดแย้งและความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน ขึ้นอยู่กับนโยบายแต่ละยุคสมัยของศูนย์ศึกษาฯ และการจัดการถ้ำน้ำลอดของชุมชน จึงส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับศูนย์ศึกษาฯ เป็นครั้งคราว ดังนั้นจึงเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม

4. ความเชื่อเรื่องผี กล่าวคือ ชาวไทใหญ่นับถือศาสนาพุทธรวมกับการนับถือผี วิถีชีวิตจึงผูกพันกับความเชื่อเรื่องผี ดังนั้นในหมู่บ้านจึงมีการไหว้ผีหลายประเภท เช่น ผีป่า ผีถ้ำ ผีนา ผีน้ำ ผีร้าย เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีผีแมนในความเชื่อของชุมชนด้วย และปัจจุบันยังมีพิธี

กรรมการไหว้ผีถ้าที่บริเวณแหล่งท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด ดังนั้นแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก และหลักฐานทางโบราณคดีจึงล้นแล้วแต่มีผีแมนเป็นเจ้าของ ดังนั้นผู้อาวุโสบางท่านในชุมชนกังวลกับการเลือกใช้ไต้ถุนวัดเป็นสถานที่สร้างพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจากกลัวโบราณวัตถุและเชื่อว่าเป็นสิ่งของของคนตาย จึงอาจมีดวงวิญญาณที่ยังผูกติดกับโบราณวัตถุ ผู้อาวุโสกล่าวว่า “จะไม่นำคนตายมาอยู่ร่วมกับคนเป็น” นอกจากนี้เมื่อครั้งสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 นายวิชะ (ไม่มีสกุล) คนท้องถิ่นที่รับจ้างทำงานกับนักโบราณคดีที่ถ้ำผีแมน ถูกผีเข้าสิงถึง 2 ครั้ง นับว่าเป็นเหตุการณ์ที่โจษจันกันไปทั่วทั้งหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่หวาดกลัวถ้ำผีแมนโลงลงรัก เพราะหมอผีระบุว่าสาเหตุมาจากผีบริเวณปากถ้ำ

6.2.3.2 โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

1. **เรื่องกรรมสิทธิ์** กล่าวคือ โรงเรียนกังวลว่าสามารถใช้ประโยชน์ได้โดยมีขอบเขตแค่ไหน และตั้งคำถามถึง “สิทธิ์” ของท้องถิ่นในการเข้าร่วมจัดการแหล่งโบราณคดี เนื่องจากตัวแหล่งมีลักษณะเป็นถ้ำทางธรรมชาติตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ขณะที่หลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมดอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่ กรมศิลปากร

2. **ความเชื่อเรื่องผี** เป็นปัญหาที่สำคัญมากและส่งผลกระทบต่อทั้งกับกระบวนการมีส่วนร่วมและแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี เนื่องจากเป็นสุสานฝังศพ พบกระดูกคนในปริมาณมาก ผนวกกับชาวไทใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีที่ผูกพันกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้นเขาเชื่อว่าในป่า ภูเขา ถ้ำ และหลักฐานทางโบราณคดี ล้วนมีผีเจ้าที่สิงสถิตและเป็นเจ้าของ ทำให้คณะครูและนักเรียน เขา กลัวว่าหากใครที่ขุดหรือถอนอาจขุดขุดหรือถูกผีเข้าสิง เนื่องจากเมื่อครั้งสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 นายวิชะ (ไม่มีสกุล) คนท้องถิ่นที่รับจ้างทำงานกับนักโบราณคดีที่ถ้ำผีแมน ถูกผีเข้าสิงถึง 2 ครั้ง และหมอผีระบุว่าสาเหตุมาจากผีบริเวณปากถ้ำ เหตุการณ์นี้กลายเป็นเรื่องเล่าที่โจษจันกันไปทั่วทั้งหมู่บ้านถ้ำลอด ทำให้ผู้คนหวาดกลัวแหล่งโบราณคดีจนกระทั่งปัจจุบัน

3. **ปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบการศึกษา** พบว่าในระหว่างดำเนินงานกระบวนการมีส่วนร่วม มีการโยกย้ายข้าราชการครู กล่าวคือ ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาถูกย้ายไปยังโรงเรียนอื่น ในขณะเดียวกันก็มีการย้ายเข้ามาของครูคนใหม่ ดังนั้นจึงส่งผลให้ต้องทำกระบวนการซ้ำกับครูที่ย้ายมาใหม่อีกครั้ง เพื่อให้อยู่ในระดับการมีส่วนร่วมเท่ากับครูท่านอื่นๆ จึงขาดความต่อเนื่องของกระบวนการและทำให้ต้องใช้เวลามากขึ้น

4. **เรื่องภาษา** แบ่งออกได้เป็น 2 ประเด็น คือ 1) เนื่องจากนักเรียนเป็นชาวไทใหญ่ ดังนั้นจึงมีบางส่วนที่พูดภาษาไทยไม่ชัด ทำให้เขารู้สึกเขินอาย ไม่มั่นใจในระหว่างร่วมกิจกรรม ทั้งที่มีการตั้ง

คำถามที่น่าสนใจ แต่ต้องซักถามผ่านเพื่อนหรือครูที่พูดภาษาไทยชัด 2) ภาษาทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานโบราณคดี เป็นสิ่งที่ฟังเข้าใจยาก โดยธรรมชาติของผู้วิจัยเป็นนักโบราณคดี ดังนั้นจึงล้มตัวและพูดคำศัพท์เฉพาะทาง ทำให้เป็นอุปสรรคในระหว่างกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ ต้องมีการปรับภาษาให้เข้าใจง่ายขึ้น และเน้นการอธิบาย

5. องค์ความรู้ของงานวิจัยด้านโบราณคดียากต่อการเข้าใจ พบว่าคณะครูและนักเรียนยังไม่เข้าใจเนื้อหาและข้อมูลของงานวิจัยด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้ เพราะเป็นเนื้อหาที่ไม่คุ้นเคย และยากต่อการทำความเข้าใจ ดังนั้นจึงต้องถ่ายทอดองค์ความรู้ซ้ำหลายครั้งจนกว่าจะเกิดความเข้าใจ จึงจะสามารถขับเคลื่อนกระบวนการต่อไปได้

6. ข้อจำกัดทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี เนื่องจากมีลักษณะเป็นถ้ำบนภูเขาหินปูน มีคูหาสลับซับซ้อน บริเวณส่วนใหญ่มีตึบ และมีปริมาณออกซิเจนที่จำกัด ดังนั้นโรงเรียนจึงกังวลว่าการนำนักเรียนเข้าไปศึกษาจะมีความปลอดภัยหรือไม่ อย่างไร นอกจากนั้นภายในถ้ำยังพบหลักฐานทางโบราณคดี ครูจึงกังวลเรื่องการหยิบจับสิ่งต่างๆ ภายในถ้ำของนักเรียน จะสร้างความเสียหายแก่หลักฐาน ควรมีการกำหนดข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ เสียก่อน

6.2.3.3 ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

1. กลไกการทำงานของหน่วยงานรัฐ กล่าวคือ แผนการดำเนินงานจะขึ้นอยู่กับนโยบายของหัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ในขณะนั้น ว่าเขามีวัตถุประสงค์พัฒนาด้านใดในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่ง หากกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เขียนสอดคล้องกับวัตถุประสงค์นั้น ก็สามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่หากไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ก็จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมชะงักงัน

2. การโยกย้ายตำแหน่งของหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ กล่าวคือ เนื่องจากระบบราชการมีการโยกย้ายเจ้าหน้าที่ของรัฐบ่อยครั้ง โดยหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ หนึ่งคน จะดำรงตำแหน่งในพื้นที่เป็นเวลาประมาณ 1-2 ปีเท่านั้น และในกรณีพิเศษต่างๆ อาจเกิดการโยกย้ายที่รวดเร็วกว่านั้น จึงทำให้การดำเนินงานจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชาติความต่อเนื่อง เนื่องจากหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ แต่ละท่าน มักมีแนวคิด นโยบาย และวิธีการในการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน ทำให้การดำเนินงานต้องหยุดชะงักทุกครั้งที่เกิดการโยกย้ายหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งจะเกิดเป็นวัฏจักรในลักษณะนี้เสมอ

3. การขาดความกระตือรือร้นของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ กล่าวคือ เมื่อหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ เข้าร่วมกระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้เขียน ในการสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการก็จะเข้าร่วมอย่างแข็งขัน และภายหลังจากหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ได้มอบหมายการดำเนินงานดังกล่าวไว้กับเจ้าหน้าที่ แต่พบว่าเมื่อหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ก็จะไม่กระตือรือร้นในการเข้าร่วมกระบวนการ และบางครั้งปฏิเสธการเข้าร่วม

6.2.4 อภิปรายเปรียบเทียบกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

จากการวิเคราะห์ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมพบว่า โรงเรียนบ้านถ้ำลอด เป็นภาคีที่มีระดับขั้นของการมีส่วนร่วมมากที่สุด รองลงมา คือ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ขณะที่ชุมชนบ้านถ้ำลอดมีระดับขั้นของการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ขออภิปรายดังนี้

6.2.4.1 ภาคีด้านการศึกษา คือ โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

จากการดำเนินงานด้านกระบวนการมีส่วนร่วมพบว่า โรงเรียนบ้านถ้ำลอด เป็นภาคีที่มีระดับขั้นของการมีส่วนร่วมมากที่สุด กล่าวคือ โรงเรียนมีส่วนร่วมตั้งแต่ 1. ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ประชาชนรับรู้ 2. ระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน และ 3. ระดับการปรึกษาหารือ 4. ระดับการวางแผนร่วมกัน และ 5. ระดับการร่วมปฏิบัติ

พบว่าช่วงเวลาที่เข้าไปเริ่มต้นดำเนินงาน ทางโรงเรียนกำลังประสบกับปัญหาการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีแนวคิดที่จะปรับปรุงหลักสูตรอยู่แล้ว และพยายามหยิบยกเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาเป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างการจัดการความรู้ด้วยหลักสูตรการศึกษาและหนังสือแบบเรียนในเวทีชาวบ้านครั้งที่ 1 จึงทำให้เป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะแบบ “ถูกคน ถูกที่ ถูกเวลา” สำหรับภาคีด้านการศึกษา ทำให้สามารถสานต่อการวิจัยได้อย่างรวดเร็ว และกระบวนการสัมภาษณ์ สทนากลุ่ม และประชุมจำนวนหลายครั้ง เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคณะครูและผู้วิจัย ทั้งในรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ เมื่อมีความสัมพันธ์อันดี จึงนำไปสู่กระบวนการช่วยกันระดมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แบ่งสรรหน้าที่ดำเนินงาน นำกลับมาประชุมเพื่ออภิปราย และเสนอแนะแนวทางต่างๆ ที่สร้างสรรค์มากมายร่วมกัน เกิดการทำงานในลักษณะภาคีอย่างแท้จริง นอกจากนั้นในระหว่างที่พูดคุยจะมีการอธิบายเนื้อหาสาระของงานวิจัยให้สัมพันธ์กับท้องถิ่น เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจและเชื่อมโยงกับทรัพยากร นับว่าเป็นถ่ายทอดความรู้ให้กับครูในทางอ้อม และเมื่อเขาเข้าใจองค์ความรู้ จึงนำไปสู่การออกแบบแนวทางจัดการทรัพยากรที่หลากหลายและลุ่มลึก เมื่อสืบค้นเกี่ยวกับภูมิหลังของคณะครูพบว่า เป็นชาวไทยใหญ่ที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านถ้ำลอดจำนวนมาก ถึง 7 คน และส่วนใหญ่มาจากกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของหมู่บ้าน ทำให้ครูกลุ่มนี้เข้ามาเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน เนื่องจากเป็นหลักสูตรฯ ที่จะเขียนเกี่ยวกับเรื่องราวพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของถิ่นกำเนิดตนเอง ทำให้กลุ่มครูมีสำนึกร่วมเป็นอย่างมาก ดังนั้นครูกลุ่มนี้จึงมีทั้งศักยภาพ ความตั้งใจและความกระตือรือร้นในการพัฒนาสูง เพื่อส่งต่อความรู้เหล่านี้ให้กับนักเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชนในหมู่บ้านถ้ำลอดที่นับว่าเป็นเครือญาติกัน ให้เขาได้เรียนรู้เรื่องราวในท้องถิ่นและเสริมสร้างความภูมิใจในภูมิหลังของตนเอง อันจะนำไปสู่การดูแล สืบสาน และอนุรักษ์ต่อไปในอนาคต ความสำคัญของครูกลุ่มนี้ นอกจากจะมีบทบาทในภาคการศึกษาแล้ว ยังนับว่าเป็นสมาชิกของชุมชน

บ้านถ้ำลอดด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่ากลุ่มครูน่าจะเป็นแกนนำในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมใน ส่วนของชุมชนด้วย เพราะ “เสียง” ของกลุ่มนี้เป็นเสียงที่ดังและน่าเชื่อถือ สามารถเข้าถึงกลุ่ม/องค์กร ทางสังคมของหมู่บ้าน เนื่องจากพวกเขาเป็นเครือญาติกัน และยังทำหน้าที่ให้ความรู้กับลูกหลานของ คนทั้งหมู่บ้าน

6.2.4.2 ภาคิที่เป็นหน่วยงานของรัฐ คือ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

จากการดำเนินงานด้านกระบวนการมีส่วนร่วมพบว่า ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำ ลอด เป็นภาคิที่มีระดับชั้นของการมีส่วนร่วมตั้งแต่ 1. ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ประชาชนรับรู้ 2. ระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน และ 3. ระดับการปรึกษาหารือ 4. ระดับการวางแผน ร่วมกัน และ 5. ระดับการร่วมปฏิบัติ

พบว่าในระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมา หัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่บริหารและ จัดการศูนย์ศึกษาฯ มีแนวคิดและนโยบายในการปรับปรุงศูนย์ศึกษาฯ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ของการจัดตั้งศูนย์ศึกษาฯ นี้ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่เน้นการศึกษาและอนุรักษ์เรื่องธรรมชาติและสัตว์ ป่า ผนวกกับการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเยาวชน ท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวสาธารณะ เนื่องจากที่ผ่านมาถ้ำน้ำลอดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมทั้งในชาวไทยและชาวต่างชาติ ทำ ให้กลายเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (mass tourism) ซึ่งหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ เล็งเห็นว่าเป็นการ ท่องเที่ยวที่ยังขาดมิติของการเรียนรู้และซึมซับเรื่องราวของพื้นที่ ดังนั้นจึงนำไปสู่นโยบายในการ ปรับปรุงศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งตรงกับช่วงเวลาที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจเส้นทางที่สามารถเชื่อมโยงแหล่ง โบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักกับพื้นที่ของศูนย์ศึกษาฯ และพื้นที่ในชุมชน เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าอาจจะ เป็นแนวทางหนึ่งที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ โดยน่าจะเชื่อมโยงกับพื้นที่ในภาพรวม ใหญ่ เพื่อทำให้เห็นบริบทของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดี จะได้ไม่ถูกตัดขาดให้อยู่ในพื้นที่ป่า อย่างโดดเดี่ยว จากการพูดคุยแบบทางการและไม่เป็นทางการ สันทนาการกลุ่ม การนำชมแหล่งโบราณคดี ถ้ำผีแมนโลงลงรัก และการสำรวจเส้นทางที่สามารถเชื่อมโยงแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักกับ พื้นที่ของศูนย์ศึกษาฯ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการ จัดการ โดยเห็นตรงกันว่าองค์ความรู้จากการวิจัยเรื่องการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์สมัยก่อน ประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อม สามารถนำมาจัดการความรู้และกายภาพของแหล่งโบราณคดีในรูปแบบ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวของ “คนกับป่า” ทั้งในมิติอดีต และปัจจุบัน นอกจากนี้ยังรวมถึงการเผยแพร่องค์ความรู้ในรูปแบบนิทรรศการของศูนย์บริการ นักท่องเที่ยวด้วย

ผู้วิจัยเห็นว่าปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานจัดการความรู้และกายภาพของแหล่งโบราณคดี ร่วมกับภาคินี้ สามารถได้ผลลัพธ์ในเชิงรูปธรรม เนื่องจากเป็นระบบราชการที่มีหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ

สามารถออกแบบแผนนโยบายและตัดสินใจในการดำเนินงานได้อย่างรวดเร็ว เพราะการตัดสินใจขึ้นอยู่กับคนเพียงไม่กี่คน ซึ่งแตกต่างกับการทำงานร่วมกับชุมชนที่ประกอบด้วยคนหลายกลุ่มในการตัดสินใจ นอกจากนี้ศูนย์ศึกษา ยังมีพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2559 ในการรับรองและเอื้ออำนวยในการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ป่าไม้อย่างสอดคล้องและไม่ผิดกฎหมาย ดังนั้นจึงทำให้แผนการจัดการใดที่ได้รับการอนุมัติจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชสามารถดำเนินการในพื้นที่ได้ทันที โดยมีงบประมาณและทรัพยากรบุคคล (เจ้าหน้าที่ป่าไม้) ในการสนับสนุนการดำเนินงาน

แต่อุปสรรคของการดำเนินงานร่วมกับภาคีนี้ ก็คือ ระบบราชการเช่นเดียวกัน เนื่องจากระบบราชการมีการโยกย้ายเจ้าหน้าที่ของรัฐบ่อยครั้ง โดยหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ หนึ่งคน จะดำรงตำแหน่งในพื้นที่เป็นเวลาประมาณ 1-2 ปีเท่านั้น และในกรณีพิเศษต่างๆ อาจเกิดการโยกย้ายที่รวดเร็วกว่านั้น จึงทำให้การดำเนินงานจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชาติความต่อเนื่อง เนื่องจากหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ แต่ละท่าน มักมีแนวคิด นโยบาย และวิธีการในการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน ทำให้การดำเนินงานต้องหยุดชะงักทุกครั้งที่เกิดการโยกย้ายหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ผู้วิจัยต้องเข้าไปเริ่มต้นกระบวนการมีส่วนร่วมกับหัวหน้าคนใหม่ เพื่ออธิบายให้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานร่วมกับหัวหน้าคนเก่า และสานต่อหรือปรับปรุงแผนการดำเนินงานร่วมกับหัวหน้าปัจจุบัน ซึ่งจะเกิดเป็นวัฏจักรในลักษณะนี้เสมอ ทำให้ผู้วิจัยต้องตื่นตัวและเตรียมพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงในแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมกับภาคีนี้

จากการวิเคราะห์พบว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้เกือบทั้งหมดของศูนย์ศึกษาฯ มีภูมิลำเนาเป็นคนบ้านถ้ำลอดโดยกำเนิด และทำงานประจำไม่ถูกโยกย้ายไปที่อื่น ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าหากสามารถค้นหาวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้ให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ในการเป็นผู้นำชมเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี และสามารถเผยแพร่ให้กับเยาวชนในท้องถิ่นและจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในกิจกรรมค่ายเยาวชนกับสิ่งแวดล้อมที่ศูนย์ศึกษาฯ ร่วมกับองค์กรต่างๆ ทั้งรัฐและเอกชน จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นกระบวนการ จะทำให้องค์ความรู้งานวิจัยและแหล่งโบราณคดีถูกใช้ประโยชน์เป็นแหล่งเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องในท้องถิ่น ถึงแม้จะมีการโยกย้ายหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังคงสามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ต่อไปได้

6.2.4.3 ภาคีท้องถิ่น คือ ชุมชนบ้านถ้ำลอด

จากการดำเนินงานด้านกระบวนการมีส่วนร่วมพบว่า ชุมชนบ้านถ้ำลอด เป็นภาคีที่มีระดับขั้นของการมีส่วนร่วมตั้งแต่ 1. ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ประชาชนรับรู้ 2. ระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน และ 3. ระดับการปรึกษาหารือ

สถานการณ์ปัจจุบันของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน ยังคงอยู่ที่ **กระบวนการพูดคุยเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการทรัพยากร** และแนวทางการจัดการฯ มาจากกลุ่มผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มโฮมสเตย์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสูงในชุมชน แต่ก็ยังเป็นเพียงความคิดเห็นแค่บางส่วนของสมาชิกชุมชน เนื่องจากชุมชนประกอบด้วยกลุ่มทางสังคมหรือบุคคลที่มีบทบาทต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาหลายกลุ่ม คือ กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำทางความเชื่อ (หมอเมือง) ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน กลุ่มบริการนำเที่ยว (กลุ่มตะเกียง) กลุ่มบริการล่องแพ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ดังนั้นต้องอาศัยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มทางสังคมต่างๆ ให้ครบถ้วนเสียก่อน จึงจะสามารถผลักดันให้เป็นวาระของหมู่บ้าน จึงเปิดการประชุมกับชาวบ้านที่วัดถ้ำลอด เพื่อแจ้งเรื่องการพัฒนาให้ทราบ ขอความคิดเห็น และลงมติยินยอมหรือไม่ยินยอมให้มีการพัฒนาทรัพยากรนั้นๆ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้เป็นกลไกของชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วม ที่ผู้วิจัยจะไม่เข้าไปแทรกแซงหรือเปลี่ยนแปลงกลไก แต่เลือกออกแบบกระบวนการที่สอดคล้องกับกลไกดังกล่าว เพื่อประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร และพยายามไม่สร้างความขัดแย้ง

จากภูมิหลังของชุมชนเรื่องประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน พบว่ากลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่บ้านถ้ำลอด กลายเป็นกลุ่มตระกูลดั้งเดิมที่กระจายตัวอยู่ในบ้านเหนือและบ้านใต้ ทำให้มีเครือญาติในหลายกลุ่มตระกูลประกอบกันเป็นชุมชนบ้านถ้ำลอด และผลัดเปลี่ยนกันขึ้นเป็นผู้นำหมู่บ้าน และประธานกลุ่มต่างๆ ดังนั้นกลุ่มตระกูลดั้งเดิมจึงมีสถานภาพและโอกาสที่สูงกว่ากลุ่มผู้อพยพเข้ามาภายหลัง ผนวกกับการได้รับสัญชาติไทยของบรรพบุรุษ ทำให้ลูกหลานที่เกิดและเติบโตในหมู่บ้านถ้ำลอดมีสัญชาติไทยโดยกำเนิด จึงมีสิทธิทางกฎหมายต่างๆ ของรัฐไทย โดยเฉพาะเรื่องการศึกษา ทำให้คนกลุ่มนี้กลายเป็นประธานหรือกลุ่มที่ขับเคลื่อนการพัฒนาของหมู่บ้าน และประกอบอาชีพในระบอบราชการต่างๆ ขณะที่กลุ่มผู้อพยพเข้ามาภายหลังยังไม่ได้รับสัญชาติไทย ไม่มีบัตรประชาชน ดังนั้นจึงไม่มีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรร่วมของชุมชนมากนัก เช่น การประกอบอาชีพนำเที่ยวถ้ำน้ำลอด ทำได้เพียงเป็นลูกจ้างของผู้มีสิทธิ ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความซับซ้อนของความสัมพันธ์สูง และมีความขัดแย้งหรือการเมืองภายในเป็นระลอก ดังนั้นการที่จะขับเคลื่อนตามแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ชุมชน ที่กลุ่มผู้นำเสนอว่าให้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของชุมชน จึงมีปัจจัยที่ละเอียดอ่อนให้ต้องคำนึง อาทิ เรื่องกลุ่มที่จะเข้ามาทำการท่องเที่ยว สิทธิในการเข้าร่วมกลุ่ม ผลประโยชน์ที่จะได้รับ หน้าที่ในการดูแล เป็นต้น นอกจากนี้ในกรณีของการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนโลงลงรัก ชุมชนยังต้องคำนึงถึงการเข้าร่วมจัดการกับหน่วยงานรัฐ คือ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ที่มีสิทธิทางด้านกฎหมาย ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาระยะเวลา 30 กว่าปี ของการประกอบอาชีพท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด อาจมีความขัดแย้งและความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน

ขึ้นอยู่กับนโยบายแต่ละยุคสมัยของศุนย์ศึกษาฯ และการจัดการถ้ำน้ำลอดของชุมชน จึงส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับศุนย์ศึกษาฯ เป็นครั้งคราว

ดังนั้นจึงไม่สามารถเร่งรัดให้เกิดการลงมือจัดการทรัพยากรได้ในเวลาสั้นๆ ผู้วิจัยต้องรอจังหวะเวลาที่เหมาะสมและออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับสถานการณ์ในช่วงเวลานั้นๆ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มเติมในท้องถิ่น

สรุปจากข้อมูลทั้งหมดพบว่าชุมชนบ้านถ้ำลอดกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด มีปฏิสัมพันธ์ที่ดี มีการยึดโยงกันด้วยระบบเครือญาติ เนื่องจากนักเรียนส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของชาวบ้านบ้านถ้ำลอด รวมทั้งคณะครูพบว่า เป็นชาวไทยใหญ่ที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านถ้ำลอดจำนวนมากถึง 7 คน และส่วนใหญ่มาจากกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของหมู่บ้าน ดังนั้นโรงเรียนกับชุมชนจึงคอยเกื้อหนุนกันตลอด อาทิ เมื่อโรงเรียนจัดกิจกรรมวันเด็กหรือแข่งขันกีฬา ผู้คนในชุมชนจะมาช่วยกันเตรียมงานร่วมกับโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการจัดสถานที่หรือทำอาหาร (ร่วมแรงร่วมใจ) รวมทั้งหางบประมาณบางส่วนมาสนับสนุนให้กับโรงเรียน (ร่วมทรัพย์) หรือการก่อสร้างอาคารบ้านไทยใหญ่ของโรงเรียน ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมไทยใหญ่ของนักเรียน ผู้อาวุโสของชุมชนได้ช่วยกันบริจาควัสดุสิ่งของเครื่องใช้โบราณของชาวไทยใหญ่ให้กับโรงเรียนเพื่อจัดแสดงภายในอาคาร สำหรับการเรียนรู้ของเยาวชนในหมู่บ้าน เป็นต้น

ขณะเดียวกันเมื่อชุมชนมีกิจกรรมทางโรงเรียนก็จะเข้าไปช่วยเหลือเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นประเพณีหรือกิจกรรมอื่นๆ อาทิ เมื่อจัดงานวันเข้าพรรษาที่วัดถ้ำลอด คณะครูและนักเรียนจะเข้ามาช่วยจัดสถานที่ เตรียมงาน เข้าร่วมประเพณี ถึงแม้ว่าจะเป็นเวลาเรียน แต่โรงเรียนจะพานักเรียนมาเข้าร่วมตลอด หรือเมื่อมีคณะหน่วยงานราชการหรือเอกชนมาเยี่ยมหมู่บ้าน คณะครูและนักเรียนจะเข้ามาช่วยกันจัดสถานที่ ทำอาหาร ขนย้ายสิ่งของต่างๆ ร่วมกับชาวบ้าน และรับผิดชอบเรื่องการแสดงทางวัฒนธรรมไทยใหญ่ให้กับผู้มาเยี่ยมชมทุกครั้ง หรือแม้แต่การพูดคุยกับชุมชนเรื่องการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน ทางโรงเรียนได้ให้สัมภาษณ์ว่าหากมีการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นได้จริง โรงเรียนสามารถเป็นภาคีหลักในการเข้าร่วมทำงานทั้งทางด้านแรงงานและความรู้ เป็นต้น

ดังนั้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน จึงมีความแนบแน่นกลมเกลียวในลักษณะของการเกื้อหนุนอุปถัมภ์กัน ดังนั้นจากการดำเนินงานเชิงกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่าทั้งโรงเรียนและชุมชนจะคำนึงถึงผลประโยชน์ทางการศึกษาของเยาวชนในชุมชนเป็นลำดับแรกเช่นเดียวกัน ดังนั้นทิศทางของแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักที่ทั้งสองภาคินำเสนอจึงมีความคล้ายคลึงกัน คือ พัฒนาแหล่งโบราณคดีเป็นแหล่งเรียนรู้ และจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อจัดแสดงองค์ความรู้จากการวิจัยรวมทั้งโบราณวัตถุบางส่วนจากการขุดค้น เพื่อการเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชนและจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกจากนี้ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีที่นำเสนอโดยโรงเรียนทุก
ประการ ได้รับการยอมรับและเห็นด้วยจากกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่เป็นผู้ขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชน
ทั้งหมด เนื่องจากชุมชนเห็นว่าเยาวชนคือ “อนาคต” ของหมู่บ้าน ดังนั้นจึงสนับสนุนแนวทางของ
โรงเรียนอย่างเต็มที่ และไม่พบว่าชุมชนได้แย้งแนวทางของโรงเรียนเลย เช่นเดียวกับโรงเรียนที่เห็น
ด้วยและสนับสนุนแนวทางการจัดการของชุมชนเช่นเดียวกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงเริ่มลงมือดำเนินการ
จัดการแหล่งโบราณคดีตามแนวทางของโรงเรียนเป็นลำดับแรก เพราะสามารถทำงานได้มี
ประสิทธิภาพมากที่สุดและไม่พบความขัดแย้งกับภาคอื่นๆ ในช่วงการวิจัย 3 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากเป็น
ผลประโยชน์ทางด้านการศึกษา จึงไม่พบความขัดแย้งในด้านเศรษฐกิจ

6.3 การจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากบทที่ 4-5 จากการดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน บ้านถ้ำลอด โรงเรียนบ้านถ้ำลอด และ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด สามารถประมวลเป็นแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 33 แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักจากกระบวนการมีส่วนร่วม

ภาคส่วน	แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี		
	แหล่งโบราณคดี	โบราณวัตถุ	ความรู้
โรงเรียน	1. แหล่งเรียนรู้ 2. แหล่งศึกษาวิจัยของนักโบราณคดี 3. เส้นทางศึกษาธรรมชาติโบราณคดี และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ 4. แหล่งท่องเที่ยว	1. พิพิธภัณฑสถานชุมชน 2. บ้านไทใหญ่ (ศูนย์เรียนรู้ของโรงเรียน)	1. หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2. หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 3. จัดแสดงนิทรรศการในบ้านไทใหญ่ (ศูนย์เรียนรู้ของโรงเรียน) 4. แปลงข้อมูลวิจัยเป็นระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) 5. จัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถานชุมชน
ชุมชน	1. แหล่งท่องเที่ยว 2. เส้นทางศึกษาธรรมชาติโบราณคดี และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่	1. พิพิธภัณฑสถานชุมชน	1. จัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถานชุมชน 2. อบรมถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้นำเที่ยว
ราชการ	1. ปัดถ้ำ 2. แหล่งท่องเที่ยว 3. เส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี	1. จัดแสดงในอาคารบริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษาฯ	1. การสื่อความหมายในแหล่งโบราณคดี 1. จัดแสดงนิทรรศการในอาคารบริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษาฯ

จากการนำเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักทั้งทางกายภาพและความรู้ดังตารางข้างต้น พบว่าแนวทางที่นำเสนอโดยโรงเรียนบ้านถ้ำลอด เป็นแนวทางที่สามารถพัฒนาและลงมือปฏิบัติได้จริงในปัจจุบัน ขณะที่แนวทางที่นำเสนอโดยชุมชนบ้านถ้ำลอด และศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ยังไม่สามารถพัฒนาและลงมือปฏิบัติให้เกิดขึ้นจริงได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน ขออภิปรายดังนี้

6.3.1 แนวทางการจัดการถ้าผีแมนโลงลงรัก: ปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่าแนวทางที่ได้รับการพัฒนาและลงมือปฏิบัติได้จริงในปัจจุบัน คือ แนวทางการจัดการถ้าผีแมนโลงลงรักที่นำเสนอโดยโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ดังนี้

6.3.1.1 การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้

แนวทางนี้ได้รับการเสนอโดยคณะครูและนักเรียนโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ซึ่งสัมพันธ์กับวิชา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เนื่องจากในอนาคตเมื่อสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสำเร็จ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยจะถูกบรรจุไว้ในเนื้อหาของรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งมีการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จากการประเมินของคณะครูเห็นว่านักเรียนสามารถเดินทางไปยังแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในป่าและมีลักษณะเป็นถ้ำได้ เนื่องจากวิถีชีวิตของนักเรียนผูกพันกับธรรมชาติ และคาดการณ์ว่าจะเป็นกิจกรรมที่นักเรียนชื่นชอบและกระตุ้นการเรียนรู้ เพราะโดยธรรมชาติของนักเรียนจะชอบการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง นำไปสู่การอภิปรายกันภายในกลุ่มของนักเรียนเอง ดังนั้น แหล่งโบราณคดีนี้จึงเหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของโรงเรียน

6.3.1.2 แหล่งศึกษาวิจัยของนักโบราณคดี

แนวทางนี้ได้รับการเสนอโดยคณะครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอด เพราะความรู้ที่ใช้ในการสอนนักเรียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้นี้ได้จากการที่คุณครูอ่านหนังสือของโครงการวิจัยฯ ที่เคยเผยแพร่และส่งมอบให้ไว้กับห้องสมุดของโรงเรียน ดังนั้นคุณครูจึงตระหนักได้ว่าโครงการวิจัยฯ มีหน้าที่สืบค้นและสร้างองค์ความรู้ และนำกลับมาเผยแพร่สู่ท้องถิ่น (นางสาวเพชรฯ ปู่แขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561) และรู้สึกขอบคุณที่คณะนักวิจัยได้เข้ามาศึกษาค้นคว้า เพราะหากนักวิจัยไม่เข้ามาทำงานวิจัย คนในท้องถิ่นก็ไม่ทราบว่าภายในหมู่บ้านถ้ำลอดมีทรัพยากรที่มีคุณค่ามากมายถึงเพียงนี้ ดังนั้นจึงอยากให้แหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก เป็นแหล่งศึกษาวิจัยของนักโบราณคดีต่อไป

6.3.1.3 บ้านไทใหญ่ (ศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียน)

โรงเรียนบ้านถ้ำลอดมีนโยบายที่จะจัดสร้างบ้านไทใหญ่ในปี พ.ศ. 2561-2562 ซึ่งเกิดจากการระดมเงินทุนงบประมาณโดยโรงเรียนเอง ปัจจุบันได้เริ่มก่อสร้างอาคารบริเวณหน้าโรงเรียน แต่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ เนื่องจากมีความประสงค์ที่จะส่งเสริมการเรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ เช่น การรำนก รำโต ภาษาไต (ไทใหญ่) การต่อลาย (การฉลุลายลงบนแผ่นโลหะ) ให้เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน เมื่อก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์จะใช้ประโยชน์เป็นศูนย์การเรียนรู้ และการสอนภาษา

ไทใหญ่ โดยมีปราชญ์ในชุมชนเป็นผู้สอน เนื่องจากปัจจุบันไม่สามารถเขียนและอ่านภาษาไทยได้แล้ว จึงเป็นเรื่องเร่งด่วนที่ต้องสืบสานและรื้อฟื้น สำหรับข้อมูลความรู้ที่จะนำไปจัดแสดงภายในอาคารประกอบด้วย พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่หมู่บ้านถ้ำลอด ซึ่งรวมถึงองค์ความรู้และหลักฐานทางโบราณคดีของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักด้วย และเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ในปัจจุบัน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนเกี่ยวกับภูมิปัญญาของตนเอง

6.2.2.4 หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

เนื่องจากโรงเรียนบ้านถ้ำลอด มีหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนเกี่ยวกับท้องถิ่นโดยเฉพาะ และมีการปรับปรุงล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2557 และโรงเรียนมีนโยบายว่าจะมีการปรับปรุงหลักสูตรในปี พ.ศ. 2561 โดยโรงเรียนสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้าไปเชื่อมโยงกับบริบทใหญ่ของประเทศและโลกได้ ในปัจจุบันยึดเนื้อหาตามหนังสือวิชาท้องถิ่นของเราในการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นของอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ไม่ได้กล่าวถึงอำเภอปางมะผ้าและบ้านถ้ำลอดมากนัก จึงต้องปรับปรุงและเพิ่มเติมองค์ความรู้จากการวิจัยของแหล่งโบราณคดีนี้เข้าไปในหลักสูตรด้วย เพราะสามารถสร้างประโยชน์ต่อภารกิจการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรในท้องถิ่นแก่เยาวชน ปัจจุบันคณะครูกำลังพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่มีปัญหาและอุปสรรคในการเขียนโครงสร้างหลักสูตร เนื่องจากยังไม่มีประสบการณ์มากนัก จึงยังจัดทำหลักสูตรไม่สำเร็จ แต่ยังคงมีความประสงค์ในการจัดทำหลักสูตรอยู่

6.2.2.5 มีคฤเทศก์น้อย

จากการสนทนาทำให้ทราบว่าที่โรงเรียนบ้านถ้ำลอดเคยจัดกิจกรรมมีคฤเทศก์น้อย ฝึกหัดการนำเที่ยวโดยใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารที่ถ้ำน้ำลอด เนื่องจากเมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว มีการประเมินโครงการโรงเรียนในฝัน จึงริเริ่มกิจกรรมมีคฤเทศก์น้อย บรรจบอยู่ในกลุ่มสาระภาษาต่างประเทศ มีการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โดยการพานักเรียนไปยังสถานที่จริง คือ ถ้ำน้ำลอด แต่ในปัจจุบันได้ยุติการทำกิจกรรมมีคฤเทศก์น้อยแล้ว เนื่องจากปัญหาที่พบจากโครงการที่เคยทำในอดีตนั้น พบว่ามีปัญหาด้านคมนาคมต้องเดินทางจากโรงเรียนไปยังถ้ำน้ำลอดในเวลาที่จำกัด และผู้ปกครองของนักเรียนบางส่วนเกิดความเข้าใจผิดว่าคุณครูได้นำนักเรียนไปเที่ยวเล่นที่บริเวณถ้ำ ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับผู้ปกครองบางส่วน นอกจากนั้นยังต้องกังวลเรื่องความเชื่อเรื่องผีที่อาจเกิดขึ้นกับนักเรียน ปัญหาดังกล่าวข้างต้นนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ยุติการจัดกิจกรรมมีคฤเทศก์น้อย แต่เมื่อคุณครูได้เข้าร่วมกระบวนการทำให้มีความปรารถนาที่จะรื้อฟื้น

กิจกรรมขึ้นมาอีกครั้ง โดยการใช้อำนาจความรู้เรื่องวัฒนธรรมโงมไม้ที่ได้จากการวิจัยถ้าผีแมนโงมลงรักมาเป็นเนื้อหาในการจัดกิจกรรม

โรงเรียนบ้านถ้ำลอดเป็นภาคีที่เกิดสำนึกร่วมกับการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้มากที่สุด เพราะมีกลุ่มแกนนำในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ชัดเจน คือ คณะครูชาวไทใหญ่ที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านถ้ำลอดจำนวนมากถึง 7 คน และส่วนใหญ่มาจากกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของหมู่บ้าน จึงมีสำนึกร่วมเป็นอย่างมากเพราะคิดว่าเป็นเรื่องของถิ่นกำเนิดตนเอง นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากผู้อำนวยการของโรงเรียน เพราะเขาเคยมีประสบการณ์ร่วมและประทับใจในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของโรงเรียนในขณะที่ทำวิจัย พบว่ามีการเรียนการสอนเกี่ยวกับท้องถิ่นผ่านหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งโรงเรียนมีนโยบายว่าจะปรับปรุงหลักสูตร และกำลังก่อสร้างศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียนเรียกว่า “บ้านไทใหญ่” เพื่อการเรียนรู้ของเยาวชนเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่บ้านถ้ำลอด และผลักดันให้เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน ดังนั้นโรงเรียนจึงได้มีส่วนร่วมกับการจัดการแหล่งโบราณคดีในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น แต่ทั้งนี้ก็พบอุปสรรคและปัญหาในการเข้าร่วมจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะเรื่องกรรมสิทธิ์ของถ้ำ ความเชื่อเรื่องผี ปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบการศึกษาเรื่องภาษา องค์ความรู้ของงานวิจัยด้านโบราณคดียากต่อการเข้าใจ และข้อจำกัดทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี

6.3.2 แนวทางการจัดการถ้าผีแมนโงมลงรัก: อนาคต

จากการศึกษาพบว่าแนวทางการจัดการถ้าผีแมนโงมลงรักที่ได้รับการเสนอโดยชุมชนบ้านถ้ำลอด และศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ยังคงอยู่ที่ระดับการปรึกษาหารือและระดมความคิดเห็น ซึ่งยังไม่มีการพัฒนาและลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่ แต่ในอนาคตหากสามารถค้นหาแกนนำในการขับเคลื่อนการพัฒนาได้ ก็สามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดการถ้าผีแมนโงมลงรัก รายละเอียดดังนี้

6.3.2.1 แนวทางที่นำเสนอโดยชุมชนบ้านถ้ำลอด

1. การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

เนื่องจากแหล่งโบราณคดีนี้มีคุณค่าทางโบราณคดีสมัยวัฒนธรรมโงมไม้ ดังที่ได้รับทราบจากผลงานการวิจัย และทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดียังมีทัศนียภาพที่งดงาม รวมทั้งพรรณไม้และสมุนไพรต่างๆ ให้นักศึกษาและชื่นชม ซึ่งคุณค่าเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดให้กับสาธารณชนทั้งประเทศได้

รับทราบแล้วจากสื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ ชุมชนจึงเห็นว่าอยากเปิดโอกาสให้ผู้คนได้เข้ามาเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีที่มีลักษณะพิเศษนี้ หากสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และชุมชนสามารถเข้าร่วมเป็นหนึ่งภาคี ชุมชนจะตั้งกลุ่มนำเที่ยวเส้นทางธรรมชาติและโบราณคดีโดยเฉพาะขึ้นมา เพื่อให้ผู้นำเที่ยวพาไปยังแหล่งโบราณคดี โดยจะไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมด้วยตนเอง เพราะอาจเกิดอุบัติเหตุกับนักท่องเที่ยว และป้องกันการเข้าไปทำลายแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุภายในถ้ำ โดยจะลือคฤณแจประตุทางเข้าถ้ำไว้ดังเช่นในปัจจุบัน ควรจะมีการทำบุญถ้ำประจำปี เช่นเดียวกับที่ทำให้กับแหล่งท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้ำมีผีเจ้าที่คุ้มครอง ดังนั้นก่อนที่จะพัฒนาและดำเนินการท่องเที่ยวต้องทำพิธีไหว้ผีเพื่อขออนุญาตใช้ประโยชน์ในถ้ำ รวมทั้งยังทำให้ผู้นำชมและนักท่องเที่ยวปลอดภัยจากสิ่งเร้นลับ สำหรับเรื่ององค์ความรู้ของแหล่งโบราณคดี ต้องขอการสนับสนุนจากโครงการวิจัยฯ ในการช่วยเข้ามาอบรมและส่งต่อความรู้ให้กับกลุ่มนำเที่ยวดังกล่าว และร่วมแสดงความคิดเห็นกับชุมชนว่าจะมีระบบการจัดการอย่างไร เนื่องจากชุมชนไม่มีประสบการณ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีที่พบโลงไม้จำนวนมากเท่านี้มาก่อน

2. พิพิธภัณฑสถานชุมชน

อยากให้มีการรวบรวมองค์ความรู้จากการวิจัยแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก โดยการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชน ที่บริเวณศูนย์เด็กเล็กของชุมชน ด้านหน้าวัดถ้ำลอด เพื่อเก็บรวบรวมและนำเสนอเรื่องราวของพัฒนาการทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงกระทั่งปัจจุบันของหมู่บ้านถ้ำลอด พิพิธภัณฑสถานจะทำให้ลูกหลานของหมู่บ้านถ้ำลอดได้เรียนรู้ความเป็นมาของพื้นที่และวัฒนธรรมของตนเอง เพราะเยาวชนจะเป็นผู้ที่สืบสานและอนุรักษ์ต่อไปในอนาคต รวมทั้งมีประโยชน์กับชาวบ้านในแง่ที่ว่าเขาจะได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของท้องถิ่นตนเอง และเห็นโบราณวัตถุประเภทต่างๆ ที่นักโบราณคดีขุดค้นพบภายในถ้ำ ซึ่งชาวบ้านจำนวนมากยังไม่เคยพบเห็น ทราบเพียงแต่ว่าถ้ำผีแมนพบโลงไม้ หากรวบรวมนำมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานของหมู่บ้านจะเป็นสิ่งที่ดีมาก นอกจากนั้นยังสามารถเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปเยี่ยมชมและเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ของหมู่บ้าน เมื่อนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และรับข้อมูลจากพิพิธภัณฑสถานแล้ว อาจช่วยกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเพิ่มระยะเวลาในการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้านมากขึ้น ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้านหนึ่ง ชุมชนเสนอว่าภายในพิพิธภัณฑสถานชุมชนอยากให้มีการจัดแสดงสิ่งของทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆ ของชาวไทยใหญ่ ร่วมกับการจำลองโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในพื้นที่ โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

6.3.2.2 แนวทางที่นำเสนอโดยศูนย์ศึกษาระรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

1. การปิดแหล่งโบราณคดี

แนวทางนี้ได้รับการเสนอโดยนายสมชาย บริสุทธิ์ หัวหน้าศูนย์ศึกษาระรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด เพราะจากการทำงานพบภัยคุกคามที่เกิดขึ้นในพื้นที่กำลังรุนแรง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันแหล่งโบราณคดีไม่ได้เปิดสำหรับสาธารณะ แต่ระดับท้องถิ่นในอดีตได้เคยเปิดสาธารณะแล้ว โดยราษฎรในพื้นที่จำนวนมากได้เคยเข้าไปยังแหล่งโบราณคดีก่อนที่โครงการวิจัยฯ จะเข้าไปศึกษาและได้ทำประตูปิดปากถ้ำ ดังนั้นจึงควรสร้างเงื่อนไขเรื่องการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีเป็นลำดับแรก เพราะในอดีตก็เคยถูกคนในปัจจุบันเข้าไปเผาทำลายโลงไม้ภายในแหล่งโบราณคดี หัวหน้าเห็นว่าหากยังไม่มี การวางระบบการจัดการให้รอบคอบและรัดกุม อาจมีการเข้าไปใช้ทรัพยากรอย่างหนักหน่วงเกินไป ก่อให้เกิดความเสียหายและเสื่อมโทรมกับป่าไม้ ถ้ำ และโบราณวัตถุ ดังนั้นจึง**ควรปิดถ้ำไว้ก่อน**

2. เส้นทางศึกษาระรรมชาติและโบราณคดี

แนวทางนี้ได้รับการเสนอโดยศูนย์ศึกษาระรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดเป็นเส้นทางที่สามารถท่องเที่ยวและเรียนรู้เกี่ยวกับธรณีวิทยา สิ่งแวดล้อม และโบราณคดี โดยให้แหล่งโบราณคดีเป็นจุดเยี่ยมชมหนึ่งในเส้นทางดังกล่าว เชื่อมร้อยเรื่องราวให้ผู้คนในปัจจุบัน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ “คนกับป่าในอดีต” เพื่อนำไปสู่การตระหนักถึงเรื่อง “คนกับป่าในปัจจุบัน” เพื่อเปรียบเทียบเรื่องราว และกระตุ้นให้คนอนุรักษ์ป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์ดังเช่นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ซึ่งในขณะนี้ศูนย์ศึกษาระรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดร่วมกับผู้วิจัย สสำรวจเส้นทางศึกษาระรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง เส้นทางมีระยะทางเดินเท้า 4.6 กิโลเมตร เพื่อค้นหาและกำหนดเส้นทางที่เหมาะสมที่สุด ซึ่งต้องสามารถเชื่อมโยงและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและโบราณคดีสำหรับนักเรียนและนักท่องเที่ยวได้ วิธีการจัดการแหล่งโบราณคดี ควรจะอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ เรียนรู้ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสมดุล สำหรับผู้นำชมต้องได้รับการฝึกอบรมให้สามารถดูแลและเล่าเรื่องให้กับนักท่องเที่ยวได้ ควรจะสามารถถูกตรวจสอบมาตรฐานและควบคุมคุณภาพของผู้นำชมด้วย เพื่อสร้างมาตรฐานให้กับการบริการการท่องเที่ยว นอกจากนั้นแหล่งโบราณคดีต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมในอดีตของผู้คนที่เคยตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีความสำคัญและเป็นสมบัติสาธารณะของประเทศ ดังนั้นการเข้าไปใช้ประโยชน์จึงต้องพิจารณาในภาพรวมใหญ่ของประเทศด้วย ทุกคนในประเทศไทยและโลกจะต้องสามารถมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

3. จัดแสดงในอาคารบริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

แนวทางนี้นำเสนอโดยหัวหน้าศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด เนื่องจากปัจจุบันภายในอาคารบริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษารวมชาติฯ ได้มีการจัดแสดงหลักฐานทางโบราณคดีสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ ที่ได้รับจากการบริจาคของคนในพื้นที่อยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้มีการจัดแสดงอย่างเป็นระบบ เมื่อมีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือกัน หัวหน้าจึงเห็นด้วยกับการนำโบราณวัตถุบางส่วนของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักมาจัดแสดงเพิ่มเติม รวมทั้งองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย และปรับปรุงพื้นที่ภายในอาคารให้กลายเป็นศูนย์เรียนรู้เต็มรูปแบบ เพื่อสามารถเป็นประโยชน์แก่การเรียนรู้ของเยาวชน ชุมชน และนักท่องเที่ยวต่อไป

6.3.2.3 แนวทางที่นำเสนอร่วมกันของภาคี

1. เส้นทางศึกษารวมชาติ โบราณคดี และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่

จากกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีทั้งหมด พบว่าแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีที่ได้รับความนิยมน่าจะเกิดขึ้นจริงได้ในอนาคต คือ การพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษารวมชาติ โบราณคดี และวัฒนธรรมไทใหญ่ เนื่องจากภาคีในท้องถิ่นเห็นว่าทำให้เยาวชน คนท้องถิ่น และสาธารณะ ได้เรียนรู้ในลักษณะของภาพรวมที่เชื่อมโยงความด้านสิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมไทใหญ่ของชุมชนท้องถิ่น การจัดทำเส้นทางนี้จะช่วยส่งเสริมให้องค์ความรู้ที่หลากหลายซึ่งปรากฏในพื้นที่ ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์อย่างครอบคลุมและเชื่อมโยงกับบริบทของพื้นที่ โดยไม่มีการละเลยความรู้ของภาคีใดภาคีหนึ่งไป ก็จะทำให้ภาคีต่างๆ รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกัน และนำไปสู่การร่วมลงมือดำเนินงานการจัดการเส้นทางศึกษาด้วยกันในอนาคต

6.3.3 การประเมินถ้ำผีแมนโลงลงรักตามหลักการจัดการถ้ำ

สำหรับผู้เขียนแนวทางการจัดการถ้ำผีแมนโลงลงรัก ควรจะตัดสินใจโดยยึดตามหลักการจัดการถ้ำ ที่ต้องมีการประเมินระดับความสำคัญ ประเภท และศักยภาพของถ้ำเสียก่อน ถึงจะทราบว่าควรวางแผนจัดการถ้ำอย่างไรที่เหมาะสมกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

การจัดการถ้ำควรจะสามารถรักษาสภาพดั้งเดิมของถ้ำไว้ จะต้องร่วมมือกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการป้องกันการเสื่อมสภาพ พื้นฟู และช่วยบรรเทา ลดอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ถ้ำ รักษาและป้องกันไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของถ้ำ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและการพัฒนาต่างๆ จะต้องคำนึงถึงความอ่อนไหวและความเปราะบางของสภาพแวดล้อมถ้ำหรือเขาหินปูน มีการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องถ้ำให้แก่ชุมชน และคนทั่วไป ให้

ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ท้ายที่สุดควรจะทำให้สอดคล้องกับทรัพยากรไม่ใช่พัฒนาทรัพยากรให้สอดคล้องกับผู้มาเยือน ปัจจัยต่างๆ ที่ต้องนำมาพิจารณาในการวางแผนการจัดการถ้ำ ได้แก่ อุทกวิทยา อุคณิยวิทยา ธรณีวิทยา ชีววิทยา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ดังนั้นจึงต้องมีการประเมินระดับความสำคัญของถ้ำ และประเภทของถ้ำเสียก่อน จึงจะสามารถตัดสินใจได้ว่าควรพัฒนาถ้ำผีแมนโลงลงรักไปในทิศทางใด ที่สามารถปกป้อง อนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

6.3.3.1 การจัดระดับความสำคัญของถ้ำ

จากการประเมินพบว่าถ้ำผีแมนโลงลงรักจัดอยู่ใน “ถ้ำระดับที่ 1” กล่าวคือ ต้องเป็นถ้ำที่มีลักษณะคุณค่าและสำคัญในด้านธรณีวิทยา ด้านชีววิทยา ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ถ้ำที่มีลักษณะความสำคัญดังกล่าวแม้เพียงด้านเดียว จะถูกจัดเป็นถ้ำที่มีความสำคัญในระดับที่ 1 ที่แนวทางการจัดการต้องมีมาตรการควบคุมที่เข้มข้นที่สุด จากการวิเคราะห์พบว่าถ้ำผีแมนโลงลงรักมีคุณค่าทั้งในด้านธรณีวิทยา และด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ดังนี้

ด้านธรณีวิทยา พบว่าเป็นถ้ำที่ก่อตัวจากชั้นหินปูนช่วงยุคเพอร์เมียน (อายุราว 280-230 ล้านปีมาแล้ว) สำหรับชุดหินที่มีความสำคัญ คือ หินตะกอนประเภทหินปูน โดยเป็นถ้ำที่เกิดบนภูเขาหินปูนประเภทที่หยุดพัฒนาแล้ว หรือเรียกว่า ถ้ำลอย (ถ้ำแขวน) ถ้ำตาย หรือถ้ำแห้ง (dry cave) ถ้ำนี้เป็นถ้ำโพรงลึกบนยอดของภูเขาหินปูน มีสภาพเป็นหลุมยุบลงไปแนวตั้ง มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 3 เมตร ระดับของพื้นถ้ำอยู่ลึกลงไปจากปากทางเข้าถ้ำประมาณ 10 เมตร รวมทั้งพบประติมากรรมถ้ำต่างๆ อาทิ หินงอก หินย้อย เส้าหิน หินน้ำไหล ม่านหินย้อย ม่านเบคอน ผลึกเกลือ ผง และ ปอปกอร์นถ้ำ เป็นต้น

ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี พบว่าภายในคูหาถ้ำมีโลงไม้และหลักฐานทางโบราณคดีปริมาณมาก ทำให้สามารถทราบถึงเรื่องราวของมนุษย์ในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ที่หลากหลายมิติ อาทิ เรื่องอายุสมัย ผู้คนและสุขภาพ การปลงศพ พิธีกรรมและของเช่น ชีวิตความเป็นอยู่ ด้านเทคโนโลยี และการติดต่อแลกเปลี่ยน ที่มีรายละเอียดมากที่สุดเท่าที่เคยมีการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ในประเทศไทย องค์ความรู้เหล่านี้ล้วนเป็นทรัพยากรที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์กับสาธารณะได้

6.3.3.2 การแบ่งประเภทถ้ำ

สำหรับการแบ่งประเภทถ้ำ ผู้เขียนได้ใช้หลักเกณฑ์การบริหารจัดการถ้ำในประเทศออสเตรเลีย (Worboys *et al.* 1982) เป็นหลัก จากการพิจารณาตามนิยามของถ้ำแต่ละประเภท (ดูรายละเอียดบทที่ 2) พบว่าถ้ำผีแมนโลงลงรักจัดสามารถจัดอยู่ได้ทั้งหมด 2 ประเภท คือ 1) ถ้ำประเภทที่ 1 เป็นถ้ำที่เปิดโอกาสให้สาธารณชนเข้าไปสัมผัส โดยสอดคล้องกับนิยามของ “ถ้ำเพื่อการ

ท่องเที่ยว” และ 2) ถ้าประเภทที่ 2 เป็นถ้าเพื่อวัตถุประสงค์พิเศษเฉพาะด้านต่างๆ โดยสอดคล้องกับ
 นิยามของ “ถ้าที่มีความพิเศษทางด้านธรรมชาติและคุณค่าทางวัฒนธรรม” รายละเอียดดังนี้

“ถ้าเพื่อการท่องเที่ยว” กล่าวคือ สามารถกำหนดหรือพิจารณาจากการใช้ประโยชน์ใน
 ปัจจุบันหรือศักยภาพในการพัฒนา โดยทั่วไปแล้ว ถ้าประเภทนี้จะมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก
 หรือสาธารณูปโภคพื้นฐานในการป้องกันถ้า และรักษาความปลอดภัยในการเข้าถึง การพัฒนารวมถึง
 การสร้างทางเดิน ระบบไฟส่องสว่าง สิ่งกีดขวาง ประตู ป้าย สะพาน บันได และมีผู้เข้าชม

“ถ้าที่มีความพิเศษทางด้านธรรมชาติและคุณค่าทางวัฒนธรรม” กล่าวคือ ถ้าประเภทนี้
 เป็นถ้าที่มีลักษณะพิเศษในการอนุรักษ์ เพื่อรักษาไว้ซึ่งคุณค่าของพื้นที่เพื่อการวิจัย ความสุนทรีย์
 การศึกษา การนันทนาการ การอนุรักษ์ธรรมชาติและมรดกของชาติ มีความระมัดระวังเกี่ยวกับพื้นที่
 ในเรื่องความเด่นเป็นเอกลักษณ์ มีความอ่อนไหวต่อการถูกทำลาย กรณีของถ้าประเภทนี้จะต้องมีกฎ
 ในการสงวน และมีการป้องกันรักษาทรัพยากรในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าประเภทนี้จะรวมถึงถ้า
 และเพิงผาที่ง่ายต่อการคุกคามโดยการทำลายหรือรบกวนของมนุษย์

ดังนั้นเมื่อทราบถึงประเภทของถ้าแล้ว จึงสามารถนำไปสู่การประเมินเพื่อสรุปเป็นแนวทาง
 การพัฒนาถ้าต่อไป

6.3.3.3 การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ในถ้า (Zoning)

ในถ้าที่มีขนาดใหญ่หรือมีความสลับซับซ้อน จะต้องมีการจัดแบ่งเขตการใช้ประโยชน์
 (Zoning) ภายในถ้าเพื่อการจัดการในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรสำคัญ การลดผลกระทบต่อ
 สภาพแวดล้อมและความปลอดภัย สำหรับกรณีของถ้าผืนแมนโลงลงรัก ผู้เขียนประเมินว่าควรแบ่งเขต
 การใช้ประโยชน์ในถ้าแบ่งออก 2 พื้นที่ คือ 1) บริเวณที่เปิดให้เข้าเยี่ยมชม ได้แก่ คูหา C และคูหา A1
 และ 2) บริเวณที่ไม่เปิดให้เข้าเยี่ยมชม ได้แก่ คูหา A2 และ คูหา B ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความเห็น
 ของนักเรียนโรงเรียนบ้านถ้ำลอดผ่านการทำแบบประเมิน (ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 5) รายละเอียด
 ดังนี้

1. บริเวณที่เปิดให้เข้าเยี่ยมชม

คูหา C เป็นพื้นที่ต่อกับทางขึ้นสู่ปากถ้ำ มีลักษณะโล่ง โปร่ง มีแสงเข้าถึงและอากาศถ่ายเท
 พื้นที่มีลักษณะกว้าง รูปร่างคล้ายวงรี มีขนาดกว้าง 5 เมตร ยาว 15 เมตร และสูงจากพื้นดินถึงเพดาน
 ถ้ำประมาณ 6 เมตร ดังนั้นบริเวณนี้จึงมีความเหมาะสมในการเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางเยี่ยมชม
 ภายในถ้ำ เพราะสามารถบรรจุคนได้ปริมาณมากกว่าบริเวณคูหาอื่นๆ ซึ่งสามารถใช้เป็นจุดรวมพลได้
 โดยปกติเมื่อมีผู้มาเยี่ยมชมเมื่อครั้งผู้เขียนชุดค้นทางโบราณคดี จะใช้บริเวณนี้ในการรวมคนเพื่อ

บรรยายเรื่องประวัติการค้นพบแหล่งโบราณคดี ลักษณะธรณีสัณฐานประเภทถ้ำ และภาพรวมของถ้ำที่ประกอบด้วยคูหาที่ซับซ้อนก่อนที่จะนำผู้ชมเข้าสู่คูหาถ้ำที่พบหลักฐานทางโบราณคดี

จุดเด่นของคูหานี้เนื่องจากมีลักษณะเป็นถ้ำเป็น (active cave) ดังนั้นจึงพบหินงอกหินย้อยที่ยังมีชีวิตอยู่ รวมทั้งประติมากรรมถ้ำต่างๆ และยังมีทางเชื่อมโยงไปสู่ทั้งคูหา A1 และคูหา B อีกทั้งพื้นถ้ำไม่สูงชันค่อนข้างเป็นแนวระนาบ ดังนั้นจึงไม่เป็นจุดเสี่ยงอันตรายต่อผู้เข้าชม นอกจากนี้บริเวณนี้ยังพบป้ายที่เขียนด้วยลายมือของคนในท้องถิ่น แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติเมื่อเข้ามาในถ้ำ ซึ่งป้ายนี้ได้ถูกทำขึ้นและนำมาติดไว้ในคูหา C ตั้งแต่เมื่อครั้งชาวบ้านค้นพบแหล่งโบราณคดี สามารถสะท้อนให้เห็นเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์ถ้ำผีแมนโดยท้องถิ่นที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นเสน่ห์ และสามารถนำมาประกอบการสื่อความหมายเมื่อนำชมถ้ำได้ ในเชิงสุนทรียะคูหา C สามารถเป็นจุดถ่ายภาพที่ทำให้เห็นปากถ้ำด้านบนได้ ซึ่งเป็นทัศนียภาพที่โดดเด่นสำหรับผู้มาเยือน

คูหา A1 เป็นโถงกว้างอับแสงมืดสนิท มีขนาดกว้าง 8 เมตร และยาว 9 เมตร เพดานถ้ำสูงประมาณ 4.5 เมตรจากพื้นดิน เป็นพื้นที่ที่พบหลักฐานทางโบราณคดีหนาแน่นที่สุด พบโลงไม้จำนวนมากถึง 20 โลง และโบราณวัตถุ ได้แก่ ภาชนะดินเผา ภาชนะไม้ ลูกปัด ไม้ทอผ้า ผ้า เครื่องจักสาน เครื่องประดับ ทำจากโลหะ เครื่องโลหะ เส้นสีดำ หอยเบี้ย กระดุกสัตว์ และเมล็ดพืช ทำให้คูหา A1 กลายเป็นบริเวณที่โดดเด่นที่สุดในแหล่งโบราณคดี

จุดเด่นของคูหา ได้แก่ 1) เป็นสุสานหลักใช้ปลงศพอย่างต่อเนื่อง เป็นเวลาประมาณ 424 ปี ในช่วงระหว่าง 2,060 - 1,636 ปีมาแล้ว 2) มีการฝังศพหนาแน่นที่สุด พบทั้งหมด 116 คน 3) พบหลักฐานการฝังศพเดียวในโลงไม้เป็นครั้งแรกของวัฒนธรรมโลงไม้ในประเทศไทย 4) พบโลงไม้ที่ยังปิดฝาสนิทและบรรจุกระดูกมนุษย์ไว้ภายในเป็นแห่งเดียวของประเทศไทย 5) พบโลงไม้ถูกเคลือบน้ำยางรักเป็นลวดลายที่ผิวด้านนอก ซึ่งที่มาของชื่อแหล่งโบราณคดี “ถ้ำผีแมนโลงรัก”

ดังนั้นคูหา A1 จึงสามารถเป็นตัวแทนในการสื่อความหมายเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมโลงไม้ได้ในทุกมิติ อาทิ อายุสมัย ผู้คนและสุขภาพ การปลงศพ พิธีกรรมและของเซ่น ชีวิตความเป็นอยู่ ด้านเทคโนโลยี การติดต่อแลกเปลี่ยน เป็นต้น

และด้วยความโดดเด่นของทางเข้าคูหา A1 ที่มีขนาดปากทางที่เล็ก เพดานถ้ำต่ำ ต้องใช้การมุดและคลานเข้าไป แต่เมื่อถึงคูหา A1 กลายเป็นโถงกว้างที่บรรจุโลงไม้จำนวนมาก ทำให้ผู้เยี่ยมชมรู้สึกถึงความพิเศษของวัฒนธรรมโลงไม้ ความลึกลับ และผจญภัย นอกจากนี้ยังพบโลงไม้ที่ถูกเผาทำลายโดยมนุษย์ ซึ่งข้อมูลจากกิจกรรมเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีของชุมชน นักเรียน คณะครู และเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ทุกภาคส่วนที่ได้เห็นโลงไม้ถูกเผาไฟ พวกเขาแสดงความรู้สึกเสียใจและไม่อยากให้เกิดเหตุการณ์นี้อีก ผู้เขียนเห็นว่าโลงไม้ถูกเผาไฟนี้สามารถทำให้ผู้ที่พบเห็นตระหนักถึงความสำคัญและเกิดสำนึกเรื่องอนุรักษ์มากขึ้น ดังนั้นนอกจากจะได้เรียนรู้แล้วยังสร้างการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรด้วย

2. บริเวณที่ไม่เปิดให้เข้าเยี่ยมชม

คูหา A2 เพราะเป็นคูหาแคบ ทึบ เพดานต่ำมีความสูงประมาณ 1 เมตรจากพื้นดิน ในฤดูฝนจะมีน้ำไหลและพื้นดินเฉอะแฉะ ยากต่อการเข้าถึง พบหลักฐานปริมาณน้อยและมีสภาพไม่สมบูรณ์ ไม่สามารถสื่อความหมายได้เต็มที่

คูหา B เป็นพื้นที่หินน้ำไหล มีพื้นต่างระดับและหินถล่มขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง มีลักษณะเป็นผาหินสูงชัน ต้องใช้การปีนป่ายขึ้นไป เป็นจุดเสี่ยงอันตรายต่อการเข้าถึง นอกจากนั้นบริเวณดังกล่าวยังไม่ได้มีการขุดค้นทางโบราณคดี ผนวกกับมีหลักฐานทางโบราณคดีชั้นพิเศษอยู่ที่กลุ่มโลงที่ 3 ปัจจุบันยังไม่สามารถนำออกมาจากถ้ำได้ ดังนั้นบริเวณนี้จึงควรปิดไม่ให้เข้าชม เพื่อความปลอดภัยทั้งต่อหลักฐานทางโบราณคดีและผู้เข้าชม

6.3.3.4 แนวทางการจัดการกายภาพของถ้ำผีแมนโลงลงรัก

จากข้อมูลการสำรวจแหล่งโบราณคดี ประเมินว่าจะต้องมีการจัดการกายภาพแบ่งออกเป็น 3 บริเวณ ได้แก่ 1) เส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี 2) บริเวณปากถ้ำ และ 3) ภายในถ้ำ ดังนี้

1. เส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี

เส้นทางสู่แหล่งโบราณคดีเป็นทางเดินเท้าตัดผ่านป่าเบญจพรรณบนภูเขาหินปูน โดยมีลักษณะเป็นทางลาดชัน ระยะ 600 เมตร ระหว่างเส้นทางประกอบไปด้วยต้นไม้ท้องถิ่นและสมุนไพร รวมถึงสัตว์ประเภทต่างๆ ด้วย จากการประเมินของผู้เขียนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด เสนอว่าควรมีการจัดการกายภาพดังนี้

- กลบหลุมขยะ เนื่องจากพบหลุมขยะขนาดใหญ่ที่ถูกขุดขึ้นเพื่อเป็นที่ทิ้งขยะ (แบบฝังกลบ) บริเวณริมถนนปากทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ทำโดยองค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด เนื่องจากไม่ทราบว่าแหล่งโบราณคดีอยู่บนภูเขาภายใน ปัจจุบันได้นำป้ายห้ามทิ้งขยะมาติดตั้งไว้ แต่ยังไม่ได้กลบหลุม ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าอาจเกิดอันตรายถ้าคนตกลงไป
- กำจัดขยะ พบว่ามีกลุ่มคนบางส่วนลักลอบนำขยะปฏิภูมิลปริมาณมาก ไปทิ้งในเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าไม้และลับตาจากผู้คน ทำให้ส่งผลกระทบต่อสภาพภูมิทัศน์เป็นอย่างมาก
- สร้างป้ายแสดงแผนที่และระยะทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี และจุดน่าสนใจสำหรับแวะชมระหว่างเส้นทาง

- ปรับเส้นทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี โดยเฉพาะทางลาดชัน ควรทำให้เป็นขั้นบันได แต่ต้องกลมกลืนกับธรรมชาติ นอกจากนี้บางบริเวณที่มีต้นไม้จำนวนมาก ส่งผลให้มีใบไม้แห้งและร่วงหล่นปกคลุมทางเดิน หากไม่ระมัดระวังอาจลื่นล้มและทำให้มองไม่เห็นสัตว์ที่ซ่อนตัวอยู่ใต้ใบไม้ เช่น งู ตะขาบ และมด
- ป้ายแสดงทิศทางและระยะทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี
- จุดนั่งพักระหว่างเส้นทาง สมควรจัดสร้างทุกๆ ระยะ 100 เมตร (จำนวน 5 จุด)
- ป้ายสื่อความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น มะขามป้อม กล้วยไม้ ดอกเสี้ยว มะตูมป่า สาปเสื่อ ผักเสี้ยวป่า มะเ็น้า เฟิร์น เถาวัลย์ ต้นสัก ชงโค ต้นรัก ต้นแดง และต้นเต็ง

2. บริเวณปากถ้ำ

บริเวณปากถ้ำ เป็นพื้นที่สำหรับการนั่งพักและทำพิธีไหว้ศาลเจ้าที่ รวมทั้งการฟังบรรยาย เรื่องการค้นพบแหล่งโบราณคดีเบื้องต้นและเรียนรู้ข้อมูลจากป้ายสื่อความหมาย ก่อนที่จะเตรียมตัวเข้าสู่ภายในถ้ำ เสนอว่าควรมีการจัดการกายภาพดังนี้

- ปรับปรุงศาลเจ้าที่ พบว่าถูกสร้างขึ้นโดยชาวบ้านถ้ำลอดครั้งที่สำรวจพบถ้ำเมื่อปี พ.ศ. 2553 สร้างไว้ที่บริเวณต้นไม้ใหญ่หน้าปากถ้ำ โดยการต่อไม้เสาค้ำบางชิ้นไว้กับต้นไม้ใหญ่ เนื่องจากต้นไม้ใหญ่นี้ยังมีการเจริญเติบโต จึงเป็นสาเหตุให้ไม้เสาค้ำศาลเจ้าที่เคลื่อนตัวตามการเจริญเติบโตของต้นไม้ ดังนั้นจึงควรปรับปรุงให้มีความมั่นคง
- ปรับปรุงที่นั่งพักบริเวณปากถ้ำ เพื่อให้ผู้เข้าชมได้นั่งพักและเตรียมตัวก่อนเดินทางเข้าไปในถ้ำ
- ซ่อมแซมประตูปิดปากถ้ำ สำหรับรั้วเหล็กที่สร้างไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 เพื่อปิดบริเวณปากถ้ำ ไม่ให้มีคนลักลอบเข้าไปขโมยและเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุภายในแหล่งโบราณคดี ที่สร้างโดยคุณจอห์น สปีร์ (นักวิชาการอิสระที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านถ้ำลอด) ปัจจุบันพบว่ายังมีสภาพดี แข็งแรง มีเพียงบริเวณบานพับของประตูหนึ่งตำแหน่ง (ด้านล่าง) ที่ชำรุด นักโบราณคดีได้ใช้โซ่รัดแทนบานพับไว้ และยังไม่ได้ซ่อมแซมโดยการเชื่อมเหล็กบานพับให้เหมือนเดิม
- สร้างป้ายชื่อแหล่งโบราณคดี น่าจะติดตั้งบริเวณใกล้กับประตูทางลงถ้ำ

- ป้ายสื่อความหมาย แสดงข้อมูลพื้นฐานและองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยอย่างสังเขป โดยมีการจัดทำ QR Code ติดไว้กับป้ายนี้ด้วย โดยองค์ความรู้ในรายละเอียดจะถูกจัดแสดงข้อมูลไว้ในระบบ QR Code ที่ผู้เข้าชมสามารถโหลดเก็บไว้ศึกษาได้
- ปัญหาไฟป่า ต้องค้นหาวิธีป้องกันไฟป่าในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายนของทุกปี ในการสำรวจครั้งนี้พบว่าป้ายแสดงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ภายในอำเภอปางมะผ้าถูกไฟป่าเผาไหม้จนเสียหายทั้งหมด ปัจจุบันโครงการวิจัยฯ จะจ้างคนท้องถิ่นเข้าไปทำแนวกันไฟบริเวณรอบๆ ปากถ้ำ ปีละ 1 ครั้ง

3. ภายในถ้ำ

มีสภาพเป็นหลุมยุบลงไปแนวตั้ง มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 3 เมตร ระดับของพื้นถ้ำ อยู่ลึกลงไปจากปากทางเข้าถ้ำประมาณ 10 เมตร ภายในมีคูหาที่สลัษับซ้อน บริเวณทางเข้าถ้ำนั้นมีลักษณะเป็นถ้ำเป็น (active cave) ที่พบหินงอกหินย้อยอยู่ แต่ภายในโถงถ้ำที่พบโลงไม้และโบราณวัตถุมีลักษณะเป็นถ้ำตายหรือถ้ำแห้ง (non-active cave) เสนอว่าควรมีการจัดการกายภาพ ดังนี้

- ควรอนุรักษ์โลงไม้ภายในถ้ำด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ให้เรียบร้อยก่อนที่จะเปิดถ้ำให้คนเข้าชม เพราะปัจจุบันพบว่าโลงไม้จำนวนมากผุกร่อนด้วยการถูกปลวกกินเนื้อไม้ ดังนั้นจึงควรศึกษาวิธีการอนุรักษ์ให้เนื้อไม้ไม่ถูกทำลายต่อไป
- ควรศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบจากแผ่นดินไหวว่ามีผลต่อการเคลื่อนตัวของโลงไม้หรือไม่ อย่างไร เนื่องจากในช่วงระยะที่ผู้เขียนทำงานชุดค้นที่แหล่งโบราณคดี พื้นที่ปางมะผ้าเกิดแผ่นดินไหว 2-3 ครั้ง ซึ่งเป็นผลมาจากการแผ่นดินไหวในประเทศเมียนมา
- ปรับปรุงบันไดทางลงถ้ำ เนื่องจากปัจจุบันทำจากไม้ไผ่ จึงมีการชำรุดบ่อยครั้ง ควรจะทางงบประมาณเพื่อจัดทำบันไดด้วยวัสดุที่ทนทานต่อทั้ง 3 ฤดูกาล เพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องความปลอดภัยของผู้เข้าชม
- สร้างทางเดินเชื่อมต่อบันไดทางลงถ้ำไปยังทางเข้าคูหา A1 โดยควรสร้างทับบริเวณที่นักโบราณคดีใช้เดินเข้าไปทำงานวิจัย เพราะเป็นพื้นที่ที่ถูกรบกวนไปแล้ว หากสร้างบริเวณอื่นๆ จะเป็นการสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมภายในถ้ำเพิ่มเติม
- ปรับปรุงทางเดินเข้าสู่คูหา A1 เนื่องจากปัจจุบันใช้ผ้าใบสีทึบปูพื้นทางเข้าไว้เพื่อป้องกันไม่ให้ฝุ่นฟุ้งกระจาย แต่ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะเปลี่ยนเป็นผ้าใบสีใส เพื่อให้

กลมกลืนกับพื้นถ้ำ และสามารถเห็นหินน้ำไหล (flow stone) ระหว่างเส้นทางได้ด้วย

- สร้างเขตกั้นบริเวณปากคูหา A1 เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้เข้าชมเดินเข้าไปภายในคูหา เพราะต้องป้องกันความเสียหายที่อาจจะเกิดกับโลงไม้จากการเข้าไปของมนุษย์ โดยสามารถชมโลงไม้ได้ตรงบริเวณปากคูหา A1
- ระบบแสงสว่าง ผู้เขียนเห็นว่าไม่ควรติดตั้งไฟส่องสว่างถาวรไว้ภายในถ้ำ น่าจะปล่อยให้ถ้ำให้คงสภาพตามธรรมชาติ เพราะแสงสว่างมักส่งผลกระทบต่อสัตว์ที่อาศัยภายในถ้ำ หากต้องการเข้าชม ควรใช้ไฟฉาย โดยห้ามใช้แสงสว่างจากตะเกียง เพราะจะทำลายสภาพแวดล้อมภายในถ้ำ อีกทั้งภายในคูหา A1 มีปริมาณออกซิเจนน้อย หากใช้ตะเกียงจะเกิดอันตรายต่อผู้เข้าชม
- การเข้าชม จะไม่อนุญาตให้ผู้เข้าชมเดินเข้าไปเพียงลำพัง เพราะจะมีการปิดประตูถ้ำ ดังนั้นต้องมีผู้นำชมดูแลและควบคุมการเข้าไปภายในแหล่งโบราณคดี โดยเป็นกลุ่มขนาดเล็ก จากการประเมินกลุ่มละ 5 คน เป็นจำนวนที่เหมาะสมกับศักยภาพการรองรับของถ้ำคูหา A1
- การถ่ายภาพ ไม่ควรใช้แฟลช เนื่องจากภายในคูหา A1 พบโลงไม้ที่มีการวาดลวดลายด้วยยางรักที่ผิวด้านนอก ดังนั้นการใช้แฟลชอาจส่งผลกระทบต่อสีของโลงไม้ได้
- สัตว์ภายในถ้ำ มักพบงูและค้างคาวเป็นหลัก ดังนั้นก่อนที่จะเข้าไปภายในคูหาถ้ำควรมีคนนำชมเข้าไปตรวจสอบให้ก่อนเพื่อความปลอดภัยของผู้เข้าชม
- ฤดูกาลที่เหมาะสมกับการเข้ามาเรียนรู้และท่องเที่ยว คือ ฤดูหนาวและฤดูร้อน ควรจะปิดถ้ำในฤดูฝน เนื่องจากทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดีและบันไดทางลงถ้ำจะมีความลื่น และอาจส่งผลกระทบต่อผู้เข้าชม

6.3.4 ความซับซ้อนของการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

จากผลการวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมข้างต้น ผู้เขียนพบว่าแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักมีความซับซ้อนทั้งเรื่องปัจจัยและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม จึงขออภิปรายแบ่งเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ 1) ธรรมชาติของถ้ำผีแมนโลงลงรัก 2) ความเชื่อเรื่องผี 3) การเมืองภายในชุมชน 4) ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ 5) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับถ้ำผีแมนโลงลงรัก 6) ปัญหาเชิงโครงสร้างของหน่วยงานรัฐ รายละเอียดดังนี้

6.3.4.1 กรรมสิทธิ์ของถ้ำผีแมนโลงลงรัก

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของแหล่งโบราณคดี ที่เป็นถ้ำทางธรรมชาติ และตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ดังนั้นแหล่งโบราณคดีนี้จึงเป็นหนึ่งในทรัพยากรธรรมชาติ ที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองและอนุรักษ์ของกรมอุทยานแห่งชาติฯ โดยมีศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดเป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ควบคุมโดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2559 ประกอบด้วยมาตรา 10 มาตรา 11 และมาตรา 13/2 (ดูรายละเอียดบทที่ 2) เมื่อพิจารณาจากมาตราต่างๆ ข้างต้น พบว่ากรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชจึงเป็นหน่วยงานหลักที่มีสิทธิตามกฎหมายในการควบคุมดูแลและทำการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ในขณะที่โบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดีอยู่ภายใต้การคุ้มครอง อนุรักษ์ และจัดการโดยกรมศิลปากร โดยมีสำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่ เป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ควบคุมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ประกอบด้วยมาตรา 10 (ดูรายละเอียดบทที่ 2) ดังนั้นกรมศิลปากรจึงเป็นอีกหนึ่งหน่วยงานหลักที่มีสิทธิตามกฎหมายในการจัดการแหล่งโบราณคดีร่วมกับกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ด้วยเหตุผลเรื่องกฎหมายตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ทำให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมได้แค่ในระดับเสนอความคิดเห็น แต่ไม่สามารถเข้าไปจัดการทางกายภาพของแหล่งโบราณคดีได้ เนื่องจากกังวลเรื่องการละเมิดกฎหมาย แต่ทั้งนี้จากการจัดเวทีชาวบ้านครั้งที่ 1 ตัวแทนจากกรมศิลปากร และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้พูดคุยกับท้องถิ่นว่าในอนาคตหากท้องถิ่นต้องการมีส่วนร่วมกับการจัดการถ้ำผีแมนโลงลงรักก็สามารถทำได้ แต่ต้องอยู่ในเงื่อนไขของการพัฒนาแบบอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และเป็นลักษณะของการ **ตั้งคณะกรรมการทำงานร่วมกันของท้องถิ่น นักวิชาการ และหน่วยงานของรัฐ**

6.3.4.2 ความเชื่อเรื่องผีของชุมชน

ชาวไทใหญ่นับถือศาสนาพุทธร่วมกับการนับถือผี วิถีชีวิตจึงผูกพันกับความเชื่อเรื่องผี ดังนั้นในหมู่บ้านจึงมีการไหว้ผีหลายประเภท เช่น ผีป่า ผีถ้ำ ผีนา ผีน้ำ ผีร้าย เป็นต้น นอกจากนั้นยังปรากฏว่ามีผีแมนในความเชื่อของชุมชนด้วย และปัจจุบันยังมีพิธีกรรมการไหว้ผีถ้ำที่บริเวณแหล่งท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด

ดังนั้นแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ที่เป็นสุสานฝังศพ พบกระดูกคนและหลักฐานทางโบราณคดีปริมาณมาก ดังนั้นเขาจึงเชื่อว่าในป่า ภูเขา ถ้ำ และหลักฐานทางโบราณคดี ล้วนมีผีเจ้าที่สถิตและเป็นเจ้าของ โดยพบศาลเจ้าที่บริเวณปากถ้ำผีแมนโลงลงรักที่ชาวบ้านได้ก่อสร้างขึ้นเมื่อครั้งค้นพบถ้ำในปี พ.ศ. 2553 และหมอเมือง (ผู้นำด้านความเชื่อ) ได้ขอให้สำนักโบราณคดีทำพิธีไหว้ถ้ำ

เพราะเกรงกลัวการเข้าไปทำงานของนักโบราณคดี ที่ต้องข้องเกี่ยวและเคลื่อนย้ายกระดูกคน ชาวบ้านกังวลว่าหากทำไม่ดี ไม่ถูกต้อง ลบหลู่ อาจทำให้หมู่บ้านเกิดภัยพิบัติ ผู้คนอาจล้มป่วยหรือไม่ก็เสียชีวิตรวมไปถึงนักโบราณคดีด้วย

นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2559 หนึ่งในคนทำงานรับจ้างชื่อนายวิเศษ เป็นชาวปะโอ ที่อาศัยในหมู่บ้านเป็นระยะเวลาประมาณ 30 ปี ถูกผีเข้า จำนวน 2 ครั้ง โดยมีอาการเกรี้ยวกราด ตาแดง มีพลังกำลังมากเกินปกติ วิ่งออกนอกบ้านและต้องการจะไปที่ถูกเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ดังนั้นจึงต้องเรียกหมอฟีที่เป็นชาวไทใหญ่ในหมู่บ้านจำนวนถึง 5 คน มาช่วยกันรักษาทำยาสีที่ถูกต้องให้ญาตินำไก่ เหล้า ขนม และผลไม้ไปเซ่นไหว้เจ้าที่บนภูเขาที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี นายวิเศษจึงกลับเข้าสู่สภาวะปกติ เหตุการณ์นี้กลายเป็นเรื่องเล่าที่โจษจันกันไปทั่วทั้งหมู่บ้านถ้ำลอด ทำให้ผู้คนหวาดกลัวแหล่งโบราณคดีจนกระทั่งปัจจุบัน

เหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นกลายเป็นปัญหาที่สำคัญมาก และส่งผลกระทบต่อทั้งกับกระบวนการมีส่วนร่วมและแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี อาทิ ในช่วงเริ่มต้นกระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียน คณะครูและนักเรียนหลายคนกลัวถ้ำผีแมนโลงลงรัก ว่าหากใครที่ขั้วอู่ออนอาจขั้วอู่ออนหรือถูกผีเข้าสิงขณะไปเยี่ยมชมถ้ำ หรือผู้อาวุโสบางท่านในชุมชนกังวลกับการเลือกใช้ไถ่ถอนวัดเป็นสถานที่สร้างพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจากกลัวโบราณวัตถุและเชื่อว่าเป็นสิ่งของของคนตาย จึงอาจมีดวงวิญญาณที่ยังผูกติดกับโบราณวัตถุ เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งส่งผลต่อการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้

6.3.4.3 การเมืองภายในชุมชน

1. การเมืองภายในชุมชน กล่าวคือ จากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน พบว่าประชากรกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่บ้านถ้ำลอด กลายเป็นกลุ่มตระกูลดั้งเดิมที่กระจายตัวอยู่ในชุมชน ทำให้มีเครือญาติในหลายกลุ่มตระกูลประกอบกันเป็นชุมชนบ้านถ้ำลอด และผลัดเปลี่ยนกันขึ้นเป็นผู้นำหมู่บ้าน และประธานกลุ่มต่างๆ ดังนั้นกลุ่มตระกูลดั้งเดิมจึงมีสถานภาพและโอกาสที่สูงกว่ากลุ่มผู้อพยพเข้ามาภายหลัง ผนวกกับการได้รับสัญชาติไทยของบรรพบุรุษ ทำให้ลูกหลานที่เกิดและเติบโตในหมู่บ้านถ้ำลอดมีสัญชาติไทยโดยกำเนิด จึงมีสิทธิทางกฎหมายต่างๆ ของรัฐไทย โดยเฉพาะเรื่องการศึกษา ทำให้คนกลุ่มนี้กลายเป็นประธานหรือกลุ่มที่ขับเคลื่อนการพัฒนาของหมู่บ้าน และประกอบอาชีพในระบบราชการต่างๆ ดังนั้นจึงทำให้มีการผลัดเปลี่ยนอำนาจระหว่างกลุ่มตระกูลต่างๆ อยู่เป็นนระลอก จึงมีความขัดแย้งและการเมืองภายใน จึงมีปัจจัยที่ละเอียดอ่อนให้ต้องคำนึงตลอดขณะที่ผู้เขียนดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน อาทิ ข้อพิพาทเรื่องสถานที่ตั้งพิพิธภัณฑสถาน ที่กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านเห็นว่าบริเวณไถ่ถอนวัดเหมาะสม ขณะที่ผู้อาวุโสเห็นว่าไม่เหมาะสม ด้วยเหตุผลที่งบประมาณในการก่อสร้างวัดส่วนใหญ่มาจากเงินบริจาคของผู้อาวุโส ดังนั้นจึงไม่สามารถตกลงกัน

ได้ หรือความขัดแย้งระหว่างชั่วอำนาจของผู้ใหญ่บ้านปัจจุบัน (บ้านเหนือ) กับชั่วอำนาจของผู้ใหญ่บ้านคนก่อน (บ้านใต้) เป็นต้น

2. ความเหลื่อมล้ำทางสังคม กล่าวคือ จากการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของชุมชน พบว่าในชุมชนประกอบด้วยประชากรที่มีสัญชาติไทยและกลุ่มผู้อพยพเข้ามาภายหลังยังมิได้รับสัญชาติไทย ไม่มีบัตรประชาชน ดังนั้นจึงไม่มีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรร่วมของชุมชนมากนัก โดยเฉพาะการประกอบอาชีพนาเที่ยวซึ่งเป็นรายได้หลักของชุมชนนี้ ปัญหาดังกล่าวสะท้อนโดยผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มแพ ที่เห็นว่าประชากรกลุ่มนี้ มีศักยภาพในการเป็นผู้นำเที่ยวได้ จึงต้องการสนับสนุนให้เข้าถึงทรัพยากรของท้องถิ่นเช่นเดียวกับประชากรกลุ่มเดิม และอีกกลุ่มที่น่าสนใจ คือ กลุ่มเยาวชน แต่ยังมีข้อจำกัดว่ากลุ่มเยาวชนที่มีสัญชาติไทย (มีบัตรประชาชน) เมื่อเรียนหนังสือจบระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เยาวชนส่วนใหญ่มักเลือกไปทำงานและศึกษาต่อในเมืองธุรกิจ สำหรับเยาวชนที่ไม่มีสัญชาติไทย เขาจะทำงานภายในหมู่บ้าน ไม่ได้ออกไปอยู่ในเมืองใหญ่ และบางส่วนก็มีศักยภาพในการเป็นผู้นำเที่ยว แต่เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ไม่มีบัตรประชาชน ดังนั้นที่ผ่านมาจึงไม่มีสิทธิเข้าร่วมกับกลุ่มท่องเที่ยว เพราะมีกฎกติกาว่าผู้นำเที่ยวของหมู่บ้าน (กลุ่มแพและตะเกียง) จะต้องเป็นผู้มีสัญชาติไทย

6.3.4.4 ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ

ในปี พ.ศ. 2523 กรมป่าไม้ได้สำรวจพื้นที่บริเวณอำเภอปางมะผ้าและได้จัดตั้งพื้นที่บริเวณถ้ำน้ำลอดเป็นพื้นที่วนอุทยาน ชาวบ้านถ้ำลอดถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ห้ามไม่ให้ถางป่า ทำไร่ ปลูกพืช รวมทั้งเข้าป่าหาของป่าด้วย เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ในพื้นที่ ต่อมาปี พ.ศ. 2524 เริ่มมีการจัดทัวร์ป่าเข้ามาสู่แม่ฮ่องสอนมากขึ้น ซึ่งบ้านถ้ำลอดและถ้ำน้ำลอดได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และในปี พ.ศ. 2530 รัฐบาลได้ประกาศให้จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 6 ทำให้ชาวบ้านบางส่วนหันมาประกอบอาชีพท่องเที่ยว แต่ก็เกิดข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านตลอด เนื่องจากอาชีพนำเที่ยวถ้ำน้ำลอดเป็นรายได้หลักของชาวบ้าน ดังนั้นในช่วงระยะเวลา 30 กว่าปีที่ผ่านมา ชุมชนกับศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด มีความขัดแย้งและความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน ขึ้นอยู่กับนโยบายแต่ละยุคสมัยของศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ และการจัดการถ้ำน้ำลอดของชุมชน จึงส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ เป็นครั้งคราว

จากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ พบว่าในขณะที่ดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่เป็นช่วงที่หัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ มีข้อพิพาทกับคณะกรรมการหมู่บ้านและชุมชน เกี่ยวกับขอบเขตการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ และนโยบายในการจัดการถ้ำน้ำลอดของศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ที่เข้มงวดขึ้น โดยเกิดเหตุการณ์ชาวบ้านไล่หัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ออกจากที่

ประชุมหมู่บ้านที่วัดถ้ำลอด หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 ไม่สามารถจัดการประชุมหรือสนทนากลุ่มร่วมกันระหว่างชุมชนกับหัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ได้อีกเลย ดังนั้นจึงเป็นปัญหาสำหรับการระดมความคิดเห็นร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นอย่างมาก จึงทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมไม่เคลื่อนที่ไปข้างหน้าเท่าที่ควร

6.3.4.5 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับถ้ำผีแมนโลงลงรัก

ถ้ำผีแมนโลงลงรัก มีหน้าที่เป็นแหล่งฝังศพของผู้คนในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ ในช่วงระหว่าง 2,060±30 ถึง 1,636±44 ปีมาแล้ว (พุทธศตวรรษที่ 5-9) ภายในมีคูหาถ้ำที่สลักซับซ้อน พบโลงไม้มากถึง 30 โลง มีคนถูกฝังในถ้ำอย่างน้อยที่สุด 154 คน และหลักฐานทางโบราณคดีปริมาณมากสำหรับท้องถิ่นเชื่อว่าถ้ำหรือเพิงผาที่พบโลงไม้โบราณ คือ ที่อยู่ สิ่งของที่ผีแมนสร้างและทิ้งเอาไว้ ซึ่งผีแมนมีรูปร่างหน้าตาเหมือนกับคนโดยปกติทั่วไป เพียงแต่มองไม่เห็นตัวเวลาเขาไม่ยอมให้เห็น ซึ่งชาวบ้านรู้ว่าผีแมนอยู่ใกล้ๆ ก็ต่อเมื่อได้ยินเสียงพูดคุยและหัวเราะ แต่เป็นภาษาที่ไม่มีใครเข้าใจ ดังนั้นชาวบ้านจึงคิดว่าคนในวัฒนธรรมโลงไม้เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่ง **ที่ไม่มีความสัมพันธ์เป็นบรรพบุรุษ** ของชาวไทใหญ่ แต่เป็นผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่บางระดัมาก่อนพวกเขา อีกทั้งยังมีความห่างของช่วงเวลาจากอดีตถึงปัจจุบันเป็นพันปี

จากประวัติการตั้งถิ่นฐานพบว่าประชากรกลุ่มแรกของชุมชนย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านถ้ำลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 ดังนั้นจึงมีประวัติศาสตร์ของชุมชนที่บริเวณบ้านถ้ำลอดนี้แค่เพียงเกือบ 60 ปีที่ผ่านมาเท่านั้น ผนวกกับมีการอพยพเข้ามาของชาวไทใหญ่ที่ไม่มีสัญชาติเพิ่มเติมอีกหลายระลอกในระหว่างช่วงเวลานั้น จึงส่งผลให้ชาวไทใหญ่ที่หมู่บ้านถ้ำลอดไม่มีความผูกพันกับแหล่งโบราณคดีประเภทถ้ำผีแมน ทั้งทางกายภาพที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีสันโดษอยู่ในภูเขา และการไม่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงทางสายบรรพบุรุษ ดังนั้นการที่จะกระตุ้นการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น จึงต้องใช้กระบวนการที่หลากหลายวิธีมาก โดยเฉพาะการชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดี ในฐานะที่เป็นภูมิหลังของพื้นที่ที่ชาวไทใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

6.3.4.6 ปัญหาเชิงโครงสร้างของหน่วยงานรัฐ

เนื่องจากภาคีที่เข้าร่วมกระบวนการทั้งโรงเรียนบ้านถ้ำลอด และศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด มีสถานะเป็นหน่วยงานของรัฐ ดังนั้นจึงพบปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบราชการ ที่มีการโยกย้ายเจ้าหน้าที่ของรัฐบ่อยครั้ง จึงทำให้การดำเนินงานจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชาติความต่อเนื่อง หรือต้องหยุดชะงัก เช่น กรณีของศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ที่มีการดำรงตำแหน่งในพื้นที่เป็นเวลาประมาณ 1-2 ปีเท่านั้น และในกรณีพิเศษต่างๆ อาจเกิดการโยกย้ายที่รวดเร็วกว่านั้น ในการโยกย้ายหัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ในแต่ละครั้ง มักจะมีแนวคิด นโยบาย และวิธีการในการจัดการ

ทรัพยากรที่แตกต่างกัน ดังนั้นบางครั้งแนวทางการจัดการที่ได้วางแผนไว้และมีแนวโน้มที่จะสำเร็จสูง กลับกลายเป็นต้องเริ่มต้นกระบวนการมีส่วนร่วมใหม่ทั้งวงจร ทำให้ผู้วิจัยต้องตื่นตัวและเตรียมพร้อม รับความเปลี่ยนแปลงในแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมกับภาคีนี้ หรือในภาคส่วนการศึกษาใน ระหว่างดำเนินงานกระบวนการมีส่วนร่วม ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาถูกย้ายไปยังโรงเรียนอื่น ใน ขณะเดียวกันก็มีการย้ายเข้ามาของครูคนใหม่ ดังนั้นจึงส่งผลให้ต้องทำกระบวนการซ้ำกับครูที่ย้ายมา ใหม่อีกครั้ง จึงขาดความต่อเนื่องของกระบวนการและทำให้ต้องใช้เวลามากขึ้น ปัญหานี้กลายเป็น เงื่อนไขหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาแหล่งโบราณคดี ซึ่งต้องมีการค้นหาวิธีการแก้ไขต่อไป

จากการอภิปรายข้างต้น ทำให้เห็นว่ากระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม สิ่งที่มี ความสำคัญต่อการขับเคลื่อนก็คือ องค์ความรู้ ภาคี และกระบวนการมีส่วนร่วม ที่ช่วยเปิดพื้นที่ สาธารณะให้กับภาคีได้แสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาทรัพยากร ส่งผลให้เกิดเป็นแนวทางการจัดการทางกายภาพและความรู้ของแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรักที่ หลากหลายมิติ และมีประโยชน์อย่างแท้จริง

บทที่ 7

สรุปและข้อเสนอแนะ

7.1 สรุป

จากผลการอภิปรายเนื้อหาในบทที่ 6 พบว่าการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาทั้ง 3 ประการได้อย่างครบถ้วนและครอบคลุม คือ 1. เพื่อศึกษาและประเมินคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก 2. ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆ และ 3. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักอย่างยั่งยืน

7.1.1 การศึกษาและประเมินคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

สำหรับการประเมินประเภทและคุณค่าของแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก พบว่าแหล่งโบราณคดีนี้ ประกอบด้วย **ทรัพยากรที่จับต้องได้** ได้แก่ แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก โลงไม้ โบราณวัตถุและนิเวศวัตถุประเภทต่างๆ และ **ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้** ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีแมน ผีในป่า และองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้

ซึ่งมีคุณค่าหลายประการ กล่าวคือ **คุณค่าเชิงวิชาการ** กล่าวคือ แหล่งโบราณคดีนี้เป็นการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีในยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมโลงไม้ที่มีจำนวนมากสุดเท่าที่เคยมีการศึกษาทางโบราณคดีในประเทศไทยขณะนี้ ทั้งหลักฐานประเภทกระดูกคนและโบราณวัตถุประเภทต่างๆ ซึ่งช่วยขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความหลากหลายทางพันธุกรรมของคนในอดีตอีกด้วย ดังนั้นแหล่งโบราณคดีนี้จึงมีคุณค่าทางวิชาการเป็นอย่างยิ่งทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศ และนานาชาติ **คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ** กล่าวคือ แหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นถ้ำที่มีโลงไม้และโบราณวัตถุ สามารถถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตผ่านแหล่งโบราณคดีได้ จึงสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติผสมกับวัฒนธรรมได้ ดังนั้นจึงมีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและประเทศ อาทิ ถ้ำน้ำลอด ที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านถ้ำลอด และถ้ำผีแมนบ้านจำโบ้ ที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านจำโบ้ เป็นต้น **คุณค่าเชิงสังคม** กล่าวคือเรื่องราวองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ ซึ่งสามารถย้อนกลับไปได้ถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และแสดงถึงความเก่าแก่และภูมิหลังของพื้นที่ ทำให้ผู้คนท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และพื้นที่ซึ่งเป็นบ้านเกิดของตนเอง และ **คุณค่าเชิงสุนทรีย์** กล่าวคือ แหล่งโบราณคดีตั้งอยู่บนภูเขา มีลักษณะเป็นถ้ำที่มีลักษณะปากถ้ำที่ส่องแสงกระทบลงมาภายในถ้ำที่สร้างความงดงาม และตำแหน่งที่พบโลงไม้นั้นมีความลึกลับ จึงทำให้เกิด

สุนทรียะของผู้ที่เดินทางผ่านป่าเขาเข้าไปชมความลึกลับของแหล่งโบราณคดีได้ และยังเกิดจินตนาการเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตจากโลงไม้ภายในแหล่งโบราณคดีอีกด้วย

จากการศึกษาพบว่าคนในท้องถิ่น คือ ชุมชนบ้านถ้ำลอด เห็นถึงคุณค่าเชิงเศรษฐกิจของแหล่งโบราณคดีเป็นลำดับแรก อาจเนื่องจากชุมชนประกอบอาชีพนำเที่ยวถ้ำน้ำลอด ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับถ้ำผีแมนโลงลงรัก ดังนั้นชุมชนจึงเล็งเห็นการใช้ประโยชน์ถ้ำผีแมนโลงลงรักเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ขณะที่โรงเรียนบ้านถ้ำลอด เห็นถึงคุณค่าเชิงวิชาการของแหล่งโบราณคดีเป็นลำดับแรก เพราะโรงเรียนมีนโยบายในการส่งเสริมด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน รวมทั้งคณะครูที่เป็นชาวไทใหญ่บ้านถ้ำลอดยังเห็นถึงประโยชน์ทางการศึกษาแก่เยาวชนในชุมชน สำหรับศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด เห็นถึงคุณค่าเชิงวิชาการเช่นเดียวกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด เนื่องมาจากวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์ศึกษาฯ นี้ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่เน้นการศึกษาและอนุรักษ์เรื่องธรรมชาติและสัตว์ป่า ผสมกับการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเยาวชน ท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวสาธารณะ

7.1.2 กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆ

7.1.2.1 ระดับชั้นของการมีส่วนร่วม

จากการดำเนินงานด้านกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า**ภาคีด้านการศึกษา** คือ โรงเรียนบ้านถ้ำลอด มีระดับชั้นของการมีส่วนร่วมสูงที่สุด ตั้งแต่ระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน-ระดับการปรึกษาหารือ-ระดับการวางแผนร่วมกัน-ระดับการร่วมปฏิบัติ ดังนั้นภาคีด้านการศึกษาก็มีความก้าวหน้าทั้งเรื่องแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี และการลงมือปฏิบัติตามแนวทางอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด กล่าวคือ โรงเรียนบ้านถ้ำลอดกำลังปรับปรุงหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น องค์ความรู้เรื่องวัฒนธรรมโลงไม้จะถูกบรรจุไว้ในเนื้อหาของรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งมีการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และทดลองนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ยังแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก นอกจากนี้ยังมีการร่วมกันประมวลเนื้อหาเพื่อจัดทำนิทรรศการภายในศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียน (บ้านไทใหญ่)

ขณะที่ระดับชั้นของการมีส่วนร่วมของ**ชุมชนบ้านถ้ำลอด** อยู่ในระดับเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน และระดับการปรึกษาหารือ เนื่องจากชุมชนบ้านถ้ำลอดประกอบด้วยสมาชิกของชุมชนที่หลากหลายทั้งเรื่องเพศ วัยวุฒิ สถานภาพทางสังคม และชาติพันธุ์ ดังนั้นการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีจึงเป็นไปได้ช้า ทำให้ปัจจุบันสามารถประมวลแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีเบื้องต้น และยังไม่ได้มีการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง เพราะยังไม่ได้มีการทำประชาพิจารณ์ร่วมกันของคนทั้งหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นเพียงเฉพาะความคิดเห็น

ของกลุ่มคนที่มีสถานภาพสูงของหมู่บ้าน ประกอบด้วย กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำทางความเชื่อ (หมอเมือง) ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มบริการน้ำเที่ยว (กลุ่มตะเกียง) ประธานกลุ่มบริการล้างแพ และกรรมการกลุ่มโฮมสเตย์ กล่าวคือ แหล่งโบราณคดีอยากให้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ และแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน โดยอาจพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ โบราณคดี และวัฒนธรรมไทใหญ่ เนื่องจากเห็นว่ามีความน่าสนใจทั้งต่อผู้ใหญ่และเยาวชนของหมู่บ้าน ที่จะสามารถหารายได้เพื่อดำรงชีพจากการเป็นผู้นำชมในเส้นทางดังกล่าว และได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญของพื้นที่หมู่บ้านตนเอง นำมาสู่การรักและหวงแหนแหล่งโบราณคดีในภูมิสำเนาของตนเอง

สำหรับการจัดการความรู้ชุมชนเสนอว่าอยากให้มีการรวบรวมองค์ความรู้จากการวิจัยแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนโลงลงรัก โดยการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน ที่บริเวณศูนย์เด็กเล็กของชุมชน ด้านหน้าวัดถ้ำลอด เพื่อเก็บรวบรวมและนำเสนอเรื่องราวของพัฒนาการทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันของหมู่บ้านถ้ำลอด พิพิธภัณฑ์จะทำให้ลูกหลานของหมู่บ้านถ้ำลอดได้เรียนรู้ความเป็นมาของพื้นที่และวัฒนธรรมของตนเอง รวมทั้งมีประโยชน์กับชาวบ้าน ในแง่ที่ว่าเขาจะได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของท้องถิ่นตนเอง และเห็นโบราณวัตถุประเภทต่างๆ ที่นักโบราณคดีขุดค้นพบภายในถ้ำ ซึ่งชาวบ้านจำนวนมากยังไม่เคยพบเห็น นอกจากนั้นยังสามารถเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปเยี่ยมชมและเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ของหมู่บ้าน เมื่อนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และรับข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์แล้ว อาจช่วยกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเพิ่มระยะเวลาในการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้านมากขึ้น ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้านหนึ่ง

สำหรับระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของ **ศูนย์ศึกษาระบบชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด** อยู่ในระดับการศึกษาหารือ และ ระดับการวางแผนร่วมกัน พบว่าศูนย์ศึกษาฯ ได้เสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีและอยู่ในช่วงเริ่มต้นลงมือปฏิบัติตามแนวทางนั้น กล่าวคือ ศูนย์ศึกษาฯ เสนอว่าน่าจะมีการสร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดีขึ้นมา เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดเป็นเส้นทางที่สามารถท่องเที่ยวและเรียนรู้เกี่ยวกับธรณีวิทยา สิ่งแวดล้อม และโบราณคดี โดยให้แหล่งโบราณคดีเป็นจุดเยี่ยมชมหนึ่งในเส้นทางดังกล่าว ดังนั้นจึงการร่วมกันสำรวจเส้นทางดังกล่าวจำนวน 2 ครั้ง เป็นเส้นทางเดินเท้าระยะทาง 4.6 กิโลเมตร นอกจากนั้นยังมีการร่วมกันวางแผนจัดการองค์ความรู้จากแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนโลงลงรัก ในรูปแบบนิทรรศการภายในอาคารบริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษาฯ

7.1.2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

1. **ชุมชนบ้านถ้ำลอด** จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 1) **สถานภาพทางสังคม** กล่าวคือ กลุ่มแกนนำผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และแกนนำ

กลุ่มท่องเที่ยว ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมเป็นกลุ่มที่มีอำนาจและเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน 2) **ประโยชน์ต่อเยาวชน** กล่าวคือ กลุ่มแกนนำของหมู่บ้าน เห็นว่าจะสร้างประโยชน์ให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเอง 3) **ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ** กล่าวคือ ในอำเภอปางมะผ้า นั้น ท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์ถ้าฝึมนในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และประกอบอาชีพนำเที่ยว ดังนั้นชุมชนจึงเห็นว่ามีประโยชน์ทั้งต่อผู้ใหญ่และเยาวชนของหมู่บ้าน ในการหารายได้เพื่อดำรงชีพจากการเป็นผู้นำชมถ้าฝึมนโลงลรัก หากพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว 4) **โครงการจากรัฐ** กล่าวคือ หมู่บ้านถ้าลอดได้ถูกคัดเลือกเข้าร่วมโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ซึ่งจัดการอบรมและสนับสนุนงบประมาณโดยกรมการพัฒนาชุมชน จึงทำให้หมู่บ้านมีความตื่นตัวเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ส่งผลให้ต้องการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของหมู่บ้าน 5) **สื่อสารมวลชน** เนื่องจากมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและวัฒนธรรมโลงไม้ให้กับสาธารณชน ในรูปแบบสื่อโทรทัศน์หนังสือพิมพ์ และสื่อออนไลน์ ทำให้ชุมชนรู้สึกภูมิใจว่าหมู่บ้านตนเองมีทรัพยากรทางโบราณคดีที่สำคัญระดับประเทศ

2. **โรงเรียนบ้านถ้าลอด** จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1) **ปัจจัยขององค์กร** คือ นโยบายของโรงเรียนในขณะที่ทำวิจัย จะปรับปรุงหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นอกจากนั้นยังกำลังก่อสร้างศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียนเรียกว่า “บ้านไทใหญ่” เพื่อการเรียนรู้ของเยาวชนเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่บ้านถ้าลอดและผลักดันให้เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน 2) **ผู้อำนวยการโรงเรียน** มีภูมิสำเนาเป็นคนชุมชนบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า ซึ่งเคยร่วมเหตุการณ์ที่นักโบราณคดีเข้าไปวิจัยที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ และก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านไร่ร่วมกับชุมชน ทำให้ผู้อำนวยการจึงเคยมีประสบการณ์ร่วมและประทับใจในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วม ดังนั้นจึงช่วยผลักดันและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก และกำหนดให้กลายเป็นวาระของโรงเรียน 3) **คณะครู** พบว่าเป็นชาวไทใหญ่ที่มีภูมิสำเนาอยู่ที่บ้านถ้าลอดจำนวนมากถึง 7 คน และส่วนใหญ่มาจากกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของหมู่บ้าน ทำให้ครูกลุ่มนี้เข้ามาเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน เพราะคิดว่าเป็นเรื่องของถิ่นกำเนิดตนเอง ทำให้กลุ่มครูมีสำเนาร่วมเป็นอย่างมาก เพื่อส่งต่อความรู้เหล่านี้ให้กับนักเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชนในหมู่บ้านถ้าลอดที่เป็นเครือญาติกัน 4) **สื่อสารมวลชน** กล่าวคือ มีรายการ The North องศาเหนือ: วัฒนธรรมยุคถ้าฝึมน ทางช่องไทยพีบีเอส ได้ติดตามผู้เขียนเข้าไปถ่ายทำรายการที่ถ้าฝึมนโลงลรัก ในขณะที่ทำกิจกรรมทดลองนำนักเรียนไปศึกษาที่ถ้าฝึมนโลงลรัก ทำให้คณะครูและนักเรียนตื่นเต้นและภาคภูมิใจในบ้านเกิดของตนเองมาก

3. ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ **1) นโยบายภายในองค์กร** กล่าวคือ วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์ศึกษาฯ นี้ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่เน้นการศึกษาและอนุรักษ์เรื่องธรรมชาติและสัตว์ป่า ผนวกกับการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเยาวชน ท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวสาธารณะ **2) อำนาจที่ได้รับการมอบหมายตามกฎหมาย** โดยมีศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดเป็นผู้ปฏิบัติการในท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีอำนาจและสิทธิตามกฎหมายในการอนุรักษ์และพัฒนาถ้ำผีแมนโลงลงรัก โดยมีพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2559 ในการรับรองและเอื้ออำนวยในการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ป่าไม้ **3) สื่อสารมวลชน** การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและวัฒนธรรมโลงไม้ให้กับสาธารณชน ในรูปแบบสื่อโทรทัศน์ สื่อหนังสือพิมพ์ และสื่อออนไลน์ เป็นหนึ่งในปัจจัยที่กระตุ้นให้ศูนย์ศึกษาฯ เข้าร่วมกระบวนการ เนื่องจากสื่อได้เผยแพร่ไปทั่วทั้งประเทศ ทำให้สาธารณชนสนใจ ดังนั้นศูนย์ศึกษาฯ จึงเล็งเห็นประโยชน์ในการพัฒนาถ้ำผีแมนโลงลงรักมากยิ่งขึ้น

7.1.2.3 ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

1. ชุมชนบ้านถ้ำลอด ได้แก่ **1) การเมืองภายในชุมชน** กล่าวคือ จากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน พบว่าประชากรกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่บ้านถ้ำลอด กลายเป็นกลุ่มตระกูลดั้งเดิมที่กระจายตัวอยู่ในชุมชน ทำให้มีเครือญาติในหลายกลุ่มตระกูลประกอบกันเป็นชุมชนบ้านถ้ำลอด ดังนั้นจึงทำให้มีการผลิตเปลี่ยนอำนาจระหว่างกลุ่มตระกูลต่างๆ อยู่เป็นระรอก จึงมีความขัดแย้งและการเมืองภายใน **2) ความเหลื่อมล้ำทางสังคม** กล่าวคือ จากการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของชุมชนพบว่าในชุมชนประกอบด้วยประชากรที่มีสัญชาติไทยและกลุ่มผู้อพยพเข้ามาภายหลังยังไม่ได้รับสัญชาติไทย ไม่มีบัตรประชาชน ดังนั้นจึงไม่มีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรร่วมของชุมชนมากนัก โดยเฉพาะการประกอบอาชีพนาเที่ยวซึ่งเป็นรายได้หลักของชุมชนนี้ **3) กรรมสิทธิ์** กล่าวคือ เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ภายใต้การคุ้มครองและอนุรักษ์ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ดังนั้นชุมชนจึงกังวลเรื่องกฎหมายว่าตนเองสามารถเข้าร่วมได้มากน้อยเพียงใด ขอบเขตแค่ไหน นอกจากนี้ในช่วงระยะเวลา 30 กว่าปีที่ผ่านมาชุมชนกับศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด มีความขัดแย้งและความเข้าใจที่ไม่ตรงกันอยู่เป็นระรอก **4) ความเชื่อเรื่องผี** กล่าวคือ ชาวไทใหญ่นับถือศาสนาพุทธร่วมกับการนับถือผี วิถีชีวิตจึงผูกพันกับความเชื่อเรื่องผี ดังนั้นในหมู่บ้านจึงมีการไหว้ผีหลายประเภท เช่น ผีป่า ผีถ้ำ ผีนา ผีน้ำ ผีไร่ เป็นต้น ดังนั้นแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก และหลักฐานทางโบราณคดีจึงล้วนแล้วแต่มีผีแมนเป็นเจ้าของ

2. **โรงเรียนบ้านถ้ำลอด** ได้แก่ 1) **เรื่องกรรมสิทธิ์** กล่าวคือ โรงเรียนกังวลว่าสามารถใช้ประโยชน์ได้โดยมีขอบเขตแค่ไหน และตั้งคำถามถึง “สิทธิ์” ของท้องถิ่นในการเข้าร่วมจัดการแหล่งโบราณคดี 2) **ความเชื่อเรื่องผี** เนื่องจากเป็นสุสานฝังศพ พบกระดูกคนในปริมาณมาก ผนวกกับชาวไทใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีที่ผูกพันกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ทำให้คณะครูและนักเรียน เขากลัวว่าหากใครที่ขุดอู่ออนอาจขุดขุมศพหรือถูกผีเข้าสิง 3) **ปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบการศึกษา** พบว่ามีการโยกย้ายข้าราชการครู โดยครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาถูกย้ายไปยังโรงเรียนอื่น ในขณะที่เดียวกันก็มีการย้ายเข้ามาของครูคนใหม่ ดังนั้นจึงส่งผลให้ต้องทำกระบวนการซ้ำกับครูที่ย้ายมาใหม่อีกครั้ง 4) **เรื่องภาษา** แบ่งออกได้เป็น 2 ประเด็น คือ นักเรียนเป็นชาวไทใหญ่ ดังนั้นจึงมีบางส่วนที่พูดภาษาไทยไม่ชัด ทำให้เขารู้สึกเขินอาย ไม่มั่นใจในระหว่างร่วมกิจกรรม 2) ภาษาทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานโบราณคดี เป็นสิ่งที่ฟังเข้าใจยาก ทำให้เป็นอุปสรรคในระหว่างกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ ต้องมีการปรับภาษาให้เข้าใจง่ายขึ้น และเน้นการอธิบาย 5) **องค์ความรู้ของงานวิจัยด้านโบราณคดียากต่อการเข้าใจ** พบว่าคณะครูและนักเรียนยังไม่เข้าใจเนื้อหาและข้อมูลของงานวิจัยด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้ เพราะเป็นเนื้อหาที่ไม่คุ้นเคย และยากต่อการทำความเข้าใจ ดังนั้นจึงต้องถ่ายทอดองค์ความรู้ซ้ำหลายครั้งจนกว่าจะเกิดความเข้าใจ 6) **ข้อจำกัดทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี** เนื่องจากมีลักษณะเป็นถ้ำบนภูเขาหินปูน มีคูหาสลับซับซ้อน บริเวณส่วนใหญ่มีตึบ และมีปริมาณออกซิเจนที่จำกัด ดังนั้นโรงเรียนจึงกังวลว่าการนำนักเรียนเข้าไปศึกษาจะมีความปลอดภัยหรือไม่ อย่างไร

3. **ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด** ได้แก่ 1) **กลไกการทำงานของหน่วยงานรัฐ** กล่าวคือ แผนการดำเนินงานจะขึ้นอยู่กับนโยบายของหัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าฯ ในขณะที่เขา มีวัตถุประสงค์พัฒนาด้านใดในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่ง หากกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เขียน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์นั้น ก็สามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่หากไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ก็จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมชะงักงัน 2) **การโยกย้ายตำแหน่งของหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ** กล่าวคือ เนื่องจากระบบราชการมีการโยกย้ายเจ้าหน้าที่ของรัฐบ่อยครั้ง โดยหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ หนึ่งคน จะดำรงตำแหน่งในพื้นที่เป็นเวลาประมาณ 1-2 ปีเท่านั้น จึงทำให้การดำเนินงานจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชาติความต่อเนื่อง เนื่องจากหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ แต่ละท่าน มักมีแนวคิดนโยบาย และวิธีการในการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน ทำให้การดำเนินงานต้องหยุดชะงักทุกครั้งที่เกิดการโยกย้ายหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งจะเกิดเป็นวัฏจักรในลักษณะนี้เสมอ 3) **การขาดความกระตือรือร้นของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ** กล่าวคือ เมื่อหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ เข้าร่วมกระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้เขียน ในการสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการก็จะเข้าร่วมอย่างแข็งขัน และภายหลังหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ได้มอบหมายการสานต่องานดังกล่าวไว้กับ

เจ้าหน้าที่ แต่พบว่าเมื่อหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ก็จะไม่กระตือรือร้นในการเข้าร่วมกระบวนการ และบางครั้งปฏิเสธการเข้าร่วม

7.1.3 แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้สามารถวิเคราะห์และอภิปรายแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ที่ได้จากความคิดเห็นของภาคีในระดับท้องถิ่นอย่างแท้จริง ประกอบด้วย **แนวทางในการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก** ได้แก่ 1. การปิดแหล่งโบราณคดี 2. การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ 3. แหล่งศึกษาวิจัยของนักโบราณคดี 4. การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว 5. เส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี และ 6. เส้นทางศึกษาธรรมชาติ โบราณคดี และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่

สำหรับ**แนวทางการจัดการโบราณวัตถุ**ที่ขุดค้นพบภายในแหล่งโบราณคดี สามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1. พิพิธภัณฑ์ชุมชน 2. บ้านไทใหญ่ (ศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียน) และ 3. จัดแสดงในอาคารบริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

ลำดับสุดท้าย คือ **แนวทางการจัดการองค์ความรู้**ที่ได้จากการวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ ได้แก่ 1. หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2. หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 3. จัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ชุมชน 4. จัดนิทรรศการในบ้านไทใหญ่ (ศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียน) 5. การทำป้ายสื่อความหมายในแหล่งโบราณคดี 6. การอบรมถ่ายทอดความรู้กับท้องถิ่น เยาวชน และผู้นำชม และ 7. สื่อสารสนเทศประเภทต่างๆ เช่น แพลตฟอร์มวิจัยเป็นระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code)

7.2 ข้อเสนอแนะ

7.2.1 ควรสานต่อกระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการสานต่อกระบวนการมีส่วนร่วม รวมทั้งการลงมือปฏิบัติตามแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีที่เสนอโดยโรงเรียนบ้านถ้ำลอดต่อไปในอนาคต เนื่องจากเป็นภาคีที่มีศักยภาพสูง และแนวทางที่เสนอนั้น สามารถสร้างประโยชน์ให้ทั้งด้านการศึกษา สังคม และเศรษฐกิจของชุมชนบ้านถ้ำลอดได้ ขณะนี้ก็มีโครงการอนุรักษ์โลงไม้โบราณที่ถ้ำผีแมนโลงลงรัก จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเอกอัครราชทูตอเมริกันเพื่อการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม 2021 นำโดยศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช ได้ทำการอบรมเชิงปฏิบัติเรื่องการพัฒนาหลักสูตร

ท้องถิ่นสำหรับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ในระหว่างวันที่ 10-11 มิถุนายน 2566 ซึ่งโครงการก็จะดำเนินการติดตามผลต่อไปจนกระทั่งหลักสูตรได้รับการรับรองมาตรฐาน

7.2.2 ควรสานต่อกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านถ้ำลอด

จากการดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมพบว่าชุมชนบ้านถ้ำลอด มีความรู้สึกและปฏิกิริยาตอบสนองกับข้อเสนอแนวทางจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนมากที่สุด เนื่องจากชุมชนเห็นว่าสามารถจัดสร้างอาคารและจัดแสดงนิทรรศการได้อย่างเป็นอิสระโดยชุมชนเอง ในพื้นที่ส่วนรวมของชุมชน ไม่ต้องกังวลเรื่องกฎหมายต่างๆ เมื่อเปรียบเทียบกับตัวแหล่งโบราณคดี และสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ของเยาวชนในหมู่บ้าน รวมทั้งสร้างรายได้ให้กับชุมชนด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการสานต่อกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ให้เกิดขึ้นจริงในอนาคต ขณะนี้ก็มีโครงการอนุรักษ์โลงไม้โบราณที่ถ้ำผีแมน หนองรัก จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ดำเนินการพบปะหารือร่วมกับชุมชนเกี่ยวกับสถานที่จัดตั้งรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบ้านถ้ำลอดอย่างต่อเนื่อง

7.2.3 ควรวิจัยเรื่องเส้นทางศึกษาธรรมชาติ โบราณคดี และวัฒนธรรมไทใหญ่

จากกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีทั้งหมด พบว่าแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีที่ได้รับความนิยมและน่าจะเกิดขึ้นจริงได้ในอนาคต คือ การพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ โบราณคดี และวัฒนธรรมไทใหญ่ เนื่องจากภาคีในท้องถิ่นเห็นว่าทำให้เยาวชน คนท้องถิ่น และสาธารณะ ได้เรียนรู้ในลักษณะของภาพรวมที่เชื่อมโยงความด้านสิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมไทใหญ่ของชุมชนท้องถิ่น การจัดทำเส้นทางนี้จะช่วยส่งเสริมให้องค์ความรู้ที่หลากหลายซึ่งปรากฏในพื้นที่ ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์อย่างครอบคลุมและเชื่อมโยงกับบริบทของพื้นที่ โดยไม่มีการละเลยความรู้ของภาคีใดภาคีหนึ่งไป ก็จะทำให้ภาคีต่างๆ รู้ลึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกัน และนำไปสู่การร่วมลงมือดำเนินงานการจัดการเส้นทางศึกษาฯ ด้วยกันในอนาคต ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการสานต่อการวิจัยประเด็นนี้

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร สำนักโบราณคดี. (2553). พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2554). การจัดการถ้ำเพื่อการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ. ส่วนนันทนาการและสื่อความหมาย.
- เจริญชัย โพธิ์พิจารณา. (2558). กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี บ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี. (สารนิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต ภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย.
- ชนัญญา วงษ์วิภาค. (2557). การจัดการมรดกวัฒนธรรม (CHM). Website.
- ชัยพร ศิริพรไพบูลย์. (2543). ธรณีวิทยาถ้ำ: เอกสารประกอบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการถ้ำเบื้องต้นในพื้นที่อนุรักษ์. สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้.
- ถวัลลดี บุรีกุล. (2548). การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการ. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- ธนิก เลิศชาญฤทธ์. (2552). แนวคิดและทฤษฎีในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. เอกสารประกอบการสอนสาขาวิชา การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนิก เลิศชาญฤทธ์. (2554). การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ธนศ ต่วนชะเอม. (2552). ตัวแปรในการวิจัยและคู่มือการสร้างแบบสอบถาม. เอกสารสำหรับใช้ในโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการหลักสูตรตัวแปรในการวิจัยและการสร้างแบบสอบถามของสถาบันพัฒนาวิจัยแห่งประเทศไทย.
- ธวัช เบญจาทิกุล. (2529). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวนาในการพัฒนา: หมู่บ้านชาวเขาชนะเลิศการประกวตหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2527. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิรมล พงศ์สถาพร. (2544). การศึกษาเพื่อเสนอแนะวิธีการจัดการพิพิธภัณฑสถานประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ต.ห้วยขุนราม จ.ลพบุรี (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี), มหาวิทยาลัยศิลปากร, บัณฑิตวิทยาลัย.

- ปรัชญา เวสารัชช. (2528). การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประเชิญ ชวนหน้าไม้. (2554). รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์: แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร จังหวัดสุพรรณบุรี. มหาวิทยาลัยศิลปากร: สถาบันวิจัยและพัฒนา.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- พัฒนธร โทไวยะ. (2542). วิวัฒนาการของถ้ำ: เอกสารประกอบการประชุมวิชาการทรัพยากรถ้ำ. โครงการการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). กรุงเทพฯ.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2552). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2553). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2555a). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2555b). เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง มรดกวัฒนธรรมในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. แม่ฮ่องสอน : โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย ปางมะผ้า ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2556) รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนภายในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมระยะที่ 3 (เล่มที่ 6: การวิจัยเชิงกระบวนการ). เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2559a). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน: เล่มที่ 3 ด้านโบราณคดี, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2559b). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน: เล่มที่ 8 การเผยแพร่และใช้ประโยชน์งานวิจัย, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัศมี ชูทรงเดช. (2559c). วัฒนธรรมโลงไม้ไทยในบริบทอาเซียน. กรุงเทพฯ: จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์.

- วีณา เทียงธรรม. (2555). การพัฒนาศักยภาพชุมชน: แนวคิด และการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ: แดเน็กซ์ อินเทอร์เน็ตเซอร์วิส.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2543). คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- วอภิญญา ณ หนองคาย. (2557). “ผีแมนกลิ่นคน : ตัวตนกับการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีของชุมชนบ้านถ้ำลอด” ใน ผีในหลักฐานของคนเป็นและคนตาย. ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริลักษณ์ กัณทศรี. (2549). โบราณคดีแนวระนาบ: กระบวนการเรียนรู้ระหว่างนักโบราณคดีกับชุมชนบนพื้นที่สูง ใน พลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.
- สายันต์ ไพเราะภูจิตร์. (2546). โบราณคดีชุมชน: การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน.
- สายันต์ ไพเราะภูจิตร์. (2548) กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน. ภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพฯ.
- สายันต์ ไพเราะภูจิตร์. (2550). การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน.
- สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช และคณะ. (2541). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เล่มที่ 1: เป้าหมายของโครงการฯ และสถานภาพงานวิจัยที่ผ่านมา). เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุรพล นาคะพินธุ. (2550). รากเหง้า บรรพชนคนไทย: พัฒนาการทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2538). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการการศึกษาเพื่อการพัฒนาและอนุรักษ์ถ้ำ กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. บริษัทจีโอกราฟฟิคดีไซน์ จำกัด.
- อคิน รพีพัฒน์. (2547). การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุข.
- อรอนงค์ ธรรมกุล. (2539). การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Daly, V.H., Doyen, T.J and Ehrlich, R.P. (1978). Introduction Insect Biology and Diversity. McGraw-Hill, Inc., Japan.

- Deharveng, L. et al. (1987). *Expedition Thai-Maros 86, Rapport Speleologique et Scientifique*. Toulouse: Pyreneenne de Speleologie.
- Dunkley, John, R. (1995). *The Caves of Thailand*. Speleological Research Council Ltd. Sydney.
- Feilden Sir B. and Jokilehto J. (1998). *Management guidelines for the world cultural heritage sites*. Rome ICCROM.
- Gorshkov, G.P and Yakushowa, A.F. (1967). *Physical Geology*. Moscow: Miv Publishers.
- John M. Cohen and Norman T. Uphoff. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. In *World Development* Volume 8, Issue 3: 213-235 pp.
- Lipe, William D. (1984). Value and Meaning in Cultural Resources. In *Approaches to the Archaeological Heritage*, edited by Henry Cleere, pp. 1-11. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peter Oakley and David Marsden. (1990). *Evaluating social development Projects*. Oxford: Oxfam Print Unit.
- Plummer, C. and McGeary. (1991). *Physical Geology*. 5th ed. DubuQne: Wm. C. Brown Publishes.
- Rasmi Shoocongdej. (2011). "Public Archaeology in Thailand". In *New Perspectives in Global Public Archaeology*. Springer Science+Business, LLC 2011.
- UNESCO. (2008). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- William Erwin. (1976). *Participation Management: Concept Theory and Implementation*. Atlanta G.: Georgia State University.
- Worboys, G., Davey, A. and Stiff, C. (1982). Report on cave classification, *Cave Management in Australia IV*, 11-18.
- www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2564
- http://forestinfo.forest.go.th/Content/file/forest_low/forest-law2559.pdf เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2564
- <https://www.finearts.go.th/uploads/tinyMCE/source/1/webmain/new/109-38-5apr35.pdf> เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2564

ผู้ให้สัมภาษณ์

นางขันแก้ว การวิเศษศักดิ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นายกลุ่ม โพธิ์ไทร สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11, 26, 31 กรกฎาคม และวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นางคำนวล ธงชัยสกุลสุข สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นายคำส่วย นิธิชญาวงศ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2561

นายเงิน ทองอักษรานนท์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2561

นางจ่าม อภินันทิพกุล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2561

นางสาวชนเขต บุญญจันทร์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561

นายชัยพร ศิริพรไพบูลย์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561

นายชัยวัธ คล้ายแก้ว สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11, 26, 31 กรกฎาคม และวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นายณรงค์เดช โปธิ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

นายเต็ง วงศ์เพชร สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

นายทุน มวลมารัตน์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2561

นางสาวนิตยา กอบชนยกย่อง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11, 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

นายนั้นตา อภินันทิพกุล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2561

นางนวล พร้อมธงชัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2562

นางบานชื่น อภินันทิพกุล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นายบุญรัตน์ เค็ดโลก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2561

นางสาวประภาพรพรณ กองเพิ่มพูล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561

นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11, 26, 31 กรกฎาคม และวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นายพนม โรจนเกษตรสิน สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11, 26, 31 กรกฎาคม และวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นางสาวพัชชากุล มณีวงศ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26, 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

นางสาวเพชร ปู่แขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11, 31 กรกฎาคม และวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นายโพธิ์ ปู่แขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2561

นายยนต์ชัย โสภารการ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13, 29 กรกฎาคม และวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2561

นายยอดขวัญ อินทรทัศน์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

นางรติมา มีเหตุผล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

รศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561

- นางสาววัชรีย์ กิตติวิโรจน์ชัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม และวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561
- นายวฤทธิ์ชาติ ปานชู สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561
- นายวิโรจน์ ชูวิชัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2561
- นางวิไลลักษณ์ ฤทัยงามยิ่ง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2561
- นายวิวัฒน์ อินติภาส สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2561
- นายศิริชัย ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11, 26, 31 กรกฎาคม และวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561
- นายสมชาย บริสุทธิ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน และวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2561
- นายสมบัติ เพชรประดับ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2561
- นางสายธาร ธรรมวรภัทร สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม และวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2561
- นายสุเทพ นิธิยาวงศ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2561
- นางสาวสุปรียา มณีกุล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561
- รศ.ดร. สุภาวี ศรินคราภรณ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561
- นางแสงใหม่ พัทธกอบชัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2562
- นางสาวแสงเดือน ไม่มีชื่อสกุล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561
- นายอนุพงศ์ จันทะก่อง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2561
- นายอินตา การวิเศษศักดิ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2561
- นางอุ๋ โรจน์เกษตรสิน สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2561
- นางสาวอรพรรณ ฐิติกุลภัทรวงค์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12, 29 กรกฎาคม และวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2561

ภาคผนวก

1. ภาระงานการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านถ้ำลอด

การดำเนินภาระงานการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด ในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 ประกอบด้วย 1. เวทีชาวบ้าน จำนวน 2 ครั้ง 2. การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบทางการ จำนวน 9 ครั้ง 3. การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 4. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง 5. การประชุม จำนวน 2 ครั้ง มีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
1. เวทีชาวบ้าน	24 มิ.ย. 2560	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	100	1. กลุ่มผู้อาวุโส 2. กรรมการหมู่บ้าน 3. ชาวบ้าน 4. เยาวชน 5. กำนันตำบลถ้ำลอด 6. คณะนักวิจัย 7. คุณครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอด 8. นักโบราณคดี จากสำนักโบราณคดีที่ 7 เชียงใหม่	1. กิจกรรมคืนข้อมูลวิจัยเกี่ยวกับผลการขุดค้นและวิเคราะห์ โบราณวัตถุ จากแหล่งโบราณคดี ถ้ามีแผนเฝ้าระวังกลุ่มชุมชน จากคณะนักวิจัยสาขาต่างๆ ของโครงการการปฏิสัมพันธ์ฯ รวมทั้งแนะนำคณะนักวิจัยในโครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ฯ กับชุมชนด้วย 2. จัดนิทรรศการชั่วคราวขนาดเล็ก เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้เยี่ยมชม 3. ระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนเฝ้าระวังเบื้องต้น ทั้งกายภาพและความรู้
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก	12 ก.ค. 2561	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	1	นางสาวอรพรธรม ฐิติกุลภัทรวงศ์ (ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และที่ปรึกษา กลุ่มโฮมสเตย์บ้านถ้ำลอด)	1. การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนเฝ้าระวัง
3. การสัมภาษณ์เชิงลึก	13 ก.ค. 2561	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	1	นายณนตรชัย โสภาวรรการ (ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน)	2. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และรูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดี
4. การสัมภาษณ์เชิงลึก	17 ก.ค. 2561	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	1	นายเต็ง วงศ์เพชร (กรรมการหมู่บ้าน และประธานกลุ่มแพท)	3. อุปสรรคและปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณคดี
5. การสัมภาษณ์เชิงลึก	23 ก.ค. 2561	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	1	นางสายธาร ธรรมวรภัทร (กรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มสตรี และสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์)	4. การจัดตั้งกลุ่มโฮมสเตย์และผลิตภัณฑชุมชน

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
6. การสนทนากลุ่ม	29 ก.ค. 2561	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	5	1. นายยงตรชัย โสภวารการ (ผู้ใหญ่บ้าน) 2. นายสุเทพ นิธิขยวงค์ (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) 3. นายสมบัติ เพ็ชรประดับ (สมาชิก อบต. ถ้ำลอด และสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์) 4. นายณรงค์เดช โปธิ (ประธานกลุ่มโฮมสเตย์ และกลุ่มวัฒนธรรมหมู่บ้านถ้ำลอด) 5. นางสาวอรพธ ฐิติ กุ. ลภ. ทรวงศ์ (ผู้ประกอบอาหารท่องเที่ยว และสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์)	1. การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน-โลงลิงรัก 2. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และรูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแหล่งโบราณคดี 3. อุปสรรคและปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณคดี 4. การจัดตั้งกลุ่มโฮมสเตย์และผลิตภัณฑ์ชุมชน
7. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี	13 ส.ค. 2561	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	7	1. นายยงตรชัย โสภวารการ (ผู้ใหญ่บ้าน) 2. นางสาวธนา ธรรมวรภักดิ์ (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มสตรี และสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์) 3. นางสาวอรพธ ฐิติ กุ. ลภ. ทรวงศ์ (ผู้ประกอบอาหารท่องเที่ยว และที่ปรึกษากลุ่มโฮมสเตย์บ้านถ้ำลอด) 4. นายวิวัฒน์ อินติภาส 5. นางบานชื่น อภินันทพิทยกุล 6. นางคันทวล ธงชัยสกุลสุข 7. นางชินแก้ว การวิเศษศักดิ์	ผู้วิจัยนำคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์ เข้าเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์ประเมินว่าแหล่งโบราณคดีมีแนวโน้มจะมีความเหมาะสมอย่างไรในอนาคต และเพื่อสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน-โลงลิงรักให้กับกลุ่มผู้นำท้องถิ่น นำไปสู่การอภิปรายและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการแหล่งโบราณคดี

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
8. การสัมภาษณ์เชิงลึก	ตุลาคม-พฤศจิกายน 2561	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	13	กลุ่มผู้อาวุโส กรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกของกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของชุมชน 1. นายคำส่าย นิชขยวาทย์ 2. นางอุโรรจน์เกษตรสิน 3. นายเงิน ทองอักษรานนท์ 4. นายทุน มวลมาลารัตน์ 5. นายแช่ การวิเศษศักดิ์ 6. นายจุ่ม นิตติกุลทรัพย์วงศ์ 7. นางสาวอรพรรณ นิตติกุลทรัพย์วงศ์ 8. นางสาวสายธาร ธรรมวรภักดิ์ 9. นางกัญญาภัทร คงวรปรัชญ์ 10. นางสาวรัตน์ สุวรรณอร่าม 11. นางศิริลักษณ์ ไชยวงศ์ 12. นายธงชัย สิงห์นาถภูมิ 13. นายโพธิ์ ปู่แขก	พูดคุยสอบถามเกี่ยวกับเรื่องกลุ่มตระกูลดั้งเดิมของหมู่บ้านถ้ำลอด และทำเนียบผู้นำของหมู่บ้านถ้ำลอด เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมของชุมชน เพราะจะทำให้เข้าใจโลกใบนี้ การจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อนำไปสู่การออกแบบกระบวนการของชุมชน ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
9. เวทีชาวบ้าน	10 พฤศจิกายน 2561	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	22	<ol style="list-style-type: none"> 1. นายยงตรีชัย โสภากาการ 2. นางสายธาร ธรรมวรภัทร 3. นายสมบัติ เพชรประดับ 4. นายประย็น ปู่แจก 5. นายคำสาย นิธิขยวงค์ 6. นายเต็ง วงศ์เพชร 7. นายณรงค์เดช โปธิ 8. นายเงิน ทองอักษรานนท์ 9. นายอินตา การวิเศษศักดิ์ 10. นายอุเทน ผาเลิศสกุล 11. นายประภาส เพชรประดับ 12. นายสุวรรณ เกิดทวีกิจ 13. นางสาวเพชรฯ ปู่แจก 14. นายพนม ไรจน์เกษตรสิน 15. นางวิไลลา วิสัยทอง 16. นางชนแก้ว การวิเศษศักดิ์ 17. นายดี ไม่มีชื่อสกุล 18. นางสาวอรพรรณ ฐิติกุลพัรวงศ์ 19. นางกิ่ง ไม่มีชื่อสกุล 20. นายธีรชัย ผาเผือกพัฒนา 21. นายชูชัย ศรีทวารธรรม 22. นายจำริญญ วงศ์จันทร์ 	<p>กลุ่มผู้อาวุโส กรรมการหมู่บ้าน ตัวแทนครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอด กลุ่มโฮมสเตย์ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว พุศุขระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน สถานที่ก่อสร้าง เนื้อหาที่ต้องการบรรจุในพิพิธภัณฑ์ ข้อจำกัดและความกังวลของชาวบ้านในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ชุมชน</p>

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
10. การสัมภาษณ์เชิงลึก	ธันวาคม 2561 ถึง กุมภาพันธ์ 2562	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	14	<ol style="list-style-type: none"> 1. นายคำส่วย นิธิขญาวงศ์ 2. นายดี ไม่มีชื่อสกุล 3. นายเงิน ทองอักษรานนท์ 4. นายทุน มวลมาลารัตน์ 5. นายอินตา การวิเศษศักดิ์ 6. นางนวล พรอมธชัย 7. นายโพธิ์ ปู่แขก 8. นายจันท่า อภินันท์พิทยกุล 9. นายจัม อภินันท์พิทยกุล 10. นายบุญรัตน์ เค็ดโล 11. นางนภา สุวรรณอ่วม 12. นางแสงนาง แก้วจันทร์คำ 13. นางสาวใหม่ พชรกอบชัย 14. นางอุ โรจน์เกษตรสิน 	พูดคุยสอบถามประเด็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก วิถีชีวิต ความเชื่อของคนรุ่นอาวุโสของบ้านถ้ำลอด ที่มีต่อโบราณวัตถุและถ้ำผีแมน รวมทั้งความคิดเห็นในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน สถานที่ก่อสร้าง เนื้อหาที่ต้องการบรรจุในพิพิธภัณฑ์ ข้อจำกัดและความกังวลของกลุ่มผู้อาวุโส
11. การสัมภาษณ์เชิงลึก	กุมภาพันธ์ 2562	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	1	นางสายธาร ธรรมวรภัทร (แกนนำในการรับโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี)	สอบถามเกี่ยวกับการเข้ามาและขั้นตอนการอบรมของโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี (เป็นโครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนเรื่องการท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ชุมชน ทำให้ชุมชนต้องการค้นหาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของหมู่บ้าน)

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
12. การสัมภาษณ์เชิงลึก	พฤษภาคม 2562	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	6	<p>กลุ่มตะเกียบบ้านถ้ำลอด</p> <p>1) นางงามตา ธนพรพรรณ</p> <p>2) นางอ่อง สมพรไวเวจ</p> <p>3) นายอ่องคำ อาสาสินพัฒนา</p> <p>4) นางอรียา หวังเลิศมงคล</p> <p>5) นางมี เจริญชัยมานะ</p> <p>6) นางยุพิน ฐานมิตรวิไล</p>	<p>การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก/การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น/รูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากกาการขุดค้นแหล่งโบราณคดี/กลไกในการจัดการทรัพยากร</p>
13. การสนทนากลุ่ม	25 มิ.ย. 2562	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	10	<p>คณะกรรมการหมู่บ้านถ้ำลอด</p> <p>1) นายณรงค์ชัย โสภการการ</p> <p>2) นายสุวิทย์ การวิเศษศักดิ์</p> <p>3) นางสาวธรา ธรรมวรภัทร</p> <p>4) นายสุเทพ นิธิชัยวงศ์</p> <p>5) นายประย็น ปุแอก</p> <p>4) นายอุตร ทองอักษรานนท์</p> <p>5) นายเต็ง วงศ์เพชร</p> <p>6) นายณรงค์เดช โปษี</p> <p>7) นายจำลอง โสภการการ</p> <p>8) นายพันธนนท์ ศักดิ์ฐานนท์</p> <p>9) นายภูมินทร์ ตรีอุดมธรรม</p> <p>10) นายนิวัฒน์ อินติกาตุ</p>	<p>การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก/การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น/รูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากกาการขุดค้นแหล่งโบราณคดี/กลไกในการจัดการทรัพยากร</p>

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
14. การสนทนากลุ่ม	26 มิ.ย. 2562	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	6	กลุ่มผู้อุ้บ้านถ้ำลอด 1) นายคำสวย นิธิขยวาท 2) นายทุน มวลมาลารัตน์ 3) นายเงิน ทองอักษรานนท์ 4) นายอินตา กรวิเศษศักดิ์ 5) นายนิวัฒน์ อินติกาตุ 6) นายป๋อ ไม่มีชื่อสกุล	การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนในเชิงอนุรักษ์/การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น/รูปแบบการจัดการบริหารงานวัตถุและความรู้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดี/กลไกในการจัดการทรัพยากร
15. การสัมภาษณ์เชิงลึก	27 มิถุนายน 2562	ชุมชนบ้านถ้ำลอด	1	นางสาวอรพรรณ นิตติกุลพิรวงศ์ (ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และที่ปรึกษา กลุ่มโฮมสเตย์บ้านถ้ำลอด ซึ่งเป็นแกนนำเรื่องการอนุรักษ์ของหมู่บ้าน)	พูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
16. การสนทนากลุ่ม	28 มี.ย. 2562	ชุมชนบ้านถ้ำลอดและ นักวิชาการ	23	1) นางสาวสายทอง ใจน่ณเกษรสิน 2) นางสาวธรรมาภภัทร 3) นางยิ่ง ไม่มีชื่อสกุล 4) นางสาวนันทิกานต์ บุญมาสีสิงเงิน 5) นางนวลอด นริชอุภาวงศ์ 6) นางสาวลี ม้วนหน่อ 7) นางกัญรัตน์ อินทการ 8) นายอุบิมนตรี ทวีอุดมธรรม 9) นายอนุตรชัย โสภารการ 10) นางศันดา คัพเพียรท 11) นางสาวอรพรรณ ฐิติกุลพิรงศ์ 12) นายณรงค์เดช โปธิ 13) นางสาวบุษภา วงศ์เพชร 14) รศ. ดร. รัศมี ชูทรงเดช 15) เสาวลักษณ์ ไปยะนันท์ 16) นางสาวศิริลักษณ์ กัญชศรี 17) ดร. อธิวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล 18) นางสาวชนมชนก สันฤทธิ์ 19) ดร. สุรเวช สุธีธร 20) นางสาวสิริภา พงษ์แสงทอง 21) นายคงกระพัน ไชยทองศรี 22) รศ. ดร. สุภาวี ศิรินคราภรณ์ 23) อ. จตุรศักดิ์ นาคปาน	การนำเสนอผลผลิตในพื้นที่ต่างๆ ของกลุ่มโฮมทอปนวัดวิไลแก้ว ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ เพื่อระดมความคิดเห็นและอภิปรายในการปรับปรุงผลผลิตของชุมชนให้นำสนใจยิ่งขึ้น (กิจกรรมนี้เกิดขึ้นจากการที่ประธานกลุ่มโฮมทอปนวัดวิไลต้องการได้รับความคิดเห็นจากคนภายนอกเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาผลิตภัณฑ์)

จากตารางกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งหมดของชุมชนบ้านถ้ำลอด ผู้วิจัยขอนำเสนอเนื้อหาโดยแบ่งออกเป็นทั้งหมด 3 ประเด็น รายละเอียดดังนี้

1.1 โครงการพัฒนาของภาครัฐที่มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 5 ครั้ง การสนทนากลุ่มจำนวน 1 ครั้ง และการเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีจำนวน 1 ครั้ง (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.2) ได้ความว่าในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคมและเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2561 หมู่บ้านถ้ำลอดได้ถูกคัดเลือกเข้าร่วมโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ซึ่งจัดการอบรมและสนับสนุนงบประมาณโดยกรมการพัฒนาชุมชน จึงทำให้หมู่บ้านมีความตื่นตัวเกี่ยวกับการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนและการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ทำให้ขณะนี้หมู่บ้านได้ตั้งกลุ่มโฮมสเตย์ขึ้นมา มีสมาชิกทั้งหมด 16 หลังคาเรือน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ของหมู่บ้าน โดยนายณรงค์เดช โปธิ เป็นประธานกลุ่ม และนางสาวอรพรรณ ฐิติกุลภัทรวงศ์ เป็นที่ปรึกษา ประธานงาน และศูนย์ติดต่อข้อมูลของกลุ่ม

นอกจากนั้นยังมีการสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวแห่งใหม่ของหมู่บ้าน เนื่องจากทางกลุ่มโฮมสเตย์กำลังเริ่มต้นวางแผนจะเพิ่มเส้นทางท่องเที่ยวแบบ 3 วัน 2 คืน และแบบ 2 วัน 1 คืน ที่เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ นอกจากนี้ทางกลุ่มและสมาชิกของหมู่บ้าน ยังต้องการผลักดันและสนับสนุนการแสดงรำก รำโต ของเยาวชนในหมู่บ้าน โดยอาจจะให้เยาวชนรวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อทำการแสดงรำก รำโต เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักโฮมสเตย์ของหมู่บ้าน โดยอาจจะมีเวทีการแสดงที่วัด เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนสืบสานวัฒนธรรม และอาจมีรายได้เป็นทุนการศึกษาจากการแสดงดังกล่าวด้วย และเมื่อได้พูดคุยกับผู้วิจัยเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและความรู้ต่างๆ ที่ได้จากการวิจัย จึงอยากเพิ่มเติมแหล่งโบราณคดีถ้ามีแมนโลงลงรักเข้าไปในเส้นทางท่องเที่ยวด้วย รวมทั้งอยากสร้างศูนย์ข้อมูลหรือพิพิธภัณฑ์ ที่เก็บรวบรวมเรื่องราวของพัฒนาการทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันของหมู่บ้านถ้ำลอดไว้ที่บริเวณใต้ถุนวัดถ้ำลอด เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปเยี่ยมชมและเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ของหมู่บ้าน เมื่อนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และรับข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์แล้ว อาจช่วยกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวต้องการเยี่ยมชมหมู่บ้านถ้ำลอดและท่องเที่ยวตามโปรแกรมที่ชุมชนได้วางแผนไว้ดังกล่าวข้างต้น

1.2 แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 7 ครั้ง การสนทนากลุ่มจำนวน 3 ครั้ง และการเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีจำนวน 1 ครั้ง เหวทีชาวบ้านจำนวน 2 ครั้ง (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.2) ได้ข้อสรุปดังนี้

สำหรับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก **ชุมชนเสนอว่าอยากให้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของหมู่บ้านถ้ำลอด** เนื่องจากมีคุณค่าทางโบราณคดีสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ ดังที่ได้รับทราบจากผลงานการวิจัย นอกจากนั้นทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ยังมีทัศนียภาพที่งดงามรวมทั้งพรรณไม้และสมุนไพรต่างๆ ให้ได้ศึกษาและชื่นชม ซึ่งคุณค่าเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดให้กับสาธารณชนทั้งประเทศได้รับทราบแล้วจากสื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ ชุมชนจึงเห็นว่าอยากเปิดโอกาสให้ผู้คนได้เข้ามาเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีที่มีลักษณะพิเศษนี้ ซึ่งอาจแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) **การเข้าเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักโดยเฉพาะ** และ 2) **ท่องเที่ยวในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรมชาวไทใหญ่ และแหล่งโบราณคดี** ที่ชุมชนกำลังพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในปัจจุบัน (รูปที่ 4.1)

โดยปกติหากหมู่บ้านต้องการพัฒนาทรัพยากรของท้องถิ่น จะต้องประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อระดมความคิดเห็น เมื่อได้ข้อสรุปเกี่ยวกับแผนการพัฒนาแล้ว จึงเปิดการประชุมกับชาวบ้านที่วัดถ้ำลอด เพื่อแจ้งเรื่องการพัฒนาให้ทราบ ขอความคิดเห็น และลงมติยินยอมหรือไม่ยินยอมให้มีการพัฒนาทรัพยากรนั้นๆ โดยกลุ่มที่ขับเคลื่อนหมู่บ้านและเป็นผู้แสดงความคิดเห็นหลัก คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มแพ กลุ่มตะเกียง กลุ่มสตรี และกลุ่มเยาวชน

กลุ่มผู้อาวุโสส่วนใหญ่ยังไม่เคยเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก และในอดีตก็ไม่เคยทราบว่าถ้ำผีแมนอยู่ในบริเวณนี้ แต่เมื่อปี พ.ศ. 2553 มีชาวลานหูลบเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าไปในถ้ำ จึงพบว่ามีโลงไม้จำนวนมาก จึงได้บอกเล่าแก่พ่อเฒ่าปานจุง จิตติกุลภัทรวงศ์ ซึ่งบ้านใกล้เคียงกับบริเวณนั้น พ่อเฒ่าปานจุงจึงแจ้งให้ผู้นำหมู่บ้านทราบ

ผู้อาวุโสส่วนใหญ่เห็นว่าน่าจะเปิดแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน โดยต้องวางแผนการจัดการแหล่งโบราณคดีให้รอบคอบ เช่น รูปแบบการท่องเที่ยว ทางเดิน ผู้นำชม เพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมในอนาคต และควรปิดประตูเพื่อไม่ให้คนเข้าไปทำความเสียหายแก่สิ่งของภายในถ้ำ และป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยวที่เดินป่า หากเข้าไปภายในแหล่งโบราณคดีโดยไม่มีผู้นำชม และก่อนที่จะเข้าไปท่องเที่ยวหรือเรียนรู้จะต้องมีการไหว้ขอขมาผีเจ้าที่ด้วย (นายอินตา การวิเศษศักดิ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 นายเงิน ทองอักษรานนท์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2561 นางนวล พร้อมธงชัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2561 และนายคำส่วย นิธิชญาวงศ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2561)

สำหรับโบราณวัตถุที่สำรวจและขุดค้นพบในแหล่งโบราณคดี เห็นว่าสามารถนำมาจัดแสดงร่วมกับสิ่งของทางวัฒนธรรมชาวไทใหญ่ในพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่กำลังอยู่ในกระบวนการระดมความคิดเห็นได้ แต่สำหรับโครงการกรมอนุรักษ์โบราณคดีนั้น น่าจะนำเสนอในลักษณะรูปถ่ายและการบรรยาย เนื่องจากขัดต่อความเชื่อเรื่องผีของชาวไทใหญ่ **ที่จะไม่นำคนตายมาอยู่ร่วมกับคนเป็น** (นาย

เงิน ทองอักษรานนท์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2561 นายทุน มวลมาลารัตน์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2561 นายคำส่วย นิธิชัยวงศ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2561 และนายอินตา การวิเศษศักดิ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561)

สำหรับความคิดเห็นของคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์ เห็นว่าควรตั้งกลุ่มนำเที่ยวเส้นทางธรรมชาติและโบราณคดีโดยเฉพาะ เนื่องจากยังมีประชากรในหมู่บ้านบางส่วนที่ไม่มีสิทธิเข้าถึงการประกอบอาชีพนำเที่ยวในถ้ำน้ำลอด เพราะอาศัยในหมู่บ้านไม่ครบ 20 ปี ซึ่งเป็นกฎกติกาของหมู่บ้านในการรับสมาชิกเข้ากลุ่มแพและตะเกียง ผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มแพเห็นว่าประชากรกลุ่มนี้มีศักยภาพในการเป็นผู้นำเที่ยวได้ จึงต้องการสนับสนุนให้เข้าถึงทรัพยากรของท้องถิ่นเช่นเดียวกับประชากรกลุ่มเดิม และอีกกลุ่มที่น่าสนใจ คือ กลุ่มเยาวชน แต่ยังมีข้อจำกัดว่ากลุ่มเยาวชนที่มีสัญชาติไทย (มีบัตรประชาชน) เมื่อเรียนหนังสือจบระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เยาวชนส่วนใหญ่มักเลือกไปทำงานและศึกษาต่อในเมืองธุรกิจ สำหรับเยาวชนที่ไม่มีสัญชาติไทย เขาจะทำงานภายในหมู่บ้าน ไม่ได้ออกไปอยู่ในเมืองใหญ่ และบางส่วนก็มีศักยภาพในการเป็นผู้นำเที่ยว แต่เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ไม่มีบัตรประชาชน ดังนั้นที่ผ่านมาจึงไม่มีสิทธิเข้าร่วมกับกลุ่มท่องเที่ยว เพราะมีกฎกติกาว่าผู้นำเที่ยวของหมู่บ้าน (กลุ่มแพและตะเกียง) จะต้องเป็นผู้มีสัญชาติไทย ดังนั้นอาจต้องมีการประชุมในกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านว่าสามารถเปิดโอกาสให้ประชากรกลุ่มนี้เข้าร่วมกลุ่มท่องเที่ยวได้หรือไม่ เพราะหากมีการพูดคุยกับเยาวชนกลุ่มนี้แล้ว จะทำให้เขามีความหวัง ถ้าชุมชนประเมินว่าไม่ให้เข้าร่วม อาจทำให้เยาวชนเสียความรู้สึกในภายหลัง

ซึ่งคุณสมบัติของผู้นำเที่ยวแหล่งโบราณคดีนี้ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูงทั้งต่อนักท่องเที่ยว ธรรมชาติ และแหล่งโบราณคดี ไม่ให้เกิดปัญหาสภาพเสื่อมโทรมหลังจากการเข้าไปท่องเที่ยว ดังนั้นจึงต้องมีการอบรมและพัฒนากลุ่มนำเที่ยวที่มีความสามารถในการนำชม ดูแลนักท่องเที่ยว และถ่ายทอดเรื่องราวให้กับนักท่องเที่ยวได้ ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำหรับข้อมูลด้านวิชาการต้องขอการสนับสนุนจากโครงการวิจัยฯ ในการช่วยเข้ามาอบรมและส่งต่อความรู้ให้กับกลุ่มนำเที่ยวดังกล่าว และร่วมแสดงความคิดเห็นกับชุมชนว่าจะมีระบบการจัดการอย่างไร

สำหรับชุมชนวางแผนว่าจะลือคฤถุญแจประตูทางเข้าถ้ำไว้ดังเช่นในปัจจุบัน หากนักท่องเที่ยวต้องการเข้าไปเยี่ยมชม จะต้องติดต่อกับชุมชน เพื่อให้ผู้นำเที่ยวพาไปยังแหล่งโบราณคดี โดยจะไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมด้วยตนเอง เพราะอาจเกิดอุบัติเหตุกับนักท่องเที่ยว และป้องกันการเข้าไปทำลายแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุภายในถ้ำ

ทั้งนี้ก่อนที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งเรียนรู้ คงต้องมีการพูดคุยปรึกษากับหัวหน้าหรือตัวแทนจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปายว่าขอบเขตของการพัฒนาจะเป็นไปในทิศทางใด ชุมชนสามารถเข้าร่วมพัฒนาและจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ได้มากน้อยเพียงใด เนื่องจาก

พื้นที่ของแหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ทางชุมชนจึงกังวลในเรื่องกฎหมายของกรมอุทยานแห่งชาติ

รูปที่ 1 คณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์บ้านถ้ำลอดเข้าเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก (ที่มา: รัศมิ ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 80)

1.3 แนวทางการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากแหล่งโบราณคดี

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 7 ครั้ง การสนทนากลุ่มจำนวน 3 ครั้ง และการเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีจำนวน 1 ครั้ง เวทีชาวบ้านจำนวน 2 ครั้ง (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.2) ได้ข้อสรุปดังนี้

กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์ เห็นว่าองค์ความรู้และโบราณวัตถุต่างๆ ที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักน่าจะถูกนำมาเผยแพร่ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น รวมทั้งประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ประเพณี วัฒนธรรม และข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ของชาวไทยใหญ่อีกจำนวนมาก แต่ยังขาดการรวบรวมและสถานที่ในการจัดแสดง พิพิธภัณฑ์จะทำให้ลูกหลานของหมู่บ้านถ้ำลอดได้เรียนรู้ความเป็นมาของพื้นที่และวัฒนธรรมของตนเอง เพราะเยาวชนจะเป็นผู้ที่สืบสานและอนุรักษ์ต่อไปในอนาคต นอกจากนั้นยังเป็นการจัดการรูปแบบหนึ่งที่มีประโยชน์กับชาวบ้าน ในแง่ที่ว่าเขาจะได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของท้องถิ่นตนเอง และเห็นโบราณวัตถุประเภทต่างๆ ที่นักโบราณคดีขุดค้นพบภายในถ้ำ ซึ่งชาวบ้านจำนวนมากยังไม่เคยพบเห็น ทราบเพียงแต่ว่าถ้ำผีแมนพบโลงไม้ หากรวบรวมนำมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์ของหมู่บ้านจะเป็นสิ่งที่ดีมาก

พื้นที่ที่น่าจะสร้างพิพิธภัณฑ์ คือ ใต้ถุนวัดถ้ำลอด เพราะเป็นจุดศูนย์กลางของหมู่บ้านและมีลานจอดรถ หากในอนาคตมีกลุ่มนักท่องเที่ยวที่จะเข้าพักโฮมสเตย์มาถึงยังหมู่บ้าน ทาง

กลุ่มก็จะนัดพบที่บริเวณวัด แล้วจึงรับนักท่องเที่ยวเข้าบ้านพัก ในขณะที่นักท่องเที่ยวอยู่ที่วัด ก็สามารถเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อทราบถึงพัฒนาการจากอดีตจนกระทั่งปัจจุบันของหมู่บ้าน ถ้ำลอด (รูปที่ 4.2)

ในเบื้องต้นทางหมู่บ้านจะให้นางสาวอรพรรณ ฐิติกุลภัทรวงศ์ เป็นแกนนำในการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ของหมู่บ้านถ้ำลอด และขอความร่วมมือจากโครงการวิจัยฯ สนับสนุนเรื่องข้อมูลด้านวิชาการและรูปแบบการจัดแสดง นอกจากนี้ชุมชนจะเข้าไปพูดคุยกับผู้อาวุโส เพื่อรวบรวมข่าวของเครื่องใช้แบบไทใหญ่โบราณที่ผู้อาวุโสบางคนยังเก็บรักษาไว้ และยินดีจะให้นำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์อยากนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของหมู่บ้าน วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่บ้านถ้ำลอด และต้องการเขียนบรรยายเนื้อหาในพิพิธภัณฑ์ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาไต (ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่) ทั้งนี้เป็นเพียงความคิดเห็นของกลุ่มกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มโฮมสเตย์ ดังนั้นอนาคตคงต้องประชุมหรือทำเวทีระดมความคิดเห็นจากชาวบ้านทั้งหมดว่าอยากให้มีเรื่องราวของหมู่บ้านประเด็นใดบ้าง ถูกนำมาจัดแสดงไว้ภายในพิพิธภัณฑ์ เพราะพิพิธภัณฑ์ควรจะทำในนามหมู่บ้านถ้ำลอด ไม่ใช่เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งของหมู่บ้าน เพราะพิพิธภัณฑ์นี้จะเป็นของคนทั้งหมู่บ้าน

หากก่อตั้งพิพิธภัณฑ์สำเร็จ ทางกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มสตรี และกลุ่มอื่นๆ ของหมู่บ้าน จะร่วมมือกันดูแลและสานต่อพิพิธภัณฑ์ของหมู่บ้านสืบต่อไป เพราะคาดคะเนว่ายังมีนักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่ให้ความสนใจกับการท่องเที่ยวพร้อมทั้งได้เรียนรู้ท้องถิ่น ดังนั้นในอนาคตทางหมู่บ้านจะไม่ทิ้งขว้างและช่วยกันดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์นี้

สำหรับข้อจำกัดที่พบคือ 1) ผู้อาวุโสบางท่านในชุมชนกังวลกับการเลือกใช้ได้ถนัด เป็นสถานที่สร้างพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากกลัวโบราณวัตถุและเชื่อว่าเป็นสิ่งของของคนตาย จึงอาจมีดวงวิญญาณที่ยังผูกติดกับโบราณวัตถุหรือไม่ อีกประการหนึ่งคือ เกรงกว่าเมื่อแบ่งพื้นที่ได้ถนัดบางส่วนในการสร้างพิพิธภัณฑ์แล้ว จะทำให้พื้นที่ลดน้อยลงหรือไม่ เนื่องจากเมื่อมีงานบุญใหญ่ คนทั้งหมู่บ้านจะเข้าไปใช้พื้นที่ดังกล่าว 2) เนื่องจากชุมชนไม่เคยทำพิพิธภัณฑ์มาก่อน ดังนั้นจึงไม่มีประสบการณ์ด้านนี้ รวมถึงวิธีการหางบประมาณเพื่อมาสนับสนุนการสร้างพิพิธภัณฑ์ ดังนั้นการจะสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนเห็นว่าต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วน และ 3) ชุมชนมีข้อสงสัยว่าหากหมู่บ้านต้องการทำพิพิธภัณฑ์ และนำโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรักมาจัดแสดงไว้ภายในพิพิธภัณฑ์ จะต้องทำเรื่องขออนุญาตในทางกฎหมายหรือไม่ อย่างไร เพราะมีความกังวลเรื่องกฎหมายของกรมศิลปากร ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านยังไม่เข้าใจกระบวนการทางกฎหมายเหล่านี้ ดังนั้นจึงอยากขอให้โครงการวิจัยฯ เข้ามาช่วยประสานงานในประเด็นดังกล่าว

รูปที่ 2 บริเวณใต้ถุนวัดถ้ำลอด ที่คณะกรรมการหมู่บ้าน
เห็นว่าจะพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

(ที่มา: โครงการมนุษยก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

กลุ่มแกนนำผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอด เห็นด้วยกับการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านถ้ำลอด เพราะจะเป็นพื้นที่สำหรับเก็บรวบรวมและจัดแสดงสิ่งของทางวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ให้ลูกหลานในอนาคตได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมของตนเอง ดังคำที่ผู้อาวุโสกล่าวไว้ว่า “ถ้าจะทำพิพิธภัณฑ์ก็ดีนะ ถ้าไม่มีคนไปทำลายหรือยกไป คนอายุ 80 ปีขึ้นไป เขาก็จะพากันตายไปก็จะมีลูกหลานนั้นแหละจะได้ช่วยกันดูแลรักษา ถ้ามีลูกมีหลานมากก็เก็บไว้ให้ลูกให้หลานได้ดูในอนาคตต่อไป” (นางอุ้ ไรจน์เกษตรสิน สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2561) และเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยว ที่อาจสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้านหนึ่ง ซึ่งผู้อาวุโสแนะนำว่าควรจัดประชุมเพื่อเป็นวาระใหญ่ของหมู่บ้าน เพื่อสอบถามความคิดเห็นจากเสียงส่วนใหญ่ของหมู่บ้านอีกครั้งในอนาคต

แต่ยังคงมีความกังวลใจในเรื่องสถานที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากคณะกรรมการหมู่บ้านเสนอว่าอยากจัดตั้งที่บริเวณใต้ถุนวัดถ้ำลอด เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางในการให้ข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยว โดยสามารถนำเสนอวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ เนื่องจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลาวัดและซุ้มประตูเป็นศิลปะไทใหญ่ ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถชมพิพิธภัณฑ์ชุมชน ขณะเดียวกันก็สามารถเยี่ยมชมศิลปะไทใหญ่จากวัดถ้ำลอดได้ แต่ผู้อาวุโสเห็นว่าอาจไม่เหมาะสม เนื่องจากพื้นที่ใต้ถุนวัดใช้ในการทำกิจกรรมต่างๆ เมื่อมีงานบุญภายในวัด จึงเกรงว่าหากสร้างพิพิธภัณฑ์ให้มีขนาดเล็ก เพื่อยังคงสามารถใช้พื้นที่สำหรับการจัดกิจกรรมของวัดนั้น อาจจะทำให้พิพิธภัณฑ์ไม่น่าดึงดูดให้กลุ่มคนเกิดความสนใจเข้าชมได้ ขณะเดียวกันหากสร้างพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ ก็จะส่งผลให้

พื้นที่ในการจัดกิจกรรมของวัดลดลง ไม่เพียงพอสำหรับรองรับการจัดกิจกรรมของวัดที่เชิญกลุ่มคนจากหมู่บ้านต่างๆ ในพื้นที่มาร่วมงานได้ ดังนั้นการตัดสินใจในเรื่องสถานที่สร้างพิพิธภัณฑสถานนั้น ต้องสอบถามกับผู้อาวุโสทุกคนในหมู่บ้าน เพราะผู้อาวุโสเกรงว่าจะเกิดข้อพิพาทกันในเรื่องสถานที่ตั้งพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจากวัดถ้ำลอดเป็นหนึ่งในความภูมิใจของผู้อาวุโส เพราะงบประมาณในการก่อสร้างวัดส่วนใหญ่มาจากเงินบริจาคของผู้อาวุโสทุกคนที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังคำกล่าวของพ่อเฒ่าคำส่วย นิธิญาณวงศ์ ว่า “ตอนที่สร้างวัดก็มีกลุ่มคนเฒ่าคนแก่นี้แหละที่สร้างวัด ตอนสร้างจะบอกเก็บเงินกันของคนเฒ่าเป็นร้อยบาทพันบาทที่มาสร้าง ตัวพ่อเฒ่านั้นถ้ามีเงินอยู่ห้าร้อยบาท ก็จะมาสร้างวัดสี่ร้อยบาท คนหนุ่มนั้นลูกเขาก็ก็น้อยก็ต้องเก็บเงินทองไว้ส่งลูกเรียนหนังสือ ผู้เฒ่าก็จำเป็นต้องมีวัดไว้ทำบุญทำกุศลจึงพร้อมใจกันสร้างวัดขึ้นมา” (นายคำส่วย นิธิญาณวงศ์ วันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561) ดังนั้นจึงมีผู้อาวุโสหลายท่านเสนอสถานที่ตั้งพิพิธภัณฑสถาน ที่อาคารศูนย์เด็กเล็กบริเวณหน้าวัดถ้ำลอด เพราะมีความเป็นส่วนตัว และเป็นจุดที่ดึงดูดให้คนสนใจเข้าชมพิพิธภัณฑสถานได้ (รูปที่ 4.3)

ภายในพิพิธภัณฑสถานผู้อาวุโสต้องการให้มีการจัดแสดงสิ่งของทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆ ของชาวไทใหญ่ ร่วมกับโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในพื้นที่ เฉพาะโบราณวัตถุประเภทสิ่งของเครื่องใช้ แต่ยกเว้นโครงกระดูกมนุษย์เนื่องจากกังวลความเชื่อเรื่องผี โดยจากการเข้าไปสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้อาวุโสหลายท่านยินดีจะมอบสิ่งของให้จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน เห็นว่าจะสร้างประโยชน์ให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้ สามารถสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นต่อไปในอนาคต ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า “แต่ขอให้สามารถเก็บไว้จนชั่วลูกชั่วหลานได้ก็พอ จนกระทั่งปลวกไม่กินไฟไหม้ก็ไม่ต้องให้มันหายไปไหน” (นางอู๋ โรจน์เกษตรสิน สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2561)

รูปที่ 3 ศูนย์เด็กเล็กบ้านถ้ำลอด
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 154)

ภาคผนวก ข

กระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

2. กระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

การดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 ประกอบด้วย 1. การสนทนากลุ่มแบบทางการ จำนวน 4 ครั้ง 2. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 3. การประชุม จำนวน 4 ครั้ง 4. การทดลองศึกษานอกสถานที่ จำนวน 3 ครั้ง 5. การตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก จำนวน 1 ครั้ง มีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 กระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
1. การสนทนากลุ่ม	12 ธันวาคม 2560	คณะครู	2	1. ครูปรียานุช ศักดิ์ชัยปัญญา 2. ครูเพชร ปู่แขก	สนทนาเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน และหลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีในปัจจุบันของโรงเรียน
2. การสนทนากลุ่ม	26 กุมภาพันธ์ 2561	คณะครู	4	1. ครูปรียานุช ศักดิ์ชัยปัญญา 2. ครูเพชร ปู่แขก 3. นางสาวพรรณ ชนะชูเจริญ 4. นางสาวธิดยา กอบชนยกย่อง	1. ผู้วิจัยได้นำวิดีโอทัศนรายการข่าว 3 มิติ ทางโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 จำนวนทั้งหมด 3 ตอน เกี่ยวกับเนื้อหาทางวิจัยในภาพรวมของแหล่งโบราณคดีพิงถ้ำลอด และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนแหล่งล่งรัก มาเปิดให้ดูและให้ผู้เข้าชมเพื่อทำให้เห็นเนื้อหาสำคัญ และนำไปสู่การระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความรู้ต่อไป 2. สนทนาเกี่ยวกับเรื่องการปรับปรุงและจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนแหล่งล่งรักเป็นแหล่งเรียนรู้ และรื้อฟื้นกิจกรรมมรดกเทศก์น้อย (นำร่องเทีด้วยภาษาอังกฤษ)

ตารางที่ 2 กระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
3. การสนทนากลุ่ม	11 กรกฎาคม 2561	คณะครู	7	<ol style="list-style-type: none"> 1. นายคุณูม โพธิ์โทร (ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านถ้ำลอด) 2. นางสาวเพชรรา ปู่แขก 3. นางสาวพรรณม ชนะชูเจริญ 4. นางปรียานุช ศักดิ์ชัยปัญญา 5. นายศิริชัย ศักดิ์ชัยปัญญา 6. นายชัยวัธ คล้ายแก้ว 7. นางสาวนิตยา กอบชนยกอง 	สนทนาและสถานประกอบการทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ซึ่งเป็นกรขยายผลจากการสนทนาในครั้งก่อนสู่คุณครูทั้งโรงเรียน ในลักษณะทางกรมมากขึ้น
4. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ แหล่งถ้ำผีแมนโลงรัก	11 กรกฎาคม 2561	คณะครู	7	<ol style="list-style-type: none"> 1. นายคุณูม โพธิ์โทร (ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านถ้ำลอด) 2. นางสาวเพชรรา ปู่แขก 3. นางสาวพรรณม ชนะชูเจริญ 4. นางปรียานุช ศักดิ์ชัยปัญญา 5. นายศิริชัย ศักดิ์ชัยปัญญา 6. นายชัยวัธ คล้ายแก้ว 7. นางสาวนิตยา กอบชนยกอง 	<p>วัตถุประสงค์ในการไปเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรักของคณะครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอดคือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่อประเมินว่าแหล่งโบราณคดีนี้สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของนักเรียนโรงเรียนบ้านถ้ำลอดได้หรือไม่ อย่างไร 2) เพื่อสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม่และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรักให้กับกลุ่มครูในท้องถิ่น สามารถนำไปวิเคราะห์เกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างเข้าใจลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น และประเมินว่าองค์ความรู้ชุดนี้จะสามารถบูรณาการกับรายวิชาได้บ้าง

ตารางที่ 2 กระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
5. การประชุม	26 กรกฎาคม 2561	คณะครู	10	<ol style="list-style-type: none"> 1. นายคลุม โพธิ์ไทร (ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านถ้ำลอด) 2. นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ 3. นางปรียานุ ช ศักดิ์ชัยปัญญา 4. นายศิรัชย์ ศักดิ์ชัยปัญญา 5. นายชัยวัธ คล้ายแก้วแก้ว 6. นางสาวนิตยา กอบชนกย่อง 7. นางสาวพัชชากุล มณีวงศ์ 8. นายยอดขวัญ อินทรทัศน์ 9. นางวิไลลักษณ์ ฤทัยงามยิ่ง 10. นายพนม โรจน์เกษรสิน 	<p>เนื่องจากคุณครูจำนวนหนึ่งไม่เคยเข้าร่วมสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังนั้นการประชุมครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้แจงเป้าหมาย วัตถุประสงค์ เห็น และวิธีการจัดทำหลักสูตร ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกันอีกครั้ง</p>
6. การประชุม	31 กรกฎาคม 2561	คณะครู	9	<ol style="list-style-type: none"> 1. นายคลุม โพธิ์ไทร (ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านถ้ำลอด) 2. นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ 3. นางปรียานุ ช ศักดิ์ชัยปัญญา 4. นายศิรัชย์ ศักดิ์ชัยปัญญา 5. นายชัยวัธ คล้ายแก้วแก้ว 6. นางสาวพัชชากุล มณีวงศ์ 7. นางรติมา มีเหตุผล 8. นางสาววัชร กิตติวิโรจน์ชัย 9. นางสาวเพชรรา ปู่แขก 	<p>วัตถุประสงค์ของการประชุม คือ การนำเสนอองค์ความรู้ แบ่งออกเป็น 3 เนื้อหาหลัก คือ 1) พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า 2) วิถีวิทยาของการวิจัยด้านโบราณคดี 3) การกำเนิดถ้ำ 4) โบราณคดีวิทยาที่เป็นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปางมะผ้า 5) ศึกษาคณะครูและร่วมกับบรรดามัคมา คิดเห็นว่าองค์ความรู้ต่างๆ ที่นำเสนอ มีเนื้อหาสอดคล้องกับตัวชี้วัดของหลักสูตรแกนกลางหรือไม่ อย่างไร</p>

ตารางที่ 2 กระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
7. การประชุม	2 สิงหาคม 2561	คณะครู	7	1. นายคุณโพธิ์เพชร (ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านถ้ำลอด) 2. นางสาวพรรณชนะชูเจริญ 3. นางปรียานุช ศักดิ์ชัยปัญญา 4. นายศิริชัยศักดิ์ชัยปัญญา 5. นายชัยวิศว์คล้ายแก้ว 6. นางสาวเพชรานุปุญแจ 7. นางสาววีรจิตติวิโรจน์ชัย	วัตถุประสงค์ของการประชุม เพื่อพิจารณาว่าเนื้อหาส่วนใดของงานวิจัยที่สอดคล้องกับคำอธิบายของหลักสูตรแกนกลาง รายละเอียดของการเขียนโครงร่างหลักสูตร และหนังสือแบบเรียนและการลงมติประชุมเกี่ยวกับกำกับการสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
8. การทดลองนำนักเรียนไปศึกษาไปยังแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด	1 สิงหาคม 2561	นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1	15	1. ด.ช. สุทธิศักดิ์ ไม่มีชื่อสกุล 2. ด.ช. อรรถวิทย์ เจริญรัตน์ทวีกุล 3. ด.ช. วายุ มงคลชัยวาริ 4. ด.ช. ทินพล ไม่มีชื่อสกุล 5. ด.ช. อานนท์ แสงน้อย 6. ด.ช. มนต์ศักดิ์ ไม่มีชื่อสกุล 7. ด.ช. จาย ไม่มีชื่อสกุล 8. ด.ช. สุพัฒน์ วานแสนองคุณ 9. ด.ช. รัฐภูมิ ไม่มีชื่อสกุล 10. ด.ช. ญัฐพร ไม่มีชื่อสกุล 11. ด.ญ. ธิติพร สิงห์กร 12. ด.ญ. วริสา ไม่มีชื่อสกุล 13. ด.ญ. ศติพร ไม่มีชื่อสกุล 14. ด.ญ. สุพิศญา ไม่มีชื่อสกุล 15. ด.ญ. หลู่ ไม่มีชื่อสกุล	เดินทางมายังแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์ ในช่วงสมัยหินกะเทาะ โดยมีกิจกรรมดังนี้ 1. บรรยายเรื่องลักษณะธรณีสัณฐานประเภทเพิงผาวัฒนธรรม วิถีชีวิต เทคโนโลยี พิธีบวงสรวง ใบหน้าของมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อม 2. แบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม แล้วจึงผลัดกันลงไปภายในหลุมขุดค้น เพื่ออธิบายการทับถมของชั้นดินที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม และเด็กฯ ได้เห็นโบราณวัตถุของจริงที่ยังติดอยู่ในผนังดิน ทั้งเครื่องมือหิน กระดูกสัตว์ และเปลือกหอย 3. อภิปรายเรื่องที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน

ตารางที่ 2 กระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
8. การทดลองนำนักเรียนไปศึกษาแหล่งถ้ำน้ำลอด	1 สิงหาคม 2561	นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2	21	1. นางสาวเพชร ปู่แขก (ครู) 2. นายศิริชัย ศักดิ์ชัยปัญญา (ครู) 3. นายชัยวัธ คล้ายแก้ว (ครู) 4. นายเอกชัย เชื้ออนแก้ว (ครู) นักเรียน ได้แก่ 1. ด.ญ. ศิริสา ศานต์สามัคคี 2. นายอลงกรณ์ ไม่มีชื่อสกุล 3. นายเล็ก แซ่หย่าง 4. นายอ่อน แซ่หย่าง 5. ด.ช. อานนท์ มงคลเลิศกร 6. ด.ช. ชัยวัน ไม่มีชื่อสกุล 7. ด.ญ. ดารินทร์ กันทาค้า 8. ด.ญ. กัญญา กมลรัตน์ 9. ด.ญ. กัญญา สุนทรนาคา 10. ด.ช. สัมพร ไม่มีชื่อสกุล 11. ด.ช. สิริวิชัย ไม่มีชื่อสกุล 12. ด.ช. กิตติกานต์ ฐานันดรวิไล 13. ด.ญ. เวณิกา โรจนเกษรสิน 14. ด.ญ. ณัฐธัญญา โสภารการ 15. ด.ญ. กมลพร ไม่มีชื่อสกุล 16. ด.ญ. ยิ่งเป็ง ไม่มีชื่อสกุล 17. นายประพัทธ์ศร วราฤทธิ์พิบูล	กิจกรรม ได้แก่ 1. นำนักเรียนไปชมนิทรรศการภายในศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดที่จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับลักษณะธรณีสัณฐานและรายละเอียดของถ้ำน้ำลอด 3 ถ้ำในถ้ำน้ำลอด ประเภทของป่าไม้ และสัตว์ป่าในบริเวณถ้ำน้ำลอดและพื้นที่ใกล้เคียง 2. บรรยายองค์ความรู้เกี่ยวกับภารกิจในอดีต และลักษณะของธรณีสัณฐานประเภทถ้ำที่มีถ้ำลอดผ่าน ลักษณะของหินงอกหินย้อย และสัตว์ที่พบภายในถ้ำ 3. เนื่องจากถ้ำน้ำลอดเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงสลับบทบาทกับนักเรียนที่ประกอบอาชีพนำเที่ยวถ้ำน้ำลอด ให้เขาเป็นผู้นำชมไปยังตำแหน่งต่างๆ ที่พบถ้ำน้ำลอดในถ้ำน้ำลอดถ้ำที่ 3 และเล่าเรื่องราวที่เขาค้นพบเมื่อนำเที่ยวจากนั้นผู้วิจัยจึงบรรยายองค์ความรู้และเปิดโอกาสให้นักเรียนและคณะกรรมการผู้วิจัยเพิ่มเติม เพื่อเติมเต็มเรื่องราวและองค์ความรู้ในเชิงวิชาการให้กับนักเรียน

ตารางที่ 2 กระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
8. การทดลองนำนักเรียนไปศึกษายังแหล่งโบราณคดี ถ้ำผีแมนโลงลงรัก	2 สิงหาคม 2561	นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	17	<ol style="list-style-type: none"> 1. นายคลุม โพธิ์ทรวง (ครู) 2. นางสาวเพชร ปู่แขก (ครู) 3. นายชัยวัชร คล้ายแก้วแก้ว (ครู) 4. นายอภิวัฒน์ คำโพธิ์ (ครู) นักเรียน ได้แก่ <ol style="list-style-type: none"> 1. นายวันชัย เภาภูทอง 2. นายณัฐวุฒิ เบญจมาศสีเงิน 3. นายตลภัฏ สะอ้งสกุลทอง 4. นายอำนาจ การวิเศษศักดิ์ 5. นายพนม ไม่มีชื่อสกุล 6. นายพัชรพล จงน้อย 7. นายตะวัน -ปรกการควมดี 8. น.ส. จรรจิกา โสการการ 9. น.ส. เมธิดา ไม่มีชื่อสกุล 10. น.ส. อพัทธมา ไม่มีชื่อสกุล 11. น.ส. แสงเดือน ไม่มีชื่อสกุล 12. น.ส. อารดา รักตะวันกุล 13. นายเพลาแดง ไม่มีชื่อสกุล 	<p>กิจกรรม ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ระหว่างทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี คุณครูให้นักเรียนสังเกตระบบนิเวศที่เดินผ่าน เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องราวใกล้ตัว ดังนั้นในขณะเดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีนักเรียนจึงได้ทั้งเรียนรู้และความสนุกสนานเพลิดเพลิน 2. เนื่องจากแหล่งโบราณคดีเป็นที่ฝังศพของคนในอดีต จึงเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องผีของชาวไทย ดังนั้นก่อนที่จะนำคณะครูและนักเรียนเข้าไปภายในถ้ำ จึงต้องมีการไหว้ศาลเจ้าที่บริเวณหน้าปากถ้ำเสียก่อน 3. แบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม เพื่อเรียนรู้ 2 ฐาน คือ ฐานที่ 1 เรียนรู้ที่บริเวณปากถ้ำและดูหา C เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะธรณีสัณฐานประเภทถ้ำ และฝึกปฏิบัติการอ่าน แปลความ ค้นหาแหล่งของแหล่งโบราณคดีในแผนที่ทางทหาร และการฝึกดูแผนที่ ฐานที่ 2 เรียนรู้บริเวณคูหา A1 เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยของโครงการการภูมิพันธุศาสตร์ โดยแต่ละฐานใช้เวลาประมาณ 45 นาที

ตารางที่ 2 กระบวนการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
8. การประชุม	27 มี.ย. 2562	คณะครูและนักวิชาการ	23	<ol style="list-style-type: none"> 1) นายกลุ่ม โพธิ์ไทรย์ 2) นายศิริชัย สักดิ์ชัยปัญญา 3) นางรัตติมา มีเหตุผล 4) นางสาวเพชร ปุแจก 5) นางวิไลลักษณ์ ฤทัยงามยิ่ง 6) นายชัยวัธน์ คล้ายเกตุแก้ว 7) นายวุฒิพล มุขแก้ว 8) นางสาวพชชากุล มณีวงศ์ 9) นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ 10) นางสาวมิตยา กอบชนยयोग 11) นางสาววิภา ตันนิกาดหลวง 12) นางสาวชรัศ กิตติวิโรจน์ชัย 13) นางปริญษา สักดิ์ชัยปัญญา 14) นายเอกชัย เตือนแก้ว 15) นางสาวเอื้อเอ็นดู นันทฟู 16) นางสาววรรณ ทองอักษรานนท์ 17) นายพนม โรจนเกษตรสิน 18) นางสาวอัจฉริยา อภินันทิพกุล 19) นางสาวพิศุล มวลมาลารัตน์ 20) รศ. ดร. รัตมี ชูทรงเดช 21) รศ. ดร. สุภาวี ศิรินคราภรณ์ 22) ขจรศักดิ์ นาคปาน 23) ดร. สุสดี รอดเจริญ 	<p>การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำลอดโรงเรียน/เป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ ของโรงเรียน/ติดตามความคืบหน้าของการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและศูนย์เรียนรู้บ้านไร่ใหญ่</p>

จากตารางกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งหมดของโรงเรียนบ้านถ้ำลอด ผู้วิจัยขอนำเสนอเนื้อหา โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การสนทนากลุ่มกับคุณครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอดครั้งที่ 1

การสนทนากลุ่มครั้งที่ 1 (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.3) เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2560 มีครูเข้าร่วมจำนวน 2 คน คือ นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา (คุณครูระดับประถมศึกษา) และ นางเพชร ปู่แขก (คุณครูวิชาวิทยาศาสตร์) ได้รับหน้าที่สอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (คนถ้ำลอดแต่กำเนิด) เนื่องจากครูสอนวิชาสังคมศึกษาถูกโยกย้ายไปยังโรงเรียนอื่น การสนทนาครั้งนี้สามารถแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

2.1.1 หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

โรงเรียนบ้านถ้ำลอด มีหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนเกี่ยวกับท้องถิ่นโดยเฉพาะ หลักสูตรถูกจัดสร้างขึ้นมานานแล้ว และมีการปรับปรุงล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2557 ซึ่งโรงเรียนมีนโยบายว่าจะมีการปรับปรุงหลักสูตรในปี พ.ศ. 2561 ดังนั้นโรงเรียนจึงเชิญให้ผู้วิจัยเข้าร่วมกระบวนการปรับปรุงหลักสูตรด้วยกัน โดยครูกล่าวว่า “ถ้าเราปรับปรุงหลักสูตรก็อยากเชิญมาร่วมด้วย มาร่วมกันได้” (นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2560)

ในปัจจุบันหากเป็นระดับชั้นประถมศึกษา จะมีการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทยถูกบรรจุไว้ในหลักสูตร และมีการเรียนการสอนเพียงสัปดาห์ละ 1 ครั้งเท่านั้น โดยเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวของหมู่บ้านถ้ำลอด ทรัพยากรประเภทถ้ำ และความรู้รอบตัว อาทิ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มีการสอนเรื่องเครื่องแต่งกายประจำกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ โดยอาศัยการวาดภาพเป็นกิจกรรมเสริมสร้างการเรียนรู้ให้นักเรียนวาดภาพและระบายสีเครื่องแต่งกายของผู้ชายและผู้หญิงไทใหญ่ เช่น เสื้อ กางเกง ผ้าซิ่น หมวก และกระเป๋ แต่หากเป็นนักเรียนในระดับชั้นที่สูงมากขึ้น ใช้วิธีการให้สืบค้นข้อมูลด้วยตนเอง เช่น การสืบค้นเรื่องราวในท้องถิ่นของบ้านถ้ำลอด โดยการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุหรือปราชญ์ของหมู่บ้าน แล้วจึงนำมาเสนอในห้องเรียน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

นอกจากนี้มีการนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ที่ถ้ำน้ำลอด แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน ประกอบด้วย 3 คูหา ซึ่งภายในคูหา 1-2 เป็นการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติ และคูหา 3 เป็นการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ (โลงผีแมน) โดยความรู้ที่ใช้ในการสอนนักเรียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้นี้ได้จากการที่คุณครูอ่านหนังสือของโครงการวิจัยที่เคยเผยแพร่ และส่งมอบให้ไว้กับห้องสมุดของโรงเรียน

เมื่อนำนักเรียนไปศึกษาเรื่องวัฒนธรรมโรงไม้ นักเรียนมักสงสัยว่าโรงไม้เหล่านี้มีอายุเท่าไร ในระยะแรกที่พาเด็กๆ ไปเยี่ยมชมโรงไม้ และคุณครูได้อธิบายว่าโรงไม้เหล่านี้เป็นโรงศพของคนในอดีต นักเรียนมักเกิดความหวาดกลัว และนำไปจินตนาการเปรียบเทียบกับโรงศพของคนในปัจจุบัน แต่เมื่อได้เข้าไปเห็นโรงไม้ในถ้ำน้ำลอด พบเพียงชิ้นส่วนโรงไม้ที่แตกหักเป็นชิ้นยาว ไม่ได้ประกอบกันเป็นโรงไม้ที่สมบูรณ์ จึงทำให้นักเรียนลดความหวาดกลัว และเห็นเป็นเพียงชิ้นส่วนไม้มากกว่าโรงศพ นอกจากนั้นในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2-3 คุณครูสอนวิชาสังคมศึกษาคนเดิม เคยพานักเรียนไปเรียนรู้นอกสถานที่ยังแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดด้วย แต่ในปัจจุบันคุณครูได้ถูกโยกย้ายไปสอนที่โรงเรียนอื่นแล้ว

ในช่วงปีที่ผ่านมาได้มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยคุณครูปรียานุชศักดิ์ชัยปัญญา และครูเพชรรา ปู่แขก (คนถ้ำลอดแต่กำเนิด) เนื่องจากครูสอนวิชาสังคมศึกษาถูกโยกย้ายไปยังโรงเรียนอื่น จึงช่วยกันสอนชั่วคราว แต่ในปัจจุบันนี้ได้มีคุณครูสอนวิชาสังคมศึกษาถูกย้ายเข้ามาใหม่ จึงได้คืนรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับครูสังคมศึกษารับผิดชอบเช่นเดิม โดยหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการได้ระบุให้โรงเรียนท้องถิ่นจัดสร้างขึ้นเอง โดยนำความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ มาเป็นเนื้อหาในการเรียนการสอน ซึ่งที่โรงเรียนบ้านถ้ำลอดนี้ ได้ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ประวัติของถ้ำน้ำลอด รวมไปถึงประวัติของอำเภอปางมะผ้า และจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยในแต่ละระดับชั้นเรียน จะเพิ่มความรู้ที่มากขึ้นๆ เป็นลำดับ

2.1.2 การพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเป็นแหล่งเรียนรู้

ผู้วิจัยเห็นว่าทางโรงเรียนเคยมีการเรียนการสอนโดยการพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ เช่น ถ้ำน้ำลอด ผนวกกับวิธีการเรียนการสอนที่เน้นการลงมือปฏิบัติและการศึกษานอกสถานที่ ผู้วิจัยได้สอบถามเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าก่อนที่จะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ได้นั้น ควรมีการประเมินจากครูผู้สอนและนักเรียน ดังนั้นในอนาคตจึงอยากทำกิจกรรมการประเมินแหล่งโบราณคดีอย่างมีส่วนร่วมกับคุณครูและนักเรียน โดยการเชิญกลุ่มครูไปเยี่ยมชมยังแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เพื่อระดมความคิดเห็นและประเมินว่าจะสามารถพานักเรียนเข้าไปเรียนรู้ยังแหล่งโบราณคดีได้หรือไม่ และมีข้อดีหรือข้อจำกัดอย่างไร

ผู้วิจัยได้สอบถามความคิดเห็นของคุณครู พบว่าครูเพชรรา ปู่แขก เห็นด้วยอย่างมากกับการพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เนื่องจากมีความสนใจตั้งแต่เมื่อนักโบราณคดีสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี แต่ตนเองยังไม่มีโอกาสเข้าไปเยี่ยมชม และนักเรียนสามารถเดินทางไปยังแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในป่าและมีลักษณะเป็นถ้ำได้ เนื่องจากวิถีชีวิต

ของนักเรียนผูกพันกับธรรมชาติ และเห็นว่าเป็นโอกาสที่ดีต่อการเรียนรู้ของเยาวชนในท้องถิ่น หากมีการพัฒนาแหล่งโบราณคดีเป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น (นางสาวเพชร ปู่แขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2560)

ในขณะที่ครูปรียานุช ศักดิ์ชัยปัญญา กังวลประเด็นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี เนื่องจากแหล่งโบราณคดีเป็นสุสานฝังศพ และคนท้องถิ่นยังเชื่อว่าเป็นป่า ภูเขา และถ้ำ มีผีเจ้าที่สิงสถิตอยู่ หากพานักเรียนที่ขี้หว้อออกไปยังแหล่งโบราณคดี อาจขี้หว้อหรือถูกผีเข้าสิงอย่างในกรณีของนายวิชะ ซึ่งเป็นคนที่ทำงานกับนักโบราณคดีเมื่อครั้งสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 กลายเป็นเรื่องเล่าที่โจษจันท์กันไปทั่วทั้งหมู่บ้านถ้ำลอดในขณะนั้น และส่วนตัวของครูปรียานุชมีความเชื่อเรื่องผีเป็นอย่างมาก เนื่องจากเคยมีประสบการณ์ตรงที่คล้ายคลึงกับนายวิชะ ครูปรียานุช ศักดิ์ชัยปัญญา เล่าว่า

“ก็คิดอยู่ในใจนะ เมื่อกี้เมื่อกำลังขุด คือบางคนขี้หว้ออ่อน ไม่รู้ว่าจริงหรือไม่จริง พี่วิชะ เขาเคยโดน คือมันคล้ายๆ คนโดนผีทัก ผิดผี แล้วก็ต้องแก้ ก็กลัวว่าพ่อแม่ของเด็กบางคนอาจจะเป็นกังวล แต่ครูนุชกลัวเหมือนกัน จะเอาพระติดตัวไปด้วย พี่เคยโดนตอนอยู่ราษฎร์ประชา คือวันนั้นมันทำงาน มันเหนื่อย มันเพลีย เสร็จแล้วก็ไม่ค่อยได้พักผ่อน ก็เวรทานข้าวที่โรงอาหาร แล้วก็มาทานข้าว เสร็จแล้วมันก็เหมือนอะไรมา แล้วก็รู้สึกตัวเลยตอนนั้น แล้วเขาก็เอาไปโรงพยาบาล พอไปถึงโรงพยาบาลก็ตีปกติ ไม่เป็นไร พอกลับมาถึงบ้าน มันก็เป็นอีกๆ จนต้องไปเลี้ยงเจ้าที่แถวนั้น คือสมัยก่อนแถวนั้นคนตายเยอะ แล้วเขาเอาไปตั้งแถวนั้น แล้วไปโดนตอนไหนไม่รู้ นานมากเลยกว่าจะแก้ได้ พี่ก็เลยกลัว” (นางปรียานุช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2560)

ครูเพชร ปู่แขก จึงเสนอความเห็นว่าจะอาจมีการพาครูผู้สอนไปเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีเพื่อร่วมกันประเมินกับผู้วิจัย โดยกลุ่มคุณครูก็จะเข้าไปด้วยความเคารพ และอาจพกพาสร้อยพระติดตัวไปด้วยเพื่อความสบายใจของครูบางคน แต่โดยส่วนตัวของครูเข้มนั้นไม่กลัวเรื่องผี เนื่องจากครูคิดว่าการเข้าไปมีเจตนาที่ดี เพื่อการเรียนรู้ของนักเรียน ดังนั้นไม่น่าจะเกิดเรื่องราวที่ไม่ดีดังคำกล่าวที่ว่า

“เราไปไหนก็ไหว้เจ้าที่เจ้าทาง เราก็ไปได้หมดแหละ เด็กนี่ชอบอยู่แล้วหละ กลัวนี้ส่วนมากจะไม่กลัวค่ะ นี่ยังชวนครูไปอยู่เลย เขาบอกว่าไม่เคยไป แต่สุดท้ายก็ยังไม่ได้ไป” (นางสาวเพชร ปู่แขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2560)

โดยสรุปคุณครูทั้งสองเห็นว่าอยากจะทำจัดการเรียนการสอนนอกสถานที่ โดยพาไปยังแหล่งโบราณคดี และมีการบรรยายพิเศษจากนักโบราณคดี เนื่องจากเป็นการกระตุ้นการเรียนรู้ของนักเรียน ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่ชอบการเรียนรู้นอกห้องเรียน แต่ต้องนำนักเรียนไปด้วยความเคารพในการเป็นสุสานของคนในอดีต สำหรับกำหนดการเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีอาจมีการประชุมกับ

คุณครูท่านอื่นๆ ร่วมกับผู้วิจัยอีกครั้งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 เนื่องจากในเดือนมกราคม โรงเรียนต้องร่วมกันจัดงานวันเด็กแห่งชาติ จึงอาจไม่สะดวกในการประชุม

2.2 การสนทนากลุ่มกับคุณครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอดครั้งที่ 2

การสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 มีครูเข้าร่วมจำนวน 4 คน (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.3) การสนทนาครั้งนี้สามารถแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่

2.2.1 หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รายละเอียดดังนี้

ข้อมูลเบื้องต้นของหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

โรงเรียนบ้านถ้ำลอด มีการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาตั้งแต่ระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยในระดับชั้นประถมศึกษามีการเรียนการสอน วิชาสังคมศึกษาจำนวน 2 คาบเรียนต่อสัปดาห์ และวิชาประวัติศาสตร์ชาติไทยจำนวน 1 คาบเรียนต่อสัปดาห์ สำหรับระดับมัธยมศึกษา มีการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาจำนวน 3 คาบเรียนต่อสัปดาห์ วิชาประวัติศาสตร์ชาติไทยจำนวน 1 คาบเรียนต่อสัปดาห์ และวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำนวน 1 คาบเรียนต่อสัปดาห์

ในปัจจุบันรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เนื้อหาจะครอบคลุมเรื่องประวัติศาสตร์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประวัติศาสตร์ของอำเภอปางมะผ้า และประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านถ้ำลอด รวมทั้งเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น และประเพณีต่างๆ และจะใช้หลักเกณฑ์การประเมินรายวิชาประวัติศาสตร์มาเป็นตัวชี้วัดหลักสูตร โดยเนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะอยู่ภายใต้เนื้อหาประวัติศาสตร์ไทย

ปัญหาของหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

คุณครูประเมินว่าหลักสูตรยังไม่สมบูรณ์ นับตั้งแต่จัดสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจนกระทั่งปัจจุบัน โดยมีเนื้อหาที่ไม่ชัดเจน และไม่ใช่ออกภาพ ดังนั้นจึงอยากปรับปรุงหลักสูตรภายในปี พ.ศ. 2561 และอยากให้ผู้วิจัยที่เป็นตัวแทนของโครงการวิจัยฯ ด้านโบราณคดีเข้าร่วมปรับปรุงหลักสูตร เนื่องจากหลักสูตรท้องถิ่นที่สอนอยู่นั้น มีบางเนื้อหาไม่ใช่เรื่องราวของท้องถิ่น ดังนั้นจึงอยากปรับปรุงหลักสูตรให้มีเนื้อหาเกี่ยวกับบ้านถ้ำลอดอย่างแท้จริง เพราะมีเนื้อหาที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมของหมู่บ้าน แต่ปัญหาที่พบระหว่างการเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงเนื้อหา คือ การที่ไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวของท้องถิ่นในมิติต่างๆ อย่างลึกซึ้ง ดังคำกล่าวที่ว่า “เรื่องของเรื่องคือทำไม่ได้ เพราะไม่รู้ข้อมูลจริงๆ ไม่รู้ที่มาที่ไปอะไรยังงั้นจริงๆ คือถ้าเขา (ชาวบ้าน) บอกเรามา เราก็ไม่รู้ว่าจะมาพูดว่าอะไร แล้วถ้าสมมติจะมาใช้

คำพูด หรือเป็นภาษาไทย เราก็กังใช้ไม่ถูกเลย ว่ามันคืออะไร ยังไง ” (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

สำหรับการคัดเลือกเนื้อหาที่จะบรรจุไว้ในหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น ต้องขอเวลาให้กับคุณครูในการอ่านข้อมูลและชมวิดีโอต่าง ๆ ในรายละเอียด ก่อนที่จะนัดหมายเพื่อร่วมกันระดมความคิดเห็น โดยใช้ตัวชี้วัดจากส่วนกลางมาเป็นหลักเกณฑ์ในการประเมิน จึงจะทราบหาเนื้อหาใดที่สอดคล้องกับตัวชี้วัด และเหมาะสมกับนักเรียนในระดับช่วงชั้นใดบ้าง ดังคำกล่าวที่ว่า

“คือครูต้องได้อ่านก่อนว่า ความรู้ของโบราณคดีนั้น คือเรื่องอะไรบ้าง เราจะได้เอาไปลงในตัวชี้วัด ว่ามันสอดคล้องกับตัวชี้วัดไหน ชั้นไหน อะไร ยังไง ตามนั้นนะคะ แล้วก็ต้องมีเนื้อหาที่จะสามารถให้เราสอนได้ เนื่องจากเราไม่มีความรู้ ณ ตรงนั้น เราก็เลยสอนไม่ได้อยู่ในทุกวันนี้ คืออันดับแรกเนี่ย เราต้องอ่านหนังสือก่อน เราต้องรู้ความรู้อะไรเหล่านี้ แล้วทีนี้เนี่ย พอเราเอามาสู่หลักสูตรเนี่ย พอเราดึงตัวชี้วัดมา เราต้องมาเขียนเป็นคำอธิบายรายวิชาว่าขอบข่ายมันจะต้องเรียนอะไร ต้องตรงกับตัวชี้วัดของ สพท. ซึ่งเป็นตัวชี้วัดแกนกลางแค่นั้นเองค่ะ เราต้องเอาเนื้อเรื่องโยงเข้าสู่ตัวชี้วัดให้ได้ หรือเอาตัวชี้วัดมาตั้ง แล้วค่อยดูว่ามันเข้ากับเนื้อหาอันไหน” (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

ประโยชน์ของผลการวิจัยด้านโบราณคดีต่อหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในทัศนะของครูเพชร ปู่แขก เห็นว่าองค์ความรู้และวิธีการศึกษาของโบราณคดีนั้นสามารถเพิ่มเติมเข้าไปในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ได้เช่นกัน และเห็นด้วยกับการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าต้องเกิดจากการช่วยกันระดมความคิดเห็นทั้งจากคุณครูซึ่งมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน และโครงการวิจัยฯ ที่มีหน้าที่สืบค้นและสร้างองค์ความรู้ และนำกลับมาเผยแพร่สู่ท้องถิ่น (นางสาวเพชร ปู่แขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

คุณครูเสนอว่าให้ครูประจำกลุ่มสาระวิชาต่างๆ กลับไปทบทวนเนื้อหาความรู้จากงานวิจัยด้านโบราณคดีที่คิดว่าควรนำไปสอนเพิ่มเติมในรายวิชาต่างๆ แล้วจึงมีคุณครูเพียงหนึ่งคนเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียง จัดทำเป็นรูปเล่ม ซึ่งครูก็คิดว่าองค์ความรู้ด้านโบราณคดีนี้ น่าจะบูรณาการได้เป็นอย่างดีกับกลุ่มสาระวิชาวิทยาศาสตร์และสังคมศึกษา (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ, นางสาวเพชร ปู่แขก, นางสาววัชรีย์ กิตติวิโรจน์ชัย, นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561) เมื่อบทสนทนาถึงประเด็นนี้ คุณครูเพิ่งนึกขึ้นได้ว่าในปี พ.ศ. 2561 ทางกระทรวงศึกษาธิการจะปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา และเริ่มนำมาใช้ในการเรียนการสอนในปี พ.ศ. 2562 ดังนั้นหากจะเพิ่มเติมเนื้อหาของงานวิจัยโบราณคดีในรายวิชาวิทยาศาสตร์และสังคมศึกษาในปี นี้ ก็อาจจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งในปีหน้า อาทิ วิชาวิทยาศาสตร์ เคยมีสาระการเรียนรู้จำนวน 5 สาระ แต่จะลดลงเหลือเพียง 3 สาระ เป็นต้น ดังนั้นจึงอาจต้องหยุดการเพิ่มเติมเนื้อหาในวิชา

วิทยาศาสตร์และสังคมศึกษาไว้ก่อน และรอกจนกระทั่งมีหลักสูตรฉบับใหม่จากกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2562 ซึ่งขณะนี้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการกำลังอยู่ในขั้นตอนการเรียบเรียง และแจ้งมายังโรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศไทยให้เตรียมตัวกับการปรับเปลี่ยนหลักสูตรดังกล่าว แต่สำหรับหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสามารถจัดทำและปรับปรุงได้โดยโรงเรียนท้องถิ่นเอง (นางสาวเพชร ปู่แขก และนางสาววีรชรี กิตติวิโรจน์ชัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

“แล้วเราก็มาร่วมกันคิดว่าข้อมูลอันไหนมันน่าจะอยู่ในระดับหมู่บ้าน อำเภอ หรือจังหวัด ถ้าเราเจอกันอีกครั้ง ก็จะได้มานั่งทำหลักสูตรไปด้วยกันเลย เพราะหลักสูตรท้องถิ่นมันไม่เกี่ยวกับส่วนกลาง แต่ถ้าเราเอาเข้าสาระอื่นๆ มันจะยุ่งยาก เพราะกำลังจะเปลี่ยนหลักสูตรใหม่” (นางสาวเพชร ปู่แขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

สถานการณ์ปัจจุบันครูพรรณเห็นว่าควรเริ่มต้นจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นลำดับแรก เพราะสามารถกำหนดเนื้อหาในการเรียนการสอนได้โดยโรงเรียนในท้องถิ่นเอง เพียงแต่ต้องอ้างอิงกับตัวชี้วัดของส่วนกลาง

กลุ่มเป้าหมายของหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

แต่หากให้ครูประเมินเนื้อหาของงานวิจัยด้านโบราณคดี ครูแนะนำว่าควรนำมาสอนเพิ่มเติมในระดับชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 ขึ้นไป จนกระทั่งระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพราะเป็นความรู้ที่ยากต่อการเข้าใจของนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 1-3 โดยในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 อาจสอนเนื้อหาที่เป็นความรู้พื้นฐาน ที่เด็กๆ ในช่วงอายุนี้อาจสามารถเรียนรู้ จดจำ และทำความเข้าใจได้ สำหรับวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจมุ่งเน้นไปที่การสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 อย่างเต็มที่

ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ทางโรงเรียนยังเสนอความคิดเห็นว่าให้โครงการวิจัยฯ นำวิธีการต่างๆ ที่นักวิจัยทำงานมาสอนนักเรียน เช่น สารคดีขั้นตอนทำงานของนักวิจัยด้านต่างๆ หรือกระบวนการทำงานที่ไม่ซับซ้อน และสามารถทำการทดลองกับนักเรียนได้ เนื่องจากอยากให้นักเรียนทราบถึงกระบวนการของความคิดเบื้องต้นของวิธีการค้นหาความรู้ด้านต่างๆ ของโครงการวิจัยฯ และอยากให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นการปฏิบัติในห้องเรียนควบคู่กับการเรียนทฤษฎี อาทิ การเล่นเกมส์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับโบราณคดี เป็นต้น และต้องการเชิญผู้วิจัยมาร่วมสอนหนังสือในรายวิชานี้ โดยทางโรงเรียนจะจัดเตรียมคาบเรียนพิเศษไว้

“มันมีอะไรเล็กๆ น้อยๆ ที่เราสามารถทดลองให้เด็กดูได้ไหมคะ? ทางกระบวนการวิทยาศาสตร์เขาทำแบบนี้ แค่อยากให้ได้รู้กระบวนการของความคิดแค่นั้นได้ไหม แบบอะไรเล็กๆ น้อยๆ

ที่ให้เด็กพิสูจน์ได้ว่ามันใช้วิธีการนี้ได้ มันน่าสนใจมากเลยคะ แล้วเด็กก็น่าจะชอบ เหมือนให้พิสูจน์ชีวิตตัวเองมีอายุเท่าไร แล้วปลาที่ตายไปแล้ว บอกได้ไหมว่าตายไปแล้วกี่ชั่วโมง เพราะมันต้องใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์และจินตนาการด้วย อย่างเช่น คนตายก็ได้คะ ตายมาแล้วเท่าไร ก็ชั่วโมง” (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงยกตัวอย่างการทำกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ที่ รศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช เคยเข้าไปทำกิจกรรมกับนักเรียนในระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนเพลินพัฒนา (กรุงเทพมหานคร) โดยการนำโครงกระดูกมนุษย์จำลอง มาให้นักเรียนได้สัมผัสและเรียนรู้เรื่องราวร่างกายของคน โดยให้เด็กๆ แบ่งกลุ่ม และช่วยกันจัดวางกระดูกคนตามหลักกายวิภาค หรือการช่วยกันต่อชิ้นส่วนภาชนะดินเผาให้กลับไปเป็นรูปทรงเดิม และสอบถามคุณครูเกี่ยวกับความคิดว่ากิจกรรมในลักษณะนี้ เหมาะสมกับการเรียนการสอนที่โรงเรียนนี้หรือไม่

ครูพรพรรณ ชนะชูเจริญ เห็นด้วยกับกิจกรรมข้างต้นเป็นอย่างมาก ครูคิดว่าเด็กก็น่าจะสนุก เหมือนกับการต่อจิ๊กซอว์ ซึ่งเราอาจใช้กระดูกทำเป็นกระดูกชิ้นส่วนต่างๆ ทดแทนโครงกระดูกคนจำลองก็ได้ เนื่องจากโครงกระดูกคนนั้น อาจมีราคาแพง และอาจเพิ่มกิจกรรมที่ได้เรียนรู้ขั้นทับบถมของดิน เหมือนกับที่เห็นนักข่าวลงไปหลุมขุดค้นได้หรือไม่ นอกจากนั้นก็อยากรู้เกี่ยวกับเรื่องราววิวัฒนาการและวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีต ก่อนที่กลุ่มคนสมัยใหม่จะเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่บ้านถ้ำลอดในปัจจุบัน

“แล้วก็อยากรู้เรื่องของคนโบราณ ว่าเป็นยุคไหน แล้วเขาใช้อะไร ใช้หิน ใช้อะไร เพราะเห็นในข่าวเขาเรียกว่ายุคปลายน้ำแข็ง อยากรู้ว่าตอนนั้น แล้วในประเทศไทยเรามีน้ำแข็งแบบเขาหรือป่าว แล้วก็เรื่องของวิวัฒนาการของมนุษย์ ที่เป็นโฮโม ซาเปียน ซาเปียน อยากให้เด็กๆ รู้ อันนี้ด้วย เหมือนว่าก่อนจะมีเรา มันมีอะไรก่อนหน้าเรา เป็นยุคๆ ไป ก่อนที่จะเป็นถ้ำลอดในปัจจุบัน” (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

“อยากถามว่าทางโครงการวิจัยฯ มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องหินด้วยหรือไม่ เพราะอยากเพิ่มเติมเรื่องชั้นหินและการกำเนิดถ้ำเข้าไปในวิชาวิทยาศาสตร์ด้วย” (นางสาวเพชร ปูแขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

นอกจากนั้นคุณครูอยากให้ผู้วิจัยเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาของท้องถิ่น ที่เห็นว่ามีค่าสำคัญและผู้คนภายนอกให้ความสนใจ เพราะคุณครูต้องการทราบถึงทัศนคติของคนภายนอกที่มองเข้ามาถึงท้องถิ่น ดังนั้นผู้วิจัยจึงตั้งคำถามไว้ให้กับคุณครูเช่นกัน หากเป็นคุณครูและนักเรียน อยากเรียนรู้และสนใจของค์ความรู้ใดจากงานวิจัยด้านโบราณคดี สำหรับผู้วิจัยเสนอความคิดเห็นเบื้องต้นว่า น่าจะสอดแทรกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรมของหมู่บ้าน ที่ได้จากประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้รุ่นสู่รุ่น ซึ่งคุณครูทุกคนเห็นด้วยเป็นอย่างมาก โดยครูกล่าวว่า “อีก 20-30 ปี ก็ยังมีรูปของคนในชุมชนอยู่ในหนังสือเรียน”

และครูเพชร ปูแขก บอกว่า “แต่เราก็ต้องมาแบ่งหน้าที่กันนะ ทางน้องตุน (ผู้วิจัย) ก็จะหาเกี่ยวกับโบราณคดี ส่วนเราก็ต้องหาของท้องถิ่น ประวัติหมู่บ้าน ประเพณี ต้องช่วยๆ กันนะคะ”

ครูเห็นว่าความรู้ด้านโบราณคดีจากงานวิจัยนั้น น่าจะนำมาสอนเพิ่มเติมให้นักเรียนในท้องถิ่น เพราะเป็นเรื่องราวที่อยู่ใกล้ตัวของเยาวชน คุณครูเห็นว่าหน้าที่ผู้วิจัยเลือกเข้ามาทำการจัดการความรู้กับโรงเรียนเป็นกระบวนการที่ดีมาก เพราะเยาวชน คืออนาคตข้างหน้าของหมู่บ้าน ดังนั้นควรเริ่มต้นการถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนเพื่อความยั่งยืน เพราะพวกเขาจะเติบโตและใช้ชีวิตร่วมกับทรัพยากร รวมทั้งสืบสานและต่อยอดความรู้เหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนในอนาคต โดยครูวีศรีบอกว่า “ไม่ใช่คนข้างนอกรู้ แต่คนข้างในไม่รู้ ถูกต้องมากค่ะ เราต้องทำให้คนข้างในรู้ให้มากกว่าคนข้างนอกค่ะ” (นางสาววีศรี กิตติวิโรจน์ชัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

หากองค์ความรู้ที่สร้างขึ้นจากทรัพยากรในท้องถิ่น ได้เผยแพร่ ใช้ประโยชน์ และเก็บรักษาไว้กับหมู่บ้าน ความรู้เหล่านั้นก็จะไม่เลือนหาย และถูกใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องในท้องถิ่น และรู้สึกขอบคุณที่คณะนักวิจัยได้เข้ามาศึกษาค้นคว้าทำการวิจัย เพราะหากนักวิจัยไม่เข้ามาทำงานวิจัยคนในท้องถิ่นก็ไม่ทราบว่าภายในหมู่บ้านถ้าลวดมีทรัพยากรที่มีคุณค่ามากมายถึงเพียงนี้

สรุปการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2

กล่าวโดยสรุปคือ โรงเรียนและผู้วิจัยจะร่วมกันทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นลำดับแรก ควรนำองค์ความรู้จากงานวิจัยด้านโบราณคดีมาบรรจุไว้ในหลักสูตร โดยมีการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โดยการกำหนดขอบเขตของเนื้อหา คือ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหมู่บ้านถ้าลวด สำหรับระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับอำเภอปางมะผ้า และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับจังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อกำหนดขอบเขตของเนื้อหาในแต่ละระดับชั้นดังกล่าวข้างต้นแล้ว หลังจากนั้นจึงมาร่วมกันระดมความคิดเห็นว่า องค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้รับจากงานวิจัย ควรจะถูกรวบรวมอยู่ในระดับหมู่บ้านถ้าลวด อำเภอปางมะผ้า หรือจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในการนัดพบกันช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561

นอกจากนั้นทางโรงเรียนมีแนวคิดว่ายากจัดทำหนังสือประกอบการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อนำองค์ความรู้ทั้งหมดที่โครงการวิจัยฯ และโรงเรียน กำลังจะจัดทำหลักสูตรมาบรรจุให้เป็นรูปแบบหนังสือ โดยอาจช่วยกันเขียนเนื้อหาต่างๆ แต่ใช้ภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจของนักเรียนเพื่อให้ได้ใช้ประกอบการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสามารถใช้หมุนเวียนในการเรียนการสอนในลักษณะรุ่นต่อรุ่นได้ นอกจากนั้นยังเป็นการเก็บรักษาและอนุรักษ์ความรู้ให้อยู่คู่กับชุมชนในอนาคต จำนวนที่ต้องการผลิตและเพียงพอต่อการเรียนการสอน คือ 20 เล่ม เนื่องจากหนังสือเรียนนี้จะทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และความสำคัญอีกหนึ่งประการคือ

สามารถช่วยแก้ปัญหาการสอนที่ไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากในระบบราชการ ต้องมีการโยกย้ายครูไปยังโรงเรียนต่างๆ ดังนั้นเมื่อครูผู้สอนถูกโยกย้ายไปยังโรงเรียนอื่นๆ องค์ความรู้ที่ครูคนนั้นทำการเรียนการสอนก็จะติดตัวไปครูผู้สอน หากเราจัดทำหนังสือ ความรู้ชุดนี้ก็จะดำรงอยู่กับโรงเรียนและท้องถิ่น ไม่สูญหายไปกับครูผู้สอน (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ, นางสาวเพชรรา ปู่แขก, นางสาววัชรวิจิตร วิโรจน์ชัย, นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

“แล้วถ้าเราอยากได้หนังสือเป็นเล่มแบบนี้ พอจะได้อย่างไรได้บ้างไหม ถ้าได้หนังสือจะดีมากเลยนะคะ เราก็อาจจะช่วยกันทำข้อมูลให้ง่ายต่อการเข้าใจของเด็ก แล้วค่อยพิมพ์เป็นหนังสือออกมา เพราะปกติหลักสูตรท้องถิ่น พวกคุณครูเขาก็เป็นคนคิดขึ้นกันมาเอง แต่ไม่เคยมีเป็นรูปเล่มที่รวบรวมเป็นเล่มเดียวกันไว้เพื่อใช้สอน” (นางสาวเพชรรา ปู่แขก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

ทั้งนี้จากการสนทนาผู้วิจัยพบข้อจำกัดในการสร้างสรรค์กิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับโบราณคดี คือ ความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ดังนั้นคุณครูบางส่วนจึงกังวลกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับโบราณคดี อาทิ เมื่อเวทิตาชาวบ้านครั้งที่ 1 ณ วัดถ้ำลอด โครงการวิจัยฯ ได้นำใบหน้าจำลองของผู้หญิงอายุ 13,000 ปีมาแล้ว ที่ได้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด มานำเสนอให้ชาวบ้านถ้ำลอดได้ชมรูปปั้นของจริง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับมนุษย์เป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงมีเด็กบางคนที่เห็นแล้วกลัว และกรี๊ดร้องออกมา เป็นต้น ดังนั้นจึงกังวลเกี่ยวกับกิจกรรมเรียนรู้ที่จะใช้กระดูกคนจำลอง (นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561) แต่ในทัศนะของครูวัชรวิจิตร วิโรจน์ชัย เห็นว่าหากใช้กระดูกคนจำลองน่าจะดีกว่ากระดูก เพราะจะทำให้เด็กๆ ได้เห็นและสัมผัสกับรูปร่างจริงๆ ของกระดูกคน ที่อยู่ภายในร่างกายของมนุษย์ หากกังวลเรื่องความหวาดกลัวของเด็กๆ ครูคิดว่าสามารถเลือกสอนในช่วงชั้นที่เหมาะสมได้ อาจเป็นนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลายขึ้นไป (นางสาววัชรวิจิตร วิโรจน์ชัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561) ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรต้องมีการศึกษาและเก็บข้อมูลกับปัจจัยความเชื่อเรื่องผีให้มากขึ้นในอนาคต

รูปที่ 4 การสนทนากลุ่มกับครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

(ที่มา: โครงการมนุษยก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

รูปที่ 5 กลุ่มครูกำลังชมรายการข่าว เกี่ยวกับงานวิจัยด้านโบราณคดี

(ที่มา: โครงการมนุษยก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

2.2.2 การพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเป็นแหล่งเรียนรู้

กระบวนการที่สำคัญสำหรับการพัฒนาแหล่งโบราณคดีให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้

คือ

อ

การระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการแหล่งโบราณคดี สำหรับภาคส่วนการศึกษาพบว่าทางโรงเรียนจะรวมกลุ่มคุณครูจากสาระการเรียนรู้ต่างๆ โดยเฉพาะครูในกลุ่มสาระสังคมศึกษาจะเข้าไปเยี่ยมชมและประเมินแหล่งโบราณคดีว่าเหมาะสมสำหรับการเป็นแหล่งเรียนรู้หรือไม่ เพราะคุณครูส่วนใหญ่ยังไม่เคยไปเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี นอกจากนั้นยังอยากพานักเรียนไปเรียนรู้ที่แหล่งโบราณคดีพิงผาถ้ำลอดด้วย ซึ่งกำหนดการเข้าเยี่ยมชมและประเมินแหล่งโบราณคดีนั้น จะมีการประชุมและนัดหมายกันในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561

รูปแบบการเรียนการสอนที่แหล่งเรียนรู้

สำหรับรูปแบบการเรียนการสอนนั้น คุณครูเสนอว่าควรจะเรียนรู้ภาพรวมของเนื้อหาและทฤษฎีในห้องเรียน แล้วจึงพานักเรียนไปทัศนศึกษายังแหล่งโบราณคดี จะช่วยเสริมสร้างและกระตุ้นให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น หากถามถึงความพร้อมของนักเรียนในการไปทัศนศึกษายังแหล่งโบราณคดี ครูคิดว่าเป็นกิจกรรมที่นักเรียนน่าจะชื่นชอบเป็นอย่างมาก เพราะนักเรียนชอบการไปศึกษาเรียนรู้นอกสถานที่ และควรจะได้เรียนรู้สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวพวกเขา ก่อนสิ่งที่อยู่ไกลตัว ครูบอกว่า “ทางโรงเรียนนี้ยินดีมากๆ นะคะ เพราะเด็กๆ ชอบแบบนี้อยู่แล้ว เพราะบางครั้งก็อาจจะเบื่อครู อยู่แต่ในห้องเรียน เด็กเบื่อมีแค่ครู แต่ถ้าว่ามีคนข้างนอกมา เด็กชอบ มันเหมือนกระตุ้น มันเจอคนใหม่ๆ อะไรแบบนี้เด็กๆ จะชอบ มันก็จะกระตุ้นการเรียนของเขา ครูคิดว่าอย่างเช่นถ้าโลงลงรักนี้ ก็สามารถพาไปได้ เพราะได้เรียนรู้จากของจริง” (นางสาววัชรวิ กิตติวิโรจน์ชัย สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

หากถามถึงความพร้อมของนักเรียนในการไปทัศนศึกษายังแหล่งโบราณคดี ครูคิดว่าเป็นกิจกรรมที่นักเรียนน่าจะชื่นชอบเป็นอย่างมาก เพราะนักเรียนที่ชื่นชอบการไปศึกษาเรียนรู้นอกสถานที่ ดังคำกล่าวที่ว่า “ถามใจเด็กกว่าอยากไปไหม ครูว่าอยากไปแน่นอน แบบนี้เด็กๆ ชอบ น่าจะชอบกว่าครูอีกค่ะ เด็กๆ ชอบมาถามว่าไปถ้าไหมคะ ไปตรงไหน ตรงนี้ไหม อยากให้ครูพาออกไปเด็กๆ ชอบอยู่แล้ว” (นางสาวเพชร ปูแขก สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

ปัญหาและข้อจำกัด

จากการพูดคุยพบประเด็นที่คุณครูกังวล 5 ประเด็น (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ, นางสาวเพชร ปูแขก, นางสาววัชรวิ กิตติวิโรจน์ชัย, นางปริยานุช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561) ได้แก่

1. การเข้าไปใช้ประโยชน์แหล่งโบราณคดีในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ว่าสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้อย่างอิสระหรือไม่ และมีข้อจำกัดใดบ้าง เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนโลงลงรักตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย รวมทั้งแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

2. การเก็บรักษาโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีว่าชุมชนสามารถเก็บรักษาและนำมาจัดแสดงภายในหมู่บ้านได้หรือไม่ เพื่อการเรียนรู้ของเยาวชนในท้องถิ่น หรือจะต้องส่งคืนให้กับกรมศิลปากรทั้งหมด โดยความคิดเห็นส่วนตัวของครูนั้น เห็นว่ากฎหมายเกี่ยวกับการสืบโบราณวัตถุที่พบในท้องถิ่นให้กับกรมศิลปากรน่าจะมีการเปลี่ยนแปลง โดยน่าจะเก็บรักษาโบราณวัตถุไว้กับสถานที่ที่พบหลักฐานทางโบราณคดี และจัดตั้งคณะกรรมการของชุมชนขึ้นเพื่อช่วยกันจัดการและดูแลรักษาหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “คือที่จริงตามกฎหมายไม่น่าจะให้เอา

ไปไว้ที่กรมศิลปากรเลยเนอะ มันน่าเสียดาย น่าจะไว้ในชุมชนเหมือนเดิม แล้วก็มาจัด แต่มาบอกมาชี้แจง มาอะไร แล้วก็ส่งคนมาดูแล แต่ถ้าชาวบ้านจะร่วมทำ เราก็ต้องไปเฝ้าไปอะไรอย่างจริงจัง ต้องชุมชน นั้นแหละที่ช่วยกันจัดการ จัดเวรยาม ตั้งคณะกรรมการ” (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

3. ภายในแหล่งโบราณคดีถ้ามีแผนโคลงรักมีออกซิเจนเพียงพอต่อการหายใจหรือไม่ และต้องจำกัดจำนวนของนักเรียนที่จะเข้าไปศึกษาหรือไม่ อย่างไร

4. เรื่องการหยิบจับสิ่งต่างๆ ภายในถ้ำของนักเรียน เนื่องจากเด็กๆ เป็นวัยที่อยากรู้อยากเห็น และอยากสัมผัส ดังนั้นก่อนที่จะนำเด็กๆ ไปยังแหล่งโบราณคดี ควรมีการกำหนดข้อปฏิบัติ และข้อห้ามต่างๆ เพื่อให้นักเรียนรับทราบและปฏิบัติตาม

5. ปัจจัยความเชื่อเรื่องผี เนื่องจากแหล่งโบราณคดีเป็นสุสานฝังศพ ดังนั้นคุณครูจึงกังวลว่าอาจเกิดสิ่งที่ไม่ดีกับนักเรียนที่ขี้ขวัญอ่อน แต่อาจแก้ไขโดยต้องมีครูเป็นผู้ดูแลและควบคุมความเรียบร้อย ก็สามารถลดทอนความเชื่อเรื่องผีได้

นอกจากนั้นครูปริญญช ศักดิ์ชัยปัญญา ยังเสนอแนวคิดการจัดทำบ้านศูนย์วัฒนธรรมไทใหญ่ ซึ่งเล็งเห็นว่าศาลาเก่าบริเวณข้างถนนลงไปสู่อ่างน้ำลอด สร้างด้วยงบประมาณของหลวงเป็นที่ของมูลนิธิ ในปัจจุบันศาลาถูกทิ้งร้างและไม่ได้ใช้ประโยชน์แต่อย่างใด ครูเห็นว่าน่าจะปรับปรุงให้เป็นศูนย์วัฒนธรรมไทใหญ่ผนวกกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของหมู่บ้าน ถ้ำลอด เพื่อให้นักเรียนและเยาวชนได้เข้าไปศึกษา และนักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปเยี่ยมชมก่อนที่จะเข้าไปท่องเที่ยวในถ้ำน้ำลอด (นางปริญญช ศักดิ์ชัยปัญญา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

2.2.3 กิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย

ภูมิหลังของกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย

จากการสนทนาทำให้ทราบว่าที่โรงเรียนบ้านถ้ำลอดเคยจัดกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย ฝึกหัดการนำเที่ยวโดยใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารที่ถ้ำน้ำลอด เนื่องจากเมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว มีการประเมินโครงการโรงเรียนในฝัน จึงริเริ่มกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย บรรจุอยู่ในกลุ่มสาระ ภาษาต่างประเทศ มีการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โดยการพานักเรียนไปยัง สถานที่จริง คือ ถ้ำน้ำลอด และกำหนดบทบาทสมมติให้นักเรียนเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและมัคคุเทศก์ แล้วจึงสร้างบทสนทนาเป็นภาษาอังกฤษ โดยการนำชมภายในคูหาถ้ำที่ 1-3 โดยเน้นการ บรรยายความรู้และลักษณะเด่นในแต่ละคูหาถ้ำ รวมทั้งบทสนทนาต่างๆ ในชีวิตประจำวัน สาเหตุที่ คุณครูสอนวิชามัคคุเทศก์เป็นภาษาอังกฤษ เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ และเด็ก ๆ จำนวนมากเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนแล้ว มักประกอบอาชีพนำเที่ยว

แต่ในปัจจุบันได้ยุติการทำกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อยแล้ว เนื่องจากปัญหาที่พบจากโครงการที่เคยทำในอดีตนั้น พบว่ามีปัญหาด้านคมนาคมต้องเดินทางจากโรงเรียนไปยังถ้ำน้ำลอดในเวลาที่จำกัด จึงต้องคิดวิธีการเดินทางว่าจะเดินเท้า รถมอเตอร์ไซด์ หรือรถยนต์ เพราะรายวิชานี้มีเวลาในการเรียนการสอนที่จำกัดเพียง 1-2 ชั่วโมงเท่านั้น และผู้ปกครองของนักเรียนบางส่วนเกิดความเข้าใจผิดว่าคุณครูได้นำนักเรียนไปเที่ยวเล่นที่บริเวณถ้ำ ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับผู้ปกครองบางส่วน นอกจากนี้ยังต้องกังวลเรื่องความเชื่อเรื่องผีที่อาจเกิดขึ้นกับนักเรียน ปัญหาดังกล่าวข้างต้นนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ยุติการจัดกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย ครูพรพรรณ ชนะชูเจริญ บอกเล่าว่า

“จะเดินไปก็เป็นชั่วโมงแล้ว กลับไปกลับมา แล้วก็ถ้าไป พ่อแม่ผู้ปกครองเขาอาจจะไม่เข้าใจ คิดว่าเราไปเที่ยวเล่นเตร็ดเตร่ มันหลายอย่างคะ คือทุกอย่างมันก็จะมาลงที่เราหมดคะ ก็เลยไม่อยาก แล้วถ้าเกิดไปในถ้ำแล้วได้ก็มีอาการนั้นนี่ขึ้นมา มีข่าวลือว่าเดี๋ยวหมดสติเอ๊ย เดี่ยวอะไรเอ๊ย เราก็กลัว กลัวจริงๆ เรื่องความเชื่อมันก็เป็นปัจจัยหนึ่ง”

การรื้อฟื้นกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย

แต่เมื่อคุณครูได้สนทนากับผู้วิจัยเกี่ยวกับกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย ทำให้มีความปรารถนาที่จะรื้อฟื้นกิจกรรมขึ้นมา แต่อาจจะต้องเปลี่ยนรูปแบบเป็นการจำลองถ้ำน้ำลอด แล้วให้นักเรียนนำเที่ยวโดยใช้ภาษาอังกฤษ แต่ต้องทำกิจกรรมในโรงเรียน และอาจช่วยกันคิดบทบรรยายภาษาอังกฤษเกี่ยวกับถ้ำน้ำลอด ที่นักเรียนสามารถเข้าใจ จดจำ และสื่อความหมายกับนักท่องเที่ยวได้ หลังจากนั้นจึงนำนักเรียนไปทดสอบการนำเที่ยวยังสถานที่จริงแล้วจึงประเมินผล เมื่อปรับปรุงแก้ไขจนกระทั่งมีความสมบูรณ์และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในสถานการณ์จริงได้ จึงรวบรวมและเรียบเรียงเป็นหนังสือขนาดเล็กหรือแผ่นพับ โดยแบ่งออกเป็นแผ่นพับสำหรับการพูดบรรยายของมัคคุเทศก์น้อย และแผ่นพับที่เป็นทางการสำหรับนักท่องเที่ยว ทำที่สื่อนักเรียนก็จะสามารถนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชนผ่านทางผู้ปกครองในแต่ละครอบครัวในหมู่บ้านได้ นอกจากนี้แผ่นพับนี้ยังสามารถมอบให้นักท่องเที่ยวเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด ดังคำกล่าวที่ว่า

“ก็เขียนสั้นๆ ว่ามันเป็นอะไร และที่มันเป็นจุดสำคัญของแต่ละถ้ำ ก็อธิบายเล็กๆ น้อยๆ ที่จริงถ้าเรามีแผ่นพับให้บางที่เขา (นักท่องเที่ยว) กลับไป เขาก็กลับไปเผยแพร่ได้นะ มากกว่าปากต่อปาก ก็เหมือนเราได้เผยแพร่ไปในตัว ที่จริงการท่องเที่ยวเขาน่าจะทำ แต่แผ่นพับนี้ก็อาจเป็นผลงานของโรงเรียนได้นะ เราน่าจะทำข้อมูลของส่วนตัวให้กับเด็กที่เป็นไกด์ และแผ่นพับที่เป็นข้อมูลฉบับเต็มให้นักท่องเที่ยว เคยเห็นครูเขาทำเป็นนวัตกรรมไว้คะ เคยเห็นอยู่ เดี่ยวจะไปลอง อันนี้สนใจคะ พร้อมทำ” (นางสาวพรพรรณ ชนะชูเจริญ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

ในภาพรวมระหว่างที่สนทนากลุ่มนั้น บรรยากาศเต็มไปด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็นในการนำองค์ความรู้จากงานวิจัยด้านโบราณคดีบรรจุเข้าสู่หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นการทำความรู้จักกันในฐานะที่คณาจารย์และผู้วิจัยอาศัยอยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน ถ้ำลอด จึงทำให้มีการสร้างความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้มากขึ้น

2.3 การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรักของคณะครู

การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2561 มีครูเข้าร่วมจำนวน 7 คน (ดูรายละเอียดในตารางที่ 2) รายละเอียดดังนี้

กลุ่มครูเสนอความเห็นว่ายากจะเข้าไปเยี่ยมชมที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก เพื่อให้เข้าใจองค์ความรู้และสภาพของแหล่งโบราณคดีมากยิ่งขึ้น เพื่อนำไปสู่การระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับทิศทางของหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ในการไปเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรักของคณะครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอด คือ 1) เพื่อประเมินว่าแหล่งโบราณคดีนี้สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของนักเรียนโรงเรียนบ้านถ้ำลอดได้หรือไม่ อย่างไร และ 2) เพื่อสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรักให้กับกลุ่มครูในท้องถิ่น สามารถนำไปวิเคราะห์เกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างเข้าใจลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น และประเมินว่าองค์ความรู้ชุดนี้จะสามารถบูรณาการกับรายวิชาใดได้บ้าง

ในระหว่างทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ ดังนั้นจึงมีพืชพรรณนานาชนิดขึ้นเรียงรายตามสองข้างทางจนกระทั่งไปถึงตัวแหล่งโบราณคดี ดังนั้นกลุ่มครูจึงสังเกตเห็นว่าเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีน่าจะสอดคล้องกับการเรียนการสอนเรื่องระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และอาจเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรท้องถิ่นให้กับนักเรียน จะทำให้นักเรียน เข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องราวที่สัมพันธ์กับชีวิตของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น และสามารถนำความรู้ไปบูรณาการกับวิชาวิทยาศาสตร์ได้

ผู้วิจัยได้นำกลุ่มคุณครูเข้าไปเยี่ยมชมและบรรยายข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีนี้ในทุกลมิต โดยนำเข้าไปยังคูหา A1 เท่านั้น โดยไม่ได้นำเข้าไปยังคูหาอื่นๆ ที่ค่อนข้างต้องใช้ทักษะในการปีนป่าย เพราะกลุ่มครูเห็นว่าอาจเป็นอันตรายสำหรับครูบางท่าน และคูหา A1 ก็สามารถเป็นตัวแทนของแหล่งโบราณคดีที่เล่าเรื่องวัฒนธรรมโลงไม้ได้อย่างครบถ้วนแล้ว

จากการสังเกตพบว่ากลุ่มครูมีความกระตือรือร้นในการสอบถามข้อมูลเป็นอย่างมาก และสรุปความคิดเห็นว่าแหล่งโบราณคดีนี้มีประโยชน์และเหมาะสมสำหรับการศึกษาในท้องถิ่นของบ้านถ้ำลอดและอำเภอปางมะผ้า ซึ่งคุณครูประเมินว่านักเรียนสามารถเดินทางมาเรียนรู้ยังแหล่งโบราณคดีได้ และคาดการณ์ว่าจะเป็นกิจกรรมที่นักเรียนชื่นชอบและกระตุ้นการเรียนรู้ เพราะโดย

ธรรมชาติของนักเรียนจะชอบการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ดังนั้นแหล่งโบราณคดีนี้จึงเหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของโรงเรียน สำหรับช่วงชั้นที่เหมาะสมในการเดินทางมาเรียนรู้ยังแหล่งโบราณคดีคือ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 เพราะสอดคล้องกับการศึกษารายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่จะสอนในระดับช่วงชั้นดังกล่าว สำหรับรายละเอียดของเนื้อหาและกิจกรรมประกอบการเรียนการสอนนั้น ต้องมีการประชุมร่วมกันเพิ่มเติม และอาจทดลองนำนักเรียนมาเรียนรู้ยังแหล่งโบราณคดีด้วย (รูปที่ 4.6 และ 4.7)

รูปที่ 6 คณะครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอดเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

รูปที่ 7 คณะครูขณะเยี่ยมชมภายในคูหา A1

(ที่มา: โครงการมนุษยก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

2.4 การประชุม

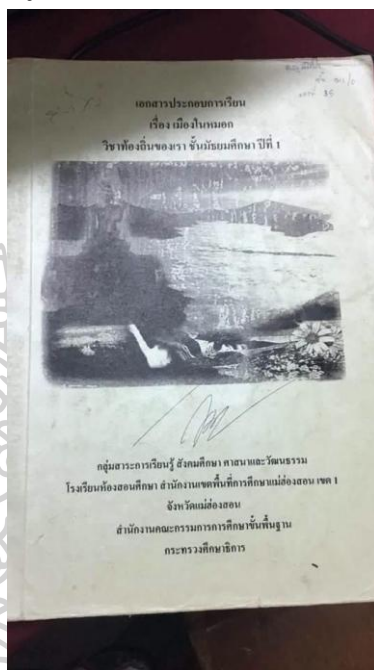
ในระหว่างปี พ.ศ. 2561-2562 มีการประชุมกับคณะครูจำนวนทั้งหมด 4 ครั้ง รายละเอียดดังนี้

2.4.1 การประชุมครั้งที่ 1

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2561 ผู้เข้าร่วมจำนวน 10 คน ณ โรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.3) เนื่องจากคุณครูจำนวนหนึ่งไม่เคยเข้าร่วมสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังนั้นการประชุมครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้แจงเป้าหมายระดมความคิดเห็น และวิธีการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีรายละเอียดดังนี้

เป้าหมายของการจัดทำหลักสูตร คือ การสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบ้านถ้ำลอด เพื่อบรรจุเนื้อหาของท้องถิ่นเข้าไป ให้นักเรียนในบ้านถ้ำลอดได้เรียนรู้ภูมิหลังของตนเอง

และผลิตหนังสือแบบเรียนประกอบรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำนวน 3 เล่ม เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 เนื่องจากโรงเรียนยังไม่มีหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นของตนเอง ในปัจจุบันจึงยึดเนื้อหาตามหนังสือวิชาท้องถิ่นของเรา ในการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นของอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (รูปที่ 4.8) และไม่มีแบบฝึกหัดให้นักเรียน ดังนั้นจึงอยากพัฒนาหลักสูตรให้มีเนื้อหาเฉพาะของบ้านถ้ำลอดมากขึ้น

รูปที่ 8 เอกสารประกอบการเรียนเรื่อง “เมืองในหมอก”
วิชาท้องถิ่นของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

(ที่มา: โครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

เนื้อหาที่ใช้สอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของโรงเรียน พบว่าเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่บ้านถ้ำลอด ซึ่งอ้างอิงข้อมูลจากผลงานวิจัยของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยยังไม่ได้เพิ่มเติมหรือปรับปรุงเนื้อหาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในระยะหลังจากการเผยแพร่ของงานวิจัย (งานวิจัยเผยแพร่ใน ปี พ.ศ. 2550)

วิธีการจัดทำหลักสูตร คือ ในอดีตเคยมีรายวิชา “ท้องถิ่นของเรา” โดยเขาจะเก็บรวบรวมข้อมูลของอำเภอนั้นๆ ว่าในท้องถิ่นมีสถานที่ท่องเที่ยวอะไรบ้าง ประกอบด้วยผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ใด เป็นต้น แล้วจึงนำไปสอนในวิชาเลือกสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ซึ่งคณะครูเห็นว่าน่าจะจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่ของโรงเรียน โดยที่ไม่ต้องพยายามยึดกับหนังสือแบบเรียนในอดีต ควร

จะเป็นหลักสูตรที่เกิดขึ้นอย่างอิสระ และสอดคล้องกับพื้นที่บ้านถ้ำลอด คัดเลือกเนื้อหาที่เป็นของบ้านถ้ำลอด ทั้งองค์ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ประเพณีวัฒนธรรมชาวไทใหญ่ และเรื่องราวของโบราณคดีจากงานวิจัยของโครงการฯ โดยมุ่งเน้นไปที่รายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นลำดับแรก และต้องช่วยกันพิจารณาคัดเลือกเนื้อหาที่เหมาะสมในแต่ละระดับชั้นเรียน ตามลำดับความยากง่ายของเนื้อหา และสอดคล้องกับคำอธิบายของหลักสูตร วิธีการศึกษาอาจเริ่มต้นจากการเรียนทฤษฎีและเนื้อหาในชั้นเรียน แล้วจึงพานักเรียนไปศึกษาตามแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏในพื้นที่หมู่บ้านถ้ำลอด เพื่อที่นักเรียนจะสามารถเรียนรู้ เข้าใจ และตั้งคำถามเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ได้ลึกซึ้งขึ้น

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำหลักสูตร คือ 1) ตั้งแต่มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนไม่มีเนื้อหาข้อมูลที่จะนำไปสอน เพราะกลุ่มครูไม่เข้าใจเรื่องราวในทหุมิติของท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง เนื้อหาจะเปลี่ยนแปลงตามครูผู้สอน ซึ่งต้องรับผิดชอบสืบค้นข้อมูลว่าในแต่ละภาคการศึกษาจะสอนเนื้อหาใด ไม่มีการรวบรวมองค์ความรู้ หรือลำดับความสำคัญของเนื้อหาจากง่ายไปยาก และหากครูผู้สอนถูกย้ายไปสอนยังโรงเรียนอื่น ครูที่รับผิดชอบรายวิชาคนต่อไปจะต้องวางแผนการสอนและสืบค้นเนื้อหาใหม่ด้วยตนเอง ดังนั้นจึงทำให้ขาดเอกภาพและมาตรฐานในการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2) คณะครูยังไม่เข้าใจเนื้อหาและข้อมูลของงานวิจัยด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้ เพราะเป็นเนื้อหาที่ไม่คุ้นเคย และยากต่อการทำความเข้าใจ ดังนั้นจึงยังติดขัดในการบูรณาการความรู้และพิจารณากับตัวชี้วัดของหลักสูตรแกนกลาง ทำให้คณะครูอยากเรียนรู้เนื้อหาของงานวิจัยอีกครั้งหนึ่ง ในการประชุมครั้งต่อไป

รูปที่ 9 บรรยากาศการประชุมครั้งที่ 1 ณ โรงเรียนบ้านถ้ำลอด
(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 142)

2.4.2 การประชุมครั้งที่ 2

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2561 ผู้เข้าร่วมจำนวน 9 คน ณ โรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.3) วัตถุประสงค์ของการประชุม คือ การนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของอำเภอปางมะผ้าและหมู่บ้านถ้ำลอดให้กับคณะครูและร่วมกันระดมความคิดเห็นว่าองค์ความรู้ต่างๆ ที่นำเสนอ มีเนื้อหาสอดคล้องกับตัวชี้วัดของหลักสูตรแกนกลางหรือไม่ อย่างไร มีรายละเอียดดังนี้

กระบวนการนำเสนอองค์ความรู้ แบ่งออกเป็น 3 เนื้อหาหลัก คือ 1) พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (สมัยหินกะเทาะ สมัยหินใหม่ วัฒนธรรมโลงไม้ และเนินดินรูปวงกลม) จนกระทั่งยุคประวัติศาสตร์ (สมัยล้านนา สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ) บรรยายโดยผู้วิจัย 2) วิถีวิทยาของการวิจัยด้านโบราณคดี บรรยายโดยผู้วิจัย 3) การกำเนิดถ้ำ บรรยายโดยนายอริวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล นักวิจัยด้านโบราณสัตว์วิทยาของโครงการฯ และ 4) โบราณสัตว์วิทยาที่พบในแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปางมะผ้า บรรยายโดยนายอริวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล ภายหลังคณะครูฟังบรรยายเสร็จ จึงเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน มีรายละเอียดดังนี้

การประเมินองค์ความรู้เทียบกับตัวชี้วัดหลักสูตรแกนกลาง พบว่าเนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม และโบราณสัตว์วิทยาที่พบในแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปางมะผ้า สอดคล้องกับตัวชี้วัดวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพิ่งนำกลับมาทำการเรียนการสอนในช่วงระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา โดยกระทรวงศึกษาธิการเปิดโอกาสให้กับโรงเรียนท้องถิ่น ผลผลิตหลักสูตรและเนื้อหาสาระในการเรียนได้อย่างอิสระ และสามารถชี้แหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่น ประกอบการเรียนการสอนได้อย่างเต็มที่ สำหรับเนื้อหาการกำเนิดถ้ำ สอดคล้องกับวิชาภูมิศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งวิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาที่กำลังทดลองสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นวิชาที่กระทรวงศึกษาธิการเริ่มต้นทดลองให้นำมาทำการเรียนการสอนในภาคการศึกษาปี สำหรับวิถีวิทยาของการวิจัยด้านโบราณคดีสามารถนำไปบูรณาการกับวิชาวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจึงลงมติว่าจะสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นลำดับแรกเมื่อประสบความสำเร็จ จึงพัฒนาต่อยอดไปที่รายวิชาภูมิศาสตร์และวิทยาศาสตร์

กระบวนการเขียนโครงสร้างของหลักสูตร ขั้นตอนแรกต้องระบุเนื้อหาที่จะบรรจุในหลักสูตร และรายละเอียดเนื้อหาในแต่ละระดับชั้นเรียน จากนั้นจึงวางเป้าหมายของการเรียนรู้ในแต่ละคาบเรียน และออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับเนื้อหาดังกล่าว

วิธีการเรียนการสอน คณะครูเสนอความเห็นว่าคุณครูผู้สอนจะต้องเรียนรู้เนื้อหาต่างๆ หลังจากที่สร้างหลักสูตรและหนังสือแบบเรียนสำเร็จแล้ว เพื่อให้ผู้สอนเข้าใจเนื้อหาทั้งหมดอย่างท่องแท้ จะทำให้การถ่ายทอดสู่นักเรียนมีประสิทธิภาพและความถูกต้องแม่นยำมากขึ้น สำหรับนักเรียนเห็นว่าควรพาไปยังแหล่งโบราณคดี โดยที่นักเรียนยังไม่ได้รับรู้ข้อมูลของแหล่งโบราณคดี เพื่อที่จะสามารถเกิดจินตนาการและตั้งคำถามได้อย่างอิสระ และมีใบกิจกรรมให้นักเรียนได้เขียนคำถามต่างๆ ที่ได้สังเกตเห็นจากแหล่งโบราณคดี เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนมีเป้าหมายและความสนใจในการเดินทางไปยังแหล่งโบราณคดี จากนั้นจึงกลับมาเรียนรู้ทฤษฎีและเนื้อหาในห้องเรียนเพื่อตอบข้อสงสัยต่างๆ ของนักเรียน หลังจากนั้นจึงกลับไปยังแหล่งโบราณคดีอีกครั้ง เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมทั้งหมดที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ หากทำการเรียนการสอนในลักษณะนี้จะช่วยกระตุ้นการเรียนรู้ของนักเรียน การเรียนจะมีประสิทธิภาพมากขึ้น และอาจสร้างแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์ดูแลทรัพยากรของท้องถิ่นตนเอง

แนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีในทัศนะของโรงเรียน น่าจะใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก เป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของโรงเรียน เนื่องจากในอนาคตเมื่อสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสำเร็จ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยจะถูกบรรจุไว้ในเนื้อหา ดังนั้นจึงควรมีกิจกรรมพานักเรียนไปศึกษาตามแหล่งโบราณคดี เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาในหลักสูตร น่าจะเรียนเนื้อหาและทฤษฎีในภาคการศึกษาที่ 1 และนำนักเรียนไปศึกษาตามแหล่งโบราณคดีในภาคการศึกษาที่ 2 เนื่องจากภาคการศึกษาที่ 1 จะตรงกับช่วงฤดูฝน ซึ่งมีความลำบากในการเดินทางไปยังแหล่งโบราณคดี และอาจเกิดอุบัติเหตุกับนักเรียน ดังนั้นการเดินทางไปยังแหล่งโบราณคดีในภาคการศึกษาที่ 2 ซึ่งตรงกับช่วงฤดูหนาว น่าจะสะดวกและปลอดภัยมากกว่า สำหรับวิชาวิทยาศาสตร์ สามารถเรียนโดยยึดตามหลักสูตรแกนกลางแล้วเพิ่มเติม โดยการนำนักเรียนไปยังแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาของหลักสูตรแกนกลาง เพื่อการอธิบายให้นักเรียนเข้าใจและเห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น อาทิ การเรียนรู้เกี่ยวกับการทับถมของดินและหิน สามารถนำนักเรียนไปยังแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด การกำเนิดถ้ำสามารถนำนักเรียนไปยังแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักและถ้ำน้ำลอด เป็นต้น

การนำองค์ความรู้ไปต่อยอดเชิงเศรษฐกิจ แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) อาจนำองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องยารักและเส้นใยกัญชงที่พบในแหล่งโบราณคดีมาเป็นพื้นฐานและพัฒนาต่อยอดเป็นสิ่งประดิษฐ์ เช่น ยารักและเส้นใยกัญชง อาจนำมาปลูกและปั่นฟุในพื้นที่ของหมู่บ้าน แล้วทำเป็นผลิตภัณฑ์ ที่มีเรื่องราวอ้างอิงจากอดีตในวัฒนธรรมโลงไม้ และ 2) ปัจจุบันแหล่งโบราณคดีที่มีประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวสำหรับนักเรียนมากที่สุด คือ ถ้ำน้ำลอด เนื่องจากมีนักเรียนจำนวนมากที่อายุ 15 ปีขึ้นไป ทำงานพิเศษเป็นผู้นำเที่ยวโดยการถือตะเกียงเข้าถ้ำน้ำลอด

ในช่วงวันหยุดและปิดภาคการศึกษา เพื่อนำเงินมาเป็นทุนการศึกษา ดังนั้นหากเสริมองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับถ้ำน้ำลอดให้เขา เช่น การกำเนิดถ้ำ ทินงอกหินย้อย หรือวัฒนธรรมโลงไม้ จะช่วยทำให้ในอนาคตนักเรียนกลุ่มนี้จะพัฒนาเป็นผู้นำเที่ยวที่มีคุณภาพมากขึ้น สามารถบอกเล่าเรื่องราวที่เป็นข้อเท็จจริงของถ้ำน้ำลอดให้นักท่องเที่ยวได้ แต่อาจติดขัดเรื่องของภาษาอังกฤษที่ต้องใช้สื่อสารกับนักท่องเที่ยว ดังนั้นครูจึงมีแนวคิดว่าอยากจัดค่ายอบรมมัคคุเทศก์น้อยให้นักเรียนในช่วงปิดภาคการศึกษา จึงต้องขอความร่วมมือจากโครงการวิจัยฯ เข้าร่วมเป็นวิทยากรด้วย นอกจากนั้นนักเรียนจะช่วยสื่อสารความรู้เหล่านี้ไปสู่ครอบครัวซึ่งประกอบอาชีพนำเที่ยวเช่นเดียวกัน หากอนาคตเกิดความเปลี่ยนแปลงของการนำเที่ยวแบบที่ให้ข้อมูลและความรู้กับนักท่องเที่ยวมากขึ้น ก็จะช่วยทำให้การท่องเที่ยวที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันของหมู่บ้านถ้ำลอดมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

รูปแบบการจัดการความรู้ของโรงเรียนในอนาคต พบว่าโรงเรียนกำลังจะสร้างบ้านไทใหญ่ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2561 เป็นศูนย์การเรียนรู้บริเวณลานคอนกรีตหน้าโรงเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมเรื่องราวในมิติต่างๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทใหญ่ของบ้านถ้ำลอด และอีกส่วนหนึ่งเพื่ออนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมชาวไทใหญ่ เช่น การรำนก รำโต ภาษาไต การต่อลาย (การฉลุลายลงบนแผ่นโลหะ) ให้นักเรียนเพื่อสืบสานศิลปวัฒนธรรมของตนเอง และสามารถพัฒนาต่อยอดเป็นอาชีพได้ ในกรณีที่นักเรียนไม่ได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีการพูดคุยกับกลุ่มโฮมสเตย์ของหมู่บ้านว่าหากในอนาคตทางกลุ่มจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการต้อนรับนักท่องเที่ยว และมีเวทีการแสดงศิลปวัฒนธรรมไทใหญ่ โรงเรียนจะรับผิดชอบนำเยาวชนมาทำการแสดงรำนก รำโต ร่วมด้วย นอกจากนั้นครูเห็นว่าข้อมูลพัฒนาการทางโบราณคดีที่ได้จากงานวิจัยของโครงการฯ น่าจะนำไปจัดแสดงภายในบ้านไทใหญ่ด้วย เพื่อลำดับเรื่องราวให้เห็นพัฒนาการของบ้านถ้ำลอดในอดีต ก่อนการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทใหญ่ในปัจจุบัน นอกจากนั้นครูมีความคิดว่าอยากทำข้อมูลของแต่ละแหล่งโบราณคดีในบ้านถ้ำลอดให้เป็นสื่อวีดิทัศน์ จากนั้นจึงนำมาพัฒนาเผยแพร่ในรูปแบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) โดยติดตั้งไว้ที่บ้านไทใหญ่ เพื่อให้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ในหลากหลายรูปแบบ จะช่วยดึงความสนใจของนักเรียนได้มากขึ้น ซึ่งทางโรงเรียนจะทำให้บ้านไทใหญ่นี้เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน

ข้อเสนอแนะ หากในหมู่บ้านมีการสร้างพิพิธภัณฑ์ของชุมชนขึ้นมา จะมีประโยชน์ต่อการศึกษารเรียนรู้ของนักเรียนเป็นอย่างมาก

รูปที่ 10 บรรยากาศการประชุมครั้งที่ 2 ณ โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

(ที่มา: โครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

2.4.3 การประชุมครั้งที่ 3

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561 ผู้เข้าร่วมจำนวน 7 คน ณ โรงเรียนบ้านถ้ำลอด (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.3) วัตถุประสงค์ของการประชุม เพื่อพิจารณาว่าเนื้อหาส่วนใดของงานวิจัยที่สอดคล้องกับคำอธิบายของหลักสูตรแกนกลาง รายละเอียดของการเขียนโครงสร้างหลักสูตรและหนังสือแบบเรียนและการลงมติประชุมเกี่ยวกับการสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีรายละเอียดดังนี้

การประเมินองค์ความรู้เทียบกับตัวชี้วัดหลักสูตรแกนกลาง พบว่าเนื้อหาของงานวิจัยตรงกับคำอธิบายของสาระที่ 4 วิชาประวัติศาสตร์ ทั้ง 3 มาตรฐาน คือ

- 1) มาตรฐาน 4.1 เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นระบบ
- 2) มาตรฐาน 4.2 เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในด้านความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง ตระหนักถึงความสำคัญและสามารถวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น
- 3) มาตรฐาน 4.3 เข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีความรัก ความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย

ดังนั้นเนื้อหาจะลำดับเหตุการณ์ของโลก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทย และท้องถิ่น ซึ่งทางโรงเรียนสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้าไปเชื่อมโยงกับบริบทใหญ่ของประเทศและโลกได้ เช่น ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี สมัยสุโขทัย เหตุการณ์

สงครามโลกครั้งที่ 2 บ้านถ้ำลอดมีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร ในแต่ละช่วงสมัยของประเทศและโลก ซึ่งนักเรียนต้องเรียนรู้ว่าในแต่ละยุคสมัย ผู้คนดำรงชีวิตอย่างไร มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร และวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และภูมิศาสตร์เป็นอย่างไร เมื่อได้ศึกษาเบื้องต้นแล้ว นักเรียนจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องราวในแต่ละยุคสมัย และเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกของเราจากอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน เพื่อให้เขาตระหนักถึงความสำคัญและวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ เช่น ในอดีตบ้านถ้ำลอดมีต้นไม้ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติจำนวนมาก แต่มีการตัดไม้เพื่อนำมาทำแปะไม้ไผ่ ผลกระทบที่เกิดขึ้นคือ ปัจจุบันจำนวนต้นไม้ลดลง นักเรียนก็ต้องคิดต่อไปว่าจะแก้ไขปัญหานี้ได้อย่างไร อาทิ ช่วยกันรณรงค์เกี่ยวกับผลกระทบจากการตัดต้นไม้ หรือช่วยกันปลูกไม้ไผ่ทดแทน เป็นต้น

กระบวนการเขียนโครงสร้างของหลักสูตร พบว่าต้องเริ่มต้นจากการลำดับเนื้อหาที่จะบรรจุไว้ในหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อประมวลเนื้อหาได้ครบถ้วนแล้ว จึงมาร่วมกันพิจารณาว่าเนื้อหาในแต่ละหัวข้อจะต้องใช้เวลาเรียนจำนวนกี่ชั่วโมง แล้วจึงกำหนดกิจกรรมที่จะเสริมการเรียนรู้ในแต่ละชั่วโมงเรียน โดยปกติหนึ่งภาคการศึกษาจะเรียนทั้งหมด 20 คาบเรียน คาบเรียนละ 50 นาที สำหรับการเรียงลำดับเนื้อหาควรเริ่มต้นจากพื้นฐานไปสู่ขั้นตอนที่วิเคราะห์และนำไปปรับใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตจริง โดยแบ่งออกตามระดับชั้นเรียน คือ 1) ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ต้องอธิบายได้ว่ายุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงเวลาใดจนกระทั่งการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทยใหญ่ในปัจจุบัน โดยการยกตัวอย่างแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในบ้านถ้ำลอด และสำหรับข้อมูลเกี่ยวประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและประเพณีวัฒนธรรม ทางโรงเรียนเลือกใช้ข้อมูลจากงานวิจัยของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงเป็นหลัก แต่จะให้มีการตรวจทานข้อมูลโดยคุณครูที่กำเนิดและเติบโตในบ้านถ้ำลอดอีกครั้ง หากขาดตกบกพร่องเรื่องราวในประเด็นใด คุณครูและนักเรียนจะทำกิจกรรมสืบค้นและเพิ่มเติมข้อมูลเข้าไป โดยวิธีการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยมีผู้วิจัยเป็นที่เลี้ยง 2) ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 สามารถแยกความแตกต่างของพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยได้ ว่ามีลักษณะอย่างไร และทราบถึงวิธีการศึกษาทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อให้นักเรียนทราบถึงที่มาของความรู้ 3) ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ต้องวิเคราะห์เรื่องราวที่เรียนรู้ได้อย่างมีเหตุผล ตระหนักถึงความสำคัญและผลกระทบของเหตุการณ์ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง และสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิต เช่น การพานักเรียนไปยังแหล่งโบราณคดีต่างๆ เพื่อให้เขาเข้าใจเนื้อหาและทราบถึงความสำคัญ เมื่อเขาตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรในท้องถิ่นแล้ว อาจนำไปสู่การพัฒนาและอนุรักษ์ดูแลแหล่งโบราณคดีควบคู่กัน อาทิ เขาอาจจะพัฒนาแหล่ง

โบราณคดีให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และนำองค์ความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาอธิบายนำชมให้กับนักท่องเที่ยว หรือการรณรงค์ให้รักษาความสะอาด และไม่ทิ้งขยะในบริเวณแหล่งโบราณคดี เป็นต้น

รูปแบบการจัดการความรู้ของโรงเรียนในอนาคต พบว่าโรงเรียนมีแผนการจะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของบ้านถ้ำลอด เพื่อนำมาประดิษฐ์เป็นปฏิทิน วัฒนธรรมของหมู่บ้านในรอบหนึ่งปี โดยทำเป็นวงกลมที่ซ้อนกัน ประกอบด้วยเรื่องประเพณี 12 เดือน อาชีพในแต่ละเดือน เช่น ทำนา ล่าสัตว์ หาปลา เพื่อเป็นสื่อการเรียนรู้สำหรับนักเรียนในการทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมของท้องถิ่น

มติของการประชุมเรื่องหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ จะดำเนินการสร้างหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำนวน 1 หลักสูตร และหนังสือแบบเรียนประกอบรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำนวน 3 เล่ม คือ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวนระดับชั้นละ 1 เล่ม และนำนักเรียนออกไปเรียนรู้ยังแหล่งโบราณคดีจำนวน 3 แห่ง คือ แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด ถ้ำน้ำลอด และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก โดยการดำเนินงานลำดับต่อไป คือ 1) การเขียนโครงสร้างและคำอธิบายหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งส่วนนี้โรงเรียนบ้านถ้ำลอดจะเป็นผู้รับผิดชอบ 2) การเขียนเนื้อหาในหนังสือแบบเรียนสำหรับระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่บ้านถ้ำลอดตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนกระทั่งการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทยใหญ่ในปัจจุบัน โดยอ้างอิงจากงานวิจัยของโครงการฯ เป็นหลัก เนื่องจากคุณครูลงความเห็นว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับบ้านถ้ำลอดที่มีข้อมูลเชิงลึกมากที่สุดขณะนี้ โดยผู้วิจัยรับผิดชอบเป็นผู้เขียนเนื้อหาสำหรับหนังสือแบบเรียนเล่มนี้

ประโยชน์ของการสร้างหลักสูตร คณะครูเห็นว่าหากในอนาคตนักโบราณคดีไม่ได้ทำวิจัยในพื้นที่บ้านถ้ำลอดแล้ว แต่การส่งต่อองค์ความรู้ผ่านหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้ จะทำให้ความรู้ต่างๆ ที่ได้จากการวิจัยยังถูกถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง และนักเรียนที่ได้เรียนรู้วิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะสามารถอธิบายและเล่าเรื่องราวของท้องถิ่นตนเองสืบต่อไปได้ นอกจากนี้ยังสามารถนำองค์ความรู้ไปประกอบอาชีพผู้นำเที่ยวได้ในอนาคต

รูปที่ 11 บรรยากาศการประชุมครั้งที่ 3 ณ โรงเรียนบ้านถ้ำลอด

(ที่มา: โครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

2.5 การทดลองนำนักเรียนไปศึกษาแหล่งโบราณคดี

ในระหว่างวันที่ 1-2 สิงหาคม พ.ศ. 2561 ทางโรงเรียนบ้านถ้ำลอดร่วมกับผู้วิจัย ได้จัดกิจกรรมทดลองนำนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ไปศึกษานอกสถานที่ยังแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านถ้ำลอด ซึ่งอยู่ภายใต้รายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด 2) ถ้ำน้ำลอด และ 3) แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.5.1 แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2561 ผู้เข้าร่วมจำนวน 15 คน ณ แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด ซึ่งมีหลุมขุดค้นตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.3)

คณะครูและนักเรียนเดินทางมายังแหล่งโบราณคดีเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์ ในช่วงสมัยหินกะเทาะ เริ่มต้นด้วยการบรรยายเรื่องลักษณะธรณีสัณฐานประเภทเพิงผา เพื่อให้เข้าใจลักษณะธรณีสัณฐานประเภทหนึ่งที่มีมนุษย์ในอดีตเลือกใช้เป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว ผลิตเครื่องมือหิน และฝังศพ จากนั้นจึงบรรยายองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต เทคโนโลยี พิธีปลงศพ ใบหน้าของผู้หญิงโบราณอายุ 13,640 ปีมาแล้ว สัตว์ และสิ่งแวดล้อมในสมัยหินกะเทาะของพื้นที่เพิงผาถ้ำลอด

จากนั้นจึงแบ่งนักเรียนและคณะครู ออกเป็น 2 กลุ่ม แล้วจึงผลักดันลงไปภายในหลุมขุดค้น เพื่ออธิบายการทับถมของชั้นดินที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมสมัยหินที่พบภายในหลุมขุดค้น

เพิ่มเติม และยังชี้ให้เห็นๆ เห็นโบราณวัตถุของจริงที่ยังติดอยู่ในผนังดิน ทั้งเครื่องมือหิน กระดูกสัตว์ และเปลือกหอย (รูปที่ 4.12)

จากการสังเกตพบว่ากิจกรรมนี้สร้างความตื่นตัวให้นักเรียนและคณะครูเป็นอย่างมาก ที่ได้เดินทางมาเรียนรู้เรื่องราวในยุคก่อนประวัติศาสตร์ยังแหล่งโบราณคดี เนื่องจากที่ผ่านมานักเรียนและคณะครูเคยได้เห็นผ่านหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์เท่านั้น ไม่เคยได้รับประสบการณ์จริงมาก่อน การนำนักเรียนออกมาเรียนรู้ยังแหล่งโบราณคดี ช่วยกระตุ้นให้เด็กเรียนรู้ตั้งคำถาม และทำความเข้าใจกับยุคก่อนประวัติศาสตร์มากขึ้น

สำหรับการเรียนรู้เรื่องธรณีสัณฐานประเภทเพิงผา ทำให้เด็กๆ เข้าใจเนื้อหาเรื่องธรณีสัณฐานที่ได้เรียนในวิชาวิทยาศาสตร์มากขึ้น เพราะได้รับการอธิบายและชี้ให้เห็นลักษณะของจริงประกอบกัน ทำให้เข้าใจมากขึ้น ซึ่งไม่เฉพาะกับนักเรียน คณะครูเองก็เหมือนกับได้ออกมาเรียนรู้พร้อมกับนักเรียนด้วย เพราะเรื่องราวเหล่านี้ยังคงเป็นเนื้อหาที่ห่างไกลตัวของผู้สอนเช่นเดียวกัน ดังนั้นกิจกรรมนี้จึงมีประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักเรียนและคณะครูโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

จากการสังเกตพบว่าเนื้อหาที่เด็กๆ ให้ความสนใจเป็นพิเศษ คือ เรื่องกำเนิดของธรณีสัณฐานประเภทเพิงผา เรื่องพฤติกรรมการล่าสัตว์ของมนุษย์ในอดีต ประเภทของสัตว์ที่เคยพบในเพิงผาถ้ำลอด ลักษณะของสิ่งแวดล้อมในอดีต ขั้นตอนการผลิตเครื่องมือหิน ลักษณะทางกายภาพของคนในสมัยหินและการฝังศพ

แต่เรื่องการล่าสัตว์และประเภทของสัตว์ที่พบในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้รับความสนใจเป็นลำดับแรก เนื่องจากเด็กๆ ส่วนใหญ่เคยออกไปล่าสัตว์ขนาดเล็กในป่ากับผู้ปกครอง ดังนั้นจึงรู้สึกเชื่อมโยงกับเนื้อหาดังกล่าว และสนใจว่าคนในอดีตมีวิธีการล่าสัตว์เหมือนหรือแตกต่างกับตนเอง และประเภทของสัตว์ในอดีตจะยังคงเหมือนหรือแตกต่างกับปัจจุบัน จะคล้ายคลึงกับที่พวกเขาเคยพบในป่าหรือไม่

ลำดับต่อมา คือ ขั้นตอนการผลิตเครื่องมือ เนื่องจากผู้วิจัยนำเครื่องมือหินรูปแบบสุมาตราลิธให้กับนักเรียนได้ดูและสัมผัสของจริง และบอกถึงหน้าที่การใช้งานของเครื่องมือหิน ที่สามารถสับตัดเนื้อสัตว์ หรือตัดต้นไม้ แขนงไม้หรือขวานเหล็กดังเช่นที่เด็กๆ ใช้นในชีวิตประจำวัน ดังนั้นจึงทำให้เด็กๆ ต้องการทราบถึงขั้นตอนการผลิตเครื่องมือหิน และอยากให้ออนาคตมีกิจกรรมสอนให้นักเรียนแกะทาสีเครื่องมือหิน เพราะอยากทดลองทำเครื่องมือหิน และนำไปทดลองใช้งานจริง

ลำดับต่อไป คือ การจำลองใบหน้าผู้หญิงโบราณอายุ 13,640 ปีมาแล้ว นักเรียนจำนวนหนึ่งเคยเห็นรูปปั้นผู้หญิงคนนี้จากการส่งคืนข้อมูลวิจัยของโครงการปฏิสัมพันธ์ฯ ที่วัดถ้ำลอด แต่ยังไม่เคยเดินทางมายังสถานที่ที่พบโครงกระดูกของผู้หญิงโบราณ และเนื่องจากรูปปั้นมีลักษณะหน้าตาคล้ายกับผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และนักเรียนผู้หญิงบางคนในชั้นเรียนนี้ ดังนั้นจึงสร้างความสนุกสนานในการเปรียบเทียบหน้านักเรียนผู้หญิงกับรูปปั้นผู้หญิงโบราณ

ปัญหาที่พบ คือ เด็กๆ หลายคนมีการตั้งคำถามที่น่าสนใจ แต่ไม่กล้าที่จะถามกับผู้วิจัยด้วยตนเอง มักจะใช้วิธีการกระซิบบอกเพื่อนหรือคุณครูให้เป็นผู้ถามแทน เนื่องจากเขินอาย ทำให้ต้องมีการพูดคุยเพิ่มเติมให้เด็กๆ รู้สึกคุ้นเคย เป็นกันเอง จึงกล้าซักถามมากขึ้น

สำหรับคณะครูเห็นว่าการมาเรียนรู้ยังแหล่งโบราณคดีครั้งนี้ ไม่เพียงแต่นักเรียนเท่านั้นที่ได้เรียนรู้ แต่ครูก็ได้เรียนรู้ไปกับเด็กๆ ด้วย เพราะเนื้อหาบางอย่างที่ตนเองสอนอยู่ก็ยังไม่เข้าใจอย่างลึกซึ้ง เมื่อได้มาเรียนรู้ครั้งนี้ ทำให้เข้าใจที่สอนในบทเรียนมากขึ้น และน่าจะนำไปประยุกต์เพิ่มเติมกับการสอนในชั้นเรียน ทั้งเรื่องธรณีฐานและพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคก่อนประวัติศาสตร์

การเดินทางมายังแหล่งโบราณคดีที่สะดวก ทำให้นำนักเรียนมาเรียนรู้นอกสถานที่ได้ เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ สร้างแรงบันดาลใจและจินตนาการ สร้างเสริมประสบการณ์ของนักเรียน และที่สำคัญเขาจะได้ทราบถึงความสำคัญและรากเหง้าของพื้นที่บ้านเกิดตนเอง

รูปที่ 12 บรรยากาศการเรียนรู้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

(ที่มา: โครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

2.5.2 ถ้ำน้ำลอด

จัดขึ้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2561 ผู้เข้าร่วมจำนวน 21 คน ณ ถ้ำน้ำลอด ตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.3)

ถ้ำน้ำลอดเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของหมู่บ้านถ้ำลอดและจังหวัดแม่ฮ่องสอน ดังนั้นคณะครูจึงเสนอว่าอยากให้นำเด็กนักเรียนไปศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการกำเนิดถ้ำ หินงอกหินย้อย และวัฒนธรรมโลงไม้ เพราะอยากได้รับองค์ความรู้เพิ่มเติม เนื่องจากข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญของถ้ำน้ำลอดในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้มากขึ้น เพราะเขาจะคุ้นชินกับถ้ำน้ำลอดในฐานะแหล่งท่องเที่ยวมากกว่า และความรู้ที่ผ่านมาก็เป็นเพียงความรู้ที่ผิวเผิน จึงอยากเสริมสร้างความรู้ของถ้ำน้ำลอดให้เป็นข้อเท็จจริงทางวิชาการมากขึ้น เนื่องจากนักเรียนจำนวนมากประกอบอาชีพเป็นผู้นำเที่ยวถ้ำน้ำ

ลวด ดังนั้นหากเขาได้รับความรู้ที่ลึกซึ้งขึ้น จะสามารถพัฒนาตนเองเป็นผู้นำเที่ยวที่มีคุณภาพมากขึ้นในอนาคต

เริ่มต้นด้วยการนำนักเรียนไปชมนิทรรศการภายในศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ที่จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับลักษณะธรณีสัณฐานและรายละเอียดของโถงถ้ำ 3 โถงในถ้ำน้ำลอด ประเภทของป่าไม้และสัตว์ป่าในบริเวณถ้ำน้ำลอดและพื้นที่ใกล้เคียง บรรยายโดยนายอริวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล และโบราณวัตถุที่พบในวัฒนธรรมโถงไม้ของพื้นที่ใกล้เคียง บรรยายโดยผู้วิจัย (รูปที่ 4.13)

รูปที่ 13 คณะครูและนักเรียนเยี่ยมชมนิทรรศการในศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด (ที่มา: โครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

จากนั้นจึงเดินทางไปยังโถงถ้ำที่ 3 ซึ่งพบโถงไม้และโบราณวัตถุ โดยไม่ได้เข้าไปยังโถงถ้ำที่ 1-2 เพราะเป็นช่วงฤดูฝนที่น้ำขึ้นสูง เดินทางไปลำบาก และมีเวลาจำกัดจึงเลือกไปยังโถงถ้ำที่ 3 เลย โดยเลือกเดินไปตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่ทางศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ได้ปรับปรุงไว้ ตลอดเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ คุณครูได้สอนเด็กๆ ให้สังเกตต้นไม้ พรรณพืช สมุนไพร และสัตว์ขนาดเล็กตลอดการเดินทาง สร้างความสนุกสนานและกระตุ้นการเรียนรู้ของนักเรียนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพืชหรือสมุนไพรบางชนิด ที่คนในท้องถิ่นยังรับประทานกันอยู่ แต่นักเรียนไม่เคยเห็นต้นไม้ชนิดนั้นๆ มาก่อน

การเรียนรู้ในโถงถ้ำที่ 3 เริ่มต้นจากด้านล่างของถ้ำ บริเวณปากถ้ำที่มีน้ำลอดผ่าน เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับการกำเนิดถ้ำ และลักษณะธรณีสัณฐานประเภทถ้ำที่มีน้ำลอดผ่าน ลักษณะของหินงอกหินย้อย และสัตว์ที่พบภายในถ้ำ บรรยายโดยนายอริวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล

จากนั้นจึงเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมโถงไม้ภายในโถงถ้ำที่ 3 ซึ่งเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวของถ้ำน้ำลอด ดังนั้นผู้วิจัยจึงสลับบทบาทกับนักเรียนที่ประกอบอาชีพนำเที่ยวถ้ำน้ำลอด ให้

เขาเป็นผู้นำชมไปยังตำแหน่งต่างๆ ที่พบโลงไม้ภายในโถงถ้ำที่ 3 และเล่าเรื่องราวที่เขาคุ้นเคยเมื่อนำเที่ยว จากนั้นผู้วิจัยจึงบรรยายองค์ความรู้ และเปิดโอกาสให้นักเรียนและคณะครูซักถามข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเติมเต็มเรื่องราวและองค์ความรู้ในเชิงวิชาการให้กับนักเรียน (รูปที่ 4.14)

จากการสังเกตการณ์พบว่านักเรียนมีความกระตือรือร้นในการเป็นผู้นำชมให้กับผู้วิจัยเป็นอย่างมาก พยายามเล่าเรื่องราวและข้อมูลทั้งหมดที่เขาทราบเกี่ยวกับถ้ำน้ำลอดให้ฟัง และมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ เป็นเจ้าบ้านของถ้ำน้ำลอดอย่างชัดเจน โดยเรื่องที่เล่าเกี่ยวกับโลงไม้ นั้น มีเพียงว่าเป็นโลงศพของคนโบราณ อายุเป็นพันๆ ปี เจอชิ้นส่วนภาชนะดินเผาพร้อมด้วย ทำจากไม้สัก และเจ้าของวัฒนธรรมโลงไม้ ต้องเป็นคนที่ตัวใหญ่และยาว เพราะสังเกตจากขนาดของโลงไม้ และคิดว่าโลงไม้วางอยู่บนพื้น เนื่องจากโลงไม้ในถ้ำน้ำลอดเสื่อมสภาพ แตกหัก และวางตัวกระจายอยู่บนพื้นถ้ำ ไม่ได้ตั้งบนเสาและคาน ดังนั้นนักเรียนจึงเข้าใจว่าโลงไม้วางบนพื้น เพราะเขาไม่เคยเห็นโลงไม้แบบสมบูรณ์

ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยบรรยายข้อมูลในทิวทัศน์ของวัฒนธรรมโลงไม้ จึงทำให้นักเรียนรู้สึกตื่นเต้นและสนใจในองค์ความรู้เหล่านั้นเป็นอย่างมาก พยายามซักถามข้อมูลเพิ่มเติมตลอดการเข้าไปเรียนรู้ในถ้ำ เนื่องจากนักเรียนต้องการเข้าใจเนื้อหาและนำไปพูดเพิ่มเติมให้กับนักท่องเที่ยว เพราะเขาเห็นว่าเป็นข้อมูลที่น่าสนใจ และนักท่องเที่ยว (คนนอก) น่าจะได้รับความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของเขา ที่ถือว่าเป็นวัฒนธรรมในอดีตที่มีลักษณะเฉพาะในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า

โดยสรุปการนำนักเรียนมาเรียนรู้นอกสถานที่ยังถ้ำน้ำลอด นักเรียนให้ความสนใจกระตือรือร้นในการเรียนรู้และซักถาม ทั้งเรื่องของการกำเนิดถ้ำ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมโลงไม้ สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะเขาคู่เคยและมีความผูกพันกับถ้ำน้ำลอด ดังนั้นเขาจึงให้ความสนใจในทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับถ้ำ

สำหรับคณะครูเห็นว่าถ้ำน้ำลอดเหมาะสมในการเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของโรงเรียน เพราะสามารถเรียนรู้ได้ทั้งเรื่องระบบนิเวศ ป่าไม้ สมุนไพร การกำเนิดถ้ำ และวัฒนธรรมโลงไม้ นอกจากนี้ยังสะดวกในการเดินทางและนักเรียนคุ้นเคยกับสถานที่ ไม่น่าจะมีอันตรายหรืออุบัติเหตุเกิดขึ้นกับนักเรียน และความรู้เหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างศักยภาพของการเป็นผู้นำเที่ยวอีกด้วย ดังนั้นการพานักเรียนออกมาศึกษาจากประสบการณ์จริง จึงนับว่าเป็นวิธีการเรียนรู้อีกหนึ่งรูปแบบที่มีประโยชน์มาก และส่งเสริมให้เขาตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นตนเองมากยิ่งขึ้น

รูปที่ 14 บรรยากาศการเรียนรู้ที่ถ้ำน้ำลอดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

(ที่มา: โครงการมนุษยก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

2.5.3 แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงรัก

หลังจากการนำคณะครูเข้ามาเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2561 ซึ่งคณะครูประเมินว่าแหล่งโบราณคดีมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของนักเรียน ดังนั้นจึงจัดกิจกรรมทดลองนำนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มาเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมโลงไม้ยังแหล่งโบราณคดีนี้ เนื่องจากแหล่งโบราณคดีตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาและพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สมบูรณ์มากที่สุด ดังนั้นโรงเรียนจึงประเมินว่าน่าจะทดลองนำนักเรียนที่น่าจะอยู่ในวัยที่มีความรับผิดชอบและไม่แตะต้องหลักฐานทางโบราณคดี คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561 ผู้เข้าร่วมจำนวน 17 คน (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.3)

การเดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีเป็นระยะทางประมาณ 600 เมตร ต้องเดินผ่านป่าเบญจพรรณไปตามภูเขา ดังนั้นในขณะที่เดินทางเท้า คุณครูจึงให้นักเรียนสังเกตระบบนิเวศที่นักเรียนเดินผ่าน เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องราวใกล้ตัวนักเรียน ดังนั้นในขณะที่เดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี นักเรียนจึงได้ทั้งเรียนรู้และความสนุกสนานเพลิดเพลิน (รูปที่ 4.15)

รูปที่ 15 ครูกำลังสอนให้นักเรียนสังเกตเรื่องระบบนิเวศระหว่างเส้นทางเดินไปแหล่งโบราณคดี
(ที่มา: โครงการมนุษยก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

เนื่องจากแหล่งโบราณคดีเป็นที่ฝังศพของคนในอดีต จึงเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องผีของชาวไทใหญ่ ดังนั้นก่อนที่จะนำคณะครูและนักเรียนเข้าไปภายในถ้ำ จึงต้องมีการไหว้ศาลเจ้าที่บริเวณหน้าปากถ้ำเสียก่อน จากนั้นจึงแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม เนื่องจากภายในแหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นถ้ำ จึงมีพื้นที่และออกซิเจนจำกัด ไม่สามารถรองรับจำนวนนักเรียนได้ทั้งหมด จึงแบ่งการเรียนรู้ออกเป็น 2 ฐาน โดยแต่ละฐานใช้เวลาประมาณ 45 นาที คือ

ฐานที่ 1 เรียนรู้ที่บริเวณปากถ้ำและคูหา C เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะธรณีสัณฐานประเภทถ้ำ และฝึกปฏิบัติการอ่าน แปลความ ค้นหาตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีในแผนที่ทางทหาร และการฝึกดูเข็มทิศ ซึ่งเป็นวิธีการค้นหาตำแหน่งแหล่งโบราณคดีของนักโบราณคดี โดยมี นายอริวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล เป็นผู้บรรยาย

ฐานที่ 2 เรียนรู้บริเวณคูหา A1 เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่พบหลักฐานทางโบราณคดีหนาแน่นที่สุด เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้ ซึ่งเนื้อหาที่นำมาบรรยายเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเชิงลึกของโครงการการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษยก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน บรรยายโดยผู้วิจัย

ดังนั้นนักเรียนจึงได้เรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะธรณีสัณฐานประเภทถ้ำและวัฒนธรรมโลงไม้อย่างละเอียด รวมทั้งได้ประสบการณ์เกี่ยวกับการอ่าน แปลความ และค้นหาตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีในแผนที่ทางทหาร ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายหลักสูตรของรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิชาวิทยาศาสตร์และภูมิศาสตร์ (รูปที่ 4.16)

รูปที่ 16 บรรยากาศการเรียนรู้ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก
 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
 (ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 145-146)

จากการสังเกตการณ์พบว่านักเรียนให้ความสนใจและกระตือรือร้นในการเรียนรู้ทั้ง 2 ฐาน เนื่องจากเป็นเนื้อหาแปลกใหม่ที่นักเรียนไม่เคยมีประสบการณ์ โดยเฉพาะเมื่อผู้วิจัยบรรยายความรู้จากภาพถ่ายที่บันทึกการขุดค้น โบราณวัตถุประเภทต่างๆ และโครงกระดูกคน ประกอบกับ โลงไม้จำนวนมากที่มีความสมบูรณ์ และรูปทรงที่หลากหลายให้นักเรียนได้เห็นและเรียนรู้ จึงทำให้นักเรียนซักถามข้อมูลเพิ่มเติม และตั้งข้อสันนิษฐานต่างๆ เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพผู้คน วิถีชีวิต ข้าวของเครื่องใช้ การผลิตโลงไม้ ความเชื่อในวัฒนธรรมโลงไม้ โดยเฉพาะการนำโลงไม้เข้ามาภายใน แหล่งโบราณคดีว่ามีวิธีการอย่างไร นำไปสู่การอภิปรายกันภายในกลุ่มของนักเรียนเอง ทำให้เห็นว่าการเรียนรู้นอกสถานที่ โดยการสร้างเสริมประสบการณ์จริงให้กับนักเรียน ช่วยกระตุ้นการเรียนรู้ วิเคราะห์ และอภิปรายให้กับนักเรียนเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้นยังอาจช่วยกระตุ้นให้นักเรียนตระหนักถึงคุณค่าและการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรประเภทต่างๆ ภายในท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น สืบเนื่องจากนักเรียนทุกกลุ่มที่ได้เข้ามายังคูหา A1 จะถามว่าโรงไม้เกิดความเสียหายจากสาเหตุใด เนื่องจากเขาสังเกตเห็นโรงไม้จำนวน 3 โรง มีความเสียหายผุพังเป็นอย่างมาก ซึ่งเกิดจากการที่คนในปัจจุบันเข้ามาค้นพบและใช้ไฟเผาโรงไม้ ก่อนที่คณะวิจัยจะเข้าไปทำการวิจัยที่แหล่งโบราณคดี เมื่อนักเรียนได้ทราบข้อมูลดังกล่าว พวกเขาแสดงความรู้สึกเสียใจที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมถูกทำลาย

สำหรับคณะครูเห็นว่าแหล่งโบราณคดีนี้มีประโยชน์และเหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ของโรงเรียน เพราะเป็นกิจกรรมที่นักเรียนชื่นชอบและกระตุ้นการเรียนรู้วิเคราะห์ และอภิปรายเนื้อหาเป็นอย่างมาก ระหว่างเส้นทางเดินเข้าสู่แหล่งโบราณคดี ก็สามารถให้เขาเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศในท้องถิ่นของตนเองได้ แต่ในอนาคตน่าจะบรรจุกิจกรรมศึกษานอกสถานที่ยังแหล่งโบราณคดีในช่วงภาคการศึกษาที่ 2 ซึ่งตรงกับฤดูหนาว น่าจะเหมาะสมกว่าในฤดูฝนที่มีความชื้นสูง และพื้นดินทางเดินมีความลื่นมากอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุกับนักเรียน

เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรักยังไม่มีการจัดการใดๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการให้คณะครูและนักเรียนมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีในอนาคต จึงมีการให้คณะครูและนักเรียนตอบแบบสอบถามเรื่อง “ทิศทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก” สามารถประมวลความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีที่มีแผนโคลงลงรักของคณะครูและนักเรียนบ้านถ้ำลอด

ผู้ประเมิน	ความรู้สึกก่อนเข้าเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี	ความรู้สึกหลังเข้าเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี	ทิศทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีในอนาคต	ควรมีการปรับปรุงภูมิทัศน์หรือไม่ อย่างไร	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อเสนอแนะ
คณะครู (2 สิงหาคม 2561)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ออกากรู้สึกเห็นว่าภายในถ้ำจะพบโบราณวัตถุอะไรบางอย่างในยุคหรือสมัยใด 2. รู้สึกตื่นเต้นที่จะได้เข้าไปในถ้ำ เพราะเคยได้ยินจากข่าวแต่ยังไม่เคยเข้าไปมาก่อน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ตื่นเต้นกับแหล่งโบราณคดีที่ค้นพบในพื้นที่ตำบลถ้ำลอด เพราะสามารถเข้าไปศึกษาหรือเป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนให้กับนักเรียนได้ 2. รู้สึกที่ว่าคนโบราณสามารถนำโลงไม้เข้าไปได้อย่างไร 3. รู้สึกประทับใจที่ได้เห็นโลงไม้ที่มีความสมบูรณ์มากที่สุดเท่าที่เคยเห็นมาก่อน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. พัฒนาเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของนักเรียนในพื้นที่ 2. แหล่งถ่ายทอดความรู้ศึกษาทางโบราณคดีต่อไป 3. เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้ผู้สนใจได้เข้าไปศึกษาความเป็นมาของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เส้นทางเดินไปยังแหล่งโบราณคดีควรมีการปรับปรุงให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดเส้นทาง เช่น ต้นไม้ หิน พันธุ์ไม้ดิน 2. มีจุดพักระหว่างเส้นทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี จุดชมวิว ป้ายบอกทาง และป้ายบอกระยะเวลาของเส้นทางไปสู่ถ้ำ 3. ปรับปรุงบันไดทางลงถ้ำ 4. ไม่ต้องปรับปรุงอะไรของไร่ของที่บ้านธรรมชาติ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ควรมีการศึกษาวิจัยต่อไปและเผยแพร่แก่ชุมชนและคนทั่วไป
นักเรียน (2 สิงหาคม 2561)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ตื่นเต้น 2. ออกากรู้ว่าพบอะไรภายในถ้ำ 3. ออกากรู้สึกว่าน่าทึ่งในสิ่งที่คนโบราณทำ 4. จะพบสัตว์อะไรในถ้ำบ้าง 5. ได้เรียนรู้สิ่งแปลกๆในถ้ำ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ตื่นเต้น 2. ได้รู้วิถีชีวิตของชุมชนโบราณ 3. สนุกที่ได้รู้ประวัติศาสตร์ความน่าสนใจที่ได้เรียนรู้สิ่งที่ไม่เคยทราบมาก่อน 4. ได้รู้วิถีชีวิตของชุมชนโบราณ 5. ประทับใจที่ได้เรียนรู้สิ่งที่ไม่เคยทราบมาก่อน 6. ได้รู้ว่าถ้าเกิดจากอะไร 7. รู้สึกภูมิใจที่ได้เรียนรู้ความเป็นมาในอดีต 8. ได้รู้ว่าโลงไม้มีอายุกี่ปีและคนโบราณใช้ชีวิตอย่างไร 	<ol style="list-style-type: none"> 1. พัฒนาเป็นแหล่งเพื่อการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา ครู และนักเดินทาง 2. เปิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่จะช่วยให้หมู่บ้านมีรายได้มากขึ้น 3. คงไว้เหมือนเดิม ไม่ให้ใครไปทำลายถ้ำ 4. ควรจะรักษาป่าไม้และถ้ำไว้ให้คนในอนาคต 	<ol style="list-style-type: none"> 1. พัฒนาเส้นทางที่สะดวกและอันตรายน้อยกว่าตอนนี้ 2. ติดป้ายให้ความรู้และข้อห้ามต่างๆ ระหว่างเส้นทางเดินสู่ถ้ำ 3. สร้างถนน 4. ปรับปรุงบันไดทางลงถ้ำเพราะแคบและชัน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. พัฒนาทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดี 2. เพิ่มแสงสว่างในถ้ำ 3. มีที่พักระหว่างทางเดิน 4. ควรรักษาแหล่งโบราณคดีไว้ให้กับคนในหมู่บ้าน 5. ยุ้งก้นน่าจะแยกยกกันยุง 6. ทำเส้นทางให้มีหญ้ารก 7. พื้นเส้นทางเดินสั้น 8. ความปลอดภัยของผู้เข้าชม

3. กระบวนการมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด

การดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมกับศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ในระหว่างปี พ.ศ. 2560-2562 ประกอบด้วย 1. การสัมมนาเชิงลึกแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 2. การสนทนา กลุ่มแบบทางการ จำนวน 2 ครั้ง 3. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง 4. การประชุม จำนวน 1 ครั้ง 5. การสำรวจและประเมินการจัดการเส้นทางศึกษารวมชาติและโบราณคดี จำนวน 2 ครั้ง มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4 กระบวนการมีส่วนร่วมกับศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำลอด

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
1. การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลง ลังรัก และสัมภาษณ์	22 มิถุนายน 2561	ศูนย์ศึกษารวมชาติ และสัตว์ป่า ถ้ำน้ำลอด	1	นายสมชาย บิรสุทธิ์ (หัวหน้าศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด)	การเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประเมินว่าแหล่งโบราณคดีที่น่าจะมีแนวทางการพัฒนาอย่างไรในอนาคต และเพื่อสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงผีแมนและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลง ลังรักเพื่อนำไปสู่การอภิปรายและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการแหล่งโบราณคดี การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลังรัก/การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน/รูปแบบการจัดการโบราณวัตถุและความรู้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดี/กลไกในการจัดการทรัพยากร
2. การสำรวจ	15 กุมภาพันธ์ 2562	ศูนย์ศึกษารวมชาติ และสัตว์ป่า ถ้ำน้ำลอด	9	1. นายสมชาย บิรสุทธิ์ 2. นายสวาท เหลืองดี 3. นายบัวซอน เกื้ออุบล 4. นายสายัญญ์ คัลยาณกุลแก้ว 5. นายชัยเดช การวิเศษศักดิ์ 6. นายบุญจบ ชัดสี 7. นายสุรชัย เพชรประดับ 8. นายมานะ แก้ววงษ์วาน 9. นายอดิิต บุญจมาสถีสัจ	สำรวจเส้นทางที่จะพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี โดยใช้การเดินทางที่เป็นเส้นทางสั้นๆ ที่เชื่อมระหว่างศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลังรัก เพื่อค้นหาเส้นทางเดินและทรัพยากรที่น่าสนใจสำหรับพัฒนาเป็นจุดแวะชมภายในเส้นทางดังกล่าว

ตารางที่ 4 กระบวนการมีส่วนร่วมกับศูนย์ศึกษารวมชาติและสตรีป่าถ้ำน้ำลอด (ต่อ)

การดำเนินงาน	วัน/เดือน/ปี	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	จำนวน (คน)	ผู้เข้าร่วม	ประเด็น/กิจกรรม
3. การประชุม	24 มิ.ย. 2562	ศูนย์ศึกษารวมชาติ และสตรีป่าถ้ำน้ำลอด โครงการวิจัยฯ และนักวิชาการ	9	<ol style="list-style-type: none"> 1. นายนิกร แก้วโสมรา (หัวหน้าศูนย์ศึกษารวมชาติและสตรีป่าถ้ำน้ำลอด) และคณะเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาฯ 2. รศ. ดร. ธีศมี ชูทรงเดช 3. เสาวลักษณ์ โปษะนันทน์ 4. นางสาวศิริลักษณ์ กัญจศิริ 5. ดร. อธิวัฒน์ วัฒนะพิทักษ์สกุล 6. นางสาวชนมชนก สัมฤทธิ์ 7. ดร. สุรวุฒ สุธีธร 8. นางสาวสิริภา พงษ์แสงทอง 9. นายคังกระพิน ไชยทองศรี 	การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ การสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี และการจัดแสดงนิทรรศการ เกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ของอำเภอปางมะผ้า ภายในศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของศูนย์ศึกษารวมชาติและ สตรีป่าถ้ำน้ำลอด

จากตารางกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งหมดของคุณักษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ผู้วิจัยขอเสนอเนื้อหาโดยแบ่งออกเป็นทั้งหมด 4 หัวข้อ รายละเอียดดังนี้

3.1 แนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

จากการเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักและการสัมภาษณ์เชิงลึก (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.6) วันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ของนายสมชาย บริสุทธิ์ (หัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด)

ได้แสดงความคิดเห็นว่าในกรณีที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เห็นว่าเฉพาะแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักแห่งเดียวคงจะไม่เพียงพอ ด้วยลักษณะภูมิประเทศและสิ่งอำนวยความสะดวก ทำให้ไม่สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบมวลชนได้ (mass tourism) ฉะนั้นอาจมีการสร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดีขึ้นมา เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดเป็นเส้นทางที่สามารถท่องเที่ยวและเรียนรู้เกี่ยวกับธรณีวิทยา สิ่งแวดล้อม และโบราณคดี โดยให้แหล่งโบราณคดีเป็นจุดเยี่ยมชมหนึ่งในเส้นทางดังกล่าว อาจจะมีการจำลองชุมชนของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยอ้างอิงจากผลการวิจัยของโครงการวิจัยฯ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าใจภาพรวมของพื้นที่ แต่ต้องคัดกรองผู้เยี่ยมชมที่สนใจในวัฒนธรรมโลงไม้อย่างแท้จริง หากจัดการในลักษณะดังกล่าวนี้ คิดว่ามีความเป็นไปได้มากกว่าการพัฒนาเฉพาะแหล่งโบราณคดี โดยตัดขาดจากภาพรวมของพื้นที่ ซึ่งในขณะนี้ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด กำลังวางแผนที่จะพัฒนาเส้นทางดังกล่าว แต่เลือกแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดเป็นลำดับแรก เนื่องจากตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์ศึกษาฯ และวิจัยเสร็จสมบูรณ์แล้ว หากในอนาคตโครงการวิจัยฯ ศึกษาเสร็จสมบูรณ์ ก็สามารถเพิ่มแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเข้าไปในเส้นทางได้

3.2 วิธีการจัดการแหล่งโบราณคดี

จากการเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักและการสัมภาษณ์เชิงลึก (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.6) วันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ของนายสมชาย บริสุทธิ์ (หัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด) ได้ผลสรุปว่า

ควรเริ่มต้นจากการศึกษา วิจัย และปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องของระบบการจัดการแหล่งโบราณคดี ซึ่งกระบวนการปรึกษาหารือเรื่องแนวทางการจัดการเส้นทางท่องเที่ยวและแหล่งโบราณคดีนั้น ต้องใช้เวลาในการพูดคุยกัน เพื่อสร้างกฎกติกาในการท่องเที่ยว แต่ควรอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ เรียนรู้ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสมดุล ไม่เช่นนั้นการท่องเที่ยว อาจนำมาซึ่งผลประโยชน์ และการเข้าไปใช้ทรัพยากรอย่างหนักหน่วงเกินไป ก่อให้เกิดความเสียหายและเสื่อมโทรมกับป่าไม้ ถ้ำ และโบราณวัตถุ หากวางระบบการจัดการให้

รอบคอบและรัดกุมตั้งแต่แรกเริ่มจะเป็นผลดีต่อทรัพยากร สำหรับผู้นำชมต้องได้รับการฝึกอบรมให้สามารถดูแลและเล่าเรื่องให้กับนักท่องเที่ยวได้ ควรจะสามารถถูกตรวจสอบมาตรฐานและควบคุมคุณภาพของผู้นำชมด้วย เพื่อสร้างมาตรฐานให้กับบริการการท่องเที่ยว นอกจากนี้แหล่งโบราณคดีต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมในอดีตของผู้คนที่เคยตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีความสำคัญและเป็นสมบัติสาธารณะของประเทศ ดังนั้นการเข้าไปใช้ประโยชน์จึงต้องพิจารณาในภาพรวมใหญ่ของประเทศด้วย ทุกคนในประเทศไทยและโลกจะต้องสามารถมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

3.3 ข้อเสนอแนะ

จากการทำงานพบภัยคุกคามที่เกิดขึ้นในพื้นที่กำลังรุนแรง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันแหล่งโบราณคดีไม่ได้เปิดสำหรับสาธารณะ แต่ระดับท้องถิ่นในอดีตได้เคยเปิดสาธารณะแล้ว โดยราษฎรในพื้นที่จำนวนมากได้เคยเข้าไปยังแหล่งโบราณคดีก่อนที่โครงการวิจัยฯ จะเข้าไปศึกษาและได้ทำประตูปิดปากถ้ำ ดังนั้นจึงควรสร้างเงื่อนไขเรื่องการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีเป็นลำดับแรก เพราะในอดีตก็เคยถูกคนในปัจจุบันเข้าไปเผาทำลายโลงไม้ภายในแหล่งโบราณคดี

3.4 การสำรวจเพื่อพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี

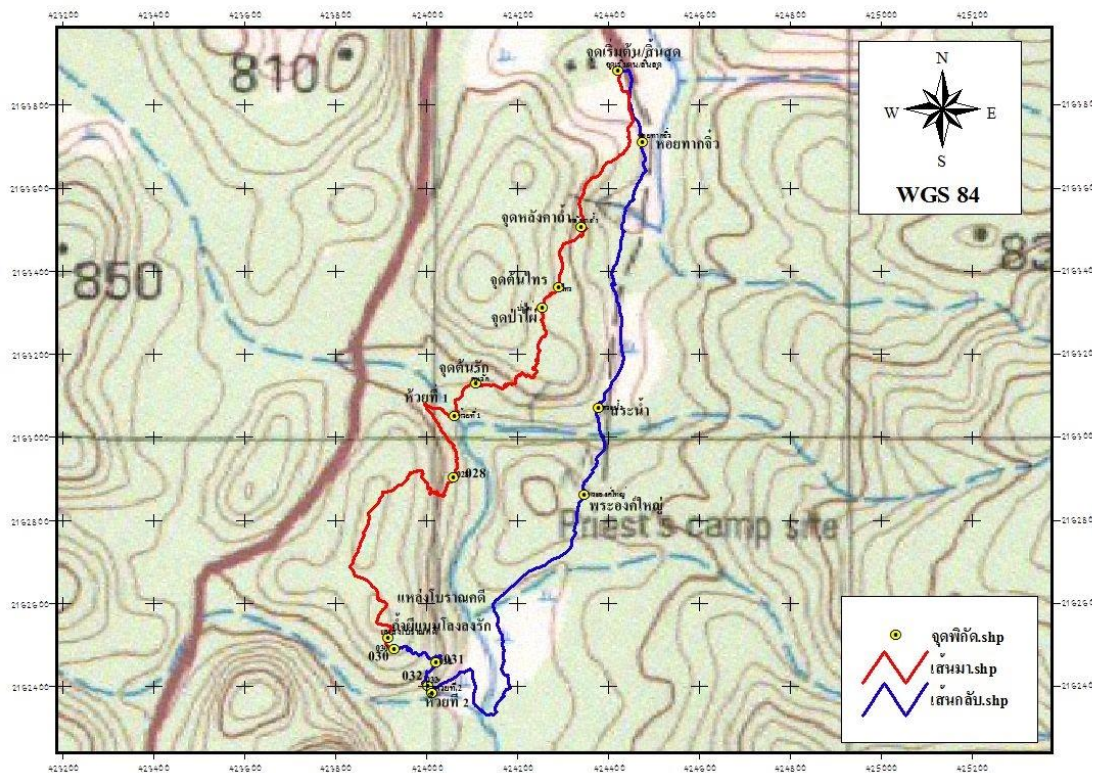
สืบเนื่องจากเมื่อปี พ.ศ. 2561 ผู้วิจัยได้เคยเดินสำรวจเพื่อค้นหาทรัพยากรวัฒนธรรม ทรัพยากรทางธรรมชาติ และเส้นทางที่จะสามารถนำมาเชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน โลงลงรัก จุดประสงค์เพื่อนำไปสู่การจัดการแหล่งโบราณคดีในลักษณะของเส้นทางศึกษาโบราณคดี วัฒนธรรม และธรรมชาติ เพราะในขณะนั้นผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีลักษณะหนึ่งที่น่าสนใจ และหากเกิดขึ้นได้จริง น่าจะมีประโยชน์กับเยาวชนในท้องถิ่นสำหรับการเรียนรู้ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของหมู่บ้าน ซึ่งอาจช่วยให้เกิดรายได้แก่ชาวบ้านเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งหนทาง เมื่อนายสมชาย บริสุทธิ์ เข้ารับตำแหน่งหัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ผู้วิจัยจึงได้มีโอกาสพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และได้นำเสนอเรื่องการทำเส้นทางศึกษาโบราณคดี วัฒนธรรม และธรรมชาติ ซึ่งหัวหน้าศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ เห็นว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาธรรมชาติฯ ที่สร้างขึ้นเพื่อการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสัตว์ป่า ดังนั้นจึงเห็นว่าควรมีการสำรวจเส้นทางร่วมกัน เพื่อให้ได้มุมมองทั้งเรื่องโบราณคดีและธรรมชาติ

ดังนั้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดร่วมกับผู้วิจัย สำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี จำนวน 1 ครั้ง ผู้เข้าร่วม 9 คน (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.6) เพื่อค้นหาและกำหนดเส้นทางที่เหมาะสมที่สุด ในการพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณคดี ซึ่งต้องสามารถเชื่อมโยงและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับ

ธรรมชาติและโบราณคดีสำหรับนักเรียนและนักท่องเที่ยวได้ โดยการพัฒนาเส้นทางนี้ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่า ที่สร้างขึ้นเพื่อการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสัตว์ป่า แต่เนื่องจากบริเวณบ้านถ้ำลอดพบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญหลายแห่ง และองค์ความรู้จากการวิจัยประเด็นหลัก คือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า ดังนั้นจึงสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวให้ผู้คนในปัจจุบัน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ “คนกับป่าในอดีต” นำไปสู่การตระหนักถึงเรื่อง “คนกับป่าในปัจจุบัน” เพื่อเปรียบเทียบเรื่องราวและกระตุ้นให้คนอนุรักษ์ป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์ดังเช่นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

การสำรวจครั้งที่ 1 ใช้วิธีเดินเท้าเป็นระยะเส้นทาง 4.6 กิโลเมตร บนเส้นทางที่เดินไปตามภูเขาซึ่งเชื่อมโยงระหว่างศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก จากการสำรวจและระดมความคิดเห็นกัน พบจุดแวะชมที่น่าสนใจทั้งหมด 15 จุด (แผนที่ที่ 4.1) ได้แก่ 1. หลังกาถ้ำของถ้ำน้ำลอด 2. ต้นไทรขนาดใหญ่ 3. ป่าไผ่ 4. ต้นรัก 5. ลำห้วย 6. ต้นมะกอก 7. แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก 8. จุดชมวิวใกล้กับแหล่งโบราณคดี 9. จุดข้ามแม่น้ำลำ 10. พื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน 11. บ้านทรงไทใหญ่ดั้งเดิม 12. พระพุทธรูปองค์ใหญ่ของวัดป่าถ้ำลอด 13. สระน้ำ 14. ปากถ้ำน้ำลอด 15. บริเวณที่เคยพบหอยทากจิว นอกจากนี้ในระหว่างเส้นทางยังพบสมุนไพรท้องถิ่นหลายประเภท เช่น สาบเสือ มะขามป้อม (รูปที่ 4.20-4.29)

จากการเดินสำรวจพบว่าเส้นทางนี้อาจเดินทางลำบากมากเกินไป เพราะมีความลาดชันสูง ดังนั้นในการสำรวจครั้งต่อไป จึงวางแผนว่าจะทดลองเดินเท้าในเส้นทางอื่นๆ ที่ลาดชันน้อยลง เพื่อสามารถให้เยาวชนและนักท่องเที่ยวสามารถใช้งานได้จริง

แผนที่ที่ 1 เส้นทางศึกษาธรรมชาติ สัตว์ป่า และโบราณคดี จากการสำรวจครั้งที่ 1 (ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 138)

รูปที่ 20 จุดพักที่ 2 ต้นไทรขนาดใหญ่

รูปที่ 21 จุดพักที่ 3 ป่าไผ่

รูปที่ 22 จุดพักที่ 7
แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก

รูปที่ 23 จุดพักที่ 9 ชำแม่ น้ำกลาง

รูปที่ 24 จุดพักที่ 10 พื้นที่เกษตรกรรม

รูปที่ 25 จุดพักที่ 11 บ้านทรงไทใหญ่ดั้งเดิม

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 138-139)

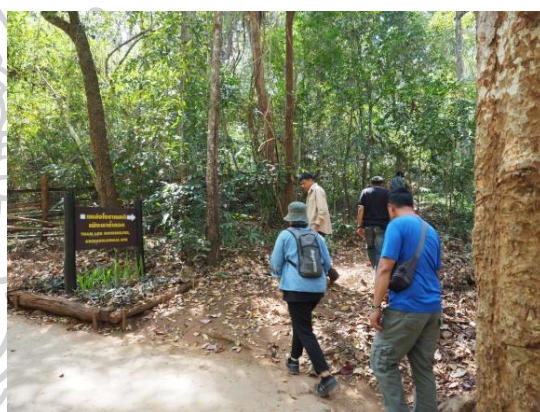
รูปที่ 26 จุดพักที่ 12 พระพุทธรูปองค์ใหญ่

รูปที่ 27 จุดพักที่ 14 ปากถ้ำน้ำลอด

รูปที่ 28 จุดพักที่ 15 บริเวณที่เคยพบ
หอยทากจิ๋ว

รูปที่ 29 เส้นทางเชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดี
เพิงผาถ้ำลอด

(ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564: 139-140)

ภาคผนวก ง

แบบประเมินผลแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี
ถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอบางมะเฒ่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แบบประเมินผลแนวทางการจัดการ
แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง และกรอกรายละเอียดที่ตรงความคิดเห็นของท่านมากที่สุด เพื่อประโยชน์ในการนำข้อมูลไปวิเคราะห์เป็นแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดี

1. ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ-นามสกุล _____ อายุ _____ ปี เพศ _____ อาชีพ _____

ท่านเคยเข้ามาเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีนี้หรือไม่

() เคย จำนวน _____ ครั้ง () ไม่เคย

2. ท่านใช้เวลาในการเดินทางในเส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรักเท่าไร _____ ชั่วโมง _____ นาที

4. ท่านคิดว่าจำนวนของผู้เยี่ยมชมภายในแหล่งโบราณคดีที่เหมาะสม น่าจะมีจำนวนเท่าไรต่อการเข้าเยี่ยมชมหนึ่งครั้ง

() 1 คน () 2 คน () 3 คน
 () 4 คน () 5 คน () มากกว่า 5 คนขึ้นไป

5. ท่านพบเห็นสัตว์อะไรบ้างที่น่าสนใจ

6. ท่านพบเห็นพืช สมุนไพร หรือป่าไม้ ประเภทใดบ้างที่น่าสนใจ

7. ท่านคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับการเรียนรู้หรือความเพลิดเพลินของเส้นทางและแหล่งโบราณคดี

8. ท่านคิดว่าบริเวณใดที่สร้างความรู้สึกตื่นเต้นเร้าใจกับท่านมากที่สุด (สามารถตอบได้มากกว่า 1 บริเวณ)

9. ท่านคิดว่ามีทิวทัศน์บริเวณใดบ้าง ที่เหมาะสมต่อการแวะพักผ่อน หรือถ่ายภาพ

10. ท่านคิดว่าควรมีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพักระหว่างเส้นทางก็จุด บริเวณไหนบ้าง

11. ท่านคิดว่าน่าจะมีการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกหรือไม่ อย่างไร

12. ท่านคิดว่าควรมีการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณใดบ้าง

13. ท่านคิดว่าควรมีป้ายบอกทาง/ระยะทางหรือไม่ () ควร () ไม่ควร
ถ้าควรมี คุณคิดว่าน่าจะติดตั้งบริเวณใดบ้าง

14. ท่านคิดว่าบริเวณใดที่เห็นว่าเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุได้บ้าง

15. ท่านคิดว่าฤดูกาลใดที่เหมาะสมกับการเข้ามาเรียนรู้ (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

() ฤดูร้อน () ฤดูฝน () ฤดูหนาว

16. ท่านคิดว่าภายในแหล่งโบราณคดี ควรจะเปิดให้มีการเยี่ยมชมในบริเวณคุหาใดบ้าง (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

() A1 () A2 () B () C

17. ท่านคิดว่าบริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดี (ถ้า) ที่เปราะบางและควรป้องกัน

18. ท่านคิดว่าบริเวณใดภายในแหล่งโบราณคดี (ถ้า) ที่ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้เยี่ยมชมเข้าไป

19. ท่านคิดว่าการเยี่ยมชม ส่งผลกระทบต่อพืช สัตว์ ถ้า หรือหลักฐานทางโบราณคดีหรือไม่

() ส่งผลกระทบ () ไม่ส่งผลกระทบ

ส่งผลกระทบอย่างไร

20. ท่านคิดว่าควรมีการอนุรักษ์เส้นทางและแหล่งโบราณคดีหรือไม่

() ควร () ไม่ควร

ถ้าควร น่าจะมีแนวทางการอนุรักษ์อย่างไร

21. ท่านได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง

22. ท่านต้องการเรียนรู้เรื่องใดเพิ่มเติมหรือไม่ () ต้องการ () ไม่ต้องการ
หากท่านต้องการ สามารถเสนอแนะเพิ่มเติม

23. ท่านคิดว่าการสื่อความหมายรูปแบบใด ที่น่าจะเหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีนี้

() ผู้นำชม () ป้ายสื่อความหมาย () แผ่นพับ () หนังสือคู่มือ

() สื่อออนไลน์ () อื่นๆ ระบุ _____

24. คุณคิดว่าน่าจะมีการสื่อความหมายในหัวข้อใดบ้าง

25. ท่านคิดว่าแนวทางการจัดการลักษณะใดที่เหมาะสมกับแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก

() ปิดถ้ำ และทำพิพิธภัณฑ์เสมือน () แหล่งเรียนรู้ () แหล่งท่องเที่ยว

() เส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งโบราณคดี () อื่นๆ ระบุ _____

26. หากท่านสามารถตั้งชื่อให้กับเส้นทางศึกษาระรรมชาติและแหล่งโบราณคดีถ้าผีแมนโลงลงรัก ท่านจะตั้งชื่อว่าอะไร

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามค่ะ

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางสาววอภัญญา ณ หนองคาย
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2551 สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผลงานตีพิมพ์	พ.ศ. 2551 สารนิพนธ์เรื่อง “ปัญหาการดำเนินงานทางโบราณคดีในจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาเมืองโบราณยะรังและมัสยิดกรือเซะ จังหวัดปัตตานี ในระหว่างปี พ.ศ. 2547-2551” พ.ศ. 2555 บทความเรื่อง “ภาพเลื่อนจางบนเส้นทางถอยทัพสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2” พ.ศ. 2557 เสนอบทความการประชุมทางวิชาการในงาน The 20th Congress of the Indo-Pacific Prehistory Association (IPPA) เรื่อง “Archaeological Management at Long Long Rak Cave, Highland Pang Mapha NW Thailand.” พ.ศ. 2557 บทความเรื่อง “ผีแมนกลืนคน? : ตัวตนกับการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีของชุมชนบ้านถ้ำลอด” พ.ศ. 2560 บทความเรื่อง “ฝัน ทอ: หัตถกรรมประจำชีวิต”

